

VERHANDELINGEN

VOOR HET JAER

MDCCXCI.

VERKLAERING

VAN DEN

NEVENSSTAENDEN

PENNING (*).

Schoon de achtb're Waerheid, hier vertoond in wit gewaed,
Door ſcherpe pijlen uit den afgrond word' beſchoten;
Het waekend oog van Hem, die alles gadeſlaet,
Is eeuwig over haer en haer belang ontſloten.
De Bijbel, 't eeuwig woord van Gods beloftenis,
Geeft licht en vastigheid en moed in doodsgevaeren;
En 't anker van haer hoop, waer door zij veilig is,
Een kalme rust bij 't woên van ſtormen en van baeren.
Het kruis, waerin zij 't heil van Goëls liefde leest,
Wijst haer vertrouwen op zijn ſchuldverzoenend lijden;
Het ſchild van haer geloof verſterkt haer ed'len geest,
Hoe zeer geweld en list, vereenigd, haer beſtrijden.
De rots der eeuwen, die dit zinrijk opſchrift draegt;
De Christus is Gods Zoon, zal wank'len nog bezwijken;
En zou de Godskerk, door die Petra onderſchraegd,
Ooit voor den euvelmoed der helſche poorten wijken?
De Christen, aengevuerd door ijver voor Gods eer,
Strijdt voor die waerheid, en verdedigt Jeſus leer.

(*) De tegenzijde van den Penning vertoont alleenlijk een Eikenkrans, in welks midden de Naem van hem, die een Prijs behaelt, wordt geplaetst, en heeft dit randſchrift: *Praemium Societatis Haganae pro vindicanda Religione Christiana.*

PRYSVERHANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DEN

CHRISTELYKEN GODSDIENST,

TEGEN DESSELFS HEDENDAEGSCHE

BESTRYDEREN.

VOOR HET JAAR 1791.

TE AMSTERDAM, HAERLEM EN IN 'S HAEGE.
Bij J. ALLART, C. VANDER AA, B. SCHEURLEER,
MDCCLXXXXII.

VERHANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DEN

CHRISTELYKEN GODSDIENST,

OPGERICHT IN 'SHAEGE.

VOOR HET JAER MDCCXCI.

TE AMSTERDAM, TE HAERLEM, EN IN 'SHAEGE,

BIJ J. ALLART, C. VAN DER AA EN B. SCHEURLEER.

MDCCXCII.

Uitgegeeven na visitatie en approbatie der Theologische Faculteit van 's Lands Hoogeschool te Leyden.

LEYDEN
den 1. December 1792.

JONA WILLEM TE WATER.
Facult. Decan.

VOORBERICHT.

Om aen het algemeen verlangen na eene ſpoedige uitgaeve der bekroonde ſtukken beter te voldoen, hebben de Beſtierders van het Genootſchap, tot verdediging van den Christelijken Godsdienst, noodig geacht, deeze afgedrukte *Verhandelingen*, met het *Programma*, en de Aenſpraek van den Heer Rummerink, welke tot het Jaer 1791 behooren, terſtond in het licht te brengen, ſchoon de Verhandelingen over *het vereischt gebruik en*

he-

hedendaegsch misbruik der Critiek in de behandeling der H. Schriften, en over *den invloed der geopenbaerde Heilleere op de beoefening van Zedenplichten*, welke in het Jaer 1790 reeds bekroond zijn, de pers noch niet verlaeten hebben.

Zij misſen echter het genoegen, om de Naemen te kunnen melden van de zeer geëerde Schrijveren deezer twee Verhandelingen, beiden ingericht ter beandwoordinge van de Prijsvraeg, *welke zijn de voornaemſte oorzaeken, dat allerlei Schriften, die of den geopenbaerden Godsdienst in het gemeen, of desſelfs voornaemſte waerheden in het bijzonder beſtrijden, in onze dagen grooteren opgang maeken dan voorheen, en niet zelden zeer diepe indrukken in het gemoed van den Leezer achterlaeten?*

Aen

VOORBERICHT.

Aen den Schrijver der eerste Verhandeling, met de Spreuk, *de Wijsheit is gerechtveerdigt geworden van haere kinderen* Matth. XI: 19, was de eereprijs van een gouden Medaille of vijftig dukaeten toegewezen; doch hij heeft zich verborgen onder den Naem van CHRISTIAEN, en tot noch toe niet verkozen, zich zelven aen Dirigeerende Leden des Genootschaps nader bekend te maeken: waerom zij nu ook alleenlijk berichten, dat zij het belangrijk Voorstel van den Heer Christiaen, Hoofdst. II. bladz. 60 over *een stichtelijk Huisboek*, *geschikt naer de behoefte deezer tijden*, in zeer ernstige overweeging genomen hebben, en daer omtrend hoopen in een volgend Jaer nader verslag te doen.

En de tweede Verhandeling, met de Spreuk,

Spreuk, *Haer woort zal voorteeten, gelijck de kancker* 2 Tim. II: 17, welke om haere voortreffelijkheid vertaeld en uitgegeeven wordt, zoude mede na den prijs gedongen hebben, indien dezelve niet veel te laet was ingekomen, en de Schrijver niet verzuimd hadt, een verzegeld briefje met zijnen Naem daer bij te voegen.

Men zal de overige ſtukken van de Jaeren 1790 en 1791, zoo ras mogelijk is, hier op laeten volgen, en dan ook voortgaen, om de Verhandelingen van het Jaer 1792 uit te geeven: en men wenscht, dat deeze en andere poogingen, tot voortplanting en bevestiging der Euangelie-waerheden, door den Allerhoogſten voor veelen rijkelijk gezegend worden.

PROGRAMMA.

Voor het Jaer 1791.

Het Genootschap, tot verdediging van den Christelijken Godsdienst, opgericht in 's Graevenhaege, heeft deszelfs vijfde Algemeene Vergadering gehouden, op Donderdag den 21 July 1791, welke plegtigheid met de aenzienlijke tegenwoordigheid van *Zijne Doorl. Hoogheid, den Heere Prinse Erfstadhouder*, en *Zijne Hoogheid den Heere Erfprins van Oranje en Nassau* is vereerd geworden. De Heer MARTINUS RUMMERINK, Predikant te Dordrecht, heeft eene aenspraek aen de Leden gedaen *over het diep en ver zich verspreidend kwaed, het*

* *welk*

welk in 't bijzonder de hedendaegſche aenvallen tegen den Christelijken Godsdienst verwekken.

Nae het eindigen deezer Redenvoering is de plegtige uitſpraek geſchied over de ingekomen Andwoorden op de Prijsvraeg, in 't Jaer 1788 uitgeſchreven: welke zijn de voornaemſte oorzaeken, dat allerlei ſchriften, die of den geopenbaerden Godsdienst in 't gemeen, of de voornaemſte waerheden van denzelven in 't bijzonder beſtrijden, in onze dagen groteren opgang maeken dan voorheen, en niet zelden zeer diepe indrukken in 't gemoed van den Leezer agter laeten? En is de Eereprijs van een Gouden Medaille of vijftig Dukaeten toegewezen aen den Schrijver der Verhandeling, geteekend met de ſpreuk: *de Wijsheyt is gerechtveerdight geworden van haere kinderen*, *Evang. Matth.* XI: 19. Het bleek echter bij het openen van 't Billet, dat die Schrijver verkoos zich als nog verborgen te houden onder den naem van *Christiaen.* (Dirigeerende Leden wenſchen, dat de onbekende Schrijver hun gelegenheid geeve, om met hem over de twee voorſtellen in zijn naeſchrift en brief van 6 Nov. 1790 gemeld, te kunnen handelen.)

Onder de overige Andwoorden, op die zelfde Vraeg ingekomen, was noch eene Verhandeling met de ſpreuk, *haer woort zal voorteeten gelijck de kancker*, PAULUS 2 *Tim.* II: 17. welke

mede

mede na den prijs zou hebben gedongen, indien zij niet zeven maenden te laet was ingezonden, en de Schrijver niet verzuimd hadt een verzegeld Billet met zijnen naem daer bij te voegen. Echter heeft het Genootschap goedgevonden deeze Verhandeling om haere voortreffelijkheid achter de bekroonde te laeten drukken.

Noch heeft het Genootschap, behalven eenige andere Verhandelingen over sommigen der vijf Voorstellen, in de drie voorgaande Programmata gedaen, eene ontvangen, dienende ter aenwijzing van 's menschen oorspronkelijke verplichting, en den aert der gehoorzaemheid, die Gods Wet vordert, geteekend: *die gezond zijn hebben den Medicijnmeester niet van nooden, maer die ziek zijn.* JESUS. Welke waerdig geoordeeld is met een zilveren Medaille of tien Dukaeten beloond te worden. Bij het openen van 't verzegeld Briefje bleek, dat de Schrijver is de Weleerw. Heer HELPERUS RITZEMA VAN LIER, *A. L. M. Philos. Doct. Medebedienaer des Goddelijken Woords, aen de Hoofdplaets van de Caap de Goede Hoop.*

Ook heeft het Genootschap geoordeeld, dat eene Verhandeling, betiteld: De leere der voldoening aen de Goddelijke Geregtigheid door een Middelaer, in zeker voornaem gezichtspunt beschouwd; en geteekend met de spreuk: *Zie*

het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt, met dienzelvden Eereprijs zal bekroond worden, mids de Schrijver de vrijheid geeve aen Dirigeerende Leden, om het Billet te openen, ten einde met hem in onderhandeling te treeden over eenige noodige veranderingen.

Het Genootſchap heeft in het Jaer 1787 uitgeſchreven, en in het Jaer 1789 herhaeld een Voorſtel van deezen inhoud:

Naerdien de hedendaegſche Beſtrijders der voornaemſte Waerheden van den Christelijken Godsdienst zich niet zelden beroepen op den Allegoriſchen en Zinnebeeldigen ſtijl der Oosterlingen, om hier door de waerheden, die in den Bijbel voorkoomen, en door de Proteſtanten daar uit worden afgeleid, te ontzenuwen; vordert het Genootſchap eene Verhandeling, waer in de voorbeelden van zodaenig misbruik in de uitlegkunde der H. Schrift uit de werken van gemelde Beſtrijderen aengevoerd, en te gelijk genoegzaeme regels opgegeeven worden, volgends welken 't geen al of niet Allegorisch is onderkend, en de waerheid, in een Allegoriſchen ſtijl voorgeſteld, met genoegzaeme zekerheid bepaeld kan worden.

Op dit voorſtel is wel eene Latijnſche Verhandeling ingekomen, die veel goeds behelst, met

de zinſpreuk: *inter utrumque tene*, *medio tutiſſimus ibis!* Doch daerin wordt meer geſproken van dat misbruik der Uitlegkunde omtrent eenige Bijbelſche Geſchiedenisſen, dan omtrent de leerſtellige Waerheden, die in den Bijbel voorkoomen, en door de Proteſtanten daar uit worden afgeleid; en daer in zijn geene genoegzaeme regels opgegeeven, volgends welken 't geen al of niet Allegorisch is onderkend, en de waerheid, in een Allegoriſchen ſtijl voorgedraagen, met zekerheid bepaeld kan worden.

Hierom wordt dit zelvde Voorſtel nu ten derdenmaele opgegeeven, met verzoek, dat de Schrijver deezer Verhandeling, en andere Oordeelkundigen, zich benaerſtigen, om die belangrijke ſtoffe, overeenkomſtig het aengewezen doel der uitſchrijving, op eene meer volledige wijze te bearbeiden, en hunne vertoogen, voor den eerſten September des Jaers 1793, aen het Genootſchap te bezorgen.

Ook heeft het Genootſchap geen voldoende andwoord onvangen op twee Voorſtellen van het Jaer 1789, verlangende

Eene opgaeve en wederlegging der voornaemſte zwaerigheden, door hedendaegſche Beſtrijders ingebragt tegen de geloofwaerdigheid van Moſes als Geſchiedſchrijver, vooral ten aenzien van de Wetgeeving op Sinaï;

met een voorafgaend kort hiſtorisch bericht van 't geen dies aengaende door anderen reeds te vooren is betoogd; en met aenwijzing van die Schrijveren.

En eene ſoortgelijke Verhandeling, betreffende de geloofwaerdigheid der Apostelen, als Uitgetuigen van Jeſus Opſtanding en de Uitſtorting der gaeven des Heiligen Geestes op den Pinkſterdag.

In welke laetſte Verhandeling dus ook eene ſoortgelijke opgaeve en wederlegging wordt vereischt van de voornaemſte zwaerigheden, door hedendaegſche Beſtrijders ingebragt tegen de geloofwaerdigheid der Apostelen, als getuigen deezer gebeurtenisſen; met een voorafgaend kort hiſtorisch bericht van 't geen dies aengaende door anderen reeds te vooren is betoogd; en met aenwijzing van die Schrijveren: 't geen echter in de andwoorden op dit ſtuk niet naer behooren is in acht genomen.

Om deeze oorzaek worden die beide Voorſtellen thands ten tweedemaele uitgeſchreven, in verwachting van meer voldoende andwoorden, welke voor den eerſten April van 't Jaer 1793 moeten worden ingeleverd.

En, terwijl men met verlangen uitziet na de Verdediging van de echtheid dier Boeken, zo des O. als des N. Teſtaments, welke in onze da-

dagen meest bestreden zijn; achtervolgends het derde Voorstel van het Jaer 1788; welk, om de uitgebreidheid deezer stoffe, in het Jaer 1790 in tweën is verdeeld, en voor September 1791 moet beandwoord zijn: heeft het Genootschap, in aenmerking neemende, hoe sommigen tegen de Profeetische Schriften dien argwaen zoeken te verwekken, als of dezelve door bijvoegsels van laeter hand misvormd waren, goedgevonden, verstandige Bijbelvrienden tevens uit te noodigen, om voor den eersten April van het Jaer 1793 aen het zelve toe te zenden

Eene oordeelkundige Verhandeling, waer in deeze ongegronde argwaen omtrent de Schriften der Profeeten wordt weggenomen, en betoogd, dat daerin geene Voorzeggingen nae derzelver leeftijd zijn ingelascht.

Noch wacht het Genootschap voor den eersten September van 't Jaer 1792 voldoende Verhandelingen over deeze twee voorstellen:

Naerdien de grond van alle waerheid in de natuur der zaeken, en in het eeuwig verstand der Godheid, onveranderlijk is, en dus onafhanglijk van de verschillende begrippen der schepselen, gelijk in de Prijsverhandeling van het Jaer 1789 is aengewezen, vordert het Genootschap thands

Een duidlijk betoog van het eeuwig onveranderlijk onderscheid tusschen zedelijk goed

en kwaed, of deugd en ondeugd; met aenwijzing van eenige voornaeme bijzonderheden, waer in dat onderſcheid, door zulken, die het goede wel eens kwaed, en het kwaede wel eens goed zouden willen noemen, verdonkerd, of uit het oog verloren wordt, en van het onbetaemende en naedeelige van dusdaenige denk- en handelwijzen.

En, vermits de voornaemſte oorzaeken van het klein getal der geenen, die zich in ons Vaderland tot den openbaeren Predikdienst voorbereiden, en de gereedſte middelen, om veelen daer toe op te wekken, en alzo het gevreesd gebrek aen Predikanten voor te koomen, reeds zorgvuldig naegeſpoord zijn in de Andwoorden op eene Sijnodaele Vraeg, door het Genootſchap uitgeſchreven in het Jaer 1789; van welke Andwoorden aen de Sijnodus van Zuid-Holland en aen alle Correspondeerende en Honoraire Leden van het Genootſchap in het Jaer 1790 een hoofdzaekelijk bericht is medegedeeld; zou het Genootſchap nu gaerne ontvangen

Eene welgegronde aenprijzing van de voortreffelijkheid der Euangeliebediening, en derzelver belangrijken invloed op het waere welzijn van Kerk en Staet; mede ingericht, om Lieden van goeden huize aen te moedigen, dat zij hunne Zoonen niet te rug hou-

houden, maer gewillig aen den dienst der Kerke overgeeven; en om veelbeloovende Jongelingen daer toe op te wekken, en tegen ontmoedigende zwaerigheden te versterken.

Aen elken schrijver, die een der Voorstellen, in dit Programma opgegeeven, tegen den daer bij bepaelden tijd, op eene aen het oogmerk best voldoende wijze, zal beandwoord hebben, wordt door het Genootschap een gouden Medaille van den gewoonen stempel aengeboden, of vijftig Dukaeten: onder voorwaerden in voorige Programmata gemeld, en met verzoek, dat het opstel niet te lang zij, en geschreven worde, met eene leesbaere hand, in de Nederduitsche, of Latijnsche, of des noods in de Hoogduitsche taele, met Romeinsche letteren; en dat het zelve zonder naemteekening zij gemerkt met eene spreuk, die tevens het opschrift van een bijgevoegd verzegeld briefjen is, waer in de naem en woonplaets van den Schrijver zijn uitgedrukt, en vrachtvrij gezonden worde aen den Secretaris van 't Genootschap, D°. ADRIANUS VAN ASSENDELFT, *Predikant te Leiden.*

Voords belooft het Genootschap, even als in vroeger Programmata, wederom eene zilveren Medaille, of tien Dukaeten, aen elken Schrijver, die voor den eersten September 1792 aen hetzelve zal gezonden hebben

 1. Eene

1. Eene wel bewerkte Verhandeling over eenig voornaem Leerſtuk, welk in onze dagen door de zoo genoemde nieuwe Hervormers beſtreden wordt.
2. Eene bondige wederlegging van eene der dwaelingen, welke door diezelvde Lieden thands verbreid worden.
3. Eene oordeelkundige opheldering en handhaeving van eene of meer voornaeme bewijsplaatzen uit het O. of N. T., bekend onder den naem van loca Claſſica, *tegen de nieuwer aenvallen of verdraeijingen der hedendaegſche Beſtrijderen.*
4. Eene beſcheidene en duchtig wederleggende Recenſie van eenig nieuwlings uitgekomen waerheid ondermijnend of Godsdiensthoonend Geſchrift.
5. Of een wel gepast Vertoog over een gewichtig ſtuk van de beoefenende Godgeleerdheid.

Eindelijk, om dat het Genootſchap ook voor den gemeenen man wenscht tot nut te zijn, door nu en dan eenige Verhandelingen, naer de vatbaerheid van mingeoefenden geſchikt, afzonderlijk uit te geeven; worden alle Voorſtanders van het waere Christendom, met gelijke aenbieding van eene zilveren Medaille, of tien Dukaeten, uitgenoodigd, tot het vervaerdigen van zoodaenige Verhandelingen, waer in eene of andere

Euan-

Euangelie Waerheid of Deugd, op eene zoo wel overreedende en treffende als korte en klaere manier, wordt voorgedraegen: waerin een of ander ingeslopen misverstand of misbruik, met gepaste bescheidenheid en vereischten nadruk, wordt tegengegaen: of waer in het een of ander belemmerend gemoedsgeval, met betaemende omzichtigheid, opgelost wordt.

Het staet eenen ieder vrij die stoffen te verkiezen, welke hij voor onzen tijd gewichtig keurt, of zich bij voorbeeld te bepaelen, tot

De naerstige bijwooning van den openbaeren Godsdienst: of

Tot het doorbreekend misbruik van Gods Naem: of

Tot het recht gebruik van pleitredenen in 't Gebed.

Het Genootschap verwacht, volgens het Programma van 1790, voor den eersten September deezes Jaers, de Andwoorden op deeze drie Voorstellen:

1. Eene Verhandeling, waer in de Echtheid van die Boeken des O. T., welke in onze dagen meest bestreden worden, kortbondig verdedigd wordt.
2. Eene dergelijke Verhandeling over de Echtheid van de Boeken des N. T., die ook in deezen tijd meest bestreden worden. En

3. Eene

8. Eene Verhandeling over de BESTE MANIER, om de Christelijke Jeugd onderſcheidene en gegronde bevattingen van de geopenbaerde Geloofs- en Zedenleere te geeven, zoo, dat zij al vroeg tegen de verleiding der dwaelingen van deeze eeuw geſterkt en beveiligd worde.

En voor den eerſten Januarij 1792 een Betoog van de waeragtige en eeuwige Godheid van den Heere Jeſus Christus, bijzonder ingericht, om de voornaemſte bewijzen van deeze Waerheid in volle kracht voor te draegen, en tegen de uitvluchten en bedenkingen der nieuwſte tegenſtreevers te handhaeven.

AANSPRAAK.

HET IS ONDER AANBIDDEND OPZIEN TOT U, O EENIG EN DRIEËENIG GOD! EN MET OOTMOEDIGE SMEEKINGEN OM BEWIJZEN UWER HOOGE GOEDHEID, DAT WE OOK THANS DEEZE ONZE ALGEMEENE VERGADERING BEGINNEN, EN MOGEN HOUDEN! HET ZIJ ZOO!

ELK IN UWEN RANG ZEER AANZIENLIJKE EN HOOG-GEËERDE HOORDERS!

Het kan den belijder van den Heere Jeſus Christus, indien hem anders de Godsdienst naar dien naam genoemd ter harte gaat, geenzins onverſchillig zijn, hoe het met denzelven op den aardbodem is geſteld; en bijzonder bij die gedeelten van het menschdom, welke door den Opperregeerder met het woord der Openbaaring, het welk hij het grootſte van alle zegeningen ſchat, zijn begunſtigd.

Ik ſpreek niet van die den Heere Jeſus

ſus jaa belijdt, doch in zijn binnenſte den Godsdienst houdt voor een loozen vond van Staatkunde: of, zoo men al allen dienst van een Opperwezen niet geheel wil tegenſpreeken, egter in den waan ſtaat, dat Hetzelve omtrent de wijze van zijn dienst zoo toegevend is, dat elk naar zijn goedvinden Hem mag, jaa welbehaaglijk kan vereeren.

Indien dergelijke gevoelens wel gegrond zijn, is ons aan het Christendom niets, of zeer luttel gelegen.

Maar geloven wij, dat God is, en zijn wij huiverig — dit althans betaamt ons in zulk een aangelegen ſtuk! —— Dien ons anders voorteſtellen, dan Hij is; vormen wij des, ten minſten eenigermate, gedagten van Hem zijner Majeſteit waardig; en vinden we ons, waar van de toereikendſte gronden voor handen zijn, overreed, dat de Christelijke Godsdienst de eenige waare is: dan, voeltge, is onze omhelzing van en aankleeving aan denzelven van geheel

heel anderen aart, dan wanneer men zonder eenig omdenken, of alleen ter bereiking van zijne inzigten, met eene onverſchoonelijke losheid in deezen verkeert.

't Is waar, ook zij zelfs, tegen welke dit Genootſchap zig heeft vereenigd, — en dit mag men reekenen onder hunne listen, dat, hoe zeer ze de zaak verguizen, ze egter den naam vasthouden, — willen voor Christenen, voor egte Christenen doorgaan. Maar wat kan de naam baaten, indien we de zaak verliezen?

Daarop, op *de zaak* zoo wel als op *den naam*, koomt het den van de waarheid zijner belijdenis overreedden, opregten en hartlijken Christen aan: en, is 't mooglijk, dat hij omtrent den ſtand van dien Godsdienst onder het menschdom onverſchillig zou kunnen wezen? —— Is dit niet mooglijk, 't welk ik thans niet nader aanwijze, hoe bedroevend moet het hem dan zijn, dat dezelve met zoo veel euvelmoed

word

word aangerand, en alles in het werk gefteld om de gemoederen der menfchen 'er tegen inteneemen! Vooral zal het hem treffen, wanneer hij op nieuw een reeks van vijanden ziet, die het daar op toeleggen, en verneemt welken voortgang dezelve maaken; en dat bijzonder onder en bij zulken, welke boven andere met de bekendmaking, eene klaare en zuivere bekendmaking van dien Godsdienst wierden bevoorregt.

Trouwens, offchoon de Waarheid wel pal zal blijven ftaan, en op haaren tijdt zeker zegevieren, het naadeel egter, 't welk daar door word te weeg gebragt, kan hij niet dan zig aantrekken. — En dit is het, waar over ik iets wenschte te fpreeken, over *het kwaad*, *het diep en ver zig verfpreidend kwaad*, *het welk in 't bijzonder de hedendaagfche aanvallen tegen den Christelijken Godsdienst* VERWEKKEN.

Hoe onbekwaam ik ook mag zijn, Hoog-Geëerde Hoorders, voor ooren, gelijk de uwe, het woord te voeren; en

hoe

hoe gering ook mijn voorſtel moge wezen, waar van ik zeer bewust ben: vergunt mij egter wegens 't gewigt der zaak uwe toegenegenheid en eenige opmerking, en vervult het gebrekkige door uw eigen indenken.

Bijkans onnägaanbaar is de tegenſtand, welken de Christelijke Godsdienst, langs den afloop van zoo veel eeuwen, van alle zijden heeft moeten ondervinden: wat volgende leeftijden zullen opleveren, zal de uitkomst dan best leeren.

Ik ſpreek meer bepaald van *in 't bijzonder de hedendaagſche aanvallen.*

Mijn oogmerk is niet, nog ook, naar de opgaaf der ſtoffe, mijn taak, mij intelaaten in eene beſchouwing van de overeenkoomst en het verſchil tusſchen vorige en de hedendaagſche. — Ons Genootſchap heeft daar over eene vraag uitgeſchreeven, en die is bëandwoord. — Gij verwagt ook niet, dat ik een uit-

voerig berigt van dezelve geeve. Laat mij alleen dit weinige mogen zeggen: het welk terwijl ik doe, zal u ſtraks van het naadeelige derzelve onder het oog vallen.

Deze aanvallen zijn niet alle van nieuwe uitvinding: maar, offchoon meermalen in de zaak reeds oud, in en naar den ſmaak der tegenwoordige eeuwe voorgeſteld, komen ze niet zelden voor den dag, als of ze in alles geheel nieuw waren.

Dan, gelijk de vorderingen, welke in veele weetenſchappen en bronnen van geleerdheid plaats hebben, geen geringe nuttigheid ook ter handhaving van de waarheid van den Christelijken Godsdienst aanbrengen: even zeker is het, dat de hedendaagſche aanvaller zig van dezelve tracht te bedienen. Hij zoekt uit die voorraadſchuuren ſtof tot nieuwe wapens, hij ſmeedt die, hij ſcherptze, hij vaagt ze, op dat ze een glinſter hebben, en hij gebruikt ze met alle kracht. — Deze

nieu-

nieuwe aanvallen, behalven het vooroordeel dikwijls voor groote naamen, hebben voor zig, dat ze op onwederlegbaare gronden van weetenſchap en van geleerdheid *ſchijnen*, *ſchijnen* zeg ik, te rusten.

Voorts, hoewel men niet behoeft te betwijfelen, dat ook voor deezen beide ſcherts en ernst tot zulke einden zijn misbruikt, is dit egter mede onder de dingen, welke in de wijze van aanvallen hedendaagsch niet moeten worden voorbijgezien. — De zaak van den Godsdienst, en wat in dezelve waar of te verwerpen zij, zullen we elk toeſtemmen, vordert bedagtzame overweging: maar men behandelt den Christelijken Godsdienst als uitgemaakt onbeſtaanbaar; of op zijn best een geliefkoosde ſpeelpop van zulken, die dom of dwaas genoeg zijn zig met zotheden optehouden. De eerbiedwaardigſte zaaken en gebeurtenisſen vertoont men in een allerbelachlijkst ligt. Men valt er met lugtigen en zoo vuil mooglijk hoo-

nenden ſcherts op aan: en laat dus zijne vinnige boosheid tegen dingen, die, hoe men ook dagt, ten minſten tegen ſpotternije, en zoo verregaande ſpotternije behoorden gedekt te wezen, toomeloos uit. —— Op een anderen tijdt, en in andere ſchriften ziet men daar tegen overſtaanden ernst, meer of minder deftigen, zoms zelfs gemoedelijken ernst. Zou men aanneemen 't geen men niet bevatten kan? Dat laten de regten van de Reden, van den Schepper zelfs den mensch gegeven, en mede daar toe om te beproeven wat waar of valsch is, geenzins toe! Dus draaft men, zonder te willen ſtilſtaan, met verbaazenden ernst door; en verzet zig tegen den Christelijken Godsdienst, om dat men er in tot gronden van zalig worden voor waarheid aanneemt dingen, welke de Reden niet kan bereiken, niet afmeeten, niet bepeilen. —— Den Bijbel, dat boek der Godlijke Openbaringen, belijdt men te erkennen, maar de hoofd-openbaringen

zel-

zelve (mag ik mij dus uitdrukken?) ſchuift men, op het zagtst geſprooken, ter zijde; en zoekt zig langs onderſcheidene wegen van 't geen in den Bijbel hen tegen is te ontdoen. — Om hier van niet meer te zeggen: men vindt ook ſchriften, in welke de voordragt niet alleen ernst ademt, maar waar in men zelfs een zoort van gemoedlijkheid, van teederheid van hart wil laten voelen. Men heeft lang en veel over de zaaken gedagt, men heeft gewikt en gewogen: en tot welk beſluit heeft men moeten koomen? Dat wil men der weereld niet verheelen!

Eindlijk, — Gij zelfs, Hoog-Geëerde Hoorders, zult hier meer kunnen bijvoegen. — De hedendaagſche aanvallen hebben vooral ook, dat ze, als waare de toeleg allerprijslijkst, als voortkomende uit belangneming in de bevordering van 's menſchen gelukzaligheid; jaa, als waaren ze een nieuw geſchenk uit den Hemel, en hoognodigſte hervorming, zig opdoen. — Ik oog niet

 op

op een voorgeven van, ik weet niet welke, gezigten en openbaringen, gelijk in de dweperij van eenen *Eman. Swedenburg*: maar ik doel op die verligting of opklaaring, van welke men ſpreekt, waar door men inzien heeft gekreegen in zaaken, en des ook anderen, uit loutere liefde tot het menschdom, wil verligten. De Christelijke Godsdienst, ſtemt men toe, is allereerwaardigst, maar met veele en grove misvattingen beſmet, jaa daar onder als bedolven. Die misvattingen, dus gaat men voort, heeft de Heere Jeſus niet bedoeld, nog kunnen bedoelen. Zijn oogmerk is geweest eene de verhevenſte zedekunde inteſcherpen. Des moet het Christendom van alle andere bijvoegzels en bezwaaren, door welke het gedrukt word en ontluiſterd, worden gezuiverd en te rug gebragt tot zijne eerſte en waare eenvoudigheid. — In zulk een kleed treedt men te vooren: en 't geen men als misvattingen opgeeft, is het juist, hetwelk den eg-

ten

ten Christelijken Godsdienst kenmerkt; waar in dezelve, hoewel het zeker is, dat daarin en wel daarin alleen de verhevenste zedeleer word voorgeschreeven, zig nogthans onderscheidt van bloote zedekundige lessen. —— Dus is het, dat de nieuwere, deze hedendaagsche aanvallen, onder den schoonsten schijn, het waare Christendom naar het hart steeken, de doodlijkste wonden zoeken toe te brengen.

'k Erken gaarne, Hoog-Geëerde Hoorders, dat ik u niets heb voorgedragen, dan 't geen overvloedig van U kan worden geweten. Ik konde het egter niet geheel voorbij, zoo 't mij voorkwam, om verder overredend te toonen, *welk een diep en ver zig verspreidend kwaad* die aanvallen *verwekken.*

Maar welk een ruim veld ontdekt zig hier aan mijn gezigt! — Ik hoop mij egter te bepaalen, en nog de eer van uwe tegenwoordigheid te misbruiken, nog uwe oplettenheid, zoo veel in mij is, te vermoeijen.

 Het

Het kwaad, hetwelk deeze aanvallen verwekken, benaadeelt de waarheid van den Christelijken Godsdienst op zig zelfs, in het afgetrokkene eigenlijk niet. Die word daar door niet verzwakt, die lijdt er niet het minste door: neen, de fondamenten, waar op die rust, en de bewijzen, met welke ze gestaafd is, zijn zoo hegt, dat ze den tijdt en de eeuwigheid wel zullen verduuren; en in vervolg van tijdt, staande deze aarde, en bij haare naderende slooping, verwagten wij nog nieuwe en mede zeer doorlugtige bevestigingen! — Wel is waar, de waarheid en vastigheid van dezelve word er, althans eenigzins, door verdonkerd of t'onder gehouden: maar we mogen veilig vertrouwen, dat die God, die in de verlopene eeuwen gezorgt heeft, dat zij niet geheel is verloren, verder ook wel raad zal weeten zijne beloftenisssen te vervullen. Zelfs gebeurt het niet zeldzaam, dat de Oppermagtige Bestierder duisternissen beschikt, op dat naderhand het ligt te hel-

ler

ler uitstraale: en zeker is het einde, in welks bereiking Hij niet missen zal, zijn eigen eer; en, al kunnen wij met ons zeer beperkt gezigt dat niet aanstonds en duidlijk ontdekken, jaa er anders over zouden oordeelen, de bevordering van 't belang van zijne kerke en haare leden.

Maar, denkt misschien iemand, zoo word het naadeelige van alle, dus ook van deeze aanvallen, indien niet geheel, ten aanmerklijken deele egter uit den weg geruimd: en waar toe dan van *het diep en ver zig verspreidend kwaad van dezelve* gesprooken? — Dan, gij zult er bij willen bedenken, dat het iets anders is, die aanvallen te beschouwen in de bestuurende hand van Hem, zonder wiens toelating er geen kwaad onder de zonne is; en iets anders, de uitwerking, welke ze uit haaren aart en maar al te zigtbaar hebben bij zedelijk bedorvene schepzels: — iets anders, het voordeel, waar toe de groote God ze tegen haare bedoeling gebruikt;

en iets anders het naadeel, daar ze uit zig zelven toe ſtrekken: — iets anders, te ſpreeken van haar onvermogen om den Godsdienst, op welke ze het geladen hebben, om ver te werpen; en iets anders van de onteering, welke ze den Inſteller aandoen, en van haare kragt om menſchen van de erkentenis van denzelven afkeerig, en 'er omtrent onverſchillig te maken. —— Dit is het kwaad, het welk zij verwekken, een kwaad van geen gering belang; en waar over te denken, gelijk de zaak vordert, ons als redelijke wezens betaamt, en van gezegende, van zeer gezegende gevolgen zijn zou.

Zal ik nu dit kwaad in eenige bijzonderheden aantoonen, ik zal onder het oog moeten houden, dat veele wezenlijke ſtukken onzer belijdenis niet alleen van de hedendaagſche aanvallers, maar zedert eeuwen herwaarts zijn beſtreeden; en zal ik mijn wit eenigzins treffen, mij ten naasten moeten bepaalen bij nadeelen, tot welke althans

zon-

zonderling de hedendaagſche aanvallen aanleiding geeven.

Laat mij *weinige punten* hier van mogen aanſtippen; — en dan zekere daar uit voortvloeijende *gevolgen*.

Het eerſte is, dat de mensch bijzonder door deze aanvallen, en de wijze op welke ze geſchieden, word gekitteld, en aangezet tot zeer hooge maar even ſchaadlijke gedagten van zig zelven.

Den mensch zijne waarde te doen gevoelen als een redelijk en voor de eeuwigheid geſchapen wezen; als het voornaamſte ſchepzel op dezen aardbol, en met welken God zig in en door zijn Zoon in genade op de verbaazendſte wijze wil bemoeijen: Ach konden wij dat meer doen! — Dan zou hij niet te hoog van zig denken, vooral wanneer hij hier meê overeenkomſtig verkeerde; maar wanneer hij hooger van zig en zijnen ſtaat denkt, dan het met hem is, dat kan niet anders dan hem zeer naadeelig wezen. —— Of zou de kennis

nis van onze elende, de overreding van haare waarheid en van haare uitgebreidheid niet allerbelangrijkst zijn?

Deze onze elende en zedelijke verdorvenheid nu ontkennen niet alleen de hedendaagſche aanvallers in meerdere of mindere maate, gelijk veelen voor hen: maar zij doen dit zonderling, onder een voorgeven van het menschdom nader te zullen verligten, van dwaalingen te zullen ontheffen. — De begrippen van zonde, offchoon ze alle zedelijk kwaad niet lochenen, van ſchuld egter, van de verkeerdheid en boosheid van onzen aangeboren aart, en van 't geen men daar uit af zou leiden, zijn hen veel te bezwaarend: zulks ſtrookt met veele zaaken niet, welke, zoo zij meenen, de Reden leert. —— Hun denken is opgeklaarder, en die eige opklaaring willen zij tot eer van God en van den Heere Jeſus, op dat de mensch zig zelven niet beneden zijne waarde beſchouwe, gaarne mededeelen.

Voelt

Voeltge niet het naadeel, hetwelk zonderling zulk eene wijze van handelen moet te weegbrengen? —— Wat toch is ons natuurlijker, dan dat we afkeerig zijn te gelooven, dat het zoo slecht met ons is, als de Bijbel schrijft: wat wint gemaklijker veld, dan dat bezwaren, die zouden kunnen drukken of ontrusten, worden uit den weg geruimd; of dat men ten minsten daarin te gemoet koomt onder voorgeeven van meerder verstand, van nader van dieper doorzigt? Daar neigt ons hart onmerkbaar heen, en zet als de deur, zonder agterdenken welk een vijand er post vat, van zelfs voor open. —— Dees vijand, binnengelaten, doed zeer veel kwaad. — Of zou men het niet ten uitersten nadeelig moeten keuren, dat de mensch in steê van opgeleid te worden tot, word afgetrokken van zelfskennis: en dat op eene wijze, waar door hij word opgevoert tot zulke gedagten van zijn verstand en van zijne waarde, dat hij geheel onbekwaam

word

word zig bij zijne eige maate te meeten, en te onvatbaarder om de elende, in welke hij waarlijk ſteekt, ter harte te neemen? — Die anders denken beſchouwt men als van een zeer bekrompen geest. Het hart zwelt in die overdenkingen: die breiden zig, onder dat ſtreelend genoegen van het ligt eens uit zoo veele duisternisſen te zullen doen rijzen, van ſtuk tot ſtuk uit; en gij vat haast, zonder dat ik het behoef te zeggen, wat er in zulk eene verhevene en hervormende wijze van denken over de leer der verzoening en van hartvernieuwende genade moet worden gëoordeeld. Ook in dezen zal men den het ſpoor geheel bijſteren Christen beter verligten, zoo dat hij nog verzoening met God, nog de levendigmakende werking van den Geest meer nodig heeft: en men zal hem evenwel een Christen laaten, een opregten vereerer van den Heere Jeſus!

Niet, Hooggeëerde Hoorders, als of er geen vordering in kennis, geen

meer-

meerdere toeligting over zommige zaaken zou kunnen plaats hebben. — Lei men zig uit, de waarheid vasthoudende, daar aan zijne vermogens te besteeden! Maar het ligt der waarheid zoo te weêrstreeven, en den verdwaasden sterveling, daar God hem wil te regt brengen, zoo veel dwaasheids niet alleen in de hand maar in het hart te duwen: kan er grooter nadeel aan hem worden toegebragt? — Zijn verstand wil men vergoden, en dat ook anderen dat volgen; terwijl men hen aftrekt van de welgegronde bedenkingen, wat de eer van God en van zijne Openbaring vordert.

Dus koom ik tot een tweede punt. — Deze aanvallen verdonkeren 't geen God van zig ten onzen nutte zonneklaar bekendmaakt, teffens en vertreeden de wezenlijke eerwaerdij van Immanuël; en dat zonderling op dezen voet, datze een schijn geeven van groote liefde tot Gods eer en geen geringe opgenomenheid met den Heere Jesus. Zon-

Zonneklaar maakt God van zig bekend, dat Hij volmaaktst heilig is, en als een wijs, waaragtig en regtvaardig wetgeever en rigter de zonde wil en zal ſtraffen. — Maar neen! Het ligt van deze aanvallers verſpreidt hier andere ſtraalen. — Denkbeelden van dien aart onteeren God. — God is liefde — 't Geen hier meê ſamenhangt, de uitſtekendſte proeve, dat God waarlijk liefde is, het ſchenken van zijn Zoon ten Middelaar, gelijk ik zoo reeds van de leer der verzoening ſprak, houdt men ongerijmd. — Zou men toch verborgenheden gelooven? — Met voldoening aan de eiſchen van Gods regt ſteekt men den draak, en durft de wezenlijke eerwaardij van den Immanuël niet ſlechts aantasten, maar trapt dezelve als met voeten!

Om deze wijze van denken, die in den grond niet nieuw is, te eer ingang te doen vinden, verbergt men zig zonderling hedendaagsch, onder een ſchoonen ſchijn van groote liefde tot

Gods

Gods eer, en geen geringe opgenomenheid met den Heere Jesus: en dringt dus zagtjes, maar met onverbeeldelijke kragt, in de harten in. — Te weeten, 't koomt er maar op aan, dat men *wel denkt*. En welk mensch zou niet *wel* willen *denken?* — Deze meer verligte tijdt weet meer, dan de vorige. Had men toen over het Christendom zoo veel gedagt, het was nooit tot die buitenspoorigheden gekomen, welke het ontsieren. — Het eenvoudige word hier gevorderd, en het welk vatbaar is voor onze begrippen: 't geen daar mee niet overeenkoomt kan geen waarheid zijn. Men dient zoo veel hoogachting te hebben voor het Opperwezen, dat men zig dat niet voorstelle als onderworpen aan grimmigheid en wraake: en zou het zijn edel redelijk schepzel verpligten dingen te gelooven, die het niet begrijpen kan? — Jaa, de Heere Jesus verdient de opgenomenheid van elks hart. Heeft toch iemand dienst gedaan aan 't menschlijk

geslacht, Hij was het! Zijn leer en leven strekten eeniglijk om 's menschen geluk, alle deugdsbetrachting te bevorderen: en welke drangredenen daar toe! welke uitzigten daarbij! O verheven onderwijs! wie zou Hem het hart niet geeven, wie zig naar zijnen naam niet noemen? — Dit valt onder elks bevatting: zulk een deugdenspoor! Al wat daar beneven of daar boven is strijdt met het eenvoudige, en met de wijze van denken, gelijk men van lieden van verstand verwagten moet.

Breder zal ik het niet uithaalen. — Het verlopen van den tijdt zoo wel als mijn toeleg verbieden ook het bedrog, hetwelk in zulke redeneeringen handtastlijk is, te ontwikkelen. — Laat mij alleen mogen vraagen, blijkt uit die wijze van aanvallen niet het zonderling naadeelige van dezelve? — hoe zal ik het noemen — is er niet iets meer dan streelend, is er niet als iets betoverends in? — Intusschen zoodanig is het ligt, met hetwelke men het Chris-

Christendom bijzonder in onze dagen wil verligten!

De taal, de duidlijke taal van den Bijbel ſpreekt geheel anders. Maar ſpreekt die dat wel 't geen de Christen tot hier toe meende? — Dit is een derde punt, dat zij, onder voorgeven van de eer van den Bijbel te handhaven, daar henen gerigt zijn, om alle zekerheid uit denzelven wegtenemen.

Mede in vorige tijden ontbrak het niet aan vijanden van de grondwaarheden onzer belijdenis, welke intusſchen willen gehouden worden, dat zij den Bijbel aankleeven: maar mogen wij dit niet zonderling van de hedendaagſche beſtrijders zeggen? — Verwierpen zij de Openbaaring t'eenemaal, zij zouden zoo veel naadeel niet doen: en 't volgt, willen zij behoudens hunne gevoelens aan den Bijbel vasthouden, dat al wat in denzelven word gevonden, daar naar moet worden gedrongen. Hier aan zoekt men taal- oudheid- oordeelkunde, en wat al geleerd-

heids meer, met ijver dienstbaar te maaken.

Ik ſpreek niet van den arbeid van Geleerde Mannen, die het hunne hebben toegebragt, of ook nog toebrengen tot opheldering van de Heilige Schriften. Zulks kan niet, indien men anders den Bijbel den Bijbel laat, dan voor den vriend van den waaren Godsdienst zeer begeerlijk wezen.

Maar hoe is het met deze Beſtrijders? 't geen hen, 't geen hunne verſtandsbegrippen in den weg ſtaat, (want dier gezag dient boven den Bijbel te gelden) moet er uit. — Niet des om de meening der gezegden van den Bijbel opteſpooren, en zijn geloof aan dezelve te onderwerpen; maar om die naar zijnen ſmaak uitteleggen: daar toe beſteeden zij hunnen vlijt en dikwijls groote kundigheden. De zaak en de ongehoorde ſtoutheid in dezen, zoo verregaande zelfs, dat men geheele ſtukken uit den Bijbel tracht uittemonſteren, is bij u niet onbekent. —

'tIs naamlijk tijdt, dat het Christendom zig niet langer vergaapt aan dingen, die een onopgeklaard verſtand in den Bijbel vindt. De egte uitlegkunde ontluikt nu, en zal een ligt over denzelven doen opgaan, waar aan het 't Christendom, zedert eenige eeuwen althans, zoo zeer mangelde.

Dus ſchijnt men veel met den Bijbel optehebben. Men wil dien regt doen verſtaan. En wie, die den naam van Christen draagt, en eenige lust tot onderzoek heeft, zou dat niet verlangen? — Hier door en door een voorſtel van zommige zaaken, welke de opmerking zelfs van verſtandigen en gëoefenden waerdig zijn, neemt men de gemoederen in, en, daar men of niet op de hoede is, of niet met genoegzaame kundigheden voorzien om de list dier vijanden te ontdekken, om het goede van het kwaade te onderſcheiden, en tegen hunnen indrang ſtaande te blijven, daar maaken zij zig niet zelden met meerderen of

minderen voortgang meeſter van dezelve. — Men ſtaat ſtil bij zommige dingen. — Men krijgt achting voor die wijze van denken. Men aast met graagte in die Schriften: en, zoo men al dezelve in alles niet inſtemt, men word er egter zoodanig door bedwelmd, dat men ten laatſten nauwlijks meer weet, waar een vasten voet te zetten. Men wil even gelijk anderen verheven denken. — De Bijbel blijft niet meer, 't geen die waarlijk is, de eenige Wegwijzer ter herſtelling van den zondaar in Gods gunſte en dienst, de eenige Beſlisſer in Geloofsſtukken. Van deze gelooft men niets, of zeer weinig, of bijſter bezijden de waarheid. Het zedekundige alleen wil men behouden. Voor 't overige, men doet den Bijbel ſpreeken, naar men het beste middel denkt te hebben uitgevonden, om met daar in gëopenbaarde zaaken zoo niet den ſpot te drijven, ten minſten die, zoo veel mooglijk, in de duiſternisſe te begraaven.

Beſchouwt Gij, Hoog-Geëerde Hoorders, elk der genoemde dingen op zig zelve, en voegt ge ze teffens te ſamen, is het niet in het ooglopend, dat *het kwaad, het welk bijzonder de hedendaagſche aanvallen verwekken, gansch niet gering en zeer uitgeſtrekt is?*

Ten verderen bewijze zal ik nog eenige uit de bijgebragte punten voortvloeijende *gevolgen* ſlechts aanroeren.

Vooreerst, van welke gevolgen moet dat voor den mensch wezen, elk op zig zelven? van gevolgen, die ons met gevoelig medelijden moesten vervullen, en ons voor ons zelven doen vreezen. — Trouwens, zijn die zelfsverheffing en waanwijsheid onder de beste karaktertrekken te reekenen? — Dan dit daargelaten, het gevolg is kenlijk, dat de mensch daar door te rug gehouden word van den eenigen weg tot zijne eeuwige behoudenis. In ſteẽ van zekerheid in dezen, word hij afgeleid in een doolhof, op het minst,

van twijfelingen en verwarringen. Zijne herſens mogen vervuld worden met, naar zijn eigen oordeel, boven het laage zig opbeurende denkbeelden; maar zijn hart mist waare ruste, mist welgegronden troost! —— Of zou men durven denken, dat wij aan onzen Opperrigter de wet kunnen voorſchrijven? dat onze gedagten het rigtſnoer zullen zijn van Gods handelingen en van zijn te verwagten vonnis? — Zoo berooft zig dan de mensch hier door van 't geen zijn wezenlijk welzijn kan bevorderen, en verzekert zig in dien weg een allerſchroomlijkst berouw. — Uitvoeriger wil ik dit niet voorſtellen.

De hedendaagſche Beſtrijders ſpreeken jaa met veel ophef van het zedekundige, dat ze in den Bijbel vinden. Dat ze intusſchen, door hunne wijze van denken over God, zijne deugden en den weg der verzoening door 't geloof in Zijnen Zoon, aan de in den Bijbel voorgeſchreevene en dus de egte Zedeleer haaren voornaamen bron en kragt

kragt ontnemen, gelijk ik door geleerde en welbesnedene pennen bewezen agt, is allerzekerst. — Maar laten we ook eens zien, of wij dat niet in de uitwerkzels bewaarheid vinden?

Letten wij des, ten tweeden, op de gevolgen, welke het versmaaden van de leere van ons Christendom heeft, in de maatschappij, in het zedelijk gedrag en het oefenen van burgelijke deugden. — Word het in de maatschappij, naar maate die wijze van denken in den Godsdienst toeneemt, zoo veel te geregelder, zoo veel te deugdzaamer? — Ik wenschte te kunnen zeggen, dat zij allen, die zig tot hier toe niet lieten aftrekken maar vasthouden aan de belijdenis van het Christelijk geloof, hun Christendom beleeven gelijk het behoorde! Het maar al te veel daar aan ontbreekende, hunne ondeugden, grovere of kleinere, wensch ik in geenen deele te ontkennen of te verschoonen. — Maar is het ook te ontkennen, dat eene naar alle zedekundige

lesſen geheel onbetaamende wijze van leven en van doen meer en meer veld wint? Matigheid, zedigheid, goede trouw, Godsdienſtigheid, en 't geen verder den braaven mensch en braaven burger of landzaat kenſchetst, zijn dat de zegeningen, welke de hedendaagſche aanvallen op het Christendom ten gevolge hebben? — En ſpreek ik van Godsdienſtigheid! zoo die anders meer dan een bloote letterklank is, Godsdienſtigheid in hart en wandel word er lijnregt door verwoest, terwijl verwilderdheid en ligtzinnigheid haare plaats vervangen. En wat vloeit er uit voort? Men veroorlooft zig duizend dingen, die bevoorens door het aankleeven aan den Christelijken Godsdienst weerſprooken wierden; en zoo niet nagelaten, ten minſten ingeteugeld, ten minſten niet ſchaamteloos bedreeven. — Betreurenswaerdige zaak voorzeker, dat der kragt der zonde ook in de Maatſchappij zoo zeer word in de hand gewerkt! Wat neemt dat al genoegens en

ge-

geluk uit ons gezellig leven en uit den Burgerſtaat weg!

En van welke uitzigten is dat? 'k zal van dit gevolg, ten derden, nog melding doen.

Niet alleen, dat de Maatſchappij, naar maate dat kwaad in haar heerſchend word, zig zelve bederft; maar ook dat zij door zoo ſnoode vreezeloosheid voor en ondankbaarheid aan den God des Hemels zijn billijk ongenoegen tegen zig hoe langer te meer opwekt. — Is een Land begunſtigd, is het op zulk eene wijze, gelijk het ons Neêrland mogt en mag gebeuren, begunſtigd met het zuiver ligt der Geöpenbaarde waarheid, dan is het ook meer dan gewoon aan God en aan Zijn Zoon verpligt; en moet verwagten dat, naar het aan zijne verpligting beandwoordt dan niet, het daar op de blijken van Gods genoegen of van Zijn heilig misnoegen zal ondervinden. — Trouwens, in hoever het welvaaren van dezen Staat aan de aankleeving aan onzen publieken,

aan den zuiveren hervormden Godsdienst verbonden moet gerekend worden, geeve ik graag aan in de Vaderlandſche Geſchiedenisſen kundige en doorzigtige mannen over. —— Akeliger zaak nu is niet uittedenken, dan dat God, dan dat de Heere Jeſus het met menſchen, met Landen en Volken moede word; dat menſchen worden overgegeven aan de bedenkingen en het goeddunken van hun eigen hart; dat een Land, het welk op eene bijzondere wijze verheven was tot de eere van een Immanuëls Land, de gunst en nabijheid van dezen zijnen Schutsheer verliest, en van Hem zou worden verlaten! Dat is het zwaarſte ongeluk, dat de grootſte rampſpoed.

Zijn nu deze dingen zoo, en in veel meer nadruk, dan ik in ſtaat ben ſlechts iets er van te kunnen voorſtellen, ik durf mij vleijen, jaa verzeker mij, Hoog-Geëerde Hoorders, hoe meer ge er over denkt, te meer zult ge toe-

ſtem-

ſtemmen: *het kwaad, het welk bijzonder de hedendaagſche aanvallen tegen den Christelijken Godsdienst verwekken, is een diep en ver zig verſpreidend kwaad!* Te meer zult ge U ook aangedaan vinden met een edelen ijver voor Godsdienst en voor Vaderland, en genegene goedkeuring geeven aan alle betamelijke middelen en wegen, welke worden in het werk geſteld en ingerigt zijn, om dat kwaad te ontdekken, en zoo veel mooglijk tegen te gaan.

Zoo behaagde het U tot dit doelwit ook het uwe toetebrengen ter ſtaandehouding van dit ons, door 's Lands HOOGE MAGTEN gunſtigst bekragtigd Genootſchap; en ook thans wederom vereerd met uwe aanzienlijke tegenwoordigheid, kunnen *beſtierende Leden* niet anders dan hunne blijdſchap, hunne dankbaare blijdſchap daar over aan U openlijk betuigen.

Met naame zij het mij gegund, dat op zeer eerbiedige wijze te doen aan

U,

U, DOORLUGTIGSTE VORST EN HEER!

Omringen U ſteeds de aangelegenheden, de in ontelbaare takken zig verſpreidende aangelegenheden van dit Gemeenebest, dit uur egter wilde UWE HOOGHEID wederom afſnipperen om deze onze Vergadering bijtewoonen. —— Immers mogen wij daarin, en eene zonderlinge eer, en een van de blijvende en ook ons ter aanmoediging dienende bewijzen vinden Uwer voortduurende aankleeving aan den Godsdienst, die ook de Godsdienst UWER VADEREN was, en die ons Land zoo zeer heeft verhoogd! —— Jaa wij ſtellen veilig vast, onder de hoofdaangelegenheden van dit Gemeenebest telt UWE HOOGHEID de bewaaring van dien Godsdienst bij deszelfs zuiverheid en waarde. En kan het anders, of dat moet alle vrienden van den Heere Jeſus en van egte deugd in hun binnenſte verheugen?

Geloof het, DOORLUGTIGST PRINS,

Prins, onze ziele zegent U, en onze gebeden met die van zoo veele hoogachters van de waarheid zullen steeds mede voor U zijn.

De God en Vader van onzen Heere Jesus Christus stelle Uwe Hoogheid lange ten uitgebreidsten voordeele voor Vaderland en Kerke!

's Hemels opzigt bewaare Uwen Geest, en geleide U op alle Uwe wegen: wees Hem dierbaar als de appel zijner oogen! Ondervind boven al, bij alle de aangenaamheden, welke een opregt hart U kan toebidden, in veel kracht de zaligende genoegens, welke een levendig geloof aan onzen Godsdienst geeft en in dit leven, en bij een naderend maar spaade sterven!

Uw Doorlugtig Huis, Uwe Koninglijke Gemalin, en reeds grootgeworden Telgen deelen in uw heil; en Zij ook zelve — mede ter vermeerdering van uwe blijdschap — worden bestendig en voorts overstort uit den hoorn van Godlijken overvloed!

't Moet

'tMoet Uwe Hoogheid een aandoenlijk genoegen geeven den Oudsten uwer Zoonen nevens u te zien.

En mogen onze aangezigten, Doorlugtigste Erf-Prins, ook U nevens Uwen Heer Vader hier aanſchouwen, welke gevoelens van dankzegging en van vreugde moet dat bij ons verwekken!

Zoo heeft ook Uwe Hoogheid ons aanzoek daar toe niet willen van de hand wijzen. — En mogen we niet denken, 't gewigt der zaak, aan welke dit Genootſchap wenscht te arbeiden, deed er U even gelijk uwe Doorlugtigsten Heer Vader toe beſluiten!

Laten de belangens van onzen Godsdienst, en (mag ik ze noemen?) mede van dit Genootſchap bij U, gelijk bij uwen Doorlugtigen Heer Vader, ingang behouden.

Met verzekering durven we ook aan Vorſten herinneren, in het aankleeven

ven, in het hartlijk en bëoefenend aankleeven van onzen Godsdienst ligt het hoogste geluk; en teffens het geeft uitzigten op bewijzen der hoogste gunst.

Die gunst verzelle U op alle Uwe paden, en menge zig in alle Uwe gewenschte verlangens!

Dat de naam van ORANGE, in een meest begeerlijk Egtverbond, ook door U van kind tot kind worde voortgeplant!

Dat aanschouwe Uw DOORLUGTIGE HEER VADER, dat streele het hart van Uwe KONINGLIJKE MOEDER! Jaa geheel Uw HUIS verblijde zig, — tot blijdschap ook van HET VEREENIGD NEDERLAND, — in God en over zijne daaden!

Voorts overgaande om eenig berigt te geeven aangaande *den voortgang van ons Genootschap*, heb ik zeer weinig te zeggen.

Wat wij van de oprigting van hetzelve af hebben gedaan, en hoe wij daarin geslaagd zijn, weet gij. —— Konden wij aan onze verlangens voldoen en aan uwe toedragt tot dat einde, de vrugten van ons werk waaren niet minder.

Ondersteunt ons, bidden we U, verder! Ondersteunt ons door aanhoudende toelagen of giften: en vooral dat we ondersteund mogen worden door kundige, en in onzen Godsdienst belang stellende pennen!

Aan zoo veele van onze *Correspondeerende Leden*, en mannen van *naam* en *rang*, als ons of in daar toe aangelegde gezelschappen, of afzonderlijk van raad en hulpe willen wezen, erkennen wij zeer onze verpligting; en wenschen die, in hoope van daar verder nut van te mogen trekken, graag steeds te erkennen.

De bezorging van het *aan ons toe betrouwde geld* geschiedt met alle nauwkeurig-

righeid, en daarin word gehandeld op dezelfde wijze, als voorheen is meegedeeld.

De Heer *Roijaards* had den post van *Quæstor* gewillig op zig genomen. Dan geroepen tot Hoog-Leeraar aan het Hooge School *te Utrecht*, dus buiten deze Provintie, verzogt Z. H. Eerw. ontſlag: terwijl de Heer *Mentes* op ons verzoek zig dien last liet welgevallen.

Het *Bibliothekarisſchap*, of de beſtiering der dingen, die bij ons onder dien naam behooren, bevorens ook den Heere *Roijaards* aanbevolen, is met gelijke gewilligheid door den Heer *Reguleth* aanvaard.

Gij zult U herinneren, een der *beſtierende Leden*, de Heer *van Herwerden*, door ons daar toe uitgenodigd, onttrok zig ook niet zig bij ons te voegen. Dan dit alleen voor eenen tijdt hebbende kunnen geſchieden, hebben wij thans het genoegen met blijdſchap

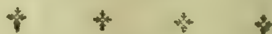
te melden, dat de Heer *Sprenger van Eyk*, Predikant *te Rotterdam*, op onze aanzoeken wel heeft willen besluiten die plaats zig te laten opdragen.

Wij bidden over Zijn Wel-Eerw., gelijk over de vernoemde *Heeren* in alle hunne betrekkingen, en met naame in deze 's Hemels milden zegen!

Konde ik nu ook berigten, dat wij verblijd waren met veele, en naar ons inzien voldoende *andwoorden* of *verhandelingen!*

Om U, Hoog-geëerde Hoorders, niet tweemaal het zelfde te doen hooren, zal ik de hulp van *onzen Secretaris* vraagen, om het geen hier van is, te willen leezen.

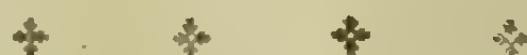
Mag ik U dit verzoeken, zeer Geëerde *Medebroeder!*

Ge-

Gelijk onze, zoo hoopenwe dat deze ſtukken ook uwe goedkeuring t' zijner tijdt zullen wegdragen, en *de Schrijvers* door blinkend metaal niet alleen, maar ook daar door mogen worden vereerd! — Terwijl wij wenſchen, dat de eeuwige Goedheid, bij en benevens de toedeeling van allerlei zoort van zegeningen, bijzonder ook dezen hunnen arbeid zeer zigtbaar kroone; en zij en veelen worden opgewekt, met hoope op God, mede dienstbaar te zijn ter ſtuiting van het ineetend kwaad der hedendaagſche aanvallen!

Ten einde, wat *ons Genootſchap* betreft, daar toe met alle belangneeming te blijven medewerken, zal wederom *onze Secretaris* de goedheid wel willen hebben, 't geen we eerlang in *een Programma* hoopen gemeen te maaken, optegeeven.

Dank zij uwer moeite!

Laat mij alleen nog mogen zeggen, dat jaa wel het door den druk uitgeeven der ſtukken door onderſcheidene beletzels tegen hun ernſtig verlangen wel eens vertraagd word, *de Beſtierders* onder des het hunne blijven aanwenden, om aan uwe en veeler regtmaatige begeerte, zoo veel mooglijk, ſpoedig te voldoen.

Ten laatſten. —— GOD van den Hemel doe het ons ook verder wel gelukken!

Dat alle de Leden van ons Genootſchap bij HEM in gunſte mogen worden gedagt en met heil begenadigd!

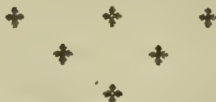
Dat Vaderland en Kerke, met al wat daar in hoog en laag, en van belang is, mogen ſchuilen onder zijnen overdekkenden, onder zijnen koesterenden vleugel!

Dat de naam VAN DEN HEERE JESUS CHRISTUS, den thans op zijn throon gezeten GODMENSCH — wien

wien de Engelen aanbidden, —— op aarde en met naame in dit *ons Neerland* groot zij, en grooter worde! dat de eeuwig gezegende GEEST daar toe krachtig werke, op dat HET DRIE-EENIG WEZEN van zijn schepzel eer ontfange!

Zoo klimmen onze zugtingen tot U. Zoo bieden we U, ook in dit *ons Genootschap* hulde. Zoo draagen we hetzelve aan UWE bescherming en beweldadigende Goedheid op!

Geef ons ootmoed, geloof en liefde: en dat de dankende lofzeggingen van ons, en nu en eeuwig, aan U, aan U mogen zijn! Amen!

VERHANDELING,

WAAR IN AANGETOOND WORDT,

WELKE DE VOORNAAMSTE OORZAAKEN ZIJN, DAT ALLERLEI SCHRIFTEN, DIE, OF DEN GEOPENBAARDEN GODSDIENST IN 'T GEMEEN, OF DE VOORNAAMSTE WAARHEDEN VAN DENZELVEN IN 'T BIJZONDER, BESTRIJDEN, IN ONZE DAGEN GROOTER' OPGANG MAAKEN, DAN VOORHEEN, EN NIET ZELDEN ZEER DIEPE INDRUKKEN IN 'T GEMOED VAN DEN LEEZER ACHTERLAATEN.

ONDER DE SPREUK:

De Wijsheid is gerechtvaerdigd geworden van haare Kinderen.

MATTH. XI: 19.

WAAR AAN DE GOUDEN EEREPRIJS IS TOEGEWEZEN.

VERHANDELING,

WAAR IN AANGETOOND WORDT,

WELKE DE VOORNAAMSTE OORZAAKEN ZIJN, DAT ALLERLEI SCHRIFTEN, DIE, OF DEN GEOPENBAARDEN GODSDIENST IN 'T GEMEEN, OF DE VOORNAAMSTE WAARHEDEN VAN DENZELVEN IN 'T BIJZONDER, BESTRIJDEN, IN ONZE DAGEN GROOTER OPGANG MAAKEN, DAN VOORHEEN, EN NIET ZELDEN ZEER DIEPE INDRUKKEN IN 'T GEMOED VAN DEN LEEZER ACHTERLAATEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

De bedervende Invloed der nieuwmoodsche Boeken over den Godsdienst.

Allerlei Schriften, ter bestrijding van den geopenbaarden Godsdienst in 't gemeen, of van deszelfs voornaamste Waarheden in 't bijzonder, maaken, ook onder de Nederlanders, in onze dagen, grooter opgang dan voorheen, en laaten veeltijds zeer diepe indrukzels in 't gemoed van den Leezer. Geen opmerkzaame kan twijfelen

deeze bedroevende Waarheid, welke de bezorgdheid der Christelijke Menſchenliefde nu aandrijft tot het opdelven en ten toon ſtellen der Oorzaaken.

Het tijdvak, welk hier voornaamlijk bedoeld wordt, behelst, naar mijn inzien, de laatstverloopene dertig jaaren. Dezelve in tientallen verdeelende, zal men gereedelijk bevinden, dat het aangewezen kwaad ſterk is toegenomen, telkens met verſnelden voortgang, dreigende ontzaglijk het beſluit deezer gekenmerkte Eeuwe. Vrij duidelijk, altans, is de tegenſtelling van het laater gedeelte met de eerſte helft, welke veel meer over een kwam met de naastvoorgaande Eeuwe. Geduurig moet men zig wagten voor uitweidingen in algemeenheden, waar toe men hier geduurig verzogt wordt, niet alleen door de oude en gewoone klagte over het ſteeds toeneemend verderf der tijden; maar ook door de groote menigte der bijvallende ſtoffen. Ik zal tragten kort te zijn, door het hoofdzaakelijke bij een te dringen, en mij, zo na mogelijk, aan het eigenlijk-bedoelde te houden.

ALGEMEENE OORZAAK.

Het toeneemen van onbeſtuurden Leeslust.

Elk moet toeſtaan, dat 'er nu veel meer wordt geleezen. Verre zij het, dit in 't geheel af te keu-

keuren. Bij toeval, werkt het ten nadeele. Wordt het verſtand meer geoefend, en de kennis uitgebreider; dan vermeerderen natuurlijk ook de invallen en twijfelingen van verſchillende ſoorten. Dus volgt hier uit, dat 'er, om op de voorige hoogte te blijven, nu meer gebruik gemaakt moet worden van goede Schriften over den Godsdienst. Het tegendeel gebeurt. Zij, die niet tot de Letteroefenaars behooren, vergenoegden zig weleer met Boeken tot hun beroep dienende, en voorts met de Boekerij onzer tegenwoordige Dienstboden en geringe Werklieden, zo veelen zig aan 't Godsdienſtige laaten gelegen liggen. Een Bijbel, Psalmberijming en Liedeboek, een Catechismus met ophelderingen, Gebeden en eenige kleine ſtigtelijke werkjes, waren toereikende. Voor 't overige gebruikte men Boeken, die den Godsdienst op zig zelven en geheel onaangeroerd lieten. Die meer geoefend waren in de Godgeleerdheid, lazen ook wel Strijdſchriften; om zig te verdedigen tegen openbaare Ongeloovigen, en tegen de dwaalingen der bekende Gezindheden, of om hunne weetlust te voldoen ten aanzien der loopende geſchillen van mindere aangelegenheid. Alle zulke Godsdienstige werken worden nu meer verdrongen, door Schriften van geheel anderen aart, waar van wij terſtond zullen ſpreeken. De Boekhandelaars

 kun-

kunnen dit getuigen ten aanzien dier Godsdienstige Huisboeken, welke in voorige tijden dikwijls herdrukt zijn geworden. Uitzonderingen vinden altoos plaats. 't Zij genoeg, dat dit in 't geheel en over 't algemeen zo worde bevonden. Men zal gelieven te onderſtellen, dat ik overal uitzonderingen toeſtaa; om mij te verſchoonen van het geduurig herhaalen deezer aanmerking. Sterke trekken teekenen duidelijkst, en laaten zig wel verzagten.

Het onmiddelijk Gevolg van het gezegde is: dat nadeelige Schriften nu meer opgang kunnen maaken dan wel eer, en dat de gemoederen meer openſtaan voor de werkingen der bedervende oorzaaken.

BIJZONDERE OORZAAK.

Omkeering der Godgeleerdheid in Duitschland.

Eertijds werdt meer gebruik gemaakt van de taal der Geleerden, en men vertaalde ſpaarzaamer. De aanvallen op den Godsdienst in 't geheel, en op de bijzondere Leeringen waren toen openbaar en opzetlijk. De Schrijvers kwamen uit voor 't geen zij waren en bedoelden. Niemand werdt bedorven bij verrasſing, of zonder de aanſteeking regt te bemerken. Engelſche en Fran-

Fransche Deïsten veragtten den Bijbel openlijk, en ſtelden de Heilige Schrijvers voor bedriegers te boek. Weinigen hunner hielden zig op bij gezette Bijbeloefening; ten zij om daar door regelregt hunne voorſtellen te bewijzen. Zo ging het ook met het beſtrijden der voornaame Waarheden in 't bijzonder. Het vijandige ſtak overal door. Die eenigzins bedorven waren, werden ligtelijk verder bedorven door de Schriften van VOLTAIRE en dergelijken (*). Maar zelden nam het kwaad van daar eenen aanvang. Nu is dit alles geheel veranderd. De groote verandering is veroorzaakt door de Duitſchers, en wel door Godgeleerden. Het overſlaan tot ons is gemaklijk uitteleggen; het reeds gebeurde laat zig daar uit verklaaren, en geeft aanleiding tot voorſpellingen. In Duitschland is dit alles in 't groot te beſchouwen; en aldaar zal ik den ſchouburg mijner vertooningen plaatſen.

Beginnende bij het naaste en meest-bekende, zullen wij, eerst, ophelderen de nadeelige Uitwerkzels, welke zig openbaaren onder de Menigte; om, vervolgens, naauwkeuriger te bezigtigen

(*) Zulke tegenwerpingen zijn breedvoerig verzameld door LELAND, LILIENTHAL, LESZ en anderen, van welke bijzonderlijk genoemd verdient te worden CLEMM, vollſtandige Einleitung, T. I.

gen die nieuwe verſchijnzels, welke zig vertoonen bij de hedendaagſche Godgeleerden, en die dit alles veroorzaaken.

De Menigte wordt ongevoelig verleid en deerlijk bedrogen. Hier is de verwoesting niet bewerkt, door beſpiegelende ſtukken, regelregt ingerigt, om den Godsdienst of eenige Hoofdleeringen te beſtormen. Men is genaderd met een minzaam voorkoomen, onder den inneemenden ſchijn van heilzaam onderwijs, van ſtigting en opwekking te begunſtigen, op eene beſcheidene en zeer zagte manier. De Kerkliederen werden in der daad verbeterd, ten aanzien van het dichterlijke, het klaare en bevallige. Het verloorene in Zaaken werdt niet altoos opgemerkt door de verblijde Gemeente. Overvloedig is 'er geſchreeven ten dienſte van 't Gemeen, in allerlei gedaanten van breede Verhandelingen en kleine Vertoogen, van Leerredenen, Overdenkingen en Gebeden. Men maakte alles behaaglijk voor Heeren en Dames, voor de Jeugd en de Kindsheid. Wij ontkennen geenzins, dat ons veel is voorgekoomen, als wel geſchikt tot de opvoeding en ter aanprijzing van gezellige deugden. Zulke werkjes wilde men niet afgezonderd laaten in het vak van Wijsbegeerte en Zedekunde; maar men ſtelde boven dezelve Godsdienſtige Opſchriften; wettigende zulks, door

aan

aantemerken, dat doch, in den Godsdienst, alles op de betragting moet aankoomen. Wat het beschouwende betrof, daaromtrent behielp men zig met algemeenheden, onder voorwendzel van slegts het spitsvindige, het schoolsche, en bijgeloovige agter te laaten.

Deeze krijgslisten begunstigden het heimelijk ontwerp, om het wezenlijke en kenmerkende van den Christelijken Godsdienst stilletjes voorbij te strijken, en uit het geheugen te brengen; om de Leezers daar van zagtelijk af te wennen, en alzo, zonder slag of stoot, langzaam te speenen. Dit wekte geen erg vermoeden. Verre van te denken, dat men vergif inzoog, meenden de onbehoedzaamen, zig daar mede zeer leerzaam en stigtelijk te onderhouden. In die boeken, immers, wordt gesproken ter verheerlijking van het Opperwezen, den hoogst-goeden Vader van alle redelijke schepzelen, tot roem Zijner weldaaden en den rijkdom der zegeningen; met loffpraaken over den doorluchtigen Afgezant, en deszelfs voorbeeldige Deugden; als mede over de voortreflijkheid onzer Natuur, alles doormengd met hartstogtelijke en sentimenteele schilderingen van edelmoedigheid en menschenliefde. Het koude der zaaken werdt verwarmd door eenen vuurigen en leevendigen stijl, gezalfd met welklinkende, schriftuurlijke en gemoedelijke uitdrukkingen

wegens verlosſing en heiligheid, wegens het tijdelijke en eeuwige, hooge beſtemminge, proefſtaat en voorbereiding, met troost-gedagten bij het ſterven, met zuchten naar het onbeweeglijk Koningrijk, het eeuwigduurend Vaderland en de zuivere lieflijkheden aan de regtehand des Heeren. Scheen de hartelijke Schrijver nu en dan iets gewigtigs te vergeeten; zo wist de ingenoomen Leezer de gaaping aantevullen uit zijn eigen Leerſtelzel, of hij meende, de oude begrippen genoeg te vinden onder die algemeene uitdrukkingen, welke zeekerlijk eenen goeden zin toelieten. Min-geoefenden onderſtelden doorgaans, dat de ongenoemde Schrijvers tot hun Kerkgenootſchap behoorden, en waren zeer voldaan over dezulken, over wier gevoelens zij verbaasd zouden ſtaan, indien zij getuigen konden zijn van derzelver Geloofsbelijdenis, in dorre woorden, zo als zij deeze in hun binnenſte voor zigzelven opzeggen.

Dus vergat men allengskens de meer bepaalde Leerſtukken; men werdt onverſchilliger omtrent dezelve, en trapswijze voorbereid, om ſtellingen intelaaten, die voormaals deeden huiveren. Hiertoe werdt men te gereeder, om dat de ſtoffen veel gemeenzaamer waren; zo dat men 'er vrijelijk over ſpreeken kon in gezelſchappen, uit welke het eigenlijk Godsdienstige verbannen was, als iets dat te geleerd, te plegtig en ontzaglijk ſcheen,

ſcheen, en ook te veel onderling vertrouwen en vriendſchap vorderde, dan dat men zig daar over zou durven uitlaaten. Zulke denkbeelden zetteden zig heimelijk vast, en verhardden het gemoed onder de bedrogene menigte.

Naar den ouden denktrant, beſchouwen de Ongodsdienſtigen zig zelve als liggende onder een vonnis der veroordeeling; waardoor hun ſomtijds de inval ontroert, dat zij voor hun ſterven nog bekeerd moeten worden. De misleide Leezer, daar en tegen, gewent zig te verſchuilen onder algemeenheden, en zig te vleijen met de gedagte, van reeds meer of min Geloovig en Godsdienſtig te zijn, zonder het juist zuur te haalen. Hij overlegt bij zigzelven: „ onder de groote zondaars ben ik niet te plaatſen, en onder de fijnen begeer ik niet geteld te worden. Beterſchap heeft ieder van nooden, en niemand wordt volmaakt." Dus weet men het geweeten in ſlaap te ſusſen, door de zelfbegroeting van den waangeregtigen, die God dankte, dat hij geen roover was, noch onregtvaardige, noch overſpeeler, enz.

Door vertaalen en navolgen, zijn wij overſtroomd door den ſtillen vloed van zulke gewaande ſtigtelijke Schriften, die zig ongemerkt alomme verbreiden; terwijl 'er gerugt ontſtaat bij openbaare aanvallen, wier werkingen door-

doorgaans in eenen naauwen kring bepaald blijven.

Het geſtrand ſchip is eene baak aan zee. Aan de Duitſche Godgeleerden kunnen de onzen zig ſpiegelen, en tevens leeren, eene andere rigting te geeven aan het beoefenen der wederleggende Godgeleerdheid. Tot op onzen tijd, waren meest alle Profesforen en Predikanten verdedigers van den Christelijken Godsdienst. Nu vindt men dit niet zelden omgekeerd. Zij, die opgeleid werden tot Godgeleerden, zijn verre de gevaarlijkſte geworden onder alle Deïsten. De oude gewoone begrippen wegens de Goddelijke Geregtigheid buigen het hart, en leggen den grond tot het aanneemen van de Leere der Genoegdoening. De weleer vermaarde CHR. WOLFF hadt, vertrouw ik, geen kwaad oogmerk tegen het Christendom; maar ontbondt de Goddelijke Heiligheid in Wijsheid en Goedheid, zonder, in zijn Leerſtelzel, het zedelijk goed en het natuurlijk goed zorgvuldig te onderſcheiden; om ieder afzonderlijk en op zigzelve te beſchouwen. Dit nam men tot eene aanleiding, om de Heiligheid of Geregtigheid inderdaad te doen verdwijnen. (*) Hierin, doch, zit de diepſte wor-

(*) *Alet. Philuſ.* Beſchouwing der beste Waereld. *Amſt.* 1758.

wortel der ergernis aan een geloof, 't welk den mensch ontkleedt van alle eigene waardigheid. Misfchien heeft dit, onder andere oorzaaken, voorbereid tot verandering van Leerftelzel, nog niet merkbaar bij BAUMGARTEN, eenigzins bij MICHAËLIS; maar zeer kennelijk bij SEMLER, die onder de eerften is, welke de omftorting te weeg bragten. Men voege hier bij den invloed van de Franfche Wijsgeeren aan het Hof te Berlyn. (*)

De vernieuwde Leeraars waren, volgens regt, uitgefloten, door de Sijmbolifche Boeken; doch de Kerkelijke Opzieners waren overal nog niet regt wakker gemaakt, en de overledene Koning van Pruisfen begunftigde de kerkelijke verdraagzaamheid. Daar bij: hoe zouden de onregtzinnigen, die waarlijk geene rijke Lords waren, het aanleggen, om aan een goed en beftendig inkoomen te geraaken? Hunne Confcientie werd bevreedigd, bij fommigen, door de onderfcheiding tus-

(*) De ftellingen der nieuwe Hervormers zijn nu verfpreid, door zulk eene menigte van fchriften, dat het de moeite niet zou loonen, ieder van dezelve op te fpooren in de Bronnen. Genoegzaame aanwijzing is te vinden, in de *Berichten betreffende de nieuwe Hervormers in Duitschland*, ALEWYN's *Dertien Brieven aan een Vriend*, Haarlem 1787., DE MARÉES neueste wachter, en Gottesvertheidigung.

tusſchen Leere van verdrag en Leere van eige overtuiging; bij anderen, door de verſtandige aanmerking, dat de kerkelijke jaargelden der Proteſtanten zo wel genoten mogten worden voor opklaaring en hervorming, als voor blind navolgen en onderhouden van bijgeloof. Nogtans moest men voorzigtig voordgaan, om opſchudding te vermijden, ingang te vinden en leerlingen te kweeken, die de Academiſche en Kerkelijke Leerſtoelen voortaan konden vervullen, en tevens de letterkundige Journalen bemagtigen.

Men ſchreef alzo over het groot onderſcheid tusſchen Godsdienst en Godgeleerdheid, over de kerkelijke Verdraagzaamheid, zonder welke de burgerlijke ongenoegzaam zou zijn, over de zwakheden der eerſte Hervormers, over het buigen der Schriftuurtexten naar de vooroordeelen der Leerſtelſels, over de meerdere hulpmiddelen van oordeel- en uitleg-kunde, waar door men nu bekwaamer was geworden tot het vrij beproeven en zuiveren der Leerſtelſels, als mede om de Bijbelverklaaring ongedwongen te maaken. Het opzoeken der verſchillende leezingen, de naſporingen wegens den Canon, en de twisten over de ingeeving ſcheenen de onderneeming te begunſtigen.

Dewijl zij inderdaad geene andere zonden erkenden, dan die geſteldheden en handelingen, wel-

welke ons tijdelijk welvaaren benadeelen; moesten zij alle kragten aanwenden om de agting te doen daalen van eene Schriftverzameling, tot nog toe voor heilig aangezien; maar die hun zeer belemmerend en haatelijk was geworden; dewijl daarin zo veel en dikwijls wordt gesproken van Zonden tegen God. Deeze vrijheden omtrent de Boeken des O. Verbonds schenen niet aanstootelijk, terwijl men breed uitweidde over de natuurlijke schranderheid en gezonde staatkunde van den wakkeren Moses. Op de bijzondere Persoonen en Inrigtingen des O. Testaments viel egter veel te berispen, als mede op het bijgeloof, de domheid en wreedheid van het Hebreeuwsche volk.

De voorbeelden of Schaduwen waren spoedig uitgebannen, en de Voorzeggingen verdweenen langzaamerhand. Ongemerkt verviel het Goddelijke van dit alles; en men kon vrijelijk besluiten, dat de Joodsche Bundel van geen Godsdienstig aanbelang was voor Christenen, die een geheel nieuw en veel beter Wetboek hadden ontfangen. (*)

De ouden in 't gemeen, weeten wij, hebben geensins uitgemunt door het scherp bepaalen hunner

(*) UNGER, die schriften des A. B. auch fur die Christen, Leipsig 1787.

ner Leerbegrippen, of door het planmatig en verbonden opſtellen. Dit past inzonderheid op de vroegſte Kerkvaders, in zo verre zij nog niet geſcherpt waren, door het behandelen van geſchillen. Veel moet men hun inſchikken, om het gemis der voorbeelden, om het gebrek aan hulpmiddelen, en het bezwaard, zeer omſlagtig gebruik der Boeken; 't welk hun veel op 't geheugen deedt vertrouwen, en dikwijls onnaauwkeurigheden begaan in ſchriften, welke zij ſlegts aan eenige weinigen konden mededeelen. Zulke, niet zeer doorwrogte en veeltijds niet nageziene, ſtukken van de vroegſte Kerkvaders zijn verzameld en gedeeltelijk overgebleeven. De onpartijdige kan, over het geheel, hunne gevoelens wegens de grondſtellingen genoeg zien doorſtraalen, om met waarſchijnlijkheid te merken, welke Artikelen zij zouden goedkeuren of verwerpen, indien dezelve, met onze ſcherpzinnige bepaalingen, hun duidelijk werden voorgelegd, (*) de on-

(*) De Heer OELRICHS heeft de gevoelens der vroegſte Kerkvaders over Gods Zoon zorgvuldig beöordeeld in eene Verhandeling, welke, in 't jaar 1787 te Gottingen is bekroond. Ten aanzien van den gantſchen omvang van de Leere der genade, of de kenmerkende Leere der Openbaaring in 't geheel, is 'er zeer veel ſamengedrongen en uitgedrukt, in de volgen-

onnaauwkeurigheden deezer Leeraars hebben altoos eenen ruimen voorraad van bewijsplaatſen opgeleverd aan de ſtrijdende Schrijvers. Maar de Regtzinnigheid deezer Kerkvaders geheel te verduisteren was beſpaard voor de nieuwe Hervormers, die derzelver onweetenheid, dwaalingen en afwijkingen van zigzelven onbermhartig hebben doorgeſtreeken, veeltijds door het aanhaalen en bijeenzetten van hunne weinig bedagte of los geuitte gezegden, medegedeeld op verſchillende tijden. Alles zou dienen ter overtuiging, dat de Kerkvaders met de grootſte ketterijen beſmet waren, of dat men altans geen Catholijk regtzinnig Leerſtelſel bij hen kon aantreffen, noch hen daar mede doen overeenſtemmen.

Het onderzoek der Leere wegens Duivel en Daemons in het N. Testament werdt ook ijverig voort-

gende woorden, welke gemeenlijk toegekend worden aan JUSTINUS MARTYR: καὶ ὡς μὲν πρὸς τὴν μάθησιν, οὐδὲν διέστηκε τὰ εὐαγγέλια τοῦ νόμου· ὡς δὲ πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν καὶ ἀπόδοσιν, διέστηκε. τί γάρ ἐστιν ὁ νόμος; εὐαγγέλιον προκατηγγελμένον. τί δὲ τὸ εὐαγγέλιον; νόμος πεπληρωμένος. *Ad Orthod. Reſp. CI. Ten aanzien*, zegt hij, *van het Onderwijs verſchilt het Euangelium niets van de Wet, dan alleenlijk zo als Belofte verſchilt van Volbrenging; want wat is de Wet? Een voorafaangekondigd Euangelium. En wat is het Euangelium? Het is de Wet in Vervulling gebragt.*

voortgezet. Veele ongeleerden lieten zig gemakkelijk beduiden, dat men het boos wezen met zijnen aanhang niet noodig hadt om het beste der wezens te dienen. De gewaande zegepraal der nieuwe Schrijvers bragt hen, zo 't fcheen, in het wettig bezit der vrijmoedige uitfpraaken over den Oosterfchen ftijl, de Oosterfche geestdrift, de Oosterfche figuuren, de Oosterfche windmaakerij, de Oosterfche bijgeloovigheden, als overgegaan in de gewijde Boeken.

De vernieling van het O. Testament hierbij in aanmerking koomende, volgden van zelve de vernederende gedagten aangaande Christus en de Apostelen, inzonderheid wegens het dikwijls aanhaalen van wonderwerken en voorzeggingen uit het O. Verbond. De achting daalde zeer, als men las: „ begonnen hebbende van Mofes en van alle de Profeeten, leide Hij hun uit, in alle de Schriften, 't geen Hem betrof. Deezen geeven getuigenis alle de Profeeten, dat een iegelijk, die in Hem gelooft, vergeeving der zonden ontfangen zal, door Zijnen naam. Wij prediken niets buiten het geen Mofes en de Profeeten gefproken hebben, dat gefchieden zoude. ”

De Accommodatien toegeftaan zijnde, kon men onbelemmerd overgaan tot bedenkingen over het Beleid of de Vooroordeelen deezer geëerbiedigde Spreekers en Schrijvers, gelijk ook over het

zwak-

zwakke in hunne redeneerwijze. Het een en ander ſcheen regt te geeven tot het wegwerpen der omhangzels; om zig te bepaalen tot den zogenoemden geest des Christendoms, tot het gezuiverd Wezen.

Met omzigtigheid, bragt men deeze vorderingen over in volledige Leerſtelſels, waarvan de opſchriften en verdeelingen nog eenige gelijkheid hadden met de ouden; doch, zo als men zeide, beter geſchikt naar den denktrant van deeze meer beſchaafde en verlichte tijden. Men ſcheen nog de gewoone Leerſtellingen te willen bewijzen; doch onder zeer ruime omſchrijvingen, met verwerping der meeste bewijsplaatſen, met aandrang van tegenwerpingen, met flaauwe oplosſingen, met veel in 't midden te laaten, en dan nog met aanduiding der geringe aangelegenheid, of verſmaading der zogenoemde ſpitsvindigheden; om alzo alles te doen ſamenwerken tot het overlaten van de bedoelde indrukſels. (*)

Uit het onderzoek der Schriften, moest men, naar hun inzien, over 't geheel, dit volgende opmaaken. „ Jezus was de voortreffelijkſte Profeet. 't Is onnoodig te bepaalen, of Hij eene meer dan menſchelijke Natuur bezat. Hij ſchafte

(*) DOEDERLEIN, MORUS, enz.

te den Joodſchen Godsdienst af, en herſtelde den natuurlijken, door het leeren eener volmaakte Zedekunde, en door dezelve te ſtaaven met eeuwige vergeldingen, alles onder aanwijzing van de Goddelijke Verzoenlijkheid. De Voorzienigheid gedoogde, dat de Jooden Hem verdrukten; dewijl dit gelegenheid gaf, om de Leere te bekragtigen, door dood en opſtanding." Om dit alles te doen voorkoomen als een grootheerlijk, doch plaatſelijk werk; vertoonde men de Jooden, als, ook ten deezen opzigte, geheel verblind, en den ſtaat der waereld, als veel meer bedorven, dan voor of na dien tijd. Een zeer voornaam werk van Christus beſtond, in het bekend maaken van den toekoomenden ſtaat, het leven en de onverderflijkheid aan 't licht te brengen door het Euangelie. Men wilde niet opmerken, dat die ſtaat in 't algemeen openlijk erkend werdt; maar tevens met vreeze te gemoet gezien; dat Jezus de oorzaak der bekommering weg nam, door zijn lijden voor de zondaars, en door de blijde boodſchap, dat het gedugt en duister toekoomende, voor de geloovigen een ſtaat zou zijn van volzalig leeven. Het volgend Leven zelve, ook als toekoomend beſtaan in 't gemeen, beweerde men, werdt nu eerst openbaar, door Goddelijk gezag, en ook de vergeeflijkheid van het Opperwezen. Zij ſtelden, namelijk, ſom-

mi-

migen altans, nog eenige Geregtigheid in God, welke getemperd en behoorlijk verzagt werdt door Goedheid; zo dat dezelve niet ſtreng was omtrent dezulken, wier gebreken, door betering en oprechtheid, vergoed werden, in zo verre zij hun best wilden doen om voortaan deugdzaam te zijn. De Geregtigheid was, naar hun inzien, zeer toegeeflijk en inſchikkende, zonder evenwel te verdwijnen in Onverſchilligheid. De menſchelijke Deugd, zo als dezelve natuurlijk zeer wel plaats kan vinden bij de menigte, is alzo toereikend en voldoende, volgens den aart van Gods zedelijke eigenſchappen. De zonden gaven aan God wel Regt tot ſtraffen; maar het ſtond Gode egter vrij, afſtand te doen van dat regt. En dit afſtand doen geſchiedde naar maate van berouw en beterſchap, volgens de voorſchriften der hoogſte Wijsheid. Dus heeft men, om het Euangelie te verkondigen, weinig anders te prediken dan aanmoedigende Zedeleer.

Hier moet ik eene afſcheiding maaken. Met eenige verandering, bepaaling en uitzondering, vooral ook ten aanzien van het O. Verbond., was dit reeds het Leerſtelſel van veelen in Engeland en elders, lange voor de groote Omwenteling in Duitschland. De meeste voorſtanders van hetzelve wilden zig nog niet opwerpen tot Regters over de Heilige Schrijvers; maar derzelver

ver waare meening uitdrukken. Dus ijverden zij mede voor de Waarheid der H. Schrift in haar geheel genomen. Mannen, uitmuntend en achtbaar, niet alleen door hunne zeden, maar ook door geleerdheid, waren overlang van gedagten, dat dit ſtelſel verdedigbaar was, als wel ſamenhangend en niet dwingend tot verder afbreeken. Daarom verzaakten zij die Gevolgtrekkingen, welke men hun wilde te last leggen. Dit bleek, onder anderen, toen Steinbarts Leere der gelukzaligheid zig verſpreidde. Wel verre, dat zij het lochenen der Wonderwerken zouden goedkeuren, ſchrikten ſommigen terug op dat voorſtel, en betoonden hun ongenoegen.

Of nu deeze gematigde Onregtzinnigen, na alles wat zij hebben afgebroken, hierin gelijk blijven aan zigzelven en getrouw aan hunne beginſels; of zij inderdaad gevolgelijk redeneeren, en zig ſtaande kunnen houden, op de posten welke zij bezetten; dan of zij noodwendig verder moeten terug trekken, en zig eindelijk vereenigen met de nieuwe Hervormers in Duitschland; — dit is zeer betwistbaar. De Duitſchers hebben zig daarbij niet lang opgehouden. De eene ſtap bereidde den anderen; zij vonden den weg gebaand en groote aanmoediging. Daarop zijn zij veel verder gegaan, en heb-

hebben dieper doorgetast, gelijk wij nu zullen verhaalen.

Wij, die den geopenbaarden Godsdienst geheel onderfcheiden van den natuurlijken, en het geopenbaarde befchouwen als een famenhangend Geheel, allezins Goddelijk van het Paradijs tot op Pathmos, van het begin tot het einde, en het geduurig werk van hooge tusfchenkomften, wij hebben alle redenen, om zeer gereed te zijn tot het erkennen der bijzondere Wonderwerken. Deeze ftaan bij ons in een Verband, 't welk dezelve zeer aanneemelijk en geloofwaardig doet zijn; zo dat men, zelfs van vooren, eenige bovennatuurlijke teekenen zou kunnen vermoeden en verwagten. Schaduwdienst en Voorzeggingen zouden ons doen vastftellen, dat de intrede des Verlosfers zeer verheerlijkt zou moeten zijn; alfchoon wij de gefchiedenis nog niet hadden gelezen. Ook wijzen de wonderen op elkanderen. Daar een of twee wonderen blijkbaar zijn, is ook het derde en vierde gereedelijk aanteneemen, indien de analogie of omftandigheden zulks aanraaden. De verzoeking tot beknibbelen is daar door afgefneden. Maar de gematigde onregtzinnigen hadden reeds zo veel ingetrokken en afgekeurd, dat zij veel behagen vonden in de beroemde Magtfpreuk: *Miracula praeter necesfitatem non funt multipli-*

 can-

canda. (*) Zij wilden dit ook wel toepasſen op deeze en geene afzonderlijke verhaalen, zo als Bileams Ezelin, de Visch van Jonas en veele dergelijken, inzonderheid die betrekking hadden tot de Leere van Duivels en Daemons. Doch ook dit moest eenige paalen hebben. Iets wonderdadigs zou blijven. — De meer voortvaarende Duitſchers vertoonden de zwakheid van dit ſchroomagtig, willekeurig en bekrompen afſteeken; zij wilden een kloekzinniger gebruik maaken van den erkenden regel: *nec Deus interſit niſi dignus vindice nodus.* (†) Zouden de Engelen zig vertoond hebben bij de geboorte van het Kind? Zouden hemelſche glanſen en ſtemmen getuigenis gegeeven hebben aan den volwasſenen Jezus? Welke hooge verwagting zou zulks verwekken! *Parturient Montes!* (††) —— Daarop gingen de nieuwe Hervormers aan het onderzoeken van het Onderwijs, als het eenig hoofdwerk van den verlosſenden Wetgeever. Ten minſten mogten zij zig voorſtellen, hier te zullen aantreffen een overheerlijk, bovenmenſchelijk,

(*) *Geene Wonderen erkennen, zo dezelve niet zeer noodzaaklijk ſchijnen.*

(†) *Men roepe geene Godheid in, zo lange men het buiten dezelve kan redden.*

(††) *De Bergen zullen baaren,* enz.

lijk, allerklaarst en volledig ſamenſtel van natuurlijke Zedeleer voor het gantſche menschdom, in alle deelen zo geregeld en uitmuntend, dat de Goddelijkheid overal uitſtraalde. Heeft de veelbeloovende Leeraar daar aan ten vollen beantwoord? Naar hunne gedagten, viel dit verbazend af, en kwam zeer laag neder. Het Leerſtellige miskend of tot niet verklaard hebbende, vonden zij, in de Euangelie-boeken, ſlegts eenige geſchilverhandelingen met de Jooden, volgens toevallige gelegenheden en ontmoetingen; eenige onderrigtingen, bepaald tot bijzondere omſtandigheden en perſoonen, als mede eenige zedeſpreuken en lesſen, welke lof verdienen; maar die ook gevonden werden bij de Jooden en de Griekſche Philoſophen. Men beſpeurde, noch in de zaaken, noch in de wijze van voordragen, iets bovennatuurlijks; veel eer het gewoone, met veelerlei gaapingen en gebreken. Zulke Leeringen hadden geene wonderdaadige bekragtiging van nooden, en verdienden dezelve geenſins. De voorgewende Wonderen waren ook niet geſchikt, ter bereiking van het geſtelde doelwit. In plaats van alzo te ſterven en opteſtaan, ware het, naar hunne gedagten, beter geweest, aan den doorluchtigen getuige eene wonderdadige Beſcherming te verleenen, gepaard met eene wijdklinkende Stemme, als op Sinäi, en eenen zege-

praalenden Hemelvaart voor de oogen der bijeengeroepene getuigen uit geheel Jerusalem en Judea. Gevolgelijk moest het wonderdadige weg. Jezus was een bloot Mensch, geen Profeet, een Jood als andere Jooden. Hier mede verviel alles, en men ging over tot volslagen Ongeloof.

Staa hier een oogenblik stil, ô mijn Broeder in Christus! erken uw onschatbaar voorregt, en herhaal zulks nu en dan, onder het verder doorleezen deezer bedroevende verhaalen des rampzaligen gangs van zo veele Natuurgenooten. Nooit vertoont zig de Menschheid zo akelig en afzigtig, als wanneer haare Elende en Verblinding zig vereenigen met waanwijze Stoutmoedigheid, treedende in twistgeding met den Almagtigen, aangaande het ontwerp eener volkoomene redding, welker mogelijkheid zij naauwlijks moest durven gelooven. Ons, armen schepselen, wordt aangeboden, in den Middelaar, onbeschuldelijk voorgesteld, in onze Persoonen eenmaal geheiligd en eeuwig gelukzalig gemaakt te worden, derwijze gelukzalig gemaakt, dat eerbied, zo wel als dankbaarheid tot den eeuwigen Oorsprong ons gantsche wezen zal doordringen, onder het beproeven der opklaarende verheerlijking. De hoofdzaak en de kragt van onzen Godsdienst is eergenot voor ons en rei-

reine wellust. Stort traanen van erkentenis over u zelven, van weemoedigheid over uwen vervoerden medemensch, en bid voor hem, die nu verstijft in trotseerend Ongeloof; terwijl het Geschil eerlang beslischt wordt, terwijl de gedugte Proefneeming nabij is, in welke het Oog des Verstands kan opengaan tot verschrikkende overtuiging, en de Bewustheid wroegen tot hoopelooze Zelfvervloeking!

Dusdanige belijdenis zou ergernis veroorzaaken bij de ongevorderde Gemeente, en dus ook nadeel voor den Leeraar. Weshalven men alles een ander voorkoomen deedt hebben. Men weidde uit in pragtige Lofspraaken over deezen Jezus, als een zeer uitmuntend Leeraar. Hij verwekte, immers, Verwondering, wanneer men in aanmerking nam zijne opvoeding, benevens de heerschende vooroordeelen en blindheid van volk en tijden? Men kon Hem vrijelijk een Goddelijk man noemen. Fatzoenlijke Lieden verstaan elkanderen: *nemo sine afflatu divino vir magnus.* (*) Ware die Jezus niet ongelukkig zo vroeg vermoord; zijne Leerlingen zouden beter zijn uitgevallen; terwijl men dezelve nu, over 't geheel, als Dweepers moet opgeeven,

(*) *Niet zonder Godlijke aanblaazing is iemand een groot Man.*

ven, en zig veele moeite getroosten, om iets goeds uit hunne Brieven over te houden. „ Inderdaad, zeggen onze Hervormers, Jezus was onder de Jooden al een wijs Deïst, en 't geen door Hem geleerd werdt, kunnen wij nog leeren, doch veel klaarer en vrij beter; doordien wij meer weeten en beter geoefend zijn." (*) Dus schijnen zij den Zaligmaker te willen prijzen, zig het niet tot schande te reekenen, naar Hem genoemd te worden, en Hem hunner bescherming waardig te agten. — Stelt men, dat Jezus zig ingebeeld heeft, waarlijk Goddelijke en Profeetische ingeevingen te hebben; dan is zulks, naar hun inzien, wel te verschoonen, uit aanmerking van het reeds gezegde, gevoegd bij eenige vuurigheid van geest. Stelt men, daarentegen, een bloot voorwenden van iets dergelijks; zo is ook dit zeer wel te verdedigen, uit hoofde der noodzaaklijkheid en het oogmerk om nuttig te weezen. Dit oogmerk kon, in die dagen en onder dat Volk, onmogelijk bereikt worden, zonder de oude Schriften te eeren, en zig als een Profeet of Messias te gedragen.

Door

(*) Hunne gevoelens aangaande Jezus, als Deïst en Accommodateur, worden ten toon gesteld door LESCHNER, Beitrag zur Religions-Aufklaering, zweite Sammlung, p. 185, ff.

Door dit alles, maaken deeze Deïsten, bij de bedrogene waereld, de vertooning van Godgeleerden; te meer, om datze Bijbelminnaars zijn, en veele Commentariën schrijven. Zij beschouwen den Bijbel als het aanmerkelijkste stuk der Oudheid, waaraan men alle Geleerdheid, Taal-, Fabel- en Oordeel-kunde, alle Vernuft, Smaak en Dichtergevoel kan te pas brengen; zo dat 'er Eer te behaalen is met de verfijnde Uitlegkunde. Nog meer: de Bijbel is hun een rijke goudmijn, op veele plaatsen nog onbeärbeid, kunnende, zo lang de tegenwoordige aftrek duurt, niet alleen tijdkorting, maar ook brood verschaffen aan duizenden. — Deeze voorraad zal niet uitgeput zijn, of Asiën zal wel eenige nieuw gevondene handschriften opleeveren van oude Oostersche Mythologie en Wetgeeving, aan welke men dan zijne gaven en kundigheden, met voordeel en roem, zal kunnen besteden. Het Doel deezer Uitlegkunde is, alles wat in den Bijbel staat, en afwijkt van de hedendaagsche Wijsbegeerte, tot Niets uitteleggen, en dat wel te verrigten met de minste ruwheid, zo handig, zo weinig geweldaadig, zo zelden lomp doorhakkende, als maar eenigzins mogelijk is. Dus blijft dit uitleggen een werk van groote kunst en geleerdheid, 't welk den naarijver kan gaande houden, en de voortreflijkste bekwaamheden ten

toon

toon ſpreiden. 't Geen dus uit de gewijde Schriften, wordt overgehaald, noemt men den Geest des Bijbels, of ook de reine Leere des Christendoms.

Ziet daar reeds de bittere vrugt van het Bloed des N. Verbonds gemeen te agten! Maar deeze hoogmoed doet nog dieper vallen. Afzonderlijk moeten wij ſpreken over het betragtende in den Godsdienst, volgens deeze nieuwe Hervormers. De Hoodſomme ter Betragting is deeze. „ De Oorſprong van „ alles is algenoegzaam en volzalig in zigzelven. „ In het ſcheppen kon geen ander oogmerk zijn, „ dan mededeeling van genoegen. God kan „ niet gediend worden als iets behoevende, van „ ons geen voordeel trekken, noch door ons be- „ ledigd worden. Zij, die eene belemmering, „ een ſtrijd in God onderſtellen, tusſchen gereg- „ tigheid en goedheid, eene terughoudende lang- „ moedigheid, verſtaan zigzelven niet. Is toe- „ geeflijkheid goed; dan is noodelooze ſtreng- „ heid altoos kwaad. 't Geen bij God plaats „ vindt, moet onbegrensd en volmaakt zo zijn. „ Dus altoos onbepaalde Goedertierenheid in be- „ doeling. Het is derhalven ongerijmd, aan „ God toeteſchrijven een Regt tot ſtraffen, met „ nevensgaande Vrijheid om 'er van aftezien; „ want, is dit afzien goed, dan zou het gebrui- „ ken van zogenaamd regt kwaad zijn, wille-

„ keu-

„ keurig en loutere wreedheid. Regtmaatig
„ vergelden, kan, op zigzelfs, geen laatste
„ einde of bedoeling weezen; dewijl in God
„ geene eigenschap is, welke daar door vol-
„ doening ontfangt. Dus straft God nimmer
„ op dat Hij straffe, nooit om dat 'er kwaad
„ geschied is, maar enkel, opdat het niet ge-
„ schiede; zo dat alle straffen moeten dienen
„ of tot tucht en verbeetering, of tot afschrik-
„ kend voorbeeld. En hierin moet de Goed-
„ heid geleid worden door de Wijsheid, welke
„ zig geen ander einde voorstelt dan de Gelukza-
„ ligheid der schepselen. Hieruit volgt der-
„ halven, dat de Goddelijke Wetten niets anders
„ zijn dan Vaderlijke Raadgevingen, ingerigt
„ naar ons eigen belang, door onze kennis te
„ vermeerderen aangaande de wetten en het be-
„ loop der natuur. Deeze Goddelijke Wetten
„ of Raadgeevingen zijn eigenlijk maar bloote uit-
„ spraaken van het redelijk verstand." — De
nieuwe Wijsgeeren gaan nu nog eenen stap verder;
om te bewijzen, dat ook deeze tusschengevoegde
tuchtiging en waarschuwingen nimmer te pas
koomen. Dit bewijzen zij uit de natuur van
het zedelijk kwaad of de zogenoemde Zonde.
Zij stellen geen eigenlijk volstrekt, kwaad, dan
alleen smart of lijden. „ 't Geen uitloopt op
„ ongemak en pijn; 't geen daar toe leidt, daar

„ toe

„ toe oorzaak geeft, is zogenoemd zedelijk
„ kwaad. Dit zedelijk kwaad is aftekeuren,
„ als middel af te keuren, enkel om de lastige
„ werkingen en nadeelige gevolgen. Deeze na-
„ tuurlijke gevolgen zijn eene genoegzaame ftraf-
„ fe; ze zijn juist het kwaad, 't welk God
„ zoekt af te wenden, en zeekerlijk niet wil ver-
„ zwaaren. Dus vervalt alle Tusfchenkomst;
„ het wonderdadige valt weg, beide nu en na-
„ maals. Stellige Vergeldingen mogen niet ge-
„ noemd worden. Stellige Vergeldingen ge-
„ fchieden noch in dit noch in het toekoomend
„ leven. Eenmaal voor altoos heeft God de
„ beste inrigtingen in zijne waereld gemaakt, en
„ den mensch voorzien met redelijk verftand.
„ Hier van kan de mensch zig bedienen tot eigen
„ best, zo voor zig zelven als voor de Maat-
„ fchappij. Het losfe, woeste en onbezuisde
„ is daar door aan hem verboden. Aan ande-
„ ren kan hij zig fpiegelen, of de ondervinding
„ zal het hem nadrukkelijk moeten leeren. Volgt
„ 'er, gelijk niet onmogelijk is, een ftaat na dee-
„ zen; zo blijft dit alles volmaakt het zelfde.
„ Beide ftaaten zijn onderling verbonden, en alles
„ volgt ook daarin het natuurlijk beloop. Die
„ zijne driften nu leert beheerfchen, heeft daar-
„ van namaals groot gerief; en die nu zijne lui-
„ men fteeds opvolgt, ftaat zigzelven in den weg

„ en

„ en treedt zijn fortuin met voeten; want hij „ blijft 'er namaals mede geplaagd; zo dat hij „ dan nog moet leeren, 't geen anderen reeds „ kennen, en met hartzeer zien, dat de gaau- „ wen toegelaaten worden in hooge Schoolen, „ terwijl hij zig nog moet ophouden in eene „ laagere Clasſe. Met de jaaren, egter, koomt „ de wijsheid; en alle ſchepſelen zouden dus, „ eindelijk, gelukzalig worden, indien zulks „ enkel afhing van hunne deugden, van deug- „ den, welke, op Aarde, geene genoegzaame „ beſcherming verleenen ten aanzien der dingen „ die van buiten aankoomen; maar ons bloot „ geſteld laaten aan vreeslijke Toevalligheden.

„ *Labentem Pietas nec Apollinis Infula texit.* (*)

„ Hoe het ten deezen opzigte natuurlijk zijn „ zal, in de andere waereld, weeten wij niet „ te zeggen. Dit moet de ondervinding ons „ bekendmaaken."

Zo vertoont zig de Zedeleer! Dezelve laat zig, volgens hunne Uitlegkunde, zeer wel omkleeden met Schriftuurlijke uitdrukkingen, indien men het Bijgeloovige, het Ooſterſche en Hy-

(*) *De eerwaardij van Deugd en Prieſterſchap kon Pantheus niet beveiligen.*

Hyperbolifche behoorlijk weet aftefchuimen. Een eerlijk man, hups van inborst, doorgaans nugteren en oppasfend, is, in de Schriftuurtaal, Wedergeboren, een nieuw Schepzel, wandelende naar den Geest, een kind Gods, iemand die, de Godloosheid en waereldfche Begeerlijkheden verzaakende, maatig en regtvaardig weet te leeven in deeze tegenwoordige Waereld. Het Godzalige, namelijk, is niet iets afzonderlijks, maar in het voorige vervat, als zijnde een goed gebruik maaken van de gaave Gods, ons redelijk verftand. En, in deezen zin, zou men ook het bidden kunnen aanprijzen, als eene inzameling van gedagten, om bedaardelijk te letten op de Natuür, door God gefchapen, om zijn waar belang wel te overleggen, en, in bedaardheid, goede befluiten te neemen.

Aldus, Leezer! worden zij geftraft, die den Raad Gods tegen zig verwerpen! Zo laag daalt de Zedekunde der Apostelen van Deugd en Regtfchapenheid, die gemeenelijk beginnen met gefchreeuw aanteheffen tegen de Regtzinnigen, als of deeze de Zedeleer niet alleen verwaarloosden; maar ook geheel vernielden; — met gefchreeuw tegen de Regtzinnigen, die de zonde befchouwen als een Kwaad op zig zelven, onverdraagelijk voor God, verfchrikkelijk boven alles en geheel onmeetelijk; zo dat geen kwaad

kwaad des lijdens zig daarbij laat vergelijken; — met geſchreeuw tegen hen, die, door de heilige Wet, naar 't Euangelium worden geleid, die, langs den weg der hartgrondige boete, overgaan tot het eerbiedig, geloovig, en vertrouwend aanneemen der Regtvaerdiging uit enkele genade. Zij lasteren de ongeveinsde Regtzinnigen, die van wegen het zondige in hun eigen gemoed, zelfs om dat zondige, waarom geen medemensch hen zou haaten, zeer walgelijk worden voor zig zelve. Zij lasteren waare Boetvaardigen, aan welke dat eigen Bederf zig vertoont in eene zo afſchuwelijke gedaante, datze zig geheel veragtelijk vinden voor God en gepaste voorwerpen van zijn ſtraffend ongenoegen; zo dat zij zelve, wanneerze zig voorſtellen het onherroeplijk Vonnis ter eigene Veroordeeling, — den Regter hartgrondig aanbidden, en overtuiglijk erkennen: bij U is de Geregtigheid, bij ons de Beſchaamdheid. Zij lasteren zulke Regtzinnigen, als of deeze menſchen, volgens eigene gronden, verzeekering konden behouden wegens hunnen ſtaat van Genade, onder het aanhoudend pleegen van Misdrijven, of ſchandelijke Traagheden, die wel vermijdelijk zijn, door gemeene natuurkragten van Reden en Geweten. Zij lasteren de Regtzinnigen, als of deeze zich beveiligd konden agten, terwijl zij zorgeloos voortleefden in on-

deugden, die opſpraakelijk zijn zelfs in de gewoone burgerlijke Verkeering, zonder eenigen invloed te verneemen en te vertoonen van de onſchatbaare voordeelen, hun toevloeiende uit de zuivere Bron der nooitvolprezene en eeuwig-aanbiddelijke liefde! (*)

Over den Invloed en de Verſpreiding van dit dwaallicht hebben wij kortelijk iets te zeggen. Dit nieuwe vleit den hoogmoed der ſtudeerende Jeugd, en de ligtzinnigheid maakt dezelve gereed tot aaneeemen. Zij hooren vroegtijdig, dat alle Regtzinnigen tot de Gekken of Guiten behooren; zo dat men met veragtend medelijden nederziet op de ſombere ſtroefheid van die ouwerwetſche Lieden. Humanisten, begrijpen zij, hebben te veel Smaak en Beſchaafdheid,

(*) Met voordagt, ben ik ſpaarzaam in het aanhaalen, of onthoud mij geheel van Naamen en Opſchriften. Doch misſchien denken eenige Leezers: deeze gruwelen, midden in 't Christendom, zijn te afgrijzelijk omze te kunnen gelooven. Begeeren zij nadere overtuiging en hebben zij geduld; een enkel kort-begrip zal hun voldoen kunnen. Het is Godslasterlijk getiteld: *das reinere Christenthum, oder die Religion der Kinder des Lichts. T.* I. *Berlin*, 1789, env. Men heeft 'er ook eenen anderen bedriegiijken titel voorgeplaatst; om het te doen voorkoomen als *een Vervolg op* JERUSALEMS *Beſchouwingen.*

heid, om zig te behelpen met het geloof der Schoenlappers en oude Wijven. Ook worden ze nu niet meer slaafagtig geplaagd met zwaarlijvige HEIDEGGERS, GERHARDS en CLEMMS. De Tijd, die tot studeeren overschiet, is reeds te kort, om het overvloedig Letternieuws bij te houden, 't welk egter zo noodig is, als alle andere kennis van de nieuwste moden. Met Tellers Woordenboek, Rosenmullers Scholia, en eenige Prediker-Magazijnen, zijn zij toegerust, niet alleen tot het Herderambt, maar ook tot schrijven, volgens het Compendium des Meesters, rijk in aanhaalingen. Ja, zij kunnen zig spoedig begeeven onder de Broederbende der Boekbeoordeelaars, zeer eensgezind in den toeleg, om alle oudvaderlijke Schriften in de geboorte te smooren (*). Maar de Gemeente! Hier schudt men het hoofd. Onze Hervormers vinden zig gewaarschuwd, in het droevig voorval, 't welk, eenige Jaaren geleden, te London gebeurde, met zekeren WILLIAM WILLIAMS. Hij was het draaijen moede, kwam openlijk uit voor Deïst, en maakte een verdrag met Bijbelveragters, om eene zuivere Gemeente op te rigten, en den openbaaren Godsdienst

(*) DE MARÉES neueste Wachter.

dienst Deïstisch te oefenen. Zelfs ſtelde men eene Liturgie, in den ſmaak der Engelſche, doorſpekt met ſchriftuurlijke gezegden, inzonderheid uit de Psalmen, als plegtig-klinkend en best geſchikt tot Kerkgebruik. Wat mogt men hier van verwagten? Bij ongeluk was de Bisſchop van London te wijs, of te onverſchillig om hem te verwaardigen met eenige Vervolging, die het ijvervuur kon onderhouden. Over beſpiegelende ſtukken moest WILLIAMS oppervlakkig philoſopheeren, om niet lastig te worden voor de gemengde Toehoorders; en de Zedepreêken konden niet genoeg verſcheiden, bevallig en belangrijk blijven. Spel of Bezigheid te verlaaten, om die Aanſpraaken ſteeds te hooren, verveelde ſpoedig, alſchoon men de Vertoogen tot genoegen wilde inkorten. De jaarlijkſche Intekenaars verminderden, en de kwijnende Gemeente gaf, in tederen ouderdom, natuurlijk den Geest. Dit is alzo beproefd; en het waarſchuwt alzo onze Opklaarers. Zij bekennen ronduit, dat de zuivere Deïsterij geſchikt is alleen voor het ontbolſterd, onpartijdig en edelst gedeelte van het menschdom; kunnende de Menigte van Gods redelijke Schepzelen, bij hen genoemd het laag en veragtelijk gemeen, zig daartoe niet verheffen. De indrukken van Bijgeloof, zeggen zij, maaken de gemeene Lieden

den bekommerd en ſchroomagtig, vooral wanneer zij eenigzins verlegen worden, door te bevinden, dat zij een hart bezitten, waaruit, in de beginzels, wel iets voortkoomt van alle die onreinheden, welke Christus heeft opgeteld (*). Hun zogenoemd Geweeten beroert alle verſtandige gedagten over de Godheid. Sommigen onzer Wijsgeeren meenden, den Volksgeest te verheffen, en denzelven te ſtemmen tot wijsgeerige Opgetogenheid, door zielroerende Beſchrijvingen van Zonneſtelſels, door treffende Voorſtellingen van de Menigte en Verſcheidenheid der leevende Wezens, en verhevene Uitdrukkingen aangaande den Oneindigen Maaker van 't Heelal. Doch de bedoelde uitwerking volgde geenzins bij de Menigte, en zal nimmer volgen. Het menschlijk Gemoed is niet verruimd en bereid tot dien hoogen Vlugt. Dichterlijke Afbeeldingen, Verrukkingen en Uitroepingen, die boven het gemeen bereik of te wijsgeerig zijn, verwekken geen waar Gevoel van Gods Nabijheid; maar verwijderen de ziel van den Onzienlijken, doen

(*) De Leezer zij, eens voor al, indagtig gemaakt, dat ik, hier en in 't vervolg, veeltijds den Deïst zelven uit zijn hart doe ſpreeken, zonder zulks, bij iedere uitdrukking, op nieuw te herinneren, of („) 'er neven te zetten.

doen de gespanne Aandagt insluimeren, en verdooven alle Gewaarwording, uitgezonderd die van blinde Vreesagtigheid. Gemeene Lieden gevoelen eene behoefte, om God in Christus te kennen. Tot vestiging hunner zwervende gedagten, moet de Godheid geopenbaard zijn, in Betrekking en Werking gebragt, en dus afgestemd naar hunne geringe vatbaarheid, in zo verre die kennis kan invloeien tot Troost en Heiliging, op de zwakke Gemoederen. Dus blijft men genoodzaakt af te daalen tot deeze bijgeloovige Kranken. Jesus zelf, meenen zij, deedt alzo, met eenen gelukkigen uitslag, dankende daarom den Vader, dat zijne Leere, schoon verborgen voor de Wijzen en Verstandigen, schoon deeze dat Beleid afkeurden, den Kinderkens geopenbaard werdt en zeer smaakelijk gemaakt; zo dat veelen zouden koomen van het Oosten en Westen, om mede aan te zitten. Ook leert, helaas! de ondervinding, dat de Kerken meer en meer ontvolkt worden, naar mate de Leeraars te voortvarend zijn in dat verlichten. Uitlegkundig afbreeken en wederleggen verzadigt schielijk en wordt verveelend, als 'er niets eevenwaardigs in de plaats wordt gegeeven. Bevalligheid van Voordragt, sterke Zetten, onverwagte Nieuwigheden, vreemde Uitleggingen, welspreekende Wendingen, het hartstogtelijke

zelf

zelf en alle overige Kunsten worden spoedig uitgeput, loopen dikwijls rond en verliezen het aantrekkende; zo dat de Toeloop, enkel daar door, op den duur niet is te behouden. Op die wijze zou de vernieuwde Geestelijkheid binnen korten gedaan werk krijgen: de Kerken zouden ledig blijven, en de Vorsten genodigd, zulke Uitgaven te bespaaren, om dezelve aan te leggen tot versterking van Legers en Oorlogs-Vlooten (*). Of, 't geen misschien nog erger

(*) Dit zou aldus wel kunnen gebeuren voor het midden der aanstaande Eeuwe. Op zig zelve zou zulks niet mishagen aan sommige Hervormers. Jesus, zeggenze, wilde alle Tempels en Altaaren afbreeken; en zij zoeken insgelijks allen stelligen Eerdienst te doen tuimelen. Maar de Meerderheid blijft misschien onbekeerlijk en stijf-regtzinnig. Alschoon alle Potentaaten eene gemeene zaak maakten met de Deïsten, zouden zij egter het Christendom niet kunnen uitroeijen. Daar de Bijbel eenvoudig gebruikt wordt, zal men altoos menschen aantreffen, die, door de Genade of Verbeelding, zekere Behoefte gewaar worden. Den Bijbel kan men onmogelijk wegneemen van de Aarde, de Gedenktekens niet vernietigen, noch in de Geschiedboeken eene Gaaping maaken van agtien Eeuwen. De Voorbeduidsels van de aanstaande zegepraal der Regtzinnigheid beginnen zig reeds te vertoonen. Terwijl de Hoofdkerken naar Woestijnen gelijken, verdringen zig, onder de Engelschen, de zogenoemde Methodisten en Baptisten,

ger ſchijnt, de Regtzinnige Protestanten en de Roomſchen zouden alle Kanſels inneemen. De zaak der Deïsten moet alzo met verdrag, met groot beleid en langzaam, worden voortgezet. Zeekerlijk moet men veel ſpreeken tot Roem van den Stigter des Christendoms, en den Naam in waarde houden. Wijze Deïsten, zegt men, gedreven door liefde Gods en des Naaſten, zullen zig niet openlijk verzetten tegen de vastgeſtelde Godsdienſten des Lands, in zo verre dezelve niet nadeelig zijn voor de Deugd en Ruste; maar geduldig zijn in het afwagten van meer algemeene Verlichting. Doop en Avondmaal, altans, (zo vervolgen de Hervormers) zullen nog lang moeten blijven; want derzelver bediening zet eenige Prieſterlijke Waardigheid bij aan de Predikanten, die zig daarbij wel verbergen kunnen onder zeer algemeene bewoordingen. Zonder dit prachtige, zou de Godsdienst ook te kaal worden, uit gebrek aan Plegtigheden. Voorzigtig en beſtendig moet men aanhouden, met het aanprijzen van Uittrekſels, bevattende den Geest des Bijbels; welke Uittrekſels allengskens den Bijbel moeten vervangen, in het huislijk

ten, en, in Duitschland, de, zig afzonderende, oude Lutheraanen, in naauwe Vergaderplaatzen, wagtende naar goede gelegenheid om de andere wederom te vervullen.

lijk gebruik, en, na verloop van tijd, ook uit de Kerken verdringen. De Symbolifche Boeken veroorzaaken nog eenige zwarigheid. Doch men is, federt eenigen tijd, reeds werkzaam, om dezelve, door behulp der nieuwe Uitlegkunde, gezonde taal te doen fpreken, en den Geest van dezelve wel te doen overeenftemmen met den Geest der Opklaaring.

Met alle deeze Voorzorgen, ontbreekt het egter niet aan zwaarhoofden onder de Deïsten, die gebukt gaan onder de vreeze, dat hun hoopje van Edele Uitverkoorne Zielen kleiner zal worden, en dat de groote meerderheid gevaar loopt van nog wederom te rug te vallen in de akelige Barbaarsheid van de eerfte helft deezer afloopende Eeuwe. 't Geen hen doet vreezen, doet ons hoopen.

Het bijgebragte wegens de Duitfchers, dient in alles tot mijn oogmerk; want het beändwoordt de Vraag ten vollen, en lost de Verfchijnzels op, door het bijvoegen van deeze éëne aanmerking: dat, namelijk, zulke Leeringen dagelijks, gemaskerd, tot ons overwaaijen.

Hoedanige uitwerkfels op Hart en Zeden heeft deeze moodfche Leere van Regtfchapenheid en Gelukzaligheid in Duitschland voortgebragt? Hoe zigtbaar moet nu de zegen zijn, zo in als buiten de fteden, zelfs bij het gemeen der Hand-

wer-

werkers en Landlieden, waar onder men reeds veele duizenden vindt, aan welke, door ouwerwetſche Leeraars, de kennis van het wezen des Christendoms zorgvuldig werdt onthouden, en iets anders in de hand geſtopt; doch die nu reeds opgezet zijn tegen de regtzinnige Leere van hunne Vaders en Grootvaders! Moet men aldaar, onder de hooge en laage Clasſen, niet billijk verwagten eene kuiſche Jeugd van beide Sexen, in eene frisſche bloeijende en bloozende gezondheid, en met den besten aanleg tot alle goede Beroepen, tot gelukkige Huwelijken enz.?! Moet men zig dit niet belooven, ingevolge van zo veele ſchoone Redevoeringen, geroemde Inrigtingen en uitgewerkte Schriften over de opvoeding? Tegen hun eigen oogmerk aan, wordt dit beantwoord, door de Duitſchers, ter wederlegging van zig zelve. Hunne nieuwe Romans en andere Zedeſchriften ſchilderen het tegenwoordig verderf hunner Landgenooten, in allerlei rangen, en maaken de uiterſte ſchande openbaar. Zij willen menschlievendheid aan den dag leggen, door hunne ijverige poogingen, om, zonder behulp van het Christelijk Geloove, Geneezing te bewerken. Zij leggen opdroogende of terugdrijvende Pleiſters op die Etterbuilen, welke zig altoos ergens ontlasten zullen, zo lange zij veroorzaakt worden

den door eene algemeene vervuiling der Vogten.

Nog een woordje tot afscheid wegens onze Godgeleerde Deïsten. Zij hebben veragtelijk gesproken over de gematigde Onregtzinnigen, als Bloodaarts, die ter halver weg stilstonden, reeds wankelden en geenen moed hadden tot voorttreden naar het einde van den gebaanden weg. Zouden deeze uitdagende Helden ook staan op eenen glibberigen grond; zo dat ze nu verder geenen voet durven opligten? Nog een enkele stap: dan liggen zij in den diepsten afgrond, en hunne Opklaaring eindigt in allerdikste Duisternis. De Gebeurtenis zou niet geheel vreemd voorkoomen aan hen, die eenig geloof slaan aan Apostolische gezegden wegens zekere Persoonen in de laatste dagen. Zij die den val gedaan hebben, zijn los van alle banden, uitgenomen die van eigenbaat; zo dat ze het niet zullen verkondigen, of zij moesten bezeten zijn door den Daemon van eerzugtige Razernij. Gemeenlijk zwijgen zij bij anderen, of vergenoegen zig met nu en dan eenen spotagtigen uitval te waagen tegen de stijve Betweeters. Voor zig zelven zuizebollen zij in eene algemeene Twijfeling, zoekende naar Stoïsche bedaardheid in het afwagten van hun lot, en bij het zien der onmogelijkheid van nu meêr te verneemen. Doch

ik

ik moet mij verklaaren. De ſtelling der nieuwe Godgeleerden is: „ God kan zig niet verder openbaaren, dan door de werken der Natuur. Nooit, altans, gebeurde eene andere openbaaring; en wij hebben dezelve nimmer te verwagten. Zo is het gelegen ten aanzien van alle Wonderen, van alle Tusſchenkomſten der bijzondere Voorzienigheid en Beſtuuring. Ze gebeuren niet, en zullen nimmer gebeuren. De aanſtaande Eeuwigheid zal geene ſtellige Vergeldingen, zal niets dergelijks vertoonen. Alles loopt altoos natuurlijk voort; zo dat wij, uit het tegenwoordige, analogisch moeten beſluiten tot het toekoomende, ook ten aanzien van onze eigene toeſtanden, zoo lange wij, in of buiten dit lighaam, een beſtaan zullen hebben. Het gevolg is: wij hebben belang alleenlijk bij den Loop der Natuur. Buiten onze verbintenis met de Natuur, hebben wij niets te hoopen of te vreezen; want geen behagen of mishagen van een hooger Wezen zal hier in iets veranderen, door tusſchenkomſten van buiten, tot ſtellige vergeldingen." Hier op vraag ik: Is dan het geſchil met de Atheïsten niet enkel woordenſtrijd, of altans van geene aangelegenheid? Is het voor ons niet evenveel, of wij onze gedagten wenden naar die onbegrijplijke Godheid, welke geene meerdere Gemeenſchap oefent met onze Zielen,

dan

dan met de kleinste stofjes in de nevelagtige starregroepen; dan of wij berusten bij de erkentenis van blind Noodlot of Geval, bij de Ziel der Waereld, of het Algeheel van Spinosa? (*)

De Natuur blijft 't geenze is. Dit beslist ons Lot. Wat gaat het ons dan aan, of die Natuur

(*) *Esse apibus partem divinae mentis, & haustus*
Aetherios dixere; Deum namque ire per omnes
Terrasque, tractusque maris, coelumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia; nec morti esse locum; sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto succedere coelo.

GEORG. IV. 220—227.

VONDEL tragt dit aldus overtebrengen:

Men vondt 'er die den aert der bijen gadesloegen,
Die elk ten spiegel dient, om zich hier naer te voegen,
En rechtuit spraecken dat dees aert, die heerscht en slaeft,
Met rijp vernuft en geest van boven is begaeft:
Want eene Godheit gaet alom onzichtbaer waeren,
Door hemel, aerde, en lucht, en zee en wilde baren,
En hier uit scheppen mensch, en vee, en ieder dier,
Een iegelijck voor zich, hunn' oorsprong, ziel, en zwier.
Als 's lichaems bant bezwyckt vergaen ze in de eerste stoffen:
Want merck, het hemelsch deel wort van geen doot getroffen,
Maer vlieght weêr levende in den starrelichten boogh,
En neemt onsterfelijk den hemel in om hoogh.

tuur leevend dan dood zij? Zal men maar blijven bij de dorre Atheïsterij der Franſchen; of is het Clasſiſcher, het Spinoſismus wat te zuiveren? In dat Algeheel, of in die uitgebreide Aether, kan men de Emanatiën der Aeonen herroepen, of bijzondere Afdeelingen maaken, welke dan vergood kunnen worden, en ons een paarduizend jaaren te rug voeren tot dat Veelgodendom, 't welk, door de onbeſchaafde Regtzinnigen, wordt uitgekreten voor grof Heidendom; maar egter de groote ſchoonheden heeft van eene rijke Mijthologie, die zeer bevallig is in de oogen der Kenners van Dichtkunde en fraaije Letteren!"

„ Zo rampzalig is het Einde der genen, die geſmaakt hebben het goede woord Gods en de kragten der toekoomende Eeuwe, en afvallig worden. Geen ſlagtoffer blijft over voor hunne zonden; maar eene ſchriklijke verwagting des Oordeels, en hitte des Vuurs, dat de Tegenſtanders zal verſlinden.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Wijze van Verſterken en Verdedigen.

Het voorig Hoofdſtuk doet aanwijzing van de gezogte Oorzaaken des verdervenden Invloeds; maar laat eene vraag over, welke wij nu moeten beantwoorden: Waarom wordt dat opgang maaken niet belet, waarom worden die indrukſels niet uitgewischt, door de goede Schriften over den Godsdienst, welke zo rijkelijk verſpreid zijn door ons Vaderland? Het algemeen antwoord is: Wanneer onze verdeelde Vijanden zig vereenigen, en zig bedienen van eene nieuwe krijgskunde, met andere Wapenen; dan vereischt zulks aan onze zijde eene eevenredige Verandering in het verſterken en verdedigen. Onze Godsdienſtige Leerboeken zijn, ten aanzien van derzelver inrigting, in veele opzigten, verouderd, en dus niet behoorlijk geſchikt tot de nu begeerde dienſten. Om dit wat meer te ontvouwen, zal ik beginnen met de Werken van eigenlijke Geleerdheid, en vervolgens overgaan tot Schriften, die ook voor de Menigte dienen.

Voornaame Geſchillen over het Godsdienſtige

bepaalen eenigzins de ſtoffe en den vorm van de Samenſtelſels en Schriftuurverklaaringen. Weleer hadt men te doen met tegenpartijders van zeer verſchillende ſoorte, en dus verdeelde men zijne kragten. De Deïsten waren buiten onze grenzen, en de twist met dezelve betrof doorgaans algemeene Voorſtellen. Hoe meer men te rug gaat tot den tijd der Hervorming, hoe men den arbeid meer beſteed ziet tegen de Roomsgezinden, dikwijls aan dwaalingen, welke ons nu weinig bekommeren, en ſomtijds met te verregaande zorgvuldigheden. Men gedenke aan de gewoone Voorſtellen en Bewijzen raakende de Klaarheid en Volmaaktheid der H. Schrift. Tegen de Sociniaanen redeneerde men gedeeltelijk op gronden, welke nu ondermijnd worden. Geduurig zondigde men door onbehoedzaamheid. Veele Schriftuur-woorden en uitdrukkingen werden agteloos bijgebragt in eene betekenis, welke de waare meening verduiſterde, de bewijskragt wegnam, en gunſtig werdt voor Dwaalgeeſten. Inzonderheid verwaarloosde men veele Gedeelten, op welke de aanvallen voortijds niet regelregt waren ingerigt. In breedvoerige Werken, werdt b. v. ſchielijk heengeſtapt over die Goddelijke Eigenſchap, welke wij Heiligheid noemen, met weinig diepte van Redeneering, met verzuim van ſommige gepaste texten, en zonder

zorg-

zorgvuldige beproeving van bewijsplaatſen. In het handelen over het Profetisch Ampt van Christus, bragt men veel bij een, zonder behoorlijke onderſcheiding. Over 't geheel genomen, diende, naar ons inzien, de prediking van Joannes den Dooper van verre, en van onzen Zaligmaker meer van nabij, hoofdzaaklijk, om, bij de inwooners van Judea en aangrenzende Gewesten, de hinderniſſen des Geloofs weg te ruimen, en de Gemoederen te voorbereiden tot het eigenlijk Christendom, 't welk wel voorloopig werdt aangewezen; maar, na de Hemelvaart, door de Apostelen, eerst regt volledig en openlijk kon geleeraard worden. Met de onbehoedzaamheid in deezen, zoeken dezulken hun voordeel te doen, welke de Evangelieboeken tragten te verheffen, ten koste der overige Schriften; dewijl zij Jeſus ſlegts voor een Profeet erkennen. Doch tot zulke bijzonderheden kan ik mij niet verder inlaaten.

Godgeleerde Samenſtelſels zijn grootendeels ſtukwerk, gemaakt naar te bekrompene uitzigten, zo lange men niet in 't oog heeft het geheel Beloop van grondſtellige Regtzinnigheid en Onregtzinnigheid. Die ruime vertooning koomt nu eerst regt voor onzen Geest; en de aandagtige Vergelijking van het een met het ander Geheel, heeft groote Nuttigheid. Zonder dit,

koomen veelen in verzoeking, om uit het een en ander iets over te neemen, en alzo eene Vermenging te maaken, welke hen allengskens belemmert door Twijfel en Verwarring. Maar het overzigt van beide wegen in hunne gehele uitſtrekking, geeft aanleiding, om tot zig zelven in te keeren, ernſtig te beraadſlagen, en daarop eene beſtaanbare keuze wel te vestigen.

Deeze Uitbreiding der kundigheden is niet zo noodig tot het wel behandelen van Broedergeſchillen, die buiten de Grondartikelen omloopen, tusſchen Perſoonen of Gezindheden, die elkanderen voor Christenen erkennen. Alſchoon ook deeze Stoffen van gewigt kunnen zijn, en der Opmerking zeer waardig, zijnze egter van eenen geheel anderen aart, dan dezulken, die den algemeenen ſtand van het Christendom raaken. Om in deeze laatſten, met een goed gevolg, deel te neemen, moet men kundig zijn in de groote Geſchillen van deezen tegenwoordigen, zeer merkwaardigen tijd, en zig beſtendig voorhouden, dat men eigenlijk niet meer dan twee Stelſels heeft te onderſcheiden, beide analogisch, beide verbonden en volledig; zo dat de Deelen elkanderen, door den Samenſtand, bevestigen, en de onderſcheidene Leeringen zig onderling, in ieder, voorthelpen, als vereischte Onderſtellingen of gereede Gevolgen. Het eer-

ſte

ſte Samenſtelſel is het Catholijk-Orthodoxe, of het onderſcheiden en gekenmerkt wezenlijk Christendom, — en het ander is het vermomd Heidendom of Deïsmus. Het Christendom wijst op den Godsdienst van den mensch, zo als hij waarlijk is, een Zondaar, die Behoudenis zoekt, volgens de ſtellige Inrigting van het aanbiddelijk welbehagen des Allerhoogſten. Het Heidendom, daar en tegen, vertoont den Godsdienst van het redelijk Schepzel in 't afgetrokken beſchouwd, ziende enkel op natuurlijke gevolgen.

Dit zou aanleiding geeven tot het onderzoeken van de wezenlijke vereischten der geleerde Schriften, over de Waarheden van den Christelijken Godsdienst, en om te redeneeren over de verkiezing der Stoffen; om dezelve regt gepast te maaken naar de behoeften van deezen tijd (*).

Doch

(*) De Alzegenaar doet Licht uit deeze Duiſternis voortkoomen, en dit kwaade ten goede medewerken. In Duitschland wordt zulks reeds zigtbaar. Tot een voorbeeld van een doorwrogt opſtel tegen de Deïstiſche Godgeleerden, 't welk nogtans ook kan dienen voor geoefende Ongeleerden, zal ik alleenlijk aanhaalen en ter vertaaling aanprijzen het uitmuntend Boek getiteld: *Die Bibel, ein werk der Göttlichen Weisheit, von* DANIEL JOACHIM KÖPPEN. II *Theilen. Roſtock und Leipzig*, 1787, 1788. En *Anhang*, 1799.

Doch van deezen arbeid ben ik verschoond, door de regttijdige opregting van het hoogagtbaar Genootschap tot Verdediging van den Christelijken Godsdienst, waar aan ik dat alles kan overlaaten, met den hartelijken wensch, dat deszelfs Werkzaamheden, onder den Goddelijken zegen, aan het loflijk oogmerk der Opregting bestendig mogen beantwoorden.

Schoon ik het verhandelde als zeer gewigtig aanzie, zou ik hetzelve egter wel toevertrouwd hebben aan anderen, en mij zelven verschoond van het wroeten in den drek; indien ik het Genootschap niet zogt te onderhouden over eene meer bijzondere zaak, die mij diep ter harten gaat, betreffende de Menigte onzer Landgenoten, welke men onder de meer of min geoefenden kan tellen. De voornaame oorzaak, waarom deeze zo weinig beschermd zijn, en tans zo zeer beschadigd worden, door de tweeslagtige Schriften, aangewezen in het eerste gedeelte van het vorig hoofdstuk, zoek ik, namelijk, in het verouderen onzer Practicale Boeken over den Godsdienst.

Dus meen ik hier te ontdekken eene afzonderlijke Behoefte, welke niet vervuld zou worden, door die geleerde Schriften, van welke terstond is gesproken, alschoon dezelve boven verwagting uitvielen, en voldoen konden aan de grootste

Ge-

Geleerden. Men moet de Menigte niet willen leiden langs den wijden Omweg van diepe Twisten en uitgeſtrekte Geleerdheid. Dezelve is daartoe ongenegen; en het gevolg zou niet doorgaande gunſtig zijn tot Beveiliging. Het behoed- of Genees-middel is daar niet te zoeken; want hunne kwaalen worden zelden veroorzaakt, door diepe en geleerde redekavelingen, opzettelijk ingerigt tegen onze bekende Leerſtellingen. De gemeen-noodige beſpiegelende kundigheden zijn weinige; en daar deeze, ten aanzien van begrip of geheugen, niet ontbreken, moet men den weg naar het Hart opzoeken. In de Redeneer- en Overnatuur-kunde maakt men onderſcheidingen tusſchen Verſtand en Wil, welke ſommigen in den waan brengen als waren 'er afgezonderde Deelen in de enkelvoudige Zelfſtandigheid onzer Ziel. Wij hebben ons ſlegts bij de Bevinding te houden; en dan verneemen wij, dat de Werkingen onzer Ziele in elkander vloeijen. De Geſteldheid des Gemoeds veroorzaakt de algemeene Wending omtrent het Godsdienſtige. Jeſus en de Apostelen vereischten weinige kundigheden van Beſchouwing; maar veel Gevoel van Armoede en Naaktheid, met Honger en Dorst naar de Geregtigheid. Iets van die ſtemming des Gemoeds, is genoeg, om geen gevaar te loopen van de aanvallen des On-

geloofs en der verderflijke dwaalingen, alsmede om behagen te vinden in die Leere des Heils, welke voortvloeit uit de zuivere Bron. Een Godsdienftig Vader wordt niet gerustgefteld, enkel door te bemerken, dat zijn volwasfen Zoon zig, uit vrije verkiezing, fomtijds kan bezig houden met Godgeleerde Schriften; maar wanneer de Jongeling ook Opwekking zoekt; wanneer hij ernftig over zijnen ftaat begint te denken, en bekommerd te worden over de zedelijke Ongefteldheid zijner Ziele; wanneer hij aangedaan is met ontzag voor Gods Heiligheid, zig verwondert over het heerlijke der Aanbieding, en uitgedreven wordt door begeerte naar Vreede en Behoudenis; dan wijkt de vaderlijke Vreeze voor de blijde beweegingen van Hoop en Dankbaarheid. Als de Godsdienst aldus belangrijk wordt voor het Gemoed; zal de lust wel volgen, om ook de overige kundigheden uit te breiden, naar mate ftand of gelegenheid daar toe aanmoedigt; en zulks zal dan zonder gevaar kunnen gefchieden.

Men zal dit wel willen toeftaan; maar zig misfchien tevens beroepen op den Voorraad, welken wij hebben. Ik erken het nut, getrokken uit de ftigtelijke Schriften onzer Voorvaderen. Ik waardeere eenige laatere en nieuwe Werkjes van dezen aart, zo oorfpronglijke als vertaalde. Godvrugtigen vinden 'er hun voedzel, gelijk de

Beijen

Beijen den Honing. Nogtans schroom ik niet, te beweeren, dat de meeste van die lofwaardige Schriften verouderd of ongeschikt zijn te noemen; want dit wordt enkel betrekkelijk gemeend, betrekkelijk tot Lezers van die Soorte en Hoedanigheid, welke aanleiding gaven tot het voorstellen van het Vraagstuk, waar op wij antwoorden. De ongenoemde Schriften, door ons beoogd, worden somtijds te sterker getrokken om iets, 't welk wij, ten opzigt van onze bedoeling, onder de gebreken zouden tellen. Zij hebben hunnen eigenen kring van werking, meest onder dezulken, die dat gevaar niet loopen, waar over wij ons thans bekommeren.

Pro captu Lectorum habent sua fata libelli. (*)

Niet gaarne zou ik beschuldiging inbrengen tegen iemand van die waardige Medechristenen, welke tot een zegen waren en nog zijn voor duizenden; zullende mij daarom vergenoegen met eenige algemeene bedenkingen. (†)

Het

(*) *Elk Boek kan voldoen, als het zijnen gepasten Leezer maar aantreft.*

(†) Over de practikaale Schrijvers in 't algemeen, wil ik dus niet oordeelen, zelfs niet opnoemen eenige der vaderlandsche Tijdgenooten. Genoeg bekend zijn OWEN, VITRINGA, MARSHALL, DE ERSKINES, HERVEY, J. EDWARDS, BOOTH, de *Evangelische Magazijnen*, JOH. NEWTON enz.

Het practicaal gedeelte der Godgeleerde Samenſtelſels is geenzins toereikend. Daarin blijft alles te dor, loopt te veel in het ſcherpzinnige, en is niet ingerigt tot eigenlijke opwekking. Strijdſchriften over deeze onderwerpen zijn meer voor de Geleerden, die dezelve leezen, als ſtukken van oefening of liefhebberij. De IJver en Scherpheid werkt agter uit bij de welmeenenden, wanneer zij daarin harde veroordeelingen aantreffen, die hun onverdiend voorkoomen, en gemoedsgeſteldheden zien doorſtraalen, welke hen doen denken, dat de Schrijvers voor zigzelven geen deel hebben aan de dierbaare zaaken, welke zij aldus behandelen.

Het opzettelijk ſchrijven tot Stigting in de Eenzaamheid is, ongelukkig, door veele Regtzinnigen, beſchouwd als een gemakkelijk werk, tot uitſpanning in ledige uuren; en dit ſchrijven geſchiedt ook ſomtijds zonder toeleg om te doen drukken. Aan het geheel wordt weinig arbeid beſteed, en verſcheide gedeelten zijn uitgewerkt, zonder eene gepaste ſtemming des gemoeds. Doorgaans hebben deeze Werkjes alle die gebreken van opſtel, welke voortkoomen uit onagtzaamheid en overhaaſting.

Ook ſtelde men zig gemeenlijk zulke Leezers voor, die reeds gewend zijn aan de Leiding der gedagten naar de gebruiklijke Leesboeken.

Gaat

Gaat de Schrijver wat dieper; zo treedt hij ligtelijk in praktikaale Geschillen, welke toevallig ontstaan zijn, bij zeer bijzondere Gelegenheden. Hij maakt dan en beantwoordt Tegenwerpingen, die niet eigenaartig als van zelve bij de Meesten opkoomen, en die, daarom, de meesten slegts vermoeijen, zonder hun eenigen winst toe te brengen. Men moet zig tans Leezers voorstellen, die den gewoonen weg weinig hebben betreden, die bijna Nieuwelingen zijn ten aanzien van het Leerstelsel, die egter, niet gantsch ongeoefend, maar eenigzins gescherpt zijn, zelfdenkend, en reeds ongevoelig afgeleid. Dan zal men bemerken, welke praktikaale zwarigheden hun, gemeenlijk en natuurlijk, invallen, over welke stukken zig het licht inzonderheid moete uitbreiden, en, door welke bepaalingen of onderscheidingen, gereede Misvatting en Tegenstand worde voorgekoomen.

Inzonderheid zijn die oude Schriften gebrekkig, beschouwd als Werken van Oordeel en Smaak. Men is onbedagt in het bijbrengen van Schriftuurplaatsen en Voorbeelden; men bedient zig van laage kunstwoorden, laffe toespeelingen en kreupele vergelijkingen. Weleer werdt zulks zo naauw niet nagezien; maar nu is dat wanvoegelijke onder de voornaame oorzaaken, waarom veelen de voorkeuze geeven, aan be-

beſchaafde, half wijsgeerige, half Godsdienſtige, Opſtellen, die de gemoederen ongemerkt inneemen, en, onder ſchijn van ſtigting, inderdaad afleiden. Hoe aazen zulke hedendaagſche Leezers, die niet ontrust en geſtoord wenſchen te worden, hoe gretig aazen zij op geeſtelijke kwinkſlagen, op valsch vernuft en winderige uitdrukkingen, aan welken men eenen belagchelijken draai kan geeven? Als de Leeraar of Schrijver zig iets van dien aart laat ontvallen, wordt het ſpoedig opgeraapt, zorgvuldig onthouden, in gezelſchappen rond gedraagen, en zelfs aan de jeugd ter beſpotting voorgehouden.

Dus meen ik met regt te mogen zeggen, dat wij gebrek hebben aan een ſtigtelijk Huisboek, volgens de Orde des Heils, geſchikt naar de behoefte deezer tijden, en, zo na mogelijk, derwijze ingerigt, dat ook oude Lutheraanen en zuivere Mennonieten hartelijk kunnen inſtemmen, zo veelen zij het goede eenvoudig zoeken. Dit werk, dunkt mij, moest zijn en ook voorkoomen als de Arbeid eens Gezelſchaps van protestantſche Godgeleerden, beoordeeld en uitgegeeven door het Haagsch Genootſchap, enz. (*).
Dit

(*) Onder de Middelen, welke het voorteetend kwaad onder de Menigte tegenhouden, zijn zekere ver-

Dit allergewigtigst werk moet in zig bevatten het betragtende der Godgeleerdheid; zo dat de gewoone zaaken, in eene geregelde orde, volledig worden verhandeld, met die Naauwkeurigheid, welke vereischt wordt bij nadenkende en ſchrandere Lezers; niet zo als de gemeene plaatſen worden uitgeput, maar zo als noodig is bij geoefenden tot eigen gebruik. De Schriftuurbewijzen moeten oordeelkundig worden voorgeſteld, ſomtijds met bijgevoegde verklaaringen der Woorden. Zonder zig eigenlijk tot Geſchillen in te laaten, moeten, bedektelijk of in 't voorbijgaan, weggenomen worden die Tegenbedenkingen en Zwaarigheden, welke eigenaartig oprijzen in het gemoed van de waarheidzoekende heilbegeerigen, met agterlaating van alles, wat zij niet zoeken of behoeven.

Wegens eenige Gedeeltēn of bijzonderheden heb ik nog kortelijk iets aan te wijzen. Klaarheid en kragt van aandrang zijn noodig in het welgelijkend en egter algemeen afbeelden van den Zondaar, als koomende tot kennis van zig zelven

vereenigde Gezelſchappen in Duitschland, welke zig tot in Zwitſerland en London uitbreiden. Eenige vrugten van derzelver werkzaamheid vindt men in de *Sammlungen für Liebhaber Christlicher Wahrheit und Gottſeligkeit.* Baſel, bey Decker, 1786. ff.

ven en een overtuigend gezigt van zijnen ſtaat, na het ophouden van het weerbarstig tegenſtreeven en het vrugteloos zoeken der uitvlugten. Zonder het voorbijgaan van vaderlandſche Schrijvers, zou men, in dit gedeelte, hulp mogen zoeken in een allergewigtigtst Werk, over het Geweten, toegeſchreeven aan den Hoogeerw. HERMAN DANIËL HERMES. (*) Zielkundig en op onbetwistbare gronden, dringt hij den mensch geheel in 't naauw, en doet hem het belang in den Verlosſer zeer nadrukkelijk begrijpen.

In het handelen over het Geloof, zou men met vrugt eenige Werkjes kunnen raadplegen, toegekend aan CLESZ. (**) Zeer duidelijk moet men zijn in het wel aanwijzen van het onderſcheid tusſchen Hiſtorisch en Zaligend Geloof. Sterk gewaarſchuwd tegen het uitſporige der Bevindelijken en Piëtisten, gaan veelen wat verre te rug, ſtellende te groot vertrouwen op hunne volledige, oprechte toeſtemming der regtzinnige Leere wegens de Verlosſing, alſchoon dezelve nog maar enkel een gewrogt is van Onderwijs, Begrip,

Op-

(*) *Die grosze Lehre vom Gewisſen.* Leipzig, 1769. J. A. HERMES is een ander.

(**) *Die wahre Lehre Pauli vom Geſez. Verſuch über den eigentlichen Begrif des Glaubens.* Tubingen, 1779.

Opvatting of Navolging. De waare Geloovige kan niet ſchuldvrij zijn en voorwerplijk geheiligd, zonder tevens een beginzel te hebben van onderwerplijke Heiliging, in dit oefenend Leven, welks afbreeking of verlenging niet evenveel is ten aanzien onzer geeſtelijke en eeuwige Belangen. Als wij den Adem zien ontbreeken; dan weeten wij, dat wij geenen Mensch maar een Lijk voorhebben; alzo is het ook met een Geloof zonder vrugten of werken. Het is volſtrekt geen zaligend Geloof. Wil men egter daar bij den naam van Geloof gebruiken; dan moet men het, volgens Jacobus, noemen in zig zelven dood. (*) Welke zorgvul-

(*) Wenn eine Seele anfängt auf die Anordnung Gottes in und mit Christo beſonders aufmerkſam zu werden, daran Theil zu haben nun ſehnlich wünscht, mit Hochachtung, Liebe, Zutrauen zu Ihm, und durch Ihn zum Vater, in der höhe ſich erhebt, und ietzt zur Zukunft und Ewigkeit hin ſich die unnennbar reizenden Ausſichten öfnen; ſo wacht, mit dieſem Glauben an Christum, den Stifter eines ſolchen Heils, auch zugleich ein der Geſinnung des Erlöſers ähnlicher ſinn auf; das Herz fängt an ſich über die Eitelkeit dieſes Lebens zu erheben; der Geist trit in eine Sphaere, wo mehr Hoheit und Adel zich zeiget, als in der körperwelt zu ſpüren ist, und gewinnet einen Geſchmack an Niedrigkeit vor dem Erhabenen, an Unſchuld, Reinigkeit, Demuth; ein inneres ſich gerne mittheilendes Wohl-

vuldigheid en heilige schroom wordt hier vereischt, om de zorgeloozen niet te stijven, en geene bekommerden te onderdrukken? en om wel te onderscheiden 't geen plaats moet hebben bij een iegelijk, van 't geen plaats heeft bij sommigen, naar de verschillende Leidingen? Steeds moet men het oog houden op de Gevaaren der Misvatting. (*) Sommigen vertrouwen zonder grond, dat

Wohlwollen erwacht und mitihm Gelindigkeit, Gerechtigkeit, Wahrheit und Treue; und damit geht eine erwachende Widrigkeit, ein inniger Ekel an dem entgegenstehenden Laster immer gepaaret. Wie klein auch der Anfang sey, so verbreitet sich doch zugleich, mit der Bewilligung des Heils in Christo, ein solcher edlerer Sinn und Geschmack in der Seele. Dies alles erfolgt durch den Geist Christi, der seinen Glaubigen zu Theil wird, (Joh. VII. 38, 39. Gal. IV. 6. 2 Kor. I. 21, 22.) und so unausbleiblich, dasz *wer diesen seinen Geist nicht hat, der ist auch nicht sein.* (Rom. VIII. 9.) So wachsen aus dem Geist, zum Preise des Ewigen, die himmlischen Tugenden, diese Früchte des Geistes und für die Zukünftige selige Welt, immer volliger hervor. (Gal. V. 22.) KOEPPEN *Th.* I. *p.* 430.

(*) Men kan zekerlijk nut trekken uit het Werk van JONATHAN EDWARDS van Nieuw Jersey *on religious Affections.* En van dit en meer andere Werken deezes Schrijvers, hebben wij, meen ik, Vertaalingen. Zie ook SPENER *de Natura & Gratia*, JACOBUS VAN HOUTE *over den aart des Geestelijken Levens*, en anderen.

dat ze zig bevinden in den ſtaat der Genade; terwijl anderen nederzinken in mismoedigheid, en nimmer van vreede tot zigzelven durven ſpreeken. Hunne Regtvaardiging ſchijnt opgeſchort te blijven tot den laatſten ſnik, en zij blijven bezwaard over de Stoffe van het laatſte Oordeel. Omzigtig moet men ſpreeken van de Strijden der bekeerden, de Zwakheden des Geloofs, de Afwisſelingen van Rouwe met geeſtelijke Blijdſchap, en daar bij niet verzuimen het mededeelen van gepaste Beſtuuringen. „ Niemand, zegt THOMAS ADAM (*), gevoelt zo veele teederheid van Berouw over de zondige afwijkingen, als hij, die vast ſtaat in het Geloof, dat alle zijne ſchulden zijn vergeeven."

Die Leezers, wier behoeften men voornaamlijk in 't oog moet houden, zou ik brengen tot drie hoofdſoorten. I. Die berispelijk zijn voor de menſchen, door grove Zonden; doch, door klop-

(*) *Late Rector of Wintringham.* Van hem heeft men *Posthumous Works* met het Leven, *Paraphraſe on Rom.* I—XI. en *Evangelical Sermons.* Deeze laatſte zouden wel vertaald mogen worden; doch dan zou, tot genoegen van ſommigen, de laatſte predikaatſie, zijnde over den Sabbath, verwisſeld kunnen worden met eene andere, te vinden agter gemelde *Paraphraſe*, zijnde over 1 *Cor.* XV. 56, 57.

kloppingen des geweetens, tot eenige Boetvaardigheid neigen. II. Huichelaars voor God, die geregelder zijn, en niet zo grof overtreeden; maar vrijgeleide zoeken voor begunſtigde Zonden of Traagheden, welke zij ongeſtoord meenen aan te houden, en die Vergoeding willen doen, door zig meer regtzinnige Geleerdheid en Godsdienſtige Uiterlijkheden eigen te maaken. III. Braaven, hupſche lieden, door Geluk van Opvoeding, Temperament, bijzondere Geaartheid, Beroep en Verkeering, of ook wel door ernſtig en aanhoudend zorgen voor Gezondheid, Eer en uiterlijk Belang; hoopende, daarmede voor God te kunnen beſtaan. Onder deeze goede Leden van den Burgerſtaat zijn aanmerklijke Verſcheidenheden. 1. Eenigen leeven onbezorgd, laaten den Godsdienst bijna rusten, en denken weinig over het bereid zijn. 2. Anderen waanen te behooren onder de waare Geloovigen; dewijl zij de gezonde Leere, als begrip des Verſtands, voegen bij een onergerlijk Leven. 3. Eindelijk zijn 'er, die zig met dit onergerlijke gerust zoeken te ſtellen, en zig te houden voor opregte Christenen, door zig opzetlijk te ſtijven in onregtzinnige Leerbegrippen. Onder deeze laatſten, wederom, zijn ook nog ongelijke, zeer merkwaardige Karakters. *Fauſtus*, b. v., vereert den Maaker van 't Heelal, en kan opgetogen worden tot Aanbidding, op

het

het beſchouwen van Maan en Starren. Hij agt zig gevestigd in de Deugd, meent te ſtaan in eigene kragten, oordeelt zig beveiligd voor vallen, biedt Gode zijn hart ter beproeving aan, en is vrijmoedig genoeg, om zig zelven op Gods Inſchiklijkheid te verlaaten, en den Middelaar onnoodig te keuren. Ook vonnist hij doorgaands ſtreng, naar uiterlijke Bedrijven, en wil David geenzins onder de Heiligen tellen. Hem mogt men het *Dagboek mijner goede werken* aanprijzen. Zijn Boezemvriend *Laelius* was ook nimmer opſpraaklijk, en is niet minder deugdzaam; maar wordt allengskens zwaarmoediger, door meer te letten op het zedelijke van de invallende Gedagten, de Beweegingen des gemoeds en de vermenging der geheime Drijfveeren. In eenen luim van Droefgeeſtigheid, verbeeldde hij zig zelven als zedelijk melaatsch, en in een Moeras gezonken, niet verre van eenen gaapenden Afgrond. Doch *Fauſtus* wist hem ſpoedig op te beuren; zo dat hij niet zogt naar eene onzigtbaare Hand, uitgeſtrekt tot volkoomene Redding. *Laelius* hoopt van overlang, dat hij, voor zijnen dood, nog groote vorderingen zal maaken in regt gemoedelijke Godzaligheid. Hij meent, daartoe genoegzaam vermogen te bezitten, en verwagt zulks van zig zelven, als maar zekere Drukten wat over zijn, zekere Afleidingen

geweken, en de jaaren wat hooger opgeklommen. Hij wagt, buiten Christus, hij wagt

- - - - - dum defluat Amnis. At ille
Labitur, & labetur in omne volubilis Aevum. (*)

Schoon hier geene regtsgeleerde Snipperingen van Zedekunde te pas koomen, moet egter de geheiligde Uitvoering worden afgebeeld naar het verschil der Toestanden, Betrekkingen, Ontmoetingen en Lotgevallen van den waaren Christen, als die zig den Heere geduuriglijk zoekt voor te stellen, en zijn Aangezigt allezins te raadplegen. (**)

Dit zij genoeg over den Inhoud. Nu nog iets over den Vorm. Dit voortreflijk Werk moet niet slegts bondig en regelmatig zijn; maar ook inneemend voor het Gemoed, doorvlogten met uitgezogte Dichtregels, Alleenspraaken, Overdenkingen en Gebeden, misschien ook met Samenspraaken of Brieven en Verhaalen. (†)

Zon-

(*) *Eene Bron, die nimmer uitdroogt, doet het snelle Beekje onophoudelijk vlieten; doch de onkundige Reiziger meent een weinig te moeten vertoeven, tot dat het genoeg is afgeloopen, om te doorwaden.*

(**) MOSHEIMS *Zedekunde*, of het *Uittrekzel*, LAMPE *Theol. activa*, STORR *über Hebr.* p. 589, *ff.* &c.

(†) Eene der Samenspraaken van dit Leerboek moet, b. v.,

Zonder herhaaling van geliefkoosde Gedagten en begunſtigde Gezegden, zij alles geſteld naar eenen beſchaafden ſmaak; zo dat het geene Vitterijen of Beſpotting hebbe te dugten; het vernuftige en aandoenlijke blijve onder de ſtrenge tucht van waare Kiescheid; het welſpreekende verwijdere zig niet van deftigen Ernst; de ſtijl verandere naar de Onderwerpen; doch blijve gemakkelijk, en de Taal zij nimmer verwaarloosd.

Hoe groot zulk een Huisboek, tot ſtigting ook voor Geoefenden, zou dienen te weezen, durf ik niet bepaalen. Waarſchijnlijk zou het verder uitlopen dan Doddridge's Oorſprong en Voortgang; doch het ware te wenſchen, dat het beknopter kon blijven dan Hervey's Theron en Aſpaſio. Ten nutte van 't algemeen, kon men, op eenen vrijen trant, een Uittrekſel vervaardigen.

Zeer bezwaarlijk is deeze onderneeming, als ver-

b. v., toegewijd zijn aan den Perſoon, die, met eenige hartelijkheid, betuigt: „ ik wensch een geloovige te worden, en poog 'er ernſtig om te bidden." Zie E. ERSKINES *Verzeek. des Geloofs*, *p.* 157. *en verv.* De Gedaante van Meditatie, of Alleenſpraak, past, b. v., tot eene beſchrijving van het Geloove in Werking, in Leven en Oefening. Tot aanleiding zou kunnen dienen *Col.* III. 1—4.

vereischende niet alleen Schranderheid en Geleerdheid; maar ook Smaak, Vernuft en kennis der nieuwe Letterkunde, en dat wel bepaaldelijk bij dezulken, die zelve den weg betreeden, welken zij aanwijzen, en veele vertrouwelijke Gesprekken hebben gehouden met ongeveinsde Godvreezenden; die zelve den diepen Ootmoed paaren met eenige Vrijmoedigheid des Geloofs, en zig alzo aan de Conscientiën kunnen aanprijzen.

Zodanig Huisboek zou uitneemend geschikt zijn om het verwoestend Kwaad tegen te werken. Wij Planters en Natmaakers kunnen zeekerlijk niets verrigten, waar van wij ons meer Heils kunnen belooven, onder de gewoone Voorzienigheid over 's menschen uiterlijke Lotgevallen en Ontmoetingen, naar welke wij alle Menschlijke Middelen hebben te beoordeelen.

De algemeene ongesteldheid der menschelijke natuur maakt hem zeer vatbaar voor de aangewezene Verleiding. Doch wat is het meer bijzonderlijk, 't welk hem doet overneigen tot leerstellig Ongeloof en doodelijke Dwaling? Waar door is Christus voor veelen gesteld tot een Val, een Doel van Tegenspraak, een Rotsteen der Ergernis? Wie zijnze, die zig aan 't Woord stooten, en de Prediking des Kruises eene Dwaasheid noemen, zo dat dezelve hun worde eene Reuke des doods ten doode? De vraagen zijn niet

niet ingerigt aan gemeene Ongevoeligen en Zorgeloozen; maar aan hen, die bijzonderlijk geneigd zijn tot dat Ongeloof en die Dwaalingen in het Leerſtellige. Dat zij inkeeren, om het Antwoord te zoeken! (*)

Chris-

(*) Ueberſchauen wir die Religion und Moral welche die Bibel darſtellet, im ganzen mit einem Blick; ſo gleichet alles zuſammen einem einigen Grosſen Gebäude, das ſeines gleichen in der welt ſonst nirgens gehabt, und auch jetzt nicht hat. Es war ſchon zur zeit des Alten Testaments von festem Fundament, in den weſentlichen Theilen errichtet; es gewährte ſchon damals eine ſichere Zuflucht und einen Wohnplatz, wo dem müden Erdenwanderer ſich Ruhe anbot, und viel Tröstung und viele erfreuliche Ausſicht den Ermatteten aufheiterte und ſtärkte. Aber der Bau war noch nicht ganz vollendet. Viele Thiele waren noch zu dunkel, manches vor manchem noch ganz verſchlosſen; das Gerüste, allerley Geräth und Stützen zum Fortbau ſtanden noch dicht herum, verhinderten die Ueberſicht des Ganzen, hemmten die freyere Ausſicht, und noch mehr den offenen Eingang von allen Gegenden der Erde. *Christus* kam, der Herr über das Haus Gottes. Nun ſanken Rüstſtangen und Rüstung; der Bau ward vollendet. Das dunkle ward heller, die Ausſicht erweiterte ſich, das verſchosſene ward offen; nur über einige Gemählde, die die zukunft bezeichnen, hängt noch ein dünner ſchleyer. Das ganze war zu überſchauen, und ſein Anblick erfreuete die welt, bis auf die, welche den

 Haus-

Christus zelf deedt zien, hoe dat Beginsel des verderfs best aangetast kon worden, en de menschen geschikt gemaakt, om, met volle overtuiging, bijval te verleenen aan de Evangelische Prediking. Zij, die burgerlijk onopspraaklijk waren, en regtvaardig geagt, volgens de ingevoerde uitlegging der Wet, moesten geleerd worden, zig aan te zien als Zondaars, en een eerbie-

Haushern hassen, weil die zierde seines Hauses Heiligkeit ist, oder weil er bey einem solchem Bau nicht erst ihre weisheit hat zu Rathe gezogen. Oft schon ist dies Gebäude bestürmet, und vergeblich, oft bewerfen es muthwillige Hände mit Koth, aber ein frischer Regen spület ihn wieder ab. Schon oft hat die Eifersucht was halb nachgeahmtes zur seiten erbauet, und es ist gesunken; noch immer entsteht was neues, und es fällt, wie die Kartenhäuser der Kinder, wie die Meinungen der Philosophen. Dies Gebäude steht, offen nach allen Gegenden der Welt, offen für alle, die eingehen wollen; es steht da, eine Zuflucht der Müden, eine Tröstung der Bedrängten, eine Ruhe, ein Glück, eine Freude allen, die das Erdenleben nicht mehr mit den Augen der Kindheid ansehen. So steht dies Gebäude da vor den Augen der Welt, und wird stehen, bis der Erdball susammenfällt, und auch dann wird es sich über dessen Trümmer nur desto schöner erheben. So steht dies uralte Gebäude da; seine Aufschrift ist *Christenthum*, und sein Fundament *die Bibel.* KOEPPEN, *T.* I. *p.* 509.

biedig bezef te krijgen van Gods Heiligheid. Hier toe ſtrekte de Bergpredikaatſie, het Geſprek met Nicodemus, de Gelijkenis van den Fariſeeuw en Tollenaar, met meer andere Gezegden. Dit voetſpoor hebben onze Schrijvers te volgen, om den Trots te fnuiken, en den mensch op te zetten tegen zich zelven, door te wijzen op het heerlijk Beeld van die Onſchuld en Reinheid, welke hij derft, en welke alleen voor God kan beſtaan. 't Is wel niet in de Magt des Schrijvers, den Leezer te ontdekken aan zig zelven, en verbaasd te doen ſtaan over de onpeilbaare diepten des Verderfs; maar niet hoopeloos zijn de beste poogingen om, bij den zogenoemden Regtſchapenen, eenig bezef en vermoeden te verwekken van geeſtelijke Onreinheid, die alles doordringt, en gepaard gaat met gevoel van Onmagt. Eenige verdenking wegens blindheïd des vleeschlijken Verſtands, gevoegd bij een leevendig inzien der Mogelijkheid van behoefte, zal hem ontrusten en nabij kunnen brengen. De verſlagene Leezer is best gedekt tegen de aanvegtingen der Verleiding; — het ſpottende en hoogmoedige is hem walgelijk; — hij wordt opgetogen, door aandagtig den gang naar te gaan, waar door ook hij een geregtvaardigde, een kind Gods in Christus kan worden, aan 't uiterst verderf onttrokken, en toegelaaten tot

een eeuwig Erfdeel onder de Schaare der Gunstgenooten. Zou hij dit niet aanzien voor een Schat, om welken men alles moest verkoopen? Van hooggevoelig te zijn, is hij vreezende geworden; — het weerſtreevig vitten maakt plaats voor vernederd aanbidden; het murmureeren over gebrek aan doorzigt wordt opgevolgd door eene vergenoegde Dankbaarheid over de genoegzaame veiligheid van hen, die dezelve oprechtelijk zoeken, ſchoon zij ten deele kennen, en door geloove wandelen naar den verheerlijkten ſtaat van weeten en aanſchouwen. Heeft het Beoefenende van den Godsdienst hem aldus ingenomen; dan zijn de hoogten neêrgeworpen en de gedagten gevangen geleid tot het omhelzen en vasthouden van die Beſpiegelende Leeringen, welke daaraan onſcheidbaar zijn verbonden. Bij hem rust het ganſche Leerſtelſel op eenen onbeweeglijken grondſlag, en de geheele Bijbel, van 't begin tot het einde, is in zijne oogen een werk van Goddelijke Wijsheid.

29. *August.*
1790.

TWEEDE

VERHANDELING,

OVER

DE VOORNAAMSTE OORZAAKEN, DAT ALLERLEI SCHRIFTEN, DIE, OF DEN GEOPENBAARDEN GODSDIENST IN 'T GEMEEN, OF DE VOORNAAMSTE WAARHEDEN VAN DENZELVEN IN 'T BIJZONDER, BESTRIJDEN, IN ONZE DAGEN GROOTEREN OPGANG MAAKEN DAN VOORHEEN, EN NIET ZELDEN ZEER DIEPE INDRUKKEN IN 'T GEMOED VAN DEN LEEZER ACHTERLAATEN.

ONDER DE SPREUK:

Haar woort zal voorteeten gelijck de kancker,

PAULUS. 2 *Tim.* II: 17.

UIT HET LATIJN VERTAALD.

VERHANDELING,

OVER

DE VOORNAAMSTE OORZAAKEN, DAT ALLERLEI SCHRIFTEN, DIE, OF DEN GEOPENBAARDEN GODSDIENST IN 'T GEMEEN, OF DE VOORNAAMSTE WAARHEDEN VAN DENZELVEN IN 'T BIJZONDER, BESTRIJDEN, IN ONZE DAGEN GROOTEREN OPGANG MAAKEN DAN VOORHEEN, EN NIET ZELDEN ZEER DIEPE INDRUKKEN IN 'T GEMOED VAN DEN LEEZER ACHTERLAATEN.

§. I.

De droevige gesteldheid van den tijd, welken wij beleeven, waar in Schriften, voor den Christe-

DISSERTATIO

DE QUAESTIONE

QUAENAM POTIORES SINT CAUSAE, QUOD VARII GENERIS SCRIPTA, RELIGIONEM CHRISTIANAM OPPUGNANTIA, NON UNIVERSIM TANTUM, SED IN SINGULIS QUOQUE, QUAS ADORIUNTUR, DOCTRINAE PARTIBUS, TANTOS HODIE FACIANT PROGRESSUS, ET HAUD RARO NOXIOS ACULEOS ALTIUS ANIMIS LECTORUM INFIXOS RELINQUANT?

§. I.

Tristis illa, quae nunc apparet, temporum nostrorum facies, quod scripta Religioni Christianae & bonis mori-

telijken Godsdienst en de goede zeden zoo gevaarlijk, zich alomme indringen, en even als het ſchadelijk onkruid in den akker der kerke heerſchen, terwijl dezelve de weldaaden, welke de Leer van Jeſus aan het menschdom heeft geſchonken, met eene volſtrekte vernietiging dreigen, deze zich van nieuws opdoende omſtandigheid, zeg ik, verſchaft den voorſtanderen van waarheid en deugd voorzeker eene gewigtige ſtof tot overdenking. Hier op te letten ſtrookt bijzonder wel met het oogmerk dier Maatſchappije, welke zich heeft voorgeſteld, den Christelijken Godsdienst te verdedigen tegen de hevige en gevaarlijke aanvallen der nieuwe Beſtrijderen; en welke ten dien einde alle haare zorg en arbeid tot

ribus periculum minantia, ubivis locorum ſerpunt, & infelicis lolii inſtar in agro Eccleſiae dominantur, quaeque Jeſu doctrina hominibus beneficia dedit, funditus everſum eunt, hoc, inquam, novum emergens cuivis veritatis & virtutis patrono gravem omnino praebet meditationis materiam. Cujus rei disquiſitio non poterat non maxime eſſe conſentanea inſtituto illius Societatis, cui ſacra Chriſtiana a vehementibus & formidoloſis novorum hoſtium incurſionibus tueri animus eſt, quaeque hunc in finem in ejusmodi ſtudiis omnem ſuam curam & operam habet collocatam. Nam ſicubi mala quaedam adeo jam

tot deze letteroeffeningen besteedt. Want, wanneer eenige kwaalen zoo zeer toeneemen, en van dag tot dag menigvuldiger en schadelijker worden, dat men bijkans niet weet welke men het eerst zal trachten te geneezen, dan schiet er geen ander middel over dan de kennis der bronnen, als de eenige en veilige weg, waar door men eenigzints kan onderzoeken, hoe men best zulke kwaalen zal stuiten, of tegenhouden. Immers, offschoon het boven onze magt is, de voornaamste oorzaaken dezer verderflijke ziekte met wortel en tak uitteroeien, en de denkwijze van onze eeuw naar wensch te verbeteren; het zal echter veel gewonnen zijn, indien slegts deze of gene losse en onervaaren mensch, op zich zelven, en den

jam ingravescunt, ut fere ignores, ubi in dies magis increbescentibus & vim suam extendentibus incommodis medelam adferes; tum demum sola cognitio fontium, tanquam unica eademque tutissima via, adhuc restat, cujus beneficio quodammodo perscrutari & exquirere possis, qua ratione limitationem moramque aliquam illis liceat injicere. Etiamsi vero in potestate nostra situm non sit, hujusce pestis potiores causas radicitus evellere, & nostri aevi ingenium ex sententia in melius traducere; quam plurimum tamen lucri faciemus, si saltem levis & imperitus aliquis, in semet ipsum & studiorum suo-

den loop zijner letteroeffeningen, als ook op de bedekte klippen, waar aan hij zou kunnen ſtooten, en ſchade zijner ziele lijden, oplettender wordt gemaakt, ten einde hij niet onverhoeds, met de overige wankelende menigte, door den zelfden vloed van dwalingen des verſtands en oordeels heen en weder geſlingerd, in een verkeerden zin vervalle.

§. I I.

Doch die klagten over de menigte van Schrijvers, welke den Godsdienst thans ondermijnen, is niet toepasſelijk op alle Landen. In de Roomsch-Catholijke Landen naamlijk, alwaar de vrijheid van

---

ſuorum curſum, nec non occultos ſcopulos, in quos impingere, ſalutisque ſuae naufragium perpeti poſſit, attentior reddatur, ne forte improvidus, ſimul cum cetera oſcitante multitudine, iisdem fluctibus errorum intellectus & ingenii jactatus, in transverſum rapiatur.

§. I I.

Quaerelae vero iſtae de ſcriptorum colluvie, quae Religioni hodie fraudi ſunt, non in omnes regiones pari ratione quadrare videntur. In provinciis nempe Ro-

van denken en ſchrijven door eene ſtrenge en geweldige Inquiſitie, en door ſterke placaaten, op het naauwst bepaald wordt, in zoo verre zelfs, dat nog onlangs in Spanjen eene ſtraf geſteld is van den Ban, en eene boete van tweehonderd ducaten, tegen den Lezer of Bezitter van NECKER's werk, *de l'Importance des Opinions Religieuſes*, (over het gewigt der Godsdienſtige Gevoelens) aldaar zeg ik, moet men zulke ſchriften, ten nadeele van den Godsdienst opgeſteld, alleenlijk aanmerken als verboodene vruchten, welke ſlegts van zeer weinige Overheidsperſoonen en Geleerden, wel als een ſchadelijke, echter lekkere beete, ſteelswijze gezogt worden, doch minder nadeel kunnen toebrengen aan 't onderwijs en de zeden der laagſte ſoort van men-

mano-Catholicis, ubi cogitandi & ſcribendi licentia ſevera vehementique Inquiſitione & ſtrenuis interdictis arctius & moleſtius conſtringitur, adeo ut haud ita pridem in Hiſpania in lectorem aut poſſeſſorem ſcripti NECKERI: *de l'Importance des Opinions Religieuſes* poena excommunicationis & multa ducentorum ducatorum conſtitueretur, ibi, inquam, ejusmodi litterae, in contumeliam Religionis conſcriptae, prohibitorum tantum proventuum numero ſunt habendae, quos non niſi perpauci procerum & eruditorum, ceu noxium quidem ſed delicatum fructum, furtim appetunt; qui vero minus nocere poſ-

menſchen, welke in onweetendheid het leeven ſlijt, en als met geweld gedwongen wordt om te gelooven het gene de kerk eenmaal heeft vastgeſteld. Frankrijk, weleer overſtroomd door eene menigte dier beruchte ſchriften, welke, op het aanvoeren van VOLTAIRE, met nietswaardige lasteringen op den Godsdienst aanvielen, is thans verdraagzaamer omtrend zulke prulſchriften (ô hoe moeilijk is het den middenweg te houden!) na dat het van eene ſtrenge onverdraagzaamheid in het ſtuk van Godsdienst, zoo onſtandvastig als losbandig, tot verwerping en beſpotting van allen Godsdienst is overgegaan, weshalven die ſchriften aldaar zulk eene uitwerking niet meer hebben als te vooren. Behalven dat,

poſſunt inſtitutis & moribus infimae multitudinis, quae in torpore animi vitam traducit, & violenter adigitur ad ea credenda, quae Eccleſia ſemel rata habuit. Gallia jam pridem inundata famoſorum libellorum copia, frivolis qui maledictis Religionem laceſſebant, quorum agmen VOLTAIRIUS ducit, ejusmodi Rhapſodias aequiore jam animo fert, (eheu! quam difficile eſt medium tenere!) poſtquam ab intolerantia rigidiore in rebus ſacris ad rejectionem & illuſionem omnis Religionis ſatis inconſtanter & effuſe tranſiit. Quare haec ſcripta eodem, quo antea, non amplius gaudent effectu. Praeterea

dat, is de aandagt der menfchen in dit tijdsgewricht te veel afgetrokken door ftaatszaaken, dan dat, in zulk eene gisting der gemoederen, den beftrijder der leerftukken van den Godsdienst deze godlooze poogingen naar wensch zouden kunnen gelukken. Voor de Oostenrijkfche Landen, alwaar men t'zedert niet veele jaaren het nadeel, dat het bijgeloof den volkeren aanbragt, heeft beginnen te zien, kunnen deze heillooze gefchriften welligt gevaarlijker zijn, dewijl dezelve, onder voorwendzel van verouderde misbruiken wegteneemen, en de gezonde rede in haare regten te herftellen, zich gemaklijker in de gemoederen indringen, even als of alle ftellige leer der Christenen eene loutere uitvinding van menfchen

terea hac tempeftate nimis rebus politicis vulgo retinentur homines, quam ut, hac in fermentatione animorum, impugnatori dogmatum Religionis ex fententia conatus ifti impii fuccedere poffint. In gravius forte periculum redactae videntur, ex hac impiarum pagellarum diffeminatione, Terrae Auftriacae, ubi paucis abhinc annis detrimentum, quod fuperftitio gentibus attulit, apparere coepit, quia fub praetextu, inveteratos abufus tollendi fanaeque rationi jura fua reftituendi, facilius fe infinuant animis, quafi omnis doctrina Chriftianorum pofitiva merum inventum effet humanum, a feculorum fe-

ſchen ware, uit de duiſternis der voorige eeuwen voordgevloeid, en, als of alle Christelijke leer uit de geestelijke heerſchappij der Roomſche kerke haaren oorſprong hadde. Uit deze onberaadene en roekelooze begeerte, om kwalijk geſtelde dingen in orde te herſtellen, is alreeds veel kwaad ontſtaan, en Weenen alleen (op dat wij ſlegts deze uitgebreide ſtad in aanmerking neemen) overlaaden met eene onoverzienlijke menigte van zoodaanige ſlegte boekjes, waardoor de Godsdienst, bij geringe verſtanden, niet anders dan op een' glibberigen en losſen grond kon doen gevestigd worden. Wat gevolg, bid ik u, kunnen toch deze ſchriften, welke zoo weinig behelzen, dat gegrond is, anders hebben, dan bedorvene ze-

ſuperiorum obſcuritate profectum, vel omnis diſciplina Chriſtiana ex hierarchia Romana traheret originem. Qua ex inconſulta & temeraria cupiditate, res perverſe conſtitutas in ordinem reſtituendi, multa jam mala nata ſunt, & ſoli Viennae (ut tantum ad hanc urbem ampliſſimam reſpiciamus) vaſta copia tam vilium libellorum immiſſa eſt, quae non niſi in lubrico & inſtabili fundamento Religionem in exiguis ingeniis collocare poterat. Quis autem, quaeſo, haec ſcripta, quibus tam parum ſoliditatis ineſt, comes alius premere poteſt, niſi perditi mores? quibus tam celebris civitas mox etiam ceteras provincias in-

zeden? met welke zulk eene beroemde ſtad ook welhaast de overige landſchappen kan beſmetten, gelijk een aanſteekend verderf, van het hoofd beginnende, zich in alle de overige leden verſpreidt. Engeland is reeds aan de hevigſte aanvallen, welke tegen den Godsdienst in gedrukte boeken ingerigt waren, t'zedert het midden der voorige eeuw gewend, en dus door het menigvuldig gebruik van die wrange ſpijzen als verzadigd, en zoo ongevoelig geworden, dat er niet ligt iets voor den dag kan komen, 't welk door deszelfs nieuwheid zulk eene opmerkzaamheid zou kunnen trekken, als in andere Landen, na dat de twijffelzucht der Deïsten zich met het verminken van genoegzaam alle deelen van den Godsdienst reeds heeft uitgeput. De noordelijke Landen daar en tegen, als Denemarken, Noorwegen, Zweeden, Rusland,

inficere ſolet, ſicut mala contagio, a capite defluens, in membra diffunditur. Anglia jam adeo cuivis acerrimae in Religionem intentae impreſſioni, inde ex medio ſuperioris ſeculi, adſuefacta eſt, adeoque rerum atrocium conſuetudine ſatiata & indurata, ut nihil facile emergere poſſit, quod propter novitatem aeque attentos animos raperet ac in aliis regionibus, poſtquam Pyrrhonismus Deïſtarum jam fere omnes partes Religionis labefactando exhauſtus eſt. Regiones Aquilonales e contrario, ſcilicet Dania, Norvegia, Suecia, Ruſſia, & Polonia nondum

land, en Poolen, zijn nog niet tot zulk een trap van befchaafdheid gekomen, dat eene befchouwelijke ongodsdienftigheid, welke, helaas! bijna altoos de verlichte kennis op de hielen volgt, op het flegt gemeen invloed zoude kunnen hebben. De trouwe oplettendheid der Vorsten, welke de regelmaate des geloofs, van de Voorvaderen overgeleverd, zorgvuldig bewaaren, en de losheid van fommige inlandfche vernuften, zoo wel als het influipen van buitenlanders, beteugelen, is oorzaak, dat er voor den overigen hoop, welke, in deze landen, van de Overheden meer is afgezonderd, minder eenig bederf te vreezen fchijnt, van de befmetting van die weinigen, welke misfchien meer aan het Epicureismus, dan aan de befpotting van

dum ad illum gradum culturae provectae funt, ut theoretica impietas, quae proh dolor! fere femper fe lateri illuftratae cognitionis applicat, pertinere poffit ad ignobile vulgus. Principum ftrenua cura, qui traditam a majoribus fidei rationem cuftodite tuentur, & lafciviam paucorum ingeniorum domefticam pariter atque eruptionem exterorum coërcent, efficit, quo minus a contagione paucorum, qui, forte plus Epicureismo quam irrifioni Religionis dediti, res novas moliuntur, reliquae multitudini, a proceribus magis in his terris fegregatae, corruptio aliqua metuenda videatur. Praeterea frigidae plagae inco-

van den Godsdienst overgegeeven, nieuwigheden zoeken intevoeren. Daar en boven zal men de inwooners der koude landſtreek, als traager van aart, en min buigzaam van geest, maar veeleer onverzettelijk aan oude inſtellingen vasthoudende, niet ligt van den eens betredenen weg afleiden. De Zwitzers worden deels door de vermenging van Christelijke gezindheden, en door hunne bepaalde grenzen, deels door zekeren natuurlijken voorvaderlijken trek tot eenvoudigheid, en de bijzondere geſteldheden van hunne Cantons, beveiligd tegen de overſtrooming dezer moedwillige ſchriften. Duitschland alleen, voor zoo verre het een' gezuiverden Godsdienst oeffent, en de nabuurige Nederlandſche gewesten, zijn

colas, utpote natura tardiores, nec ita mobili ingenio praeditos, ſed pertinacius potius antiquis inſtitutis inhaerentes, vix temere a ſemel ſuſcepto itinere deflectere poſſis. Helvetiis partim permixtio coetuum Chriſtianorum, eorumque fines limitati, partim naturale quoddam ſtudium a majoribus traditae ſimplicitatis, atque peculiares minorum Rerumpublicarum conſtitutiones, praeſidio & tegumento ſunt, quo minus hac procacitate ſcriptorum inundentur. Sola Germania, quae repurgatis ſacris utitur, & affines provinciae Hollandiae per duo poſteriora illa, quae tranſegimus, decennia, ad ferociores ictus ejusmodi

zijn in deze laatste twintig jaaren, welke wij beleefd hebben, tot dus verre het meest bloot gesteld geweest voor de hevige aanvallen van alle die Schrijvers, welke den grondslag des geloofs, en de daar op gebouwde Zedekunde, naar welgevallen trachten te veranderen, en door dit middel tegen de vastigheid, ja tegen allen invloed van den weldaadigen Godsdienst, zeer veel in den weg leggen. Welke gevaarlijke en de welvaart van kerk en burgerstaat geheel te onderst boven keerende ommekeer van zaaken, niet wel anders, dan uit een' samenloop van veele afzonderlijke oorzaaken, bij naauwkeurige overweeginge kan afgeleid worden; waar van ik, naar het oogmerk der beroemde Haagsche Maatschappije, alleenlijk de voornaamste kortelijk ontwikkelen,

en,

modi auctorum omnium maxime hucusque expositae fuerunt, qui fundamentum fidei & in hoc exstructam ethicam pro arbitrio mutare conantur; quibus consiliis firmitati, omnique plane efficaciae benignae Religionis multum officiunt. Quae rerum conversio perniciosa, salutem Ecclesiae & Reipublicae ab imo subruens, non nisi e concursu multarum singularium caussarum justa animi ratione concipi potest. Quarum potiores tantum ex mente clarissimae Societatis Hagaenae paucis explicare, & quae nobis, rem interiori cura-

en, voor zoo verre die, na rijpe overdenking, mij voor de aandagt zijn gekomen, voorſtellen wilde.

§. I I I.

Onder de oorzaaken, waar door deze den Godsdienst beſtrijdende ſchriften wijd en zijd verſpreid worden, moet ik in de eerſte plaats bijbrengen, die toegeevendheid, waar mede zij, die, als beſtuurders van Kerk en Staat, het kwaad in de eerſte beginzelen behoorden te ſtuiten, de opkomst en den voordgang der ſchriften van deze ſoort al te veel begunſtigen. Met dit terneêr te ſtellen, wil ik echter die ſtrengheid niet verdedigen, welke de voordbrengzels van zoodaa-

ra indagantibus, ſe obtulerunt, in conſpectum dare conſtitui.

§. I I I.

In numerum rationum, quae efficiunt, ut haec ſcripta Religioni infeſta longe lateque diffundantur, primo loco adferam, neceſſe eſt, indulgentiam illam, qua plus juſto naſcentibus & adoleſcentibus hujus farinae literis connivent ii, quos tanquam Reipublicae & Eccleſiae moderatores merito huic morbo medelam afferre oporteret. Quae quidem profitens, aſperitatem illam tueri ac defen-

daanige vernuften ten vuure doemt, gelijk men weet, dat THEODOSIUS DE GROOTE de schriften van PORPHYRIUS aan de vlammen heeft opgeofferd. Die onberaaden en overboodige ijver heeft ons te gelijk van veele handleidingen tot verdediging der waarheid beroofd, hetwelk voorzeker elk, die kundigheid van zaaken heeft, genoeg smart. Ja, zulk eene heevigheid heeft toen reeds, bij het verval der weetenschappen, bij het daaglijks toeneemen van de onweetendheid, traagheid en weelderigheid der geestelijken, verder allen ijver om de waarheid te onderzoeken, en vrij te denken, uit de gemoederen verdreeven, en de vijanden gereedelijk op het vermoeden doen komen, als of de Godsdienst

fendere nolim, quae ejusmodi ingeniorum foetus rogo tradit, quemadmodum THEODOSIUM M. in PORPHYRII scripta flammis saeviisse constat. Inconsideratus & importunus iste fervor multis nos simul adminiculis veritatis defendendae fraudavit, quod profecto quisque rei peritus graviter dolet. Immo impetus iste tum jam senescentibus literis, & in dies crescente ignorantia, segnitie & luxuria sacri ordinis, omnem ulterius ex animis depulit investigandae veritatis & libere sentiendi ardorem, nec obscure suspicioni adversariorum dedit locum, quasi Religio non tueri valeat auctoritatem suam ra-

dienst deszelfs gezag niet door redenen en bewijzen, maar alleenlijk door wapenen en geweld konde handhaven. Voor het overige was er toen, wanneer de nog zeldzaame affchriften zeer veel geld kosteden, zoo veel moeite niet aan vast, om zoodaanige gefchriften te vernietigen, als tegenwoordig, na dat de drukkunst is uitgevonden, welke met zulk een' ongelooflijken fpoed de boeken vermenigvuldigt: weshalven dit middel, offchoon het wierde aangewend, echter niet veel baaten, maar veel eer eene tegenftrijdige uitwerking hebben zou; want de nieuwsgierigheid van den mensch, door nieuwigheden opgewekt, trekt het meest naar het verboodene. De winzieke Boekverkoopers maaken hun gebruik

---

ratione & argumentis, fed armis tantum & violentia. Caeterum olim, quum exempla librorum adhuc rara ingenti conftarent pretio, talium literarum exftirpatio non tantae molis erat, qualis nunc eft inventa arte Typographica, quae tam incredibili celeritate paginas multiplicat; quare hoc, etiamfi adhiberetur, remedium non multum tamen proficeret, quin potius in contrarium fortaffe erumperet. Hominis enim excitata novarum rerum curiofitas maxime appetit negata. Iftam igitur aviditatem captant lucro infervientes bibliopolae, qui una cum auctore tanto magis proficiunt, quo violentius tale fcriptum

bruik van die begeerlijkheid, en doen, te gelijk met den Schrijver, des te meerder winst, naar mate zulk een gefchrift krachtiger wordt onderdrukt, en juist daar door op alle tongen zweeft, en in alle gefprekken wordt rondgedraagen. Van dezelfde kracht bijna zijn de ftrengfte placaaten tegen boeken. Het is er zoo verre van af, dat deze de heimelijke invoering dezer waare, welke door de zeldzaamheid en het gevaar doorgaands van dag tot dag duurder wordt, zoude kunnen beletten, dat dit verderf dan eigenlijk in de ingewanden van een Gemeenebest zoo veel heviger wordt, omdat men hetzelve van buiten niet kan tegengaan, gelijk een vuur, dat onder de asfche begraven, en als verfchoolen ligt, zoo gemaklijk niet wordt uitgebluscht, als eene vlam, welke ieder

ptum opprimitur, & ob id ipfum in ore & percontatione omnium verfatur. Ejusdem fere momenti maxime fevera interdicta librorum funt, quae, tantum abeft, ut clandeftinam irreptionem hujus mercis, quae raritate & periculo quovis die pretiofior fieri folet, reprimere valeant, ut potius tum demum haec peftis in Reipublicae inteftinis eo crudelius faeviat, quia illi extrinfecus non occurre licet, quemadmodum ignis cineribus obductus & fopitus, & hoc modo in infidiis latens, difficilius exftinguitur, quam flamma, quae cuivis obvio palam apPa-

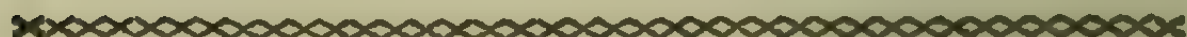
ieder openlijk in de oogen ſchijnt. Uit dien hoofde heeft men, niet met oogmerk om zoodaanige ſchriften geheel uittedelgen, maar wel om de openlijke verontwaardiging en verfoeijing van dezelve aan den dag te leggen, in den jaare 1709, het boek van TINDAL, waar in hij de Geestelijkheid aantast, en volſtrekt allen Godsdienst als een bedrog der Kerkhoofden belastert, naar een beſluit van het Hooge Gerigtshof van Engeland, ten vuure gedoemd, en in Frankrijk het lasterlijke boek, 't welk DE LA SERRE getijteld had: *La vraie Religion demontrée par l'Ecriture Sainte* (de waare Godsdienst uit de H. Schrift beweezen) in 't jaar 1745 door beuls handen verbrand, en in Holland het verfoeilijk en lasterlijk Artijkel van BAYLE's Woordenboek

paret. Non igitur vere conſilium ejusmodi ſcripta omnino delendi, ſed potius indignationem & deteſtationem publicam oſtendendi, in cauſa fuit, cur A°. 1709 Liber TINDALII, in quo clericos aggreditur, & omnem Chriſtianam plane Religionem fraudem ſacrificulorum eſſe conviciatur, ex decreto ſummae Curiae Anglicanae igni addiceretur, vel in Gallia A°. 1745 liber maledicus, quem DE LA SERRE inſcripſerat: *la vraie Religion demontrée par l'Ecriture Sainte*, manu carnificis combureretur; vel in BAYLII Dictionario articulus de Davide infa-

boek over David, op last der Magiſtraat, veranderd.

Welk middel om den openbaaren afkeer van zulke godlooze beſtrijders van den Godsdienst te toonen, of derzelver lettervruchten door zulk een ſchandelijk brandmerk bij het volk in haat en verachting te brengen, in onze dagen geheel buiten gebruik geraakt is. Onder het ſchoone voorwendzel van vrijheid, om te mogen gevoelen, en door den druk gemeen te maaken, alles wat men wil, mag ieder godloos en onbezonnen mensch, in het midden van 't Christendom, helaas! allerleie zotheden tegen den allerheiligſten Inſteller van den Godsdienst en Zijne leere uitbraaken; nergens wordt de Schrijver van zoodaa-nige

famis & injurioſus juſſu Magiſtratus in Hollandia recudendus eſſet.

Quae ratio, publicam offenſionem contra iniquos adverſarios Religionis declarandi, vel illorum ſtudia in odium & contemtum hominum per hanc inuſtam infamiae notam adducendi, noſtra aetate prorſus exolevit. Honeſto potius ſub titulo licentiae, quicquid libuerit ſentiendi & prelo divulgandi, proh dolor! in mediis Chriſtiani orbis penetralibus quaevis futilia contra ſacroſanctum Religionis Auctorem ejusque doctrinam cuivis nefario & male feriato homini evomere licet, nusquam locorum ab ejus-

nige blaadjes tot rekenſchap opgeroepen, ofſchoon hij door zulke heillooze poogingen de grondſlagen van de waarheid, van de orde, van de deugd, en van de openbaare welvaart doet beeven. Wien der Vorsten toch ziet men de beoeffenaars van den geopenbaarden Godsdienst, tot het wederleggen van zulke kwaadwillige vijanden, uitnoodigen, oproepen, of door beloningen aanmoedigen? Bij de Catholieke Bisſchoppen, of bij de Piëtisten onder de Proteſtanten is de waakzaamheid, en brandende ijver om deze bedervers te ſtuiten, reeds lang met die ſchoole van beoeffenende Godgeleerdheid zelve, uitgebluscht, zoo dat er zelfs van dezen kant in den ſchoot der kerke aan zoodaanige ondernemingen geen

ejusmodi ſcripti conditore rei ratio poſcitur, licet iſto ſcelerato conatu fundamenta veritatis, ordinis, virtutis ſalutisque publicae concutiat. Quis, quaeſo, Principum revelatae Religionis ſtudioſos ad refutandos tam malignos hoſtes invitat, provocat aut praemiis excitat? Epiſcoporum Catholicorum vel inter Proteſtantes Pietiſtarum vigilantia, & flagrantiſſimum in reprimendis hiſce corruptoribus ſtudium jam pridem cum ipſa iſta ſchola aſcetica elanguit, adeo ut ne ex hac quidem parte in gremio Eccleſiae talibus auſis hodie amplius impedimentum vel obex obſtruatur. Quin ex talibus libris, contra Religionem

geen tegenſtand meer gebooden wordt. In tegendeel het gebeurt, dat Schrijvers, door zulke boeken, welke tegen den Godsdienst zijn ingerigt, hun brood winnen. b. v. Dr. BAHRDT, van zijn ambt ontzet om het ſchenden van het N. T., is ſtout genoeg geweest om aan dien Vorst zelfs, op wiens bevel hij was afgezet, zijn ſamenſtel optedraagen, en daar na te Halle een' winkel optezetten van zoodaanige boeken, welke ingerigt zijn, om den Bijbel te misvormen, den Christelijken Godsdienst om ver te ſtooten, en voor het Naturalismus eene wijde deure te openen. — En door deze kostwinning heeft hij zeker veel gemaklijker zijn leevensonderhoud gevonden, dan door zijne Philologiſche geleerdheid, waar in hij boven anderen uitmuntte.

Het

nem editis, e contrario auctoribus acquirendi modum ſibi parare contingit. E. g. ob N. Teſt. vitiationem munere orbatus D. BAHRDTIUS eo usque proceſſit audaciae, ut ipſi Principi, cujus juſſu exauctoratus fuerat, ſyſtema ſuum dedicaret, & poſtea Halae ejusmodi ſcriptorum officinam conderet, quae eo intendunt, ut Biblia deformentur, Chriſtiana Religio evertatur, & Naturalismo feneſtra aperiatur. — Qua quidem lucrandi via certe multo commodius vitam ſuſtentabat, quam eruditione ſua Philologica, qua prae ceteris eminebat. Fieri

igi-

Het kon derhalven niet anders, of deze toegeevendheid der Overheden, welke den ſchrijver van zulk een boek door openbaar gezag tegen alle navraaging in veiligheid ſtelt, moest welras een overvloediger aantal van roekelooze ſchrijvers uitlokken en voordbrengen, welke te vooren, misſchien zoo lang zij eenig gevaar vermoedden, niet zonder vrees, en als in ſtilte op den Godsdienst afkwamen, om denzelven te beſtrijden, maar nu zich kunnen vleien met de niet geheel ongegronde hoope, dat zij, door een' gereeden en ſpoedigen verkoop, de goedkeuring en de vruchten van hunnen arbeid en oeffeningen zullen verkrijgen. En, hoewel de onbeſuisdheid der ſchrijveren, door deze begunſtigingen opgewekt zijnde, geene ſoort van ſpotternij, en god-

igitur non potuit, quin hac Procerum indulgentia, quae auctorem talis libri fide publica ab omni quaeſtione ſecurum immo ſalvum & immunem praeſtat, mox frequentiorem gigneret & efficeret ſcriptorum temerariorum gregem, antea timide & ſuſpenſo pede ad religionis impugnationem deſcendentium, donec forte periculum ſuſpicabantur, qui vero jam ſpem ſibi facere poſſunt non omnino inanem, fore, ut facili & expedita venditione approbationem & fructum laboris & ſtudiorum reportent. Et quamvis his fomentis excitata ſcriptorum ferocia nulli

 modo

godlooze gesprekken ontziet, waar door de waarheid kan beledigd worden, noch eenige schoonschijnende àanprijzing der gevaarlijkste dwaalingen achterwege laat; hoewel de vrijheid, om zijne gevoelens over staatkundige en godsdienstige zaaken vrij uit te zeggen, in Duitschland, tot die zelfde hoogte geklommen is als in Engeland, alwaar echter nog nietmand het schelmstuk heeft ondernoomen, om een bevelschrift, van de regeering uitgegeeven, over het vastltellen van den Godsdienst, op het tooneel te brengen; des niettemin kunnen de schrijvers onzer eeuw hier in zelfs niet berusten, dat zij zoo veel vrijheid hebben, maar, als of deze roekeloosheid nog niet genoegzaam ware, brengt de Opvoeder CAMPE daarenboven

modo ludibrii & sermonum iniquorum, quibus veritas laedi solet, nec ulli speciosae commendationi perniciosorum errorum parcat; quamvis in Germania libertas sententias de rebus politicis & sacris libere expromendi eundem jam gradum obtineat ac in Anglia; ubi tamen ne ullus quidem hoc scelus aggressus est, ut Edictum Regiminis de Religione constituenda promulgatum Theatro committeret; nihilominus tamen scriptores nostri aevi ne in hoc quidem acquiescunt, tantum sibi licere, sed, quasi ex hac parte temeritatis quidquam insuper desiderari posset, Educator CAMPIUS hoc demum ad impedimenta non-

ven dit tot de hinderpaalen, waar door de verlichting van het menschdom zich nog niet algemeen uitſtrekt, dat de vrijheid, om zijne gedachten naar welgevallen, door middel van de drukpers, aan het gemeen medetedeelen, tot dus verre nog niet naar wensch gevestigd is. En de Schrijvers der Berlijnſche Dagregisters: *Fur Aufklaerung*, April 1789, ſtellen, in dat zelfde ſtuk, waarin zij over de ſtrengheid en moeilijkheden der Cenſure over boeken klaagen, den natuurlijken boven den geopenbaarden Godsdienst, en beweeren, dat het om het even is, wat men aangaande de Godheid geloove: of men met de Braminen de fabelen over de heiligheid van den os, en de Zoonen van God in Ceylon, of de Christelijke leere over den

nondum in univerſum dilatatae hominum illuſtrationis refert, quod hucusque nondum ex ſententia floreat facultas, cogitata pro lubitu, preli beneficio, in vulgus emittendi. Et ſcriptores Ephemeridum Berolinenſium: *Fur Aufklaerung* April 1789, in eodem Volumine, ubi de rigore & difficultatibus Cenſurae conqueruntur, Religionem naturalem praeferunt Revelatae, & perinde eſſe ſtatuunt, quicquid de Numine credas, utrum cum cultoribus Bramae fabulas de bovis ſanctitate & filiis Dei in Ceylon, an Chriſtianam doctrinam de Deo Triuno, & de Dei Filio amplectaris, nihil enim hoc facere ad morum

den Drieënigen God, en God den Zoon omhelze, want dat zulks tot de zuiverheid van leeven en zeden niets toe of afdoet. Dezelfde Schrijvers beſchuldigen de gewijde orde als ſchadelijk voor den Staat, van den Propheet Samuël af, tot op onze tijden toe. Voorwaar ik kan geen denkbeeld maaken van grooter vrijheid, dan de hedendaagſche, welke de godlooze ſchrijvers zoo onbeſuisd maakt, en de pen van elken nietswaardigen klapper ſcherpt, om zonder uitſtel of bedenking zijne beuzelingen op het papier te brengen. Welke vrijheid en ſtoutheid niet anders dan zulke kwaade vruchten ſtoutelijk kan voordbrengen bij zulken, die in 't geheel niet door een nauwgezet geweeten, en zuivere redenen zich laaten leiden, maar alleen door

---

rum vitaeque integritatem. Iidem auctores ordinem ſacrum, inde a Propheta Samuële usque ad noſtra tempora, tanquam Reipublicae pernicioſum criminantur. Majorem mihi profecto licentiam animo concipere non poſſum, quam hodiernam, quae conſcriptores protervos adeo feroces reddit, & cujusvis frivoli nugatoris calamum ſtimulat, ut ſine mora & receſſu ineptias ſuas in chartam conjiciat. Quae impunitas & audacia non niſi tales fructus inſolenter gignere poteſt in iis, qui minime religione conſcientiae, & rationibus ingenuis ducuntur, ſed tantum legibus & ſevera diſciplina conſtringuntur.

door wetten, en eene ſtrenge tugt moeten bedwongen worden. Maar het ongeöeffend gemeen denkt, dat van die ſchriften, welke daaglijks uitkomen, onder toelaating der Overheid, die in de overige opzigten de beveiligſter is der menſchelijke maatſchappije, geen nadeel voor den Staat te vreezen is, dewijl zij meenen, dat door derzelver inſtellingen en placaaten, omtrend de kerkelijke zaaken, voor het heil der onderdaanen genoeg gezorgd is.

§. IV.

Voords, gelijk, ten onzen tijde, het aantal van Schrijvers en boeken in Duitschland, geduurende de laatſte twintig jaaren zoodaanig is aangegroeid,

tur. Imperitum vero vulgus putat, ex iis, quae indultu magiſtratuum, qui in ceteris ſocietatis humanae tutores ſunt, quotidie in publicum emanant, nihil detrimenti capere poſſe Rempublicam, quum eorum inſtitutis & interdictis in rebus eccleſiaſticis jam ſatis ſaluti ſubditorum proſpectum eſſe ſibi perſuadeant.

§. IV.

Quemadmodum autem noſtris temporibus copia auctorum & librorum in Germania intra horum viginti anno-

groeid, dat het, van jaar tot jaar, van drie tot zeven duizend en daar boven is vermeerderd, dus zijn inzonderheid de gefchriften over den Godsdienst, welker kennis niet alleen den Godgeleerden, maar ook elken Christen, ja den ongeleerden zoo wel als den geleerden te pasfe komt, in onze dagen eene tak van koopmanfchap geworden voor de Boekhandelaars, en zoo zeer toegenoomen, dat de boeken over dit onderwerp, volgends de boeklijsten, bijkans het grootfte gedeelte der geheele fomme uitmaaken: gelijk als in andere waaren, welke tot de kleeding en den tooi behooren, en naar de nieuwe mode gemaakt zijn, dus vindt, in den boekhandel, al het nieuwfte de gereedfte koopers, welke er niet naar vraagen,

norum fpatium adeo fuccrevit, ut numerus illorum a tribus millibus ad feptem millia, & quod excurrit quotannis adductus fit; fic maxime fcripta Religionem fpectantia, quorum notitia non folum Theologo fed cuivis Chriftiano convenit, immo docto pariter atque indocto civi, noftris diebus mercis venalis bibliopolarum valorem obtinuerunt, & tale incrementum ceperunt, ut, teftantibus Catalogis, hujus argumenti libri potiorem partem totius proftantis fummae propemodum efficiant. Recentiffimum quodvis, ut in aliis mercibus, quae ad cultum & munditiem pertinent, novoque more inductae funt,

gen, of zij goede dingen, dan prullen, gelijk men zegt, voor hun geld bekomen. De menigte der Boekverkoopers neemt daaglijks toe, en, onder deze menigte, doet ieder slegts zijn best, om de waaren, welke hij op de markt brengt, naar wensch te slijten. Zij bedenken daarom allerlei middelen, en leggen er zich met alle kracht op toe, om zoodaanige boeken magtig te worden, welke door derzelver nieuwheid, de algemeene aandagt en weetlust van het publiek gaande maaken, en zich te midden door den overvloed der anderen eenen weg baanen: hetwelk het allerligst geschiedt, door kleine boekjes, welke of door aangenaamheid van voorstel, of door bijzonderheid en onbeschaamdheid tegen de God-

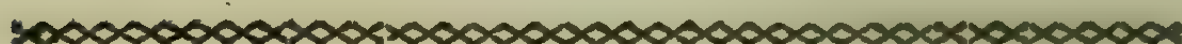
ge-

---

sunt, sic quoque in librorum commercio paratissimum invenit emtorem, nihil respicientem, utrum res optimae notae an sardos, ut ajunt, venales arripiat; multitudo bibliopolarum in dies crescit, & hac in frequentia omnibus id tantum agitur, ut quilibet merces suas in forum productas ex sententia vendat. Igitur in omnes partes animum versant, & intente speculantur, ut talium librorum compotes fiant, qui novitate sua communem attentionem & investigationem vulgi concient, & per ceterorum confertam turbam sibi viam muniant, id quod commodissime efficitur per libellos vel sententia-

rum

geleerdheid, treffen, of door drogredenen, geestige trekken, nieuwe en inneemende veronderſtellingen, de Leezers verbaazen; ten minſten het oude ſamenſtel met nieuwe ſlagen dreigen, alzoo onze leeftijd met een groote drift ſchijnt bezield te zijn, meer om oude gedenkſtukken omver te ſtooten, dan om nieuwe opterigten. — Zoodaanig een ſchrijver nu gevonden zijnde, waar toe men thans niet veel moeite behoeft te doen, dan ontbreekt het aan geene middelen, om zulk een werkje aan den man te helpen. Zulke werkjes worden vooreerst onder een gemaatigden tijtel in het licht gegeeven, en wel zonder naam van den ſchrijver, en in een verdichte of bedekte boekwinkel, op dat dezelve door niets geſtuit worden,

rum ſuavitate, vel ſingularitate & inſolentia in Theologia percutientes; vel Paradoxis, facetiis, ſatyris novisque & allicientibus hypotheſibus homines ad ſtuporem rapientes; ſaltem veteri ſyſtemati novum periculum intentantes, ſiquidem aetas noſtra fere plus in ſubruendis antiquis monumentis, quam in exſtruendis novis magno cum furore occupata videtur. — Quem ſi ſcriptorem invenerunt, in quo non multum hodie anquirendum eſt, tum non auxilia deſunt, huic opuſculo inſinuationem & lectores comparandi. Solito more ejusmodi opuſcula initio ſub titulo retinente in lucem eduntur, & quidem ſine

den, en, onder geene verdenking vallende, den eenvoudigen Leezer, welke aan geen kwaad denkt, des te veiliger en gemaklijker in de handen zouden komen. Vervolgends, indien deze handgreep wel uitvalt, maakt men soms een verdrag met eenen Boekbeoordeelaar van het een of ander dagblad, 't welk in achting is, en in den smaak valt; deze prijst zulk een werk aan door eene gunstige beoordeeling, en, terwijl hij het schadelijke, dat er in is, stilzwijgend bedekt, brengt hij alleen sommige uitsteekende plaatsen bij, waar uit het diep, of schrander, of fijn vernuft van den Schrijver kan beoordeeld worden. Wie zou, door zulk eene loftuiting uitgelokt, niet begeeren zulk een boek te kennen, of zich het-

sine nomine auctoris, & vel ficta vel tecta officina typographica, quo nullo casu intercepti, nullaque suspicione notati, eo tutius & facilius incauto lectori, cui nihil mali subolet, in manus incidant. Mox autem, quod si bene hoc aucupium cadit, cum quodam librorum recensente alicujus Diarii, quod in aestimatione & deliciis est, forsan societas coitur, qui benevola censura scriptum tale commendat, &, tegens affectam ejus partem, tantummodo loca quaedam insigniora, ex quibus vel profundum, vel acutum & subtile ingenium auctoris dijudicare possis, summis cum laudibus in scenam producit.

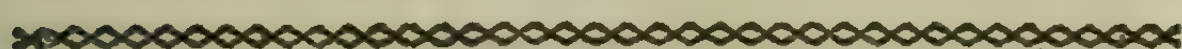
 Quis

hetzelve eigen maaken? daar ieder weet, hoe uitgestrekt het veld der Godgeleerdheid in onze dagen is, en op hoe veele plaatsen hetzelve nog niet genoeg bearbeid is: daar niemand onkundig is, hoe de minstbeduidende, en in de winkels van vijanden uitgegeevene, geschriften veel nuttigs kunnen behelzen. Daar en boven zijn het doorgaands geene groote boekdeelen, maar slegts eenige weinige bladzijden, welke voor weinig geld te bekomen zijn, en niet veel tijd noch inspanning vereisschen om door te leezen. Welke kunstenaarijen weldra zulk een' voorspoed hebben, dat 'er in de eerste maanden reeds niet een exemplaar van de eerste uitgaave meer te bekoomen is. Maar de Schrijver en de Drukker, wel-

Quis tali praeconio blande invitatus non notitiam ejusmodi libri ambiat, vel illum sibi comparet, quum nemo ignoret, quantus hodie sit campus Theologiae, & quot in locis nondum satis excultus exsistat: quum neminem fugiat, vel proletarias & in hostium officinis excusas literas continere posse multum proficui? Praeterea plerumque non vasta volumina, sed paucae sunt plagulae, parvo pretio parabiles, quarum pertractatio non multum temporis impensi, magnamque animi contentionem postulat. Quibus artificiis fortuna mox adeo solet adspirare, ut jam primis mensibus nullum amplius primae

welke beiden tot dus verre achter het ſcherm gebleeven, uit de beweegingen, welke zulke twistappels op het toneel veroorzaakten, hun voordeel en vermaak in ſtilte genooten hebben, ligten nu het masker af, zij komen openlijk voor den dag, bezorgen eene nieuwe uitgaave, verrijkt met verſcheidene bijvoegzels, en, indien er goede redenen zijn om te verwachten, dat de naam van den Schrijver het vertier zal bevorderen, zoo wordt deze zelfs niet langer geheim gehouden, ja niet zelden op den tijtel van het boek geplaatst. Terwijl zulk een werk in het eene gedeelte van Duitschland in ieders handen is, wordt het zelfde boek intusſchen in eenen anderen hoek tegen alle regt en billijkheid en tot nadeel van den wetti-

mae editionis venale reſtet exemplar. Jam vero auctor, & qui in ſcriptum imprimendum ſumtus fecerat, quique hucusque intra ſcenam commorati ambo ex turbis iſtis, in circo per ejusmodi Poma Eridos excitatis, fructum & voluptatem taciti perceperant, vela reducunt, ultro ſe proferunt, alteram variis ſupplementis locupletatam editionem procurant, &, ſi probabili ratione nomen auctoris faciliorem & expeditiorem venditionem poſſit efficere, ne iſtud quidem ultra ſilentio premitur, immo nonnunquam in fronte ſcripti proponitur. Dum in altera Germaniae regione ejusmodi opus in omnium manus

tigen eigenaar, door eenen Boekverkooper herdrukt, welke zich dezelfde voordeelen poogt te verſchaffen, door het in de omliggende ſtreeken uitteventen. Dus worden eindelijk geheele Landſchappen, het eene na het andere, met zulke ſchadelijke ſchriften overſtroomd.

Ja men behoeft niet eens zulke wapenen tegen ons te gebruiken, om ſchriften van dien aart onder de menſchen te brengen. Eene enkele opgave van dezelve in de Nieuwspapieren is genoeg, en de reeds gaapende weetlust van veele geleerden is opgewekt, zij dorst reeds naar dit nieuwe voordbrengzel; en zij grijpen reeds met beide handen om het zelve magtig te worden. Misſchien voegt zich hier bij zekere kinderach-
tige

nus transfertur, interea loci in altero angulo praeter jus fasque, in fraudem legitimi poſſeſſoris, alius librarius idem ſcriptum denuo prelo ſubjicit, & in circumjacente terrae tractu ſibi eadem commoda comparare ſtudet divulgatione iſtius. Sic denique integrae provinciae una poſt alteram hiſce noxiis opuſculis obruuntur.

Quinimo ne talibus quidem expugnandi ſumus machinis, ut ejusmodi ſcripta in manus hominum perveniant. Non niſi ſimplici eorum indicio in ephemeridibus opus eſt, & jam inhians plurimorum literatorum curioſitas erecta ſitit hunc novum proventum, jamque incontinen-
tem

tige verwaandheid en ijdelheid der Leezers, welke met hunne kennis aan nieuwe en weetenswaardige dingen willen pronken in de gezelfchappen, alwaar over zulk een gefchrift, dan van deszelfs verdedigers, dan van deszelfs beftrijders met verfchillende inzigten wordt getwist, en veelen, zoo al niet in goeden ernst, echter met eene gemaakte welmeenendheid, de nieuwerwetfche fchrijvers, en beftrijders van het oud ftelzel alleen uit lust om te twisten voorftaan. Want de denkwijze onzer eeuw brengt mede, dat wij het nieuwe, het ongewoone, niet minder begunftigen, dan onze voorouders weleer met de fterkfte verkleefdheid het oude omhelsden. Door zulke losfe gefprekken, welke, gelijk doorgaands, al voord-

tem dextram porrigunt ut ejus compotes fiant. Huic forte fe applicat juveniliter exfultans quaedam lectorum arrogantia & vanitas, familiaritatem fuam cum rebus novis fcitu digniffimis in hominum circulis jactandi, ubi fuper tali fcripto nunc ab ejus defenforibus, nunc ab ejusdem oppugnatoribus, variis ftudiis certari folet, multique, fi non ex animo, fpecie tamen quadam adfcita, novaturientibus & antiquum fyftema percutientibus, faltem difputandi gratia, patrocinantur. Nos enim pro ingenio feculi non minus fovemus novum, recens, infolitum, quam patres olim tenaciori ftudio antiquum ample-

voordgaande meerder worden, bekomen de geringste schriften meer gewigt; daar bij komt deze of gene beoeffenaar der weetenschappen, welke, verlangende om zich beroemd te maaken, op zich neemt om deze stoffe te verhandelen, ten einde hij ook, bij de eerste gelegenheid de beste, als een nieuw schepsel in de geleerde waereld moge opstaan. En nu brandt ieder van begeerte om dat wonder te bezien, en aan de genen, die er naar vraagen, daar van berigt te geeven. Zoo komen zulke schriften van de groote Steden tot de kleine; Reizigers en Buitenlieden slaan dezelve nu en dan eens op in hunne eenzaamheid om zich te vermaaken, en hunnen tijd doortebrengen; en dezelve worden eindelijk alom verspreid.

plectabantur. Ex talibus igitur sermunculis, qui, ut fit, eundo crescunt, majus momentum accedit scriptis vilioribus; hic vel ille insuper literarum cultor, pruritu inclarescendi stimulatus, hanc materiam sibi ventilandam sumit, ut primo quoque tempore tanquam novus homo in Republica literaria emergat. Et jam quilibet cupiditate flagrat portentum istud visendi, & de ejus habitu scifcitantibus rationem reddendi. Sic ex urbibus amplioribus talia scripta in oppidula se diffundunt, a peregrinantibus & ruri degentibus in solitudine animi causa & temporis fallendi gratia passim evolvuntur, & ubivis de-

ſpreid. Op deze wijze ſpannen de tegenwoordige geſteldheid der Letteroeffeningen, de Schrijvers, de Boekverkoopers, de Beöordeelaars, de Leezers te ſamen, om aan zoodaanige ſchriften, welke den Godsdienst ondermijnen, den allerruimſten toegang tot het publiek van alle kanten te openen: terwijl deze gedaante van zaaken voorheen geheel anders was, doch met de helft van deze eeuw allengs begonnen is naar de tegenwoordige geſteldheid af te wijken.

§. V.

Ook doen het gezag en de voorbeelden van verhevene vernuften, welker luisterrijke verdienſten

---

demum diſſeminantur. Hac ratione hodiernus ſtatus commercii literarum, auctores, bibliopolae, cenſores & lectores junctim inter ſe conſpirant, quo talibus ſcriptis, quae Religionem tentant, vulgo liberrimus aditus cumulatim aperiatur. Quarum rerum multo alia antea fuit facies, quae ſenſim ex dimidio hujus ſeculi ad praeſentem conditionem coepit deflectere.

§. V.

Nec non autoritates & exempla ſcriptorum plurimum in-

ſten de verwondering van tijdgenooten en nakomelingen verdienen, zeer veel af, om zulke ſchriften, welke door zoodaanige cieraaden zoo ſtaatig worden aanbevoolen, voordgang te doen hebben. Wie is er onder de Koningen, die het van den Wijsgeer van *Sansſouci* in grootheid van geest en waardigheid zal winnen? wie onder de geöeffenden en beſchaafden zal VOLTAIRE, die den ſmaak der burgeren gevormd, en hen, van woest en toomeloos, zagt, bevredigd, en anders denkend gemaakt heeft, in vernuft en voortreflijkheid van ſtijl overtreffen? Wie zal ligt in fijnheid van voorſtel, en ſchranderheid van geest boven ROUSSEAU en HUME uitmunten? Welker lettervruchten na hunne dood in eer gebleeven zijn, zoo

ingenio valentium, quorum ſplendida merita admirationem coaevorum & poſteritatis ſibi vindicant, multum conferunt, ut ejusmodi ſcripta procedant talibus ornamentis illuſtrius commendata. Quis inter Reges Philoſophum de *Sansſouci* magnitudine animi & dignitate vincet? quis inter excultos & politiores VOLTAIRIUM, qui civium formavit guſtum, & ex feris & immanibus mites & placatos in aliter ſentientes finxit, ingenio & praeſtantia ſtili anteibit? quis ROUSSEAUVIO & HUMIO orationis ſubtilitate & acumine ingenii facile praeſtabit? Quorum ſtudiis poſt fata idem honos manſit,

zoo dat dezelve door nieuwe en kostbaare uitgaven zélfs nu nog al meer en meer in aanzien komen. Wat beſchaafd mensch is er, welke derzelver werken niet leest en waardeert? en hoe gemaklijk kunnen zij elk, die de vermogens van hunnen geest in andere takken bewondert en verheft, overreeden, om ook aan hun oordeel over den Godsdienst al te veel toeteſtaan, en niet te twijffelen, dat zulke groote en ſcherpe onderzoekers der dingen, in het ſtuk van Godsdienst en leevensregelen, met geene mogelijkheid van den regten weg konden afdwaalen; ja het zich eene eere rekenen, en denken zal, dat hij juist daar door boven alle anderen verre verheven is, wanneer hij te gelijk met deze mannen van den gewoo-

---

ſit, adeo, ut identidem novis & pretioſis editionibus magis magisque nunc demum inclareſcant. Quis homo cultior eorum opuſcula non legit & aeſtimat! & quam facile cuivis, qui eorum ingenii facultates ceteris in rebus miratur atque effert, perſuadent, ut item judicio eorum de religione nimis concedat, nec dubitet, tantos & tam acres rerum inveſtigatores, in cauſa Religionis & inſtitutorum vitae, a recta via deflectere & aberrare non potuiſſe; quinimo ſibi honori habeat & eo nomine ſuper ceteros multum ſe eminere putet, ſi ſimul cum iis ab uſitata & trita via ſentiendi & agendi conſuetudine

woonen ouden weg van gevoelen en handelen afwijkt. Hoe menigmaal ftelt ieder krijgsoverfte eenen koning, wien hij als den voortreflijkften gebieder, als den dapperften en grootften man van zijnen tijd eerbiedigt, zich niet ter naarvolging voor? Zal hij, die op de fraaije kunsten en weetenfchappen zich toelegt, den genen, aan wien de waereld zoo veel befchaaving, loutering, verbetering in het gevoel van het fchoone te danken heeft, zich ook niet ten voorbeelde neemen in de beginzelen van den Godsdienst, naar het welke hij zich zelven, en de genen, waar op hij betrekking heeft, vorme? Hier door vindt het kwaad den gemaklijkften en kortften weg, om terftond tot in de ingewanden van eenGemeenebest doortedringen. Voorzeker de Wolffenbuttelfche Fragmenten zouden

dine recedat. Quotusquisque praefectus militum non regem iftum, quem praeftantiffimum imperatorem & virum fortiffimum maximique animi fui temporis veneratur, imitandum fibi proponit? Nonne optimis difciplinis & artibus ftudens eum, cui orbis tantum culturae, correctionis & emendationis in fenfu pulchritudinis debet, etiam in principiis Religionis fibi exemplar fumet, ad quod fe fibique conjunctos efformet? Hac ratione malum itinere faciliori & expeditiori in vifcera Reipublicae ftatim in ortu penetrat. Certe Guelpherbytana Frag-

den in deze laatste dagen zoo veele leezers en aankleevers niet gevonden hebben, indien niet doorgaands REIMARUS als derzelver Schrijver was genoemd geweest, (hoewel uit de verscheidenheid van stijl en smaak genoeg blijkt, dat meer anderen het hunne hebben toegebragt tot de bijdraagen van dit werk). Het gezag toch van dezen alleruitmuntendsten man was, door zijn boek over den natuurlijken Godsdienst, en zijne verhandeling over de Driften der Dieren, bij de Wijsgeeren al van over lang in de volste kracht gevestigd. Niet minder had LESSING, de eerste uitgeever der Fragmenten, bij zijne taalkundige Tijdgenooten zulk eenen roem verworven, dat men niets gerings, of middelmaatigs, of gemeens

Fragmenta novissimis temporibus tot lectores non repe- rissent & asseclas, nisi REIMARUM ut auctorem vulgo appellassent, (cui operi tamen, quod ex differentia stili & genii satis apparet, plures in conferenda sua symbola suppetias tulerunt). Huic scilicet viro desideratissimo liber de Religione naturali, & tractatus de animalium instinctibus, jam diu auctoritatem longe amplissimam inter Philosophos constituerant. Non minus LESSINGIUS primus fragmentorum editor in philologis coaevis eam famam consecutus erat, ut nil tenue vel mediocre aut vulgare in exspectatione esset, si quid aut ipse compo-

meens verwachtte, wanneer hij, of zelf iets opſtelde, of met zijn gezag vereerde. Dus hebben de eerambten van Doctor BAHRDT, waar in hij, nog een jongeling, reeds op ſommige Academien, als Hoogleeraar der Godgeleerdheid, te vooren van tijd tot tijd geſteld was, de roem van zijne geleerdheid en zijne zonderlinge lotgevallen, (daar alle menſchen, door zeker natuurlijk medegevoel, zich bij den ongelukkigen en verdrukten voegen) deze alle te ſamen, zeg ik, hebben aanleiding gegeeven, dat zijne woorden en uitſpraaken met zoo veel meer toejuiching zijn aangenoomen, dan wanneer hij te vooren zich in 't geheel geenen naam gemaakt had. Want voorzeker, hoe minder het grootst gedeelte der leezers in ſtaat is om zelf te denken, en met zijn eigen oordeel wit van zwart

nebat, aut ſua auctoritate concomitabatur. Sic etiam munera D. BAHRDTII, quibus vir juvenis nonnullis in Academiis ceu Theologiae Profeſſor antea ſucceſſive praefuit, gloria doctrinae ejus & ſingularia fata (quum quivis hominum naturali quadam συμπαθεια in infortunati & oppreſſi partes ultro deſcendat), haec omnia junctim ſumta, inquam, in cauſſa fuerunt, ut illius voces & ſententiae tanto majori adſenſu exciperentur, quam ſi antea nullam omnino ſibi famam collegiſſet. Nam profecto quo minus maxima pars lectorum per ſe ipſa cogitare poteſt, & ſuopte judicio atra ac alba diſcernere, meri-

zwart te onderkennen, en de verdiensten van den persoon van de zaak zelve (welke nochthans alleen hier moet aangemerkt worden) te onderscheiden, zoo veel te gereeder doet of de traagheid van geest, of zekere ongelukkige zucht tot naarvolging, welke inzonderheid den Duitschers eigen is, zonder bedenking het voorbeeld volgen van hem, wiens waardigheid en gezag uit eene algemeene vooringenomenheid in andere dingen bij zulke menschen reeds zwaar genoeg woogen, terwijl zij hem dan als hunnen raadsman volgen. Zoodanige voorgangers hebben derhalven zulk eene groote leerzaame menigte van menschen, welke eenvoudig bij de woorden van hunnen meester zweeren, na zich gesleept, als wij zien, dat reeds ten tijde van Christus heeft plaats gehad. Joh. VII: 48.

§. VI.

---

ritaque personae a re ipsa (quae quidem sola hic aestimari debet) distinguere valet, eo studiosius vel ex animi socordia, vel ex sinistra quadam imitatione, quae praecipue Germanorum est, exemplum ejus sequitur sine cunctatione, cujus dignitas & auctoritas ex vulgari praeconcepta opinione in aliis rebus ipsi jam satis ponderis habebat, eodemque tanquam praeceptore consiliorum utitur. Tales igitur antesignani tantam post se traxerunt docilem catervam, in verba magistri simpliciter jurantium, quemadmodum jam Christi temporibus usu venisse cognovimus. Joh. VII: 48.

§. VI.

§. VI.

In het begin van deze eeuw, te weeten in de dagen onzer voorouders, kwamen de fchriften tegen den Godsdienst flegts zelden voor. Tot de werken van *Averroës*, *Vaninius*, *Pomponatius*, *Bodinus*, *Servetus*, *Socinus*, *de Poolfche Broeders*, *Herbert*, *Spinoza*, en van de leeraars en uitleggers der Joodfche Wet, als *Lipman*, *Ifaäc*, of de boeken *Toledos Jefchus* en *Sepher Milchamat Choba*, welke, in de Latijnfche of Rabbijnfche taal gefchreeven, in de Boekerijen der geleerden verfchoolen waren, ftond de toegang flegts voor zeer weinige geleerden open. Die het berugte boek over de drie bedriegers ('t welk HA-

§. VI.

Initio hujus feculi, tempore fcilicet majorum, perraro tantum fcripta adverfus Religionem inveniebantur. Ad literarum monumenta *Averrois*, *Vaninii*, *Pomponatii*, *Bodini*, *Serveti*, *Socini*, *Fratrum Polonorum*, *Herberti*, *Spinozae*, & Judaeorum legis doctorum & interpretum, e. g. *Liepmanni*, *Ifaaci*, vel librum *Toledos Jefchu*, vel iftum *Sepher Milchamat Choba*, quae latina vel Rabbinica dialecto fcripta in doctorum Bibliothecis delitefcebant, paucis tantummodo artium bonarum peritis aditus patebat.

HARENBERG in zijne verhandeling over de Secte der genen, die God niet vreezen, in de XIII Eeuw geboren of verdicht, te Brunswijk MDCCLVI genoeg beweezen heeft, dat nooit in de waereld is geweest) meende te bezitten, bewaarde dat in een kas als een monster, 't welk niet zonder gevaar onder de oogen van ieder een kon komen. Doch, nadat wij, die zoo geneigd zijn om vreemden naartevolgen, te gelijk met het aanneemen van de kunsten en weetenschappen der Franschen en Engelschen, ook de gevoelens en gebruiken dezer Buitenlanders al te gretig hebben aangeleerd; zijn ook de schriften tegen den Godsdienst, te gelijk met die sieraadiën, als eene pest tot ons algemeener overgekomen. De Fransche taal, welke van den Car-

bat. Famosum librum de tribus impostoribus, (quem ne unquam quidem vere extitisse HARENBERGIUS in Dissertatione: De Secta non timentium Deum Sec. XIII. vel enata vel efficta, Brunsvigae MDCCLVI satis probavit) possidere se putans, tanquam monstrum illum inscrinio servabat, quod non sine periculo in cujusvis generis hominum conspectum venire posset. Sed postquam nos, adeo ad imitandum homines alienigenas proclives, una cum acceptis artibus & studiis Gallorum & Anglorum, etiam opiniones & consuetudines nimis ardenter ab his exteris adscivimus; scripta etiam contra Religionem frequen-

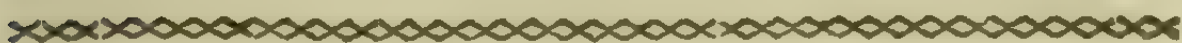
Cardinaal de RICHELIEU af in Europa niet alleen aan de Hoven der Vorsten, maar ook bij alle beschaafde volkeren, even zeer in gebruik is, als weleer de Griekſche, en welke zoo zoetvloeiend, en zoo duidelijk is, heeft ons verrijkt met die werken, welke door wapenen van bespotting en losheid den Godsdienst, en dat wel meest van buiten, beſtrijden; en de Engelſche taal, welke welhaast niet minder invloed en gezag alöm zal hebben, heeft een geweldigen aandrang der fijnſte en ſcherpſte tegenwerpingen over ons uitgegooten, welke alle gronden van 't Christelijk ſamenſtel inwendig doen ſchudden, en, daar alleen de beschaafdſte Hollanders en Duitſchers deze vreemde talen verſtaan, zoo is het in onze

quentius ſimul cum iisdem ornamentis inſtar contagionis ad nos pervenerunt. Lingua Gallica, quae inde a tempore Cardinalis RICHELIEU in Europa, non tantum in aulis principum, ſed apud omnes gentes cultiores, eundem locum tenet ac olim Graeca, quaeque tantum jucunditatis & perſpicuitatis habet, haec, inquam, illis nos operibus auxit, quae armis irriſionis & levitatis Religionem & quidem maxime extrinſecus adoriuntur; & lingua Anglica, quae jamjam eodem fere uſu apud omnes eademque auctoritate valet, magnam vim ſpecioſiſſimarum & acutiſſimarum objectionum in nos effudit, omne fundamentum

onze dagen, t'zedert dat de bestrijding van den Godsdienst uit de schoolen der geleerden tot de bijzondere gezelschappen der menschen is overgegaan, zoo verre gekomen, dat de toegangen tot de kennis dezer boeken nu voor elk geopend, en een gemaklijke weg daar toe gebaand is, en de lettervruchten der Deïsten, thans in een zindelijk Hoogduitsch en Hollandsch kleed getooid, bij ieder worden ingevoerd. Terwijl de beöeffening der Latijnsche taal, waar in de geleerden weleer hunne geschillen, daar de gemeene man eigenlijk niet aan had, plagten aftedoen, is afgenoomen, heeft men een nieuw gebruik ingevoerd, te weeten, schriften tegen den Godsdienst in de moedertaale opteftellen. Daarenboven heeft

BAHRDT

tum Systematis Christiani intrinsecus conquassantium. Quum autem tantummodo politiores Batavi & Germani has exterorum linguas intelligant, nostris temporibus inde ex quo certamen circa Religionem ex eruditorum scholis in hominum circulos descendit, factum est, ut cuivis ad cognitionem horum librorum aditus apertus & via commodissima muniretur, foetusque ingeniorum Deïstarum, nunc Germana & Hollandica veste nitida induti, in omnium conspectum deducerentur. Decrescente hoc seculo cultura linguae Latinae, in qua olim eruditi lites non in quemvis hominum promiscue cadentes dirimendas ducebant, novus mos inductus est, inimica Re-

BAHRDT achter aan zijne Brieven over den Bijbel een aanloklijk aanhangzel van brieven, in een gemeenzaamen ſtijl geſchreeven, gevoegd, waar door zijne losſe en gevaarlijke gevoelens in Saxen en elders, zelfs in de hutten van het geringſte volk zijn ingedrongen, dewijl zij doorgaands meenden, dat deze ſpijze eindelijk met hunnen ſmaak regt overeenkwam. Waar uit genoegzaam blijkt, hoeveel de vijanden van den Godsdienst gewonnen hebben door ſchriften, voor een' zeer geringen prijs, en in de moedertaale uitgegeeven, en welke ſnelle en groote voordgangen dit, door niets verhinderd, zaad, voornaamlijk t'zedert deze laatste twintig jaaren in Duitschland en Nederland gemaakt hebbe.

§. VII.

---

ligioni ſcripta patrio ſermone concipiendi. BAHRDTIUS praeterea epiſtolis ſuis ſuper Bibliis allicientem hederam ſtilo populari ſcriptarum literarum ſuſpendebat, quo factum eſt, ut in Saxonia & alibi frivolae & perniciofae ejus opiniones vel in caſas infimae plebis intrarent, quia vulgo putabant, hunc tandem cibum ſuo palato maxime convenire. Ex quo ſatis apparet, quantum ſcriptis viliſſimo pretio conſtantibus, & lingua vernacula editis, Religionis adverſarii ſint lucrati, quosque celeres & magnos progreſſus haec illorum nusquam impedita ſeges in Germanis aeque ac Hollandicis provinciis praecipue inde ex noviſſimis hiſce viginti annis fecerint.

§. VII.

§. VII.

Zien wij nu ook in hoe veele takken zich deze ſtroomen verdeelen, door welke ons Vaderland, geen onderſcheid meer tusſchen ſchriften maakende, wordt overdekt, en merken wij op, welke koopers en Leezers zulke boeken tot dus verre gevonden hebben, en door welke oorzaaken zulks bevorderd zij.

Het is in de eerſte plaats de pligt van elk geleerden onzer eeuw, wanneer hij zichzelven en anderen wil voldoen, eene genoegzaame kundigheid te hebben van die boeken, welke tot de kennis der hedendaagſche letterkunde behooren, onder welke buiten twijffel zulke de voornaamſte zijn, die den Godsdienst raaken. Wel-

§. VII.

Jam videamus quoque, in quae rivulorum divortia ſcindantur hi fructus, quibus nunc patria nullum amplius ſcriptorum delectum habens cooperatur, & diſpiciamus, quos emtores & lectores ejusmodi literae quibusque ex rationibus diverſis hucusque invenerint.

Praecipue cuivis erudito noſtri aevi, qui ſibi aliisque ſatisfacere voluerit, incumbit, ut eos libros bene cognitos habeat, qui ad novarum literarum notitiam pertinent, inter quos ſine dubio illi primas tenent, in quibus Religio-

Weleer hebben de geleerden zich op éénе weetenſchap, of ſlegts op weinig zaaken toegelegd, en aan het nageſlagt groote en uitgebreide werken bezorgd, waaraan zij dikwijls hunn' geheelen leeftijd beſteed hadden. Deze gedaante der geleerdheid is thans wonderbaarlijk veranderd. Die tegenwoordig, voornaamlijk onder de Duitſchers, een' grooten naam wil maaken, door kundigheid en geleerdheid, moet veele en verſcheidene zaaken te ſamen bevatten; hij dient, als een beſchouwer des hemels en der ſtarren, ieder nieuw verſchijnzel aan den kerkelijken en waereldlijken gezigteinder gadeteſlaan; vooral, indien hij boeken wil uitgeeven, is het noodig, dat hij niet ſlegts deze en gene, maar verſcheidene

gionis res agitur. Olim eruditi ad unam ſcientiam, vel ad pauciores tantum artes, animum applicabant, & exhibebant poſteris ampla & ſolida opera, quae ſaepius impendio totius vitae ſuis auctoribus ſtabant. Haec eruditionis forma & ſpecies mirifice jam immutata eſt. Qui nunc temporis, & praeſertim inter Germanos, nominis claritatem ſibi comparare ſtudet e doctrina & eruditione, iſtum multas & varias res comprehendere oportet, illi neceſſe eſt, ut inſtar contemplatoris coeli ſiderumque quodvis novum apparens in horizonte Reipublicae & Eccleſiae obſervet; iſti praecipue, ſi libros edere illi ani-

dene takken van geleerdheid beöeffend, en althans eene overvloedige en ſchitterende kennis van nieuwe boeken hebbe. En hoewel een iegelijk ſtaats- of regtsgeleerde, of geneeskundige, of krijgsman, of kunſtenaar, binnen zijnen kring kan blijven, en alzoo bekwaam genoeg zijn kan, om in zijnen post aan het Vaderland goede dienſten te doen, ofſchoon hij geheel onkundig is van die dingen, welke in het rijk der Godgeleerdheid gebeuren, en van de menigte, en hoedaanigheid, en grootheid der gevaaren, waar mede deze verſchijnzels den Godsdienst omringen; zoo wordt echter zulk eene onkunde en achteloosheid bij eenen Godgeleerden minder verſchoond, maar veel eer tot ſchande gerekend, daar

animus eſt, opus erit non tantum unam vel alteram ſed plures ſcientiae ditiones excoluiſſe, imprimis librorum copioſam & praeſtantem notitiam habere. Et quamvis quilibet rerum civilium & juris peritus, vel medicus, vel miles, vel artifex, tantum ſuis finibus ſe continere, iſtaque ratione ad bonam operam Reipublicae in officio ſuo praeſtandam ſatis idoneus eſſe poſſit, etiam ſi plane careat illarum rerum peculiari notitia, quae in regno Theologiae accidant, & quibus, qualibus quantisque horum phaenomenorum periculis res divina cincta ſit; attamen Theologo talis ignorantia & negligentia mi-

daar elk ongeletterde onder het gemeen zich reeds het regt heeft aangematigd, om over deze dingen zijne aanmerking te maaken, en zijn oordeel te vellen. De verwarde gesteldheid der Godgeleerdheid vereischt eenvoudig, dat elk, reeds van dat oogenblik af, dat hij als een Burger der Hoogeschoole wordt aangenoomen, zoodanige schriften, welke op den Godsdienst aanvallen, leeze; elk, zegge ik, die, het heilig dienstwerk zullende waarneemen, zijnen tijdgenooten eens wenscht nuttig te zijn, en zich zelven en anderen tegen de dwaalingen te beveiligen.

Niet minder past het eenen iegelijken braaven en opregten Christen, de verschijnzelen van zijnen tijd zorgvuldig waarteneemen, en, indien hij

minus conceditur, sed potius turpitudini ducitur, quum jam hisce de rebus quaerere & judicium ferre quilibet imperitus de plebe sibi sumat. Res Theologiae turbulentae simpliciter poscunt, ut quivis jam ex isto tempore, ubi civis Academicus recipitur, ejusmodi scripta, quae impetum in Religionem faciunt, legat, quivis, inquam, qui sacro munere functurus coaevis aliquando prodesse & se aliosque ab erroribus immunes reddere voluerit.

Pari modo non minus quemvis probum & integrum Christianum decet, temporis sui phaenomena circumspecte

hij genoeg gewapend zijn wil tegen alles, wat hem zijn geloof ontrukken kan, en de leerſtukken van den Christelijken Godsdienst twijfſelachtig maaken, dan moet hij de wapens der tegenſtreevers door en door kennen, en weeten, hoe hij zulken moet tegengaan, die het zich eene eere rekenen, van het algemeen aangenoomen gevoelen van anderen afcewijken, en op de dusgenoemde traage oude regtzinnigheid, welke de geloofsleuzen der kerke al te angstvallig aankleeft, met geestige trekken aantevallen. Gelijk het de zaak is van eenen bekwaamen kruidkundigen, niet ſlegts de heilzaame maar ook de ſchadelijke planten te kennen, op dat hij zich voor dezelve wachte; zoo is het ook van veel aanbelang voor ieder

---

ſpecte obſervare, &, ſi ſatis voluerit munitus eſſe adverſus omne id, quod ſibi eripere atque auferre fidem, & dogmata Chriſtianae Religionis in ſuſpicionem vocare poſſet, tum neceſſe eſt, ut arma praevaricatorum explorata habeat, & illis occurrere non ignoret, qui ſibi ornamento ducunt, a trita aliorum ſententia diſcedere, & ſic dictam tardiorem antiquam Orthodoxiam, nimis anxie ſymbolis eccleſiae inhaerentem, cavillationibus invadere. Sicuti periti botanici eſt, non tantum ſalutares ſed etiam peſtilentes herbas cognoſcere, quo ſibi ab illis provide caveat; ſic etiam cuivis Chriſtiano ſagacio-

ieder Christen, die eenig doorzigt heeft, wanneer hij een gezond voedzel zal aankweeken, dat onkruid te onderkennen, het welk de vijand der Kerke in onze eeuw, allerwege tusſchen het goede graan zaait, op dat hij niet welligt door onbedachtzaamheid, zulk voedzel neemende, den welſtand zijner ziele ongelukkig bederve. Deze zijn meestal de ſoorten van leezers, welke volgends hunnen pligt die ſchriften gebruiken, en onſchuldig derzelver aftrek bevorderen.

Doch veel grooter is het aantal van die genen, welke door eene ledige nieuwsgierigheid, om den tijd te ſlijten, zoodaanige boeken gaarne leezen, daar zij door lafheid, wellust en ontaarte zeden, en door den bedorven ſmaak van onze

---

ciori, ſalubrioribus alimentis operam daturo, multum expedit, lolium iſtud internoviſſe, quod inimicus Eccleſiae noſtro aevo tritico ubivis inſperſit, ne incautius forte in ejusmodi pabulum incidens ſanitatem animi miſere corrumpat. Hae fere ſunt lectorum claſſes, qui ſuo jure his ſcriptis utentes innocenti ratione venditionem eorum augent.

Multo major vero illorum eſt numerus, qui otioſa curioſate, temporis fallendi gratia, mollitie & luxurie degeneribusque moribus & corrupto ſtomacho aetatis noſtrae inducti talium librorum amant lectionem. Animi

onze eeuw reeds bedorven zijn. De gemoederen begeeren thans niet zoo zeer onderwijs en verbetering, als wel aftrekking en bezigheid, welke de verbeeldingskracht op verſcheidene wijze aandoet, en zij worden meestal gedreeven door begeerte naar die lekkernijen, welke werkjes van ſmaak, als gedichten, toneelſtukken, romans, vertelzeltjes, klugten en hekelſchriften hun verſchaffen; waar door ernſtige overdenkingen, bij welke het geheel verſtandsvermogen moet ingeſpannen worden, bij hun geen ingang vinden, noch door derzelver aanlokzelen de harten van het gemeen zoodaanig tot zich trekken en aan zich verbinden kunnen. De waarheden van den Godsdienst, welke van wegens de heilig-

---

mi hodie non tam inſtitutionem & correctionem, quam diſtractionem, occupationemque imaginationis variis modis irritatae ſitiunt, iſtarumque deliciarum deſiderio fere conficiuntur, quas illis praebent opera ingenii, nimirum poëmata, dramata, fabulae romanenſes, narratiunculae, nugae & ſatyrae; quare ſeverae meditationes, in quibus omnis intelligentia excutienda eſt, apud eos locum non habent, nec ſuis illecebris adeo pectora vulgi ad ſe trahere & retinere valent. Religionis veritates, quae ob ſanctitatem Auctoris, ob argumenti excellentiam, atque ob rerum gravitatem & dignitatem, majorem inten-

 ſio-

ligheid des Inſtellers, en de voortreflijkheid van derzelver inhoud, en het gewigt en de waardigheid der zaaken, meerder inſpanning van den geest, en eene behandeling overeenkomſtig de ſtoffe, zoo wel in geſchrifte, als in de geſprekken vereisſchen, behaagen aan den ſmaak van onze eeuw niet alzoo, als de werkjes van onze beſtrijders, welke door verſcheidenheid verrasſen en vermaaken, de zinnen ſtreelen, en de hartstogten roeren. De menſchen hellen door zekere natuurlijke geneigdheid meer over tot dat gene, hetwelk hunne begeerlijkheden liefkoost, dan 't welk dezelve aan banden legt, offchoon die allerheilzaamst zijn. Dus neemt de wellust, daar de ſtervelingen toe geneigd zijn, daaglijks toe,

ſionem animi, nec non materiae convenientem tractationem & in ſcriptis & in ſermonibus poſtulant, aetatis noſtrae genio non adeo arrident, ac adverſariorum opuſcula, quae variatione fallunt & delectant, ſenſus demulcent, affectusque turbant. Homines naturali quadam propenſione animi magis eo inclinant, quod cupiditatibus ſuis lenocinetur, quam quod iisdem frena injiciat, licet vel maxime ſalutaria. Sic voluptatis ſtudium, quo inclinant mortales, in dies creſcit, ingeniique acumen hebetatur & opprimitur. Quare mirum non eſt, quod animus humanus pro ea, qua fluctuat, inconſtantia ſenſim in-

toe, terwijl het denkvermogen wordt verſtompt en onderdrukt. Weshalven het niet te verwonderen is, dat de geest van den mensch, naar die onſtandvastigheid, welke hem ſlingert, van tijd tot tijd de edele eenvoudigheid der Goddelijke waarheid niet langer kan verdraagen, als welke hem te hard, te duister, te droog ſchijnt, en dat hij zich liever ſchikt naar de dwaaling, welke hem inneemender en aangenaamer voorkomt. Zoodaanige ſchriften derhalven, welke het ruimſte voedzel aan onze lusten geeven (offchoon zij niet het geheel ſamenſtel der leerſtellige of beöefſenende Godgeleerdheid ondermijnen, echter, door op het een of ander ſtuk aantevallen, aan onze begeerlijkheden eenigen doortogt openen om te kunnen uitſpatten, dewijl wij, ééne vastigheid der

impatiens fiat ingenuae ſimplicitatis divinae veritatis, quippe quae nimis aſpera, obſcura & ſterilis ei videtur, & lubentius ſe ad errorem ſpecioſiorem ſuavioremque accommodet. Scripta igitur talia, quae libidinibus noſtris largiora fomenta adferunt (etſi non totum Theologiae dogmaticae vel moralis ſyſtema labefactant, tamen unum vel alterum momentum tentando rimam elabendi cupiditatibus aperiunt, dum uno veritatis praeſidio deſtructo reliquis quoque erroribus tutum & expeditum iter fore confidimus) ſtudioſius anquiruntur, majoribus ſumtibus emun-

der waarheid omver geworpen ziende, vertrouwen, dat een gereede en veilige weg voor de overige dwaalingen zal gebaand zijn) worden des te gretiger gezogt, voor hooger prijs gekogt, en daaglijks ijveriger doorgeleezen. De ijdele kwakzalvers van onze eeuw grijpen met opzet de gelegenheid aan, om de gewijde orde door losſe uitſpraaken te beſtrijden, in de geſprekken nieuwe bedenkingen op de baan te brengen, aan deze of gene waarheid der H. Schrift door redentwisten eenen anderen zin te geeven, en de gewigtigſte en ernſtigſte zaaken te beſpotten, wanneer zij ſlegts hunnen lust kunnen boeten, en in de oogen van mingeöeffenden, welke zij door hunne ſtoutheid overbluffen en vervaaren, de wijsheid alleen ſchijnen te bezitten. Waardoor zoodaanige ſchrijvers

emuntur, quotidie avidius lectitantur. Seculi noſtri leves circumforanei impenſo ſtudio materiam captant ordinem ſacrum dicteriis laceſſendi, in colloquiis novos ſcrupulos in medium adferendi, hanc vel iſtam veritatem Biblicam diſputando in diverſum trahendi, resque graves & ſerias ludibrio habendi, dummodo ingenio ſuo perfruantur, imperitisque, quos petulanter angunt & territant, ſoli ſapere videantur. Quare ejusmodi auctores illis ſunt in deliciis & ſolerti cura coguntur, qui ipſis hunc in uſum arma ſuppeditant. Habemus igitur

vers hun bijzonder aangenaam zijn, en met allen ernst van hun gezogt worden, welke hun tot dat einde wapenen in de hand geeven. Zoo hebben wij hier de voornaamste redenen, waar door zulk een aantal van boeken, die den Godsdienst nadeel toebrengen, thans in den Staat uitbreekt, en door een overvloedig vertier verspreid wordt.

§. VIII.

Wij zijn gekoomen aan het tweede deel dezer Verhandeling, waar in wij moeten zien, welke de rede zij, dat zoodanige schriften tegen den Godsdienst niet zelden diepe indrukken op de gemoederen der Leezers maaken.

Vooreerst komen hier in aanmerking de verschei-

---

rationes principes, unde tantus librorum cumulus, qui Religioni detrimentum adferunt, nunc in Rempublicam irrumpat & frequentiori venditione distrahatur.

§. VIII.

Jam ad secundam hujus tractationis partem delati sumus, ubi disquirendum est, unde ejusmodi scripta contra Religionem non raro se altius animis lectorum imprimant?

Primo hic diversa artificia aestimanda sunt, quibus

ſcheidene kunstgreepen, waar door de ſchrijvers de gemoederen der Leezers voor zich inneemen, en de zwakheid hunner tijdgenooten tot derzelver ongeluk en verderf keeren. Hij, die het ſtelzel van den Godsdienst wil ondermijnen, veinst, dat hij de gewigtigſte waarheden, waar aan des menſchen heil ten hoogſten geleegen ligt, zonder partijdigheid naauwkeurig wil onderzoeken, en ontegenzeggelijk maaken, de verſtanden beſchaaven en zuiveren van verouderde vooroordeelen, alle zaaden van bijgeloof voornaamlijk, waar tegen ieder zich thans als vijand en wreeker voordoet, met wortel en tak wil uitroeijen: en poogt op deze wijze zich bij alle ſtervelingen, inzonderheid bij de meer geoeffenden, door den na-

ſcriptores lectorum animos ad ſe pertrahunt, & coaevorum imbecillitatem in malum & perniciem ipſorum convertunt. Cui ſyſtema Religionis perturbare & confundere animus eſt, is ſimulat, ſe maximi momenti veritates, quod plurimi communis hominum ſalutis intereſt, ſine partium ſtudio curatius explorare & ad liquidum perducere, ingenia excolere, & ab opinionibus inveteratis repurgare, praecipue omnes ſtirpes ſuperſtitionis, cui nunc inimicum & vindicem quilibet ſe jactat, radicitus ejicere velle: & hoc modo cunctis mortalibus, praecipue autem excultioribus, inſito ſciendi ardore viam ſibi

natuurlijken weetlust, den toegang te openen. Ja men legt zelfs eenige onloochenbaare ſtellingen ten grondſlag, welke ieder, die een gezond oordeel heeft, eenvoudig toeſtemt, maar op eene heimelijke wijze wijkt men van deze goede grondſtellingen allengs af tot valſche, of ſlegts gedeeltelijk waare gevolgen. Dus mengt de bedrieger, die eene ſom gelds betaalen moet, terwijl hij zijn geld telt, valſche ſtukken onder de goede munt, 't welk iemand, die dezelve ter goeder trouw ontvangt, niet dan te laat, wanneer hij ſtuk voor ſtuk uitgeeft, gewaar wordt. De godloosheid en de twijffelarij weeten zich met den ſchoonen ſchijn van een ſchrander vernuft en oordeel opteſchikken, en beveelen zich, on-

ſibi munire ſtudet. Immo vel indubitata quaedam axiomata fundamenti loco ponit, a quovis ſanioris judicii arbitro ſimpliciter conceſſa; ſed ex his recte praemiſſis per vitium ſubreptionis paullatim deflectit ad falſas vel ex parte tantum veras conſequentias. Sic homo fraudulentus, cui pecuniae ſumma ſolvenda eſt, iſtam numerans probis nummis adulterinos admiſcet, quos qui bona fide accipit, non niſi ſingulas monetas erogando fraudem ſero tandem deprehendit. Impietas & Pyrrhonismus optima ſpecie acris ingenii & judicii ſe exornare callent, & ſub hoc lepido & pulchro habitu, pernicioſos

onder dit bevallig en blinkend kleed, hetwelk de schadelijkste gevolgen en uitwerkzels bedekt, aan de domme en onnoozele menigte beter aan, dan het dwaaze en belachgelijke bijgeloof, 't welk de vermogens van den geest onderdrukt, het geweten der menschen door een' ijdelen schrik benaauwt en kwelt, zich valsche en ongerijmde denkbeelden vormt van God en Goddelijke dingen, des menschen vrijheid van denken en doen binnen de naauwste paalen sluit, met een' slaafschen geest zich bij de geringste dingen ophoudt, en zich dat tot eere rekent, stijve, duistere, woeste gemoederen, laag en ongezellig, en onverdraagzaam en wreed tegens anders denkenden maakt, ja treurigheid, en woeste eenzaamheid over het menschelijk leeven uitgiet. Zulk

sos effectus & eventus tegente, hebeti & improvidae multitudini magis commendantur, quam vesana & ridicula superstitio, quae intellectus facultates deprimit, hominum conscientiam inani terrore angit & discruciat, de Deo divinisque rebus falsas & absurdas ideas sibi efformat, hominum libertatem sentiendi & agendi arctis limitibus definit, ingenio servili rebus minimis distinetur, atque sibi honori ducit, animos obstinatos, obscuros, feroces, humiles, insociabiles reddit, & intolerantes crudelesque erga secus sentientes, imo tristitiam & vastam solitudinem in vitam humanam effundit. Qui

Zulk een derhalven, die ons eene waarſchijnlijke hope geeft, van ons van dit wangedrogt te zullen bevrijden, rekenen wij dat aan het ganſche menschdom eenen grooten dienst doet; van wegens de voortreflijkheid van het oogmerk, dat wij reeds goedgekeurd en aangenoomen hebben, geeven wij de dwaalingen, die wij welligt bij geval ontdekken, hem toe, als ligte vlekken; de ſpijzen, welke hij ons in zijne ſchriſten opdischt, ſlokken wij als lekkernijen in, zonder te overweegen, of dezelve gezond zijn. Zonder bedenking geeven wij ons over aan de handleiding van elk, die in deze verwarde en moeilijke zaaken zich als wegwijzer aan ons aanbiedt, en ons gemoed met zoodanige vleierijen bezig houdt, opdat wij niet zou-

Qui igitur nobis ſpem praebere poteſt probabilem ab hoc portento nos liberandi, eum de toto genere humano bene meritum habemus, illi errores forte animadverſos ob inſtituti a nobis jam probati & crediti praeſtantiam tanquam leviores maculas ignoſcimus, ab illo nobis in ſcriptis projectos cibos inſtar cupediarum deglutimus, nec expendimus, an ſalubres ſint. Sine cunctatione cujusvis manuductioni nos committimus, qui in his rebus perplexis & arduis itineris ducem ſe nobis offert, & animum noſtrum talibus blanditiis detinet, quo minus ad devia attendamus, in quae ex improviſo deferi-

zouden letten op de bijpaden, waar in wij onverwachts geraaken. Die op deze wijze eens onzen geest ten voordeele van zijn gevoelen heeft ingenoomen, begint wel ras door middel van het vernuft het oordeel te verblinden, deze en gene uitfteekende dwaalingen te gispen, deze of gene gevoelens en misbruiken, welke misfchien te vooren reeds bij ons verdagt waren, door bedenkingen te beftrijden, en befpottelijk ten toon te ftellen, — maar terftond daar op, het masker afligtende, komt hij meer openlijk tot lasteringen, verdraaijingen, en befpottingen van allerlei onfchuldige waarheid. Zulke menfchen bedenken niet, dat de zaak van den Godsdienst al te ernftig is, dan dat dezelve voor boert en fpotternij zoude

rimur. Qui hac ratione femel mentes noftras in favorem fui confilii occupavit, fatis mature incipit beneficio ingenii eludere judicium, hos vel illos errores infolentia percellentes carpere, has vel illas opiniones & abufus nobis ipfis forte jam pridem fufpectos fcrupulis impugnare & jocis irridere — tum vero mox depofita perfona defcendit apertius ad calumnias, detorfiones & irrifiones cujusque innocentis veritatis. Non fecum in animo reputant ifti homines, Religionis caufam nimis feveram effe, quam quae ad ludum jocumque nata effe poffit, e contrario jocum non fatis venerabilem & decorum effe, quam

de gefchikt zijn, dat in tegendeel de boerterij niet achtbaar of betaamlijk genoeg is, om bij den Godsdienst te voegen, en dat de menfchen niet beter kunnen worden, wanneer zij dat gene befchimpen, dat alleen ons volkomener kan maaken. Intusfchen zou niemand gelooven, hoe zeer de ijdele en ligte hoop van menfchen, welke alles door het vernuft, en niets door het oordeel meent te moeten meeten, door zulke fpeelingen wordt ingenoomen, hoe diep deze fpotternijen in de harten ingedrukt blijven, en hoe naauw, de eenmaal in de ziel der menfchen ingebragte denkbeelden van het belachgelijke, zich verbinden bij ieder ftuk, 't welk wij te vooren voor eerwaardig, heilig, en gewijd hielden. — En offchoon de lasteringen en fpotternijen juist niet altoos openlijk

---

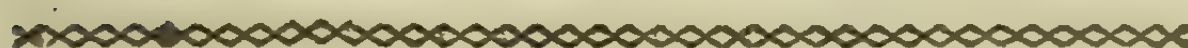
quam qui conveniat Religioni, nec homines abfolutiores evadere poffe, ubi illa cavillantur, quae fola nos perfectiores reddere valent. Interea incredibile dictu eft, quantopere vana leviorque pars hominum, qui omnia ingenio & nihil judicio metienda putat, illis lufibus capiatur, quam altae mentibus impreffae hae cavillationes refideant, & quam arcte fimul animo humano inductae ideae ridiculi cuicunque rei inhaereant, quae antea reverenda, fancta & pie colenda nobis fuerat. — Etiamfi vero non femper in veritatem contumeliae & joci

lijk tegen de waarheid worden ingerigt, en eene gewigtige en belangrijke ſtoffe juist niet altoos zoo ligt, en op zulk eene wijze behandeld wordt, dat de ijdele verbeeldingskracht daar door, meer dan nut is, wordt verward, echter kan men niet zeggen, hoe veel de zuivere waarheid door dit middel van haare waardigheid en gewigt verliest. Dus heeft die fabel van het leeven van BUNKEL het ſtelzel van ATHANASIUS vrij wat meer verzwakt, dan de ſcherpzinnigſte redeneeringen van HARWOOD; ook hebben de zoetvloeiende en verleidelijke ſchriften van WIELAND en GOETHE de *Zedekunde* der Duitſchers in meer gevaar gebragt, dan het boek van SCHULZ: *Moral fur alle Stände*; want door het vlijtig leezen

joci aperte propellantur, & vel tantummodo gravis & magni momenti materia leviter & ſic tractetur, ut vana imaginatio plus licito implicetur, tum dici vix poteſt, quantum dignitatis & ponderis hoc vehiculo caſtae veritati detrahatur. Igitur Syſtema ATHANASIANUM per fabulam iſtam, quae BUNKELII vitam enarrat, multo vehementius mihi percuſſum videtur, quam HARWOODII demonſtrationibus acutiſſimis, item delicatis & lubricis WIELANDI & GOETHII ſcriptis ethica Germanorum in multo gravius periculum deducta eſt, quam SCHULZII libro: *Moral fur alle Stände*; frequenti enim

zen dezer boeken, is die afkeer, welken eene dartele en ongebondene leevenswijze, en de drift om zichzelven te kort te doen, bij ons plagt te verwekken, geheel uitgebluscht, zoo dat wij zulke gebreken, wanneer dezelve met zoodaanige ſieraadiën zijn opgetooid, niet meer dus verfoeien, maar ons veeleer in dezelve vrijer toegeeven, naar mate zij ons bekoorlijker voorkomen. Met één woord, alle de genen, die den Godsdienst beſtrijden, weeten, door ons verſtand zoetvoerig inteneemen, en onze lusten te vleien, zich een geopenden weg te baanen om de Leezers in hunne belangen te trekken. Hier zoude ik ook eene voegzaame gelegenheid hebben, om de overige kunstgreepen der ſchrijvers, waar mede

enim horum librorum lectione horror ille, quem ex voluptuoſo & diſſoluto vivendi genere, & ex furore ſemet ipſum interimendi concipere ſolebamus, plane exſtinctus eſt, adeo ut vitia iſta talibus ornamentis introducta non amplius ita deteſtemur, immo illis potius liberalius indulgeamus, utpote magis jamjam nobis arridentibus. Ut paucis dicam, omnes fere, qui Religioni nocent, placide lenocinantes intellectui noſtro, libidinesque noſtras ſollicitantes, aditum munitiorem ad Lectorum expugnationes ſibi parant. Hic mihi etiam caeterae jam artes auctorum opportune enumerandae eſſent, qui-

mede zij op verschillende wijze hun gif tegen den Godsdienst verspreiden, optetellen, als aanlokkelijke tijtels voor aan het boek, 't welk de zaaken geheel anders behandelt, dan het opschrift belooft, een sierlijke trant van de zaak voortestellen, spitsvinnige en bedrieglijke redeneeringen, welke de waarheid, als tot dus verre verkeerdelijk begreepen en misvormd, bij onervaarene menschen verdagt maaken, als ook de hebbelijkheid om de zaak uit derzelver samenhang te rukken, en te verminken, eene trotsche vertooning van geleerdheid en weetenschap, welke de gemoederen der Leezers overbluft, waar mede men door gezag de menschen wonderbaarlijk inneemt, en kluistert, den staat van 't geschil verwart, en

quibus Religionem multifariam adorti sunt, quales sunt, tituli allicientes in fronte libri, qui multo alias res tractat, ac inscriptio pollicetur, elegans rem repraesentandi ac proponendi methodus, captiosae & fallaces argumentationes, veritatem tanquam sinistre hucusque intellectam & deformatam in suspicionem hominum rei imperitorum vocantes, nec non habitus ille, e connexu rem diripiendi & mutilandi, animos lectorum detinens, ambitiosa ostentatio doctrinae & scientiae, cujus specie mirifice auctoritatibus homines & capiunt & opprimunt, statum caussae turbant, ipsumque certamen perplexum &

en den twist ingewikkeld en algemeener maakt; het opperen van bedenkingen tegen het gezag der Gewijde Schriften, welke voorzeker bij zulk een' afſtand van tijd en plaats, bij zulk een verſchil van denk- en leevenswijze, als ook bij gebrek van hulpmiddelen, veel ligter worden uitgedagt, dan opgelost, en de gemoederen niet weinig ſlingeren en in verlegenheid brengen. Deze middelen hebben de vijanden van den Godsdienst gebruikt, even eens als de vogelaer zijn vogellijm, om door hunne blaadjes allerwege den ongeoeffenden hoop hunner Leezers in den verderflijken ſtrik vasttemaaken. Welke listen, wel is waar, niet meer den naam van nieuw verdienen, maar reeds bij voorige vijanden in gebruik waren; echter, wan-

& diffuſum reddunt, excitatio dubiorum adverſus ſacrarum Literarum fidem, quae quidem pro tanto temporum & locorum intervallo, pro tanta ingeniorum & morum a noſtris diſcrepantia, proque defectu & raritate ſubſidiorum, facilius, crede mihi, nectuntur, quam ſolvuntur, animosque non parum ſuſpenſos & ſollicitos tenent. Hoc quaſi viſco religionis adverſarii plagulas ſuas undique obleverunt, quo imperitam legentium turbam pernicioſe aucupentur. Quae quidem ſtratagemata non amplius novitatis gratiam obtinent, & jam antiquis hoſtibus in uſu fuerunt, attamen, ſi con-

wanneer men de gesteldheid en de verschillende gezindheden van de eene en de andere eeuw vergelijkt, zal men bevinden, dat wij, in deze slinksche poogingen zoo wel, als in andere dingen, onze voorouders overtreffen. Ook haalen zij dikwijls hunne verroeste en door ouderdom versleeten pijlen uit de winkels der oude Ketters en Jooden voor den dag, welke zij door polijsten weder glad en blinkend maaken, en dezen, als een' onkundigen, door den glans alleen, vervaaren, genen den ontblooten boezem doorbooren, waar door niet zelden zulke punten in de borsten blijven zitten, dat men dezelve niet dan zeer moeilijk, en niet zonder de wond te vergrooten, en veel bloed te verspillen, daar kan uithaalen.

§. IX.

---

contuleris utriusque aetatis conditionem & dispares affectus, invenies, nos uti in caeteris, sic his quoque in sinistris conatibus, vetustati palmam praeripere. Saepe quoque veterum ex haereticorum & Judaeorum fabricis tela sua squalore jam obsita & vetustate detrita promunt, quae poliendo nitori suo restituunt, & hunc vel solo fulgure tanquam ignarum terrent, illius vero apertum latus percutiunt, & haud raro tales spiculas pectoribus infixas relinquunt, quas non nisi aegerrime, & non nisi vulneris majori extensione sanguinisque largiore profusione, evellere possis.

§. IX.

§. IX.

Hoewel men niet kan tegenſpreeken, dat het in Engeland, alwaar dit kwaad der Deïsten het eerst doorgebrooken is, niet ontbrooken heeft aan wederleggingen door de grootſte mannen, waarvan wij alleenlijk *Locke*, *Clarcke*, *Foster*, *Ditton*, *West*, *Jortin*, *Sherlock*, *Warburton*, *Kidder* en *Leland* zullen noemen, gelijk vervolgens in Duitschland geſchiedde door *Leibnitz*, *Mosheim*, *Rambach*, *Lilienthal*, *Baumgarten*, *Wagner*, *Pfaff*, *Jeruſalem*, *Noesſelt*, *Formey*, *Lesſ*, *Roſenmuller*, *Hegelmeijer*, *Doederlein*, *Semler* en anderen, welke de poogingen van den on-

---

§. IX.

Quamquam non negari poteſt, in Anglia, ubi hoc malum Deïsmi primum proruperat, maximorum etiam virorum in refutando partes non deſideratas eſſe, ex quibus tantum *Lockium*, *Clarckium*, *Foſterum*, *Dittonium*, *Weſtium*, *Jortinium*, *Sherlockium*, *Warburtonem*, *Kidderum* & *Lelandum* laudaſſe ſufficiat, ſicuti poſtea in Germania, *Leibnitius*, *Moshemius*, *Rambachius*, *Lilienthalius*, *Baumgartenius*, *Wagnerus*, *Pfaffius*, *Jeruſalemius*, *Noesſelt*, *Formey*, *Lesſius*, *Roſenmüllerus*, *Hegelmeyerus*, *Doederleinius*, *Semlerus*, ceterique, conatus Guelpherbytani Anonymi plane & ſolide retundentes, eadem

 per-

ongenoemden Wolffenbuttelſchen Fragmentſchrijver volkomen en grondig verijdeld, en hetzelfde ſpoor gevolgd hebben, waar bij men voegen mag, onder de Zwitzers, *Vernet*, *Haller*, *Tobler* enz. echter, niettegenſtaande deze alleruitmuntendſte verdedigers, berokkenen die, indedaad ijdele, en flegts van verre de oogen treffende beſtrijdingen van het Christendom, ons van dag tot dag al meer en meer kwaad. Want, helaas! bij een groot deel menſchen verminderen en verzwakken zij het ontzag voor de Openbaaring, en neemen de vrucht weg, welke dezelve op het leeven en de zeden zou moeten hebben. Het aantal der genen, die den Godsdienst verwerpen, wordt niet verminderd, maar van dag tot dag, van jaar tot jaar, zigt-

---

perſecuti ſunt veſtigia, quibus accenſeri merentur inter Helvetios *Vernetus*, *Hallerus*, *Toblerus* &c., attamen ex illis revera futilibus, & tantum e longinquo aciem oculorum praeſtringentibus, oppoſitionibus adverſus Chriſtianismum, non obſtantibus hiſce excellentibus apologetis, quotidie plus mali & incommodi nobis conciliatur. Proh dolor! enim apud magnam hominum multitudinem fidem erga Revelationem imminuunt & infirmant, ſimulque fructum tollunt, qui inde in vitam & mores redundare deberet. Eorum numerus, qui Religionem reſpuunt, non imminuitur, ſed in dies annosque aperte augetur. Non difficile eſt hujus rei cauſas invenire. Mul-

zigtbaar vermeerderd. De redenen hier van zijn niet moeilijk te vinden. Er zijn 'er veele, welke wij flegts zullen opnoemen, omdat eene breede ontwikkeling derzelve de paalen van onzen tijd en van deze verhandeling zou overfchrijden: b. v. de toeneemende weelde en derzelver gevolgen; ligtzinnigheid, weekheid, meerder aanprikkelingen tot een zinnelijk leeven, tot veranderingen en verftrooijingen; eene bedorvene en verwijfde opvoeding; de toeleg, waar door wij zoeken beter te fchijnen, dan te zijn; de traage en ijdele gewoonte om van allerlei foort van weetenfchappen flegts een' flaauwen fmaak te hebben; overvloed van ledige uuren, en geneigdheid tot zonderlinge en ftoute onderneemingen, als ook tot on-

---

Multae quidem adfunt, quas producere fuperfedemus. Prolixior illarum enarratio juftum temporis & libelli fpatium nobis anteciperet, e. g. crefcens luxuria & ejus comites: animorum levitas, mollities, majora incitamenta ad vitam fenfibus obnoxiam, ad viciffitudines & diftractiones, corrupta & effoeminata educatio, ftudium illud, quo meliores videri praeoptamus, quam effe, fegnis illa & frivola methodus, omne literarum genus primoribus labris tantum guftandi, otium laxius & propenfio ad fingulares & audaces conatus, incertosque fortunae eventus; haec omnia, inquam, ftre-

 nuae

onzekere uitkomften van het geluk: dit alles, zeg ik, maakt het vlijtig onderzoeken en verdedigen der waarheid allermoeilijkst, en doet ons zeer gereedelijk allerlei gevoelens, welke ons voorkomen, goedkeuren; daar en boven de fteeds toeneemende onverzaadlijke lust om te leezen, welke meer de verbeeldingskracht en de zinnen, dan de hoogere zielsvermogens opwekt, en meer vermaak dan voordeel aanbrengt, doet de menfchen onftandvastig, door al te grooten voorraad van leesboeken overlaaden, in zulk eene aftrekking en drokke bezigheid, minder oplettend worden op de bijzondere ftukken. — Alle deze kwaalen, waar aan de geest van onze eeuw onderhevig is, ga ik nu voorbij, om alleenlijk eenige

nuae indagationi & propugnationi veritatis molefta impedimenta injiciunt, nosque in approbationem qualiscunque nobis obviae fententiae inducunt; porro quotidie magis increbefcens libido inexplebilis legendi, quae, magis imaginationem & fenfus, quam fuperiores animi facultates excitans, plus jucunditati quam utilitati infervit, homines inftabiles, nimio lectionis apparatu obrutos, ideoque in tanta diftractione & occupatione minus ad fingula intentos reddit. — — Omnes iftos morbos, quibus genius noftrae aetatis laborat, jam praetermitto, tantummodo quasdam in univerfum qua-

ge algemeene reedenen bijtebrengen, welke mij bij het oplosſen van dit voorſtel de gewigtigſte voorkomen, daar dezelve dien ſchadelijken en magtigen invloed, welken de ſchriften der tegenſtreevers hebben, ten vollen verklaaren.

Bij zoo groot eene menigte van aftrekkingen en bezigheden, daar de eene arbeid den anderen voordbrengt, bij zulk eene zichtbaare verſcheidenheid van tegenwerpingen tegen het Christendom, bij zulk eene menigvuldige herhaaling van dezelve, bij zulk eenen overvloed van wederleggingen, welke alle, gedeeltelijk zeer geleerd en uitvoerig zijnde, zeker niet dezelfde waardij hebben, bezitten zeer weinig menſchen genoeg tijd, bekwaamheid, geduld en gelegenheid, om de

quadrantes rationes in medium polaturus, quae mihi hanc quaeſtionem diſſolventi praecipue ponderandae videntur, dum noxios illos & magnos eventus, quibus ſcripta adverſariorum gaudent, plenius explicant.

Paucis tantummodo hominibus, in tanta avocationum & negotiorum multitudine, ubi labor laborem trudit, in tam apparente diverſitate objectionum adverſus Chriſtianismum, in tam crebris illarum repetitionibus, in tanta refutationum copia, quibus ex parte pereruditis & prolixis non idem ſane pretium ſtatuendum eſt, perpaucis, inquam, ſatis temporis, dexteritatis, patientiae & loci

de zaak van den Christelijken Godsdienst tegen de aanvallen der beſtrijders behoorlijk te wikken en te weegen, en de hoofdzaak en omtrek van dit geſchil met een opſlag van het oog te overzien; hetwelk zulken naauwlijks gebeurt, die uit kracht van hunne leevenswijze, ambt, en letteroeffeningen bijzonder geroepen worden, om in deze geestelijken ſtrijd zich als Christelijke krijgshelden te kwijten, boven anderen, welke zich over de overwinning of nederlaag der waarheid, naar hun begrip, zoo veel niet behoeven te bekommeren.

Anderen kennen de tegenwerpingen tegen den Christelijken Godsdienst ſlegts oppervlakkig, of hebben daar van ſlegts als in het voorbijgaan iets gehoord. Dikwerf weeten zij niets meer, dan dat

loci ſuppetit, ut cauſſam Chriſtianae Religionis contra adverſariorum injurias aequa mentis lance expendere, litisque hujus ſummam & ambitum uno obtuitu complecti poſſint; id quod ne illorum quidem eſt, qui vitae, muneris, ſtudiorumque ſuorum peculiari ratione tenentur, ut in hoc bello ſacro officium militis Chriſtiani ſequantur, prae aliis, ad quorum ſcilicet curam vel victoria vel clades veritatis minus pertinet.

Alii dubia contra Religionem Chriſtianam tantum e longinquo norunt, vel per nebulam quaſi audiverunt. Saepius nihil praeterea ſciunt, niſi multa adverſus Religio-

dat er veel tegen den Godsdienst gesprooken en geschreeven wordt. Maar in dit opzigt bevindt zich de Godsdienst in het zelfde geval, als de deugd, aan welke onder de menschen veel kwaad wordt ten laste gelegd, terwijl haare beschuldiging slegts oppervlakkig wordt aangehoord, en altoos iets daar van in 't gemoed blijft hangen. Lasterzieke menschen leggen eenen braaven man schelmstukken, bedrog, onderdrukking, en allerleie ondeugden ten laste. Dit maakt gerucht, het geroep wordt verspreid, de zaken worden veel afschuwlijker afgeschilderd. Het is de zaak niet der menigte, het een of ander te onderzoeken; en offchoon die dingen, welke door allen worden rondgedraagen, volstrekt bezijden alle waarheid

---

gionem dici & scribi. Sed in hoc casu Religioni eadem fortuna & conditio est ac virtuti, variis criminibus insimulatae inter homines, cujus accusatio leviter tantum percipitur, & ex qua saltem semper aliquid in mente haeret. Bonum virum contumeliosi homines scelerum, fraudis, oppressionis, aliorumque flagitiorum arguunt. Rumor inde oritur, fama dissipatur, res multo atrociores affinguntur. Multitudinis non est, rem aliquam sub examen vocare; immo potius, etiamsi ea, quae in ore omnium feruntur, vel maxime a vero abhorreant, vulgo tamen dicitur: hem! vix credibile est, hanc

heid zijn, zal men echter veel eer zeggen: het is naauwlijks te gelooven, dat er in 't geheel niets van deze beschuldiging waar zoude zijn, en dat dezelve geheel verdicht en geloogen zou weezen. In het stuk van Godsdienst is de ziel der menschen ook werkzaam op dezelfde wijze, als waar in zij zich toegeeven in de verkeering met hunne medeburgers: te weeten, zij zijn veel meer geneigd om het kwaade, dan het goede, te gelooven. Eene ernstige en naauwkeurige onderzoeking der zaak schijnt hun toe al te werkelijk, niet voordeelig genoeg, en al te ingewikkeld te zijn. En, om de waarheid te zeggen, eene scherpe en naauwkeurige vergelijking van het Christendom met het Deïsmus, of het Socinianismus, 't welk hier aan

zoo

hanc incusationem omnino ex vano haustam esse, & totam ex fictis & commentitiis constare. In caussa etiam Religionis pari modo homines ingenio suo utuntur, cui in conversatione cum civibus indulgent. Magis scilicet ad credenda mala, quam bona sunt propensi. Sollicita & studiosa caussae discussio illis nimis operosum nec satis frugiferum, nimiisque ambagibus innodatum negotium videtur. Et, ut dicam, quod res est, subtilis & accurata collatio Christianismi cum Deïsmo, vel huic tam arcte conjuncto Socinianismo, cuius latebras vix sagacissimo indagare contingit, vere adhuc

in-

zoo naauw verbonden is, en waar van het den ſchranderſten naauwlijks gelukt de ſchuilhoeken te ontdekken, is waarlijk tot dus verre voor hun een werk geweest van al te zwaaren arbeid, en eene beoordeeling, daar te veel onderzoek toe vereischt werd. Zij hooren niet ſlegts allerlei beſchuldigingen aan, maar zetten er zich gereedelijk toe, om de eene en andere bedenking te leezen. Dus geſteld en door vooroordeelen reeds ingenoomen zijnde, neemen zij een werk van eenen Deïst in de hand, zien alles ſlegts los en vlugtig over, vertrouwen op zijne ſchoonſchijnende verſieringen en uitvindingen, en, terwijl de bedenkingen, waar de geheele zaak van afhangt, in hun geheugen blijven hangen, vergee-

inſtitutum nimii laboris, & judicatio longioris ſubſellii illis fuit. Religionem noſtram igitur ſaltem ſuſpectam habent. Non tantum omnis generis incuſationes audiunt, ſed propere ſe accingunt etiam ad legendum unum vel alterum dubium. Sic affecti & praeconceptis opinionibus jam occupati Deïſtae opuſculum in manus ſumunt, omnia ſtrictim & leviter tantum attingunt, ejus captioſis exornationibus & inventionibus confidunt: & modo dubia, in quibus cardo rei verſatur, in animo retinentes, fallax argumentum probans obliviſcuntur, quod ſaepius, crede mihi, fruſtra ex hiſce auctoribus

 ſcru-

geeten zij wel ras het bedrieglijk bewijs, hetwelk zij in de daad bij zulke schrijvers menigmaalen te vergeefsch zouden zoeken. Want zeer veele vijanden van den Godsdienst gaan zoo stout te werk, dat zij met eene toomelooze dartelheid niet dan loutere lasteringen en verzinselen op één hoopen, en voor geloofwaardige stukken uitventen, schoon men op zulk eene wijze zelfs niet tegen een eerlijk man voor de regtbank zou mogen handelen. Maar deze boosaartigheid, welke of met geen steek houdende, of met los verzonnen bewijzen op den Godsdienst aanvalt, brengt niet slegts bij ongeoeffenden, welke niet kunnen gelooven, dat iemand onbeschaamd genoeg zou kunnen zijn, om een leugen dus voorte staan, de waarheid in verdenking: maar hij zelfs, die

scrutarentur & quaererent. Hostium Religionis enim plurimi tam audacter agunt, ut effrenata procacitate nil nisi mera convicia & confictiones exaggerent, & pro documentis fide dignis vendant, quam tamen hac ratione ne quidem adversus honestiorem virum in foro agere liceat. Haec autem malitia, quae vel plane deficientibus vel temere fictis argumentis Religionem accusat, non tantum apud rei imperitum, qui dubitat fieri posse, ut homo aliquis tam perfricta fronte falsum tueatur, veritati suspicionem contrahit: verum etiam vel ipse

die meer geöeffend is, wordt overbluft door den verzekerenden toon, en de vrijmoedige ſtoutheid, waar mede zij zich voordoen, en welke men zou zeggen, dat toch eenig geloof verdient; hij wantrouwt zijne eigene kundigheid, en geeft geloof aan hunne vastſtellingen en niet onbevallige denkwijze, en wordt dus, eer dat hij een' wettigen ſtrijd aangaat, door het krijgsgeſchrei alleen van zijnen post verjaagd.

Somtijds kan het wel gebeuren, dat wij genoeg overtuigd zijn aangaande de krachteloosheid der bewijsredenen, welke onze tegenſtanders in hunne ſchriften gebruiken, doch het is, deels door de nieuwheid der zaak, welke in den eerſten aanvang ons trof, deels door het dikwerf overwee-

ipſe meliori doctrina inſtitutus eorum confidente & cum tali παῤῥησίᾳ ſe proferente temeritate, cui fides non omnino deneganda videtur, in errorem ductus, ſuae ipſius eruditioni diffidit, & eorum poſtulationi ingenioque haud diſplicenti palmam concedit, ſic antequam juſtum conflictum iniit, vel ſolo claſſico jam de gradu deturbatur.

Interdum quidem fieri poteſt, ut de levitate argumentorum, quibus in ſcriptis utuntur adverſarii, ſatis nos perſuaſos habeamus, ſed partim rei novitate, quae initio nos percellebat, partem crebra penſitatione vel fu-

weegen van de nietsbeduidendste tegenwerpingen zelfs, welke van alle kanten ons voor de aandagt zweeven, dat deze bedenkingen onder de hand bij ons gewigtiger worden, zoo dat uit de gemeenzaamheid en gewoonheid aan dezelve eindelijk zekere weezenlijke besmetting en overhelling tot de dwaaling gebooren wordt, gelijk een ijdel mensch het een of ander vertelzel verzint, en, door dat zelfde verdichtzel dikwerf te verhaalen, eindelijk zoo verre komt, dat hij zelf zich verbeeldt de waarheid gezegd te hebben. — Of het kwaad komt ons aan langs dezen weg: wij leezen hunne redenen, welke ons niet wel voldoen, doch, naar het vertrouwen, dat ieder in zijne eigene krachten stelt, neemen wij welligt de proef, of wij niet

tilissimarum objectionum, in animo ultro citroque versatarum, gravius subinde momentum hisce dubiis accedit, adeo ut ex illorum familiaritate & consuetudine tandem vera quaedam contagio & inclinatio ad errorem istum contrahatur, quemadmodum homo vanus historiolam aliquam sibi comminiscitur, per frequentem ejusdem fictionis enarrationem eo demum adducitur, ut ipse sibi vera protulisse videatur. — Vel hac ratione nobis damnum infligitur. Legimus illorum argumenta, quae nobis minus satisfaciunt. Verum pro ea, quam quisque in viribus suis collocatam habet, fiducia, tentamus forte, non

niet andere bewijzen, welke beter en meer gegrond zijn, zouden kunnen uitdenken en voordraagen. In het eerst behandelen wij het ſtuk ſlegts uit liefhebberij, maar, terwijl wij onze overdenking voordzetten, vallen wij, gelijk doorgaands plaats heeft, op andere bedenkingen, welke veel fijner zijn, en in vervolg van tijd moeilijker worden, om optelosſen. Dus omhelzen wij eindelijk welmeenend de dwaaling, voor welke wij, alleen uit lust om ons te oeffenen, bewijzen uitdagten, en bekomen tegen onze verwachting eene ongeneeslijke wond, door de beet van die ſlange, welke wij zoo gulhartig als onvoorzigtig in onzen ſchoot gekoeſterd en uit den ſlaap opgewekt hebben.

Meer

anne ex noſtro ingenio alia, & quidem praeſtantiora & ſolidiora, in medium adferre nobis liceat. Initio tantum animi gratia rem ventilamus; ſed dum meditationem noſtram proſequimur, ut fit, in alios incidimus ſcrupulos multo acutiores, quique evulſu difficiliores ſucceſſu temporis evadunt. Sic tandem errorem, cui nova praeſidia vel ſolum exercitii cauſa excogitabamus, jam ſerio amplectimur, iſtiusque ſerpentis morſu, quem, imprudenti conſilio, juſto liberalius in ſinu fovebamus & ſuſcitabamus, praeter opinionem inſanabili vulnere laedimur.

Sae-

Meer dan eens trekken de ſchrijvers de eene of andere tegenwerping uit den ſamenhang, welke, dus afzonderlijk beſchouwd, den leezer behaagt, of de leezer zelf let niet genoeg op, hoe weinig zoodanig eene bedenking omtrend het geheel kan gelden, offſchoon die, uit het midden uitgerukt, op zich zelve wigtig genoeg ſchijnt, en, terwijl hij dus de ſtukken in 't geheel niet met elkanderen vergelijkt, wordt hij zeer gemaklijk door eene menigte waarſchijnlijke zwaarigheden overlaaden. Ook is de weetlust van veelen meestal reeds genoeg voldaan, weshalven zij een verder onderzoek ſtaaken, en in de overtuiging, dat die lasteringen tegen den Godsdienst zeker eenige kracht en waarde hebben, berusten. *Zeer zelden*

Saepius etiam ſcriptores aliquam objectionem e nexu diſcerpſerunt, quae ſic ſeorſim ſpectata lectori placet, vel hic ipſe non ſatis reſpicit, quam parum ejusmodi dubium toti conveniat, etſi e medio raptum per ſe quidem ſatis ponderis habeat. Hoc modo nullam momentorum inter ſeſe collationem inſtituens, mox dubiorum probabilium farraginem ſibi facillime colligit. Et jam multorum curioſitas plerumque ſatis reſtincta eſt, quare ulteriorem disquiſitionem abrumpunt, acquieſcentes in perſuaſione, ejusmodi calumniis in Religionem intentis aliquantum certe valoris & pretii ineſſe. Ra-

den bezitten zij zulk eene opregte liefde tot de waarheid, dat zij zich moeite geeven, om op de verdediging van de ftellingen zelve, welke in verfchil zijn, te letten, het welk werkelijk en moeilijk is, daar de eerfte drift dikwijls ras verflaauwt bij een veranderlijk gemoed, dat op geen ding blijft ftaan, van alles ligt afftapt, alles flegts oppervlakkig aanroert, en alle infpanning van den geest fchuwt als onaangenaam en vermoeiend. En ftel eens, dat hun eene gefchikte en gegronde verdediging in de handen komt, en dat zij door een fcherp en aanhoudend onderzoek bevinden, dat de Deïsten in de duisternis van dwaaling, maar de Christenen in het licht der waarheid zijn, zoo overzien zij echter geenzints het geheele ftrijdperk.

riffime tam ingenuus amor veri illis ineft, ut ad defenfionem ipfam thefium, quae in difceptationem veniunt, animum attendant. Quae opera, faepius jam defervefcente primo impetu, ingenio mutabili, quod nulli rei inftat, nihil non temere remittit, omnia tantum leviter attingit, & quamlibet animi contentionem tanquam non jucundam & defatigantem horret, nimis laboriofa & molefta eft. Et fac, illos incidere in aptam & folidam defenfionem, illos tum invenire ex acri & conftanti perveftigatione, Deïftam in errorum tenebris, & Chriftianum in veritatis luce verfari; attamen minimum tan-

perk. Altoos blijft deze gedachte nog bij hun over: dit gedeelte der beſchuldiging kan zeker wel wederlegd worden, maar wie is in ſtaat om die menigvuldige, verſcheidene, en daaglijks vernieuwde, ja ſteeds zwaarder bedenkingen, even gelukkig optelosſen? Wat ſchiet er derhalven over? een van tweën, of zij moeten zich aan het gezag der beſtrijders onderwerpen, of het geheele ſtuk andermaal overweegen, en naauwkeuriger onderzoeken. Doch, om ten minſten eenige kennis der zaak te bekomen, dient men de voornaamſte boeken der Deïsten in te zien, en derzelver beste wederleggingen met alle naauwkeurigheid daar mede te vergelijken. Maar, welk een

tantum tractum totius certaminis oculis complectuntur. Semper adhuc haec ſententia in mente reſtat: haec quidem pars accuſationis refutari poteſt, quis autem iſta crebra varia, ſemperque indies recentiora & formidoloſiora dubia eadem dexteritate ac fortuna frangere valet? Contrarium autem fere credunt ſecundum clamorem hoſtium, temere fingentium, inventa ſua nullo pacto refelli poſſe. Quid igitur reliquum eſt? aut, ut omnino adverſariorum auctoritatem ſequantur, aut, ut integram cauſam denuo contemplentur & curatius exquirant. Quo vero vel aliquam tantum rei cognitionem adipiſcantur, neceſſe eſt, ut principes Deïſtarum

een arbeid! hoe veel moeite vereischt de keuze, overvloed, uitgebreidheid, en het onderzoek zelve van alle die ſchrijvers, terwijl verre het minſte gedeelte der menſchen hunne leidslieden door de digte bosſchen en diepe afgronden der Wijsbegeerte, Oosterſche Oudheid- en Taalkunde volgen kan. Aan dit eene ſtuk zouden zij h.t grootſte gedeelte van hun leeven moeten beſteeden, die in een onderzoek zouden willen treeden, wat het aanneemlijkst is. Ofſchoon wij veronderſtelden, dat het iemand niet ontbrak aan lust, beleid, ſchranderheid en gelegenheid, om de zaake volkomen aftedoen, nochtans is het al te moeilijk, en al te veel gevorderd van allerlei ſoort van menſchen.
Ik

---

rum libri evolvantur, & ſaltem optimae refutationes eorum magna cum cura comparentur. Sed quae quanta moles! Quantum operae & laboris poſcunt illorum auctorum delectus, copia, prolixitas & ipſa exploratio, dum multo minima tantum pars hominum ſuos itineris duces in denſas ſilvas & profundas paludes Philoſophiae, Antiquitatis & Philologiae Orientalis ſequi poteſt. Huic ſoli negotio maximam partem vitae impenderent, neceſſe foret, ut, quid probatiſſimum ſit, exquirerent. Etiamſi ſupponeremus, illis animum, induſtriam, ſolertiam & occaſionem rei perficiendae non deeſſe; haec tamen poſtulatio cujusvis conditionis homini allata tanquam nimis gravis modum excedit. Ta-

Ik zwijg van zondige lusten, waar aan ontaarte lieden zich van hunne jeugd af overgaven, en waar door het denkvermogen van veelen verdorven is. Althans zulke verdorvene menfchen zijn nooit genegen, om met een' Godsdienst, welke hun al te ftreng is, zich te verzoenen. Zij hebben liever, dat deze of gene waarheid onzeker, twijffelachtig, duifter, en beftreeden blijve, op dat zij intusfchen hun geweten, dat door veele bekommernisfen wordt ontrust, met een' valfchen en ijdelen troost mogen bevredigen. Zulk een mensch zoekt niet flegts de fchriften der beftrijders gretiger op dan iemand anders, maar in de fchriften der Sociniaanen en Deïsten is zelfs naauwlijks eenige bedenking, welke in zijn hart niet

---

ceo libidines flagitiofas, quibus fe a parvulo dederant degeneres, haud paucorum intellectum in deterius flexiffe. Ifti fcilicet corrupti neutiquam animum habent cum Religione nimis ipfis fevera in gratiam redeundi. Malunt hanc vel illam veritatem incertam, dubiam, obfcuram manere & impugnatam, ut falfo interim & inani folatio confcientiam variis follicitudinibus affectam placent. Talis homo non tantum avidius, quam quilibet alius, adverfariorum fcripta appetit, fed vix ullum dubium in literarum monumentis Socinianorum & Deïftarum continetur, quod in ejus pectore non altiffimas

ra,

niet de diepſte wortelen ſchiet. Hoe gaarne zal hij aan die tegenwerpingen, welke tegen de grootheid van 's menſchen verderf, de noodzaaklijkheid van de orde des heils, en de eeuwigheid der helſche ſtraffen worden ingebragt, zijne toeſtemming geeven! hoe gereedelijk zal hij zijne hand tekenen voor de verdraagzaamheid van het Indifferentismus, het welk aan een iegelijk overvloedig vrijheid geeft, om te gelooven, wat hij wil, en aan ieder zonder onderſcheid een gelijk deel der eeuwige gelukzaligheid belooft! hoe diep zullen de ſpotternijen der Deïsten tegen de Schrift, en de geestelijke orde, in het gemoed van hem worden ingeprent, wien de vermaaningen en beſtraffingen van deze beide reeds lang verdrooten en gehaat waren! Met één woord, hij zal met alle

radices agat. Quam libenter dubiis iſtis, quae adverſus magnitudinem humanae perniciei, neceſſitatem ordinis ſalutis, & aeternitatem poenarum infernalium moventur, adſentiet! quam propenſo animo tolerantiae Indifferentismi favebit & ſubſcribet, qui cuivis liberaliuslargitur, ut credat quicquid velit, omnibus promiſcue eandem partem felicitatis aeternae pollicetur! quam alte Deïſtarum cavillationes in ſcripturam & ordinem ſacrum illi imprimentur, quorum utriusque admonitionum & caſtigationum jam pridem taedium, ſatietas & odium illum ceperunt! Quid

alle toegenegenheid dat alles aanneemen, 't welk dienen kan, om aan zijne kranke en gewonde ziele voedzel en laaffenis te geeven, en alle gedachtenis, inzonderheid aan zulke waarheden van den Christelijken Godsdienst, welke als helſche furien zijn gemoed ſlingeren, en die rust, welke zij in de ondeugd zoeken, zoo onaangenaam ſtooren, eenigzints te onderdrukken en uittewisſchen. Of indien dit niet naar wensch gelukt (daar het menschlijk leeven ſomtijds tijden en gevallen oplevert, waar in deze gedachtenis van goddelijke waarſchouwingen ieder tegen wil en dank voorkomt) zal hij echter alles aanneemen, wat deze of gene waarheid verduiſtert, waar van hij het licht niet kan verdraagen, en dus brengt hij

Quid multa? Omnia illa ſtudioſius arripiet, quae aegrotanti & percuſſo pectori alimentis & fomentis praebendis, omnique recordationi iſtarum potiſſimum Religionis Chriſtianae veritatum, quae inſtar furiarum animum agitant, & tranquillitatem illam in vitiis quaeſitam moleſtius interpellant, aliquantum opprimendae & removendae inſervire poſſint! Vel ſi hoc effici minus licuerit (dum interdum tempora in vita humana & caſus incidunt, ubi cuivis vel invito haec Dei monitorum memoria offertur) quidvis tamen amplectetur, quod huic vel illi veritati tenebras offundit, cujus lucem perferre ne-

hij zijn leeven door, zonder eene zekere en vaste bepaaling omtrend zijnen Godsdienst, en misleidt zich zelven met ijdele droomen. Welke ongelukkige gemoedsgesteldheid bijkans door elk geschrift, tegen het Christendom ingericht, wordt aangekweekt. Immers die ongelukkige menschen behooren, of tot die genen, welke door de zwakheid van hunnen geest altoos leeren, en echter nimmer in de daad tot kennisse der waarheid komen, of tot zulken, die met een verkeerd en godloos opzet de waarheid onderdrukken, of eindelijk tot zulken, die reeds geneezen scheenen, doch, onverhoeds door zeker schadelijk gesternte aangedaan, in de voorige ziekte welras weder instorten; aan allen dezen, zeg ik, doet

nequit: & sic sine certa & explorata Religionis suae ratione inter spem metumque inanibus somniis semetipsum frustrando vitam traducit. Ad quam miserrimam animi conditionem adjuvandam, fere quodvis scriptum adversus Christianismum divulgatum symbolam suam confert. Sive enim miseri isti homines eorum numero sunt accensendi, qui propter debilitatem animi semper discant, & tamen nunquam ad veritatis cognitionem actu perveniunt, sive eorum, qui veritatem injusta & impia voluntate supprimunt, sive eorum tandem, qui jam sanati videbantur, sed subito pestilenti quodam sidere af-

 flati

doet het leezen van zulke bladen, welke den Godsdienst beſtrijden, des te grooter nadeel, een nadeel, dat daarom boven alles verre het zwaarſte is, naardien het door geene middelen kan herſteld worden.

§. X.

Doch veronderſtellen wij, dat een verſtandig Christen een' opregten lust heeft om de waarheid tot het uiterſte naartevorſchen; dan heeft men, naar de tegenwoordige geſteldheid onzer geleerdheid, voornaamlijk de Wijsbegeerte en Taalkunde noodig, als hulpmiddelen, om deels den waaren zin des Bijbels, in zaaken en woorden, uit de eerſte en zuiverſte bronnen optehaalen;

ſlati in priorem morbum facilius recidunt; omnibus hiſce, inquam, lectione talium paginarum, quae Religionem obtrectant, damnum contrahitur prae ceteris multo graviſſimum, quod vix ac ne vix quidem liceat reparare.

§. X.

Sed ponamus, Chriſtianum probe circumſpicientem ardere ſtudio veritatis ad liquidum usque explorandae; tum vero, ſecundum hodiernum noſtrae eruditionis ſtatum

len; deels de bewijzen, welke den Godlijken oorſprong der Openbaaring verdedigen, en niet alleen tot derzelver inwendige voortreflijkheid, maar ook tot derzelver uitwendige kenmerken (als voorzeggingen en godſpraken) behooren, naar vereisch van zaaken, naauwkeurig te toetſen. Maar er wordt heden zeer veel vereischt, indien elk zijne eigene oogen en oordeel in deze alleraangelegenſte zaak zal gebruiken: en dewijl dit ſlegts weinigen gegund is, en het grootſte deel der menſchen niet genoeg verſtand, tijd, gelegenheid, en krachten heeft, om dezen Oceaan te bevaaren; kan een gemeen Christen volſtaan met de toevlugt te neemen tot het gezag

tum, praecipue Philoſophiae & Philologiae opus eſt adminiculis, ut partim verum ſenſum Bibliorum in verbis ac rebus ex primo puroque fonte hauriamus, partim argumenta, quae pro divina origine Revelationis militant, & non ſolum ad internam pertinent ejus praeſtantiam, ſed ad externa quoque ejusdem ſigna (de vaticiniis & oraculis nempe loquor) prouti par eſt ac decet, exactius examinemus. Sed ut hac in re graviſſimi momenti quisque ſuopte oculorum judicio uti poſſit, multum omnino hodie requiritur; quia hoc autem plurimis denegatum eſt, & maxima pars hominum non ſatis ingenii, temporis, occaſionis, animi & virium posſidet,

zag en de geloofwaardigheid van die Godgeleerden en Wijsgeeren, welken de Staat en de Kerk den last heeft opgelegd en openlijke volmagt gegeeven, om anderen in de waarheid voortelichten, en welken zij uit dien hoofde met bezoldingen onderhoudt, en met de hoogste eer bekleedt. Dan, daar de gedaante der zaaken, in dit opzigt, sedert nu omtrend twintig jaaren, er jammerlijk bedorven uitziet, zoo dat de vijanden van den Godsdienst ons openlijk bespotten, als of wij zelf, onder zoo veele voorgewende geleerdheid, niet wisten, wat in zaaken van Godsdienst vastteftellen, en dat het ongeoeffend gemeen allerbitterst klaagt over de oneenigheden van zijne leidslieden, welke deels aan het weezen der zaake niets toebrengen, deels de

sidet, hunc oceanum ingrediendi; sufficit gregario Christiano ad istorum Theologorum & Philosophorum auctoritatem & fidem recurrere, quibus Respublica & Ecclesia ceteris facem veritatis praeferendi manus & publicam potestatem dedit, quosque eo nomine sustentat stipendiis, & amplissimis ornat honoribus. Sed quum ex hisce viginti fere annis ex hac parte misera & corrupta rerum facies locum obtineat, adeo ut Religionis adversarii nos aperte ludibrio habeant, quasi jam nosmet ipsi, in tanta a nobis jactata eruditione, quid in rebus sacris statuendum sit, nesciremus, & impe:

de eenvoudige waarheid van dag tot dag meer ingewikkeld maaken, zoo ziet men, niet zonder aanmerkelijk en betreurenswaardig nadeel der Kerk van Christus, dat die mannen, wien het voornaamlijk toekwam die ſchadelijke ſpooren, welke de beſtrijders van den Godsdienst door hunne ſchriften in veeler kranke gemoederen hebben ingedrukt, uittewisſchen, dat die zelfden, zeg ik, veeleer als met opzet, als voorſtanders en aankweekers der dwaaling uitkomen. En deze beſchuldiging kan niemand onbillijk of al te hard oordeelen, wanneer wij de zaak bij ons zelven ernſtig overweegen: want uit de menigte van die Godgeleerden, welke in bekwaamheid boven anderen uitmunten, en anders voor den

peritum vulgus acerbiſſime conqueratur de ducum ſuorum diſſidiis, quae partim nihil ad rei ſummam conferant, partim ſimplicem veritatem in dies perplexiorem reddant; factum eſt, non ſine gravi & lacrimabili Eccleſiae Chriſtianae detrimento, ut iſti viri, quorum maxime fuiſſet, noxia iſta veſtigia delere, quae religionis adverſarii in ſcriptis ſuis impreſſerunt laborantibus multorum animis; iidem, inquam, erroris potius obſtetrices ſeſe quaſi ex compacto proferrent. Quae incuſatio nequaquam iniqua & nimis dura habenda eſt, ſi modo res nobiſcum ſerio reputamus. Vix enim uni vel alteri ex Theologorum familia, qui inter ceteros dexteritate elu-

den welſtand der Kerke bevorderlijk zijn geweest, kan men naauwlijks meer ten vollen een' eenigen vertrouwen, ten aanzien van den geheelen inhoud der Godgeleerdheid of van haare bijzondere gewigtige ſtukken; men zal naauwlijks eenen eenigen aantreffen, die niet, om door bijzondere gevoelens de aandagt zijner hoorders te winnen, deze of gene bewijsplaats, welke tot nog toe ten betooge van de eene of andere leerſtellige waarheid aangevoerd werdt, aangetast heeft, het zij in geſchreevene ſtukjes, het zij op den Academieſchen ſpreekſtoel, ja gepoogd heeft, dezelve door nieuwe vindingen te beſtrijden, en omver te ſtooten. Dus zijn de voorzeggingen, welke op gezag van Jeſus, de Apostelen en de eerſte Kerk, reeds van de oudſte dagen van het Nieuwe Testament af,

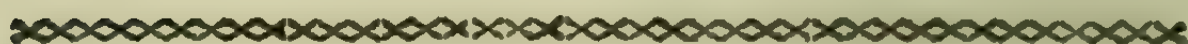
elucent, & de ſalute eccleſiae ceteroquin bene meriti ſunt, cum quoad rei ſummam tum quoad ſingula momenta in Theologia, plenam fidem habere adhuc licet; vix unum vel alterum reperias, qui non, ut ſingularibus opinionibus ſibi attentos auditores redderet, hunc vel illum locum probantem, qui adhuc huic vel illi doctrinae adminiculo fuerat, ſive ſcriptis exercitationibus ſive pro cathedra Academica tentaſſet, immo periclitatus eſſet illum novis artibus & inventis expungere & evertere. Sic vaticinia, quae ſecundum Jeſu, Apoſtolorum, & primae eccleſiae auctoritatem inde ab antiquiſſimis Novi Teſta-

af, op Christus eerbiedig wierden toegepast, onder allerlei toeſtel van oordeel- en geſchiedkundige geleerdheid, de eene voor de andere, dan van dezen, dan van genen ſchrijver, door verſcheidene kunstenaarijen en listige omwegen ondermijnd, of geheel bedorven, of zonder baarblijkelijke gronden tot andere zaaken en perſoonen getrokken. Dus worden, naar het gevoelen der Deïsten, de wonderwerken als natuurlijke verſchijnſelen verklaard, welke wel door de onbedagte en ligtgeloovige nakomelingen, om dat misſchien daar iets buitengewoons in was, en de onbeſchaafde geesten van dien tijd, in zoodaanige ſchijnbaare gebeurenisſen behaagen ſchepten, door eene onmaatige vergrooting, of ver-

Teſtamenti temporibus de Chriſto pie accepta ſunt, quovis criticae & hiſtoricae eruditionis apparatu, aliud poſt aliud, modo ab hoc, modo ab illo auctore diverſis artificiis cuniculisque ſubruta, vel plane depravata, vel in alienas res & perſonas haud probabili ratione pertracta ſunt. Sic miracula, ex ſententia Deïſtarum, tanquam naturales eventus explicantur, qui quidem ab inconſulte credula poſteritate, quoniam illis forte aliquid inſoliti inerat, & iſtius aetatis rudibus ingeniis ejusmodi facta ſpecioſa perplacebant, ex immodica rei exaggeratione vel ſiniſtra interpretatione, pro veris miraculis accepti fuiſſent, quum

verkeerde verklaaring, voor waare wonderwerken zijn aangenoomen, hoewel die verſchijnſelen de krachten der natuur geenzints te boven gaan, doch de wetgeevers en ſchrandere dichters op den regten tijd en plaats daar van hun gebruik gemaakt hebben, om onkundigen te verbaazen, en voor zich zelven en hunne voorſchriften meer gezag te winnen; om het welk aanneemlijk te maaken, zij thans, ik weet niet wat al, tot voorbeelden bijbrengen van de gemeenſchap van *Numa* met de Nymph *Egeria*, van den geleigeest van *Socrates*, en de bedriegerijen van *Pythagoras*. Zoodaanige ſtukken tellen zij niet veel, als of het om het even ware, wat men daar van denke; die tekenen van Goddelijke tusſchenkomst gaan

quum tamen iſta phaenomena naturae vires minime excedant, quibus vero legislatores & vates callidiſſimi juſto tempore ac loco uſi fuiſſent ad imperitos in ſtuporem abripiendos, & ad conciliandum ſibi ſuisque praeceptis majorem auctoritatem. In cujus rei fidem nunc neſcio quid de *Numae* conſuetudine cum Nympha *Egeria*, de Daemonio *Socratis* & *Pythagorae* praeſtigiis exempli cauſa afferunt. Non magni faciunt talia documenta, quaſi perinde eſſet, quicquid de illis ſtatuatur; ſilentio plane haec ſigna divini interventus praetereunt; laborem, in explicationem locorum iſtorum inpenſum, ins

gaan zij met een diep ſtilzwijgen voorbij; de moeite, welke men aanwendt om zulke plaatſen te verklaaren, noemen zij een dwaazen arbeid, of, indien zij 't eeniger tijd door de kracht der waarheid overwonnen worden, berooven zij zulke wonderwerken en godſpraaken volſtrekt van alle kracht ter bevestiging van den Godsdienst. Met veel beleezenheid in de oudheden, en redeneeringen uit de ziel — en waereldkunde afgeleid komen zij op ons af, om ons te overbluffen, ja zij wapenen zich met de kunstenaarijen der bedriegers van onzen tijd, GASNER, SCHROEPFER, CAGLIOSTRO, om aantetonen, dat het voor doorſleepene geesten ten allen tijde gemaklijk is geweest, aan de onkundige menigte alles wijs te maaken; en dat het met de ligtgeloovige Jooden bijna

---

ineptam ſedulitatem appellant, vel, ſi quando vi veritatis vincuntur, talibus miraculis & oraculis omnem plane vim probandae Religionis derogant. Multa antiquitatis lectione, & ratiociniis e Pſychologia & Cosmologia deductis nos aggrediuntur, quo nos confundant, immo ſe armant praeſtigiatorum noſtri temporis GASNERI, SCHROEPFERI, CAGLIOSTRI glaucomatibus, ut oſtendant, quovis tempore proclive fuiſſe verſutis ingeniis, ignarae multitudini fumum vendere; eandemque fere fuiſſe conditionem credulorum Judaeorum, qui tali-

bijna eveneens is gesteld geweest, welke, als of zij in natuurlijke zaaken en kunsten onbedreeven waren, aan zoodaanig bedrog der oogen al te veel zouden toegeschreeven hebben: want, dat het voor den éénoog ligt is in het land der blinden koning te zijn, maar dat zulks niet te vereffenen is met onze daaglijksche ondervinding, noch met de gesteldheid van onzen tijd, welke door het licht der wijsbegeerte is opgeklaard.

Het is het Ariaanismus, het Sociniaanismus, en het bedekt Deïsmus, 't welk men zelfs openlijk in zoo veele schriften aantreft, die bij elk gebruikt en geliefkoosd worden: ten minsten men kan in 't geheel niet merken, dat de schrijver zich van deze dwaalingen onthoudt, en toelegt op

talibus oculorum ludibriis ceu rerum & artium naturalium expertes nimium tribuissent. Facili enim negotio inter caecos strabonem regnare solere. Quod vero nostris temporibus Philosophiae lumine illustratis nostraeque quotidianae experientiae minime conveniat.

Arianismus, Socinianismus & personatus Deïsmus sunt, quod vel aperte in tot scriptis invenire licet, quae in usu & deliciis omnium sunt: saltem nullo modo deprehendes, auctorem se his abdicare erroribus, veritatique Societatis istius, in qua natus, educatus, cui-

op het verdedigen van de waarheid van dat genootſchap, waar in hij is gebooren en opgevoed, en van de Kerk, tot welke hij behoort. Wij behoeven geene voorbeelden bij te brengen, om aan te toonen, op welk eene wijze thans door valſche verklaaringen en omſchrijvingen, en ſchoonſchijnende wijsgeerige uitleggingen, de Bijbel onzeker wordt gemaakt, en tevens de eerſte en eenige bronnen, waar uit men alle Goddelijke kennis moet ſcheppen, beroerd worden. Ieder weet, dat er bewijzen genoeg voor handen zijn. Is, bid ik u, bijna wel iemand in ſtaat, om hier het beste te kiezen en het ſlegtſte te verwerpen, en om uit dezen doolhof van zoo verwonderlijk ſtrijdige, en zoo van alle kanten ingewikkelde gevoelens,

---

cuique addictus eſt eccleſiae vindicandae, ſtudere. Non opus eſt, ut hoc exemplis illuſtremus & edoceamus, qua ratione hodie falſis explicationibus & paraphraſibus, ſpecioſisque philoſophicis commentariis Biblia incerta reddantur; ſimulque primi & ſoli fontes, ex quibus omnis divina notitia hauriri deberet, turbentur. Satis documentorum adeſſe, inter omnes conſtat. Num autem, quaeſo, unus de multis hic diligere optima & rejicere deteriora valet, & ex hoc ſententiarum, tam mirifice ſibi oppoſitarum, tantisque tricis implexarum, labyrintho ſyſtema aliquod firmum & apte cohaerens ad im-

lens, eenig vast en welzamenhangend ſtelzel zich te maaken ter beteugeling van de aanvallen der beſtrijders? Misſchien neemt iemand in deze twijffelmoedigheid, en gevaarlijke onzekerheid, welke hem ontrust, de toevlugt tot eenen Geestelijken, aan wiens zorg het behoud der zielen is toevertrouwd. —— Maar deze is of te onkundig en onbedreeven om naar den hedendaagſchen trant van alles iets en van het geheel niet met al te neemen, of hij heeft zelf die verleidelijke leeringen reeds ingezoogen, en is niet ſterk of niet opregt genoeg, om eenen dwaalenden of twijffelenden beter te onderrigten. Sommigen willen wel zeer gaarne de waarheid bevorderen, maar het ontbreekt hun aan vermogens; anderen, welke

---

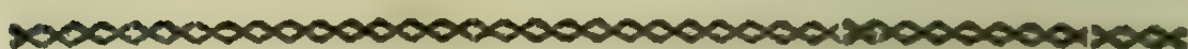
impetus adverſariorum reprimendos ſibi formare poteſt? Forſitan autem quispiam in hac ambiguitate & ancipiti, quo premitur, periculo ad conſulendum eccleſiaſtem aliquem confugiet, cui cura ſalutis animorum demandata eſt. — Sed hic, vel nimis indoctus imperitusque eſt pro hodierna methodo ex omnibus aliquid ex toto nihil arripiendi, vel ipſe jam iſtis doctrinis lubricis inſtitutus eſt, nec ſatis virium aut voluntatis illi ineſt, errantem & dubitantem meliori diſciplina imbuendi. Alii lubentiſſime quidem veritati inſervirent, ſed facultate deſtituti ſunt; alii vero viribus quidem pollentes prorſus carent bona vo-

welke daar toe overvloedig in ſtaat zijn, hebben geene genegenheid om zich in dit vak manmoedig te kwijten. De kennis der Ooſterſche taalen is bij veelen zoo gering, dat zij niet in ſtaat zijn om uit de zuivere bronnen te ſcheppen, maar zich met het raadpleegen van den eerſten uitlegger den besten moeten vergenoegen. Wat wonder? onze hedendaagſche opvoeders vergunnen aan de Godgeleerden, welke de gemeente op een boerendorp moeten beſtuuren, zelfs de geringſte kennis niet van deze taalen, maar ſtellen hun integendeel andere dingen voor, waar door zij meer nuttig kunnen zijn aan de menſchelijke ſamenleeving, voornaamlijk in het huishoudelijke en geneeskundige. — Behalven dat, wanneer een Bedienaar

voluntate hoc officium ſtrenue exſequendi. Cognitio linguarum orientalium in multis tam exigua eſt, ut ex originibus & fonte liquido haurire nequeant, ſed tantum primum quemque commentarium aequi bonique conſulere ſatis habeant. Quid mirum? noſtri hodierni educatores ne concedunt quidem Theologis coetum ruſticum formantibus vel tenuiſſimam harum linguarum notitiam; ſed illis e contrario alias res proponunt, quibus humanae Societati in vita communi, praeſertim oeconomi & medici functionibus obeundis commodius conſulant. — Praeterea etiamſi verbi Divini praeco prae-

 ſtan-

naar van het Euangelie, van de uitneemendſte weetenſchappen en kunſten voorzien, waarlijk lust heeft, om de dwaalingen tegentegaan, en zijne toehoorders daar tegen te beveiligen, zoo kan ik niet wel zien, op welk eene wijze hij dit best zal aanleggen, om zich over het gewenscht gevolg te kunnen verblijden. Want zulks in tegenwoordigheid eener gemengde vergadering op den predikſtoel aantevangen, ſchijnt niet welvoeglijk te zijn. SPALDING heeft in zijn boek: *Nuttigheid van 't Predikamt*, duidelijk getoond, dat het gevaarlijk, ſtrijdig tegen het oogmerk en dikwijls wanvoeglijk is, zulke ſtoffen, welke thans beſtreeden worden, in de Leerredenen aanteroeren en te behandelen. Weshal-

ſtantiſſimis ſtudiis atque artibus praeditus flagret deſiderio, erroribus reſiſtendi atque auditores ab iisdem immunes reddendi, qua ratione id potiſſimum inſtituat, ut felici gaudeat ſucceſſu, vix ſatis liquet. Nam in ſuggeſtu hanc rem aggredi coram mixto auditorio parum opportune convenire videtur. SPALDINGIUS in libello: *Nuzbarkeit der Predigtamts*, planum fecit, periculoſum, alienum ab inſtituto, inutile ſaepiusque abſonum eſſe, ejusmodi materias, quae nunc in certamen veniunt, in concionibus attingere & pertractare. Quare prudentioribus tantum meliorem diſciplinam tradere, in cau-

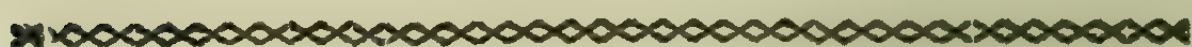
halven hij alleenlijk de zuivere Leer den verſtandigen zal kunnen voorſtellen, ſlegts met eenen wenk het betwiste ſtuk aanwijzen, maar zeer zeldzaam het een of ander Leerſtuk, dat aan veele bedenkingen onderhevig is, naauwkeurig en opzettelijk verklaaren, op dat hij anderen niet door dieper redeneeringen vermoeije en aftrekke, of anderen beroove van zoo veel krachtiger zedelijke voorſchriften. In het onderzoek der waarheden, zal het genoeg zijn, wanneer hij ſlegts zijne leerlingen de beginzelen van het Christendom mag leeren, en hier bij zal hij niet eens de nieuwerwetſche ſchrijvers, en derzelver verraderlijke tegenwerpingen, mogen in aanmerking neemen. Dus wordt den geestelijken ſlegts zeer zelden eene gewenschte gelegenheid gegeeven, om

---

cauſam divexatam nutu modo intendere, rariſſime autem accurate & ex inſtituto hoc vel illud dogma variis diſceptationibus jactatum explicare poterit, ne alios diſputationibus ſubtilioribus fatiget & diſtrahat, alios vero fraudet efficacioribus praeceptis moralibus. In examinibus vero ſatis habebit, ſi modo catechumenis Chriſtianismi elementa tradere contigerit, & ne hic quidem locus erit novatores eorumque praevaricationes notandi. Igitur rara tantum praebetur & exoptata occaſio ſacro ordini, ſuos alumnos ab hac contagione ſalvos

 prae-

om hunne leerlingen tegen deze besmetting te beveiligen, en dit dan meer in 't bijzonder omtrend zeer weinige gemeenzaame en leergraage vrienden, dan in het algemeen. Andere zedelijke schriften, welke opzetlijk voor den Huisgodsdienst dienen, schijnen hier toe meer geschikt te zijn; doch de onzen maaken meerder werk van zedelijke leevensregels, dan van leerstellige voorschriften. De Leerstukken gaan zij met opzet stilzwijgend voorbij, of behandelen dezelve slegts ingewikkeld, en, terwijl zij alleenlijk aandringen op de zedenleere, zoo laaten zij, met opzigt op het leerstelzel, 't welk thans in zoo veel gevaar is, de zaak, als nog onbeslist, waar omtrend men van weerskanten vrij kan denken,

praestandi, idque magis privatim familiaribus & discendi cupidis paucioribus, quam publice. Alia quidem scripta moralia hoc melius efficere posse videntur, quae cultui Religionis domestico ex instituto inserviunt, sed nostrates plus student vitae praeceptis ethicis, quam institutionibus dogmaticis. Dogmata de industria silentio praetereunt, vel ambigue tantum tractant, &, dum unice disciplinam morum urgent, ratione doctrinae multum hodie periclitantis, rem tanquam problematicam, de qua in utramque partem libere sentiri possit, & in qua cuique liceat suopte stare judicio, in medio relinquunt.

Sic

ken, en waar in elk op zijn eigen oordeel kan aangaan, in het midden. Daarom rigten zij hunne leerboeken aldus in, dat zij hunne gezegden naar allerlei gezindheden gelijklijk schikken, en tevens de gunst der Deïsten eerbiedigen. En daar deze dingen alzoo zijn, is het klaar, dat de waarheid bij de Christelijke Leeraars noch een volkomen vertrouwen, noch eene genoegzaame veiligheid kan vinden, om onder deze verwarringen, en kommerlijke omstandigheden, tot hun, als tot eene haven en altaar, de toevlugt te kunnen neemen.

§. X I.

Is iemand eindelijk begeerig te weeten, welke de

Sic nimirum libros suos asceticos componunt, ut omnibus sectis sententias suas aequali ratione accommodent, & Deïstarum simul gratiam reverenter habeant. Quae quum ita sint, facile apparet, veritati in doctoribus Christianis nec satis tutae fidei, nec sufficientis praesidii suppetere, quo in hisce turbis & rebus afflictis tanquam ad aram & portum possis confugere.

§. X I.

Quodsi vero aliquis tandem scire cupiat, quaenam prae-

de voornaamste tegenwerpingen zijn, die nu meest ten nadeele van den Godsdienst zich aanprijzen, en zulk een' openen ingang in de harten der menschen vinden; ik zal die alle met een enkel woord aanwijzen. Men bestrijdt die waarheden, welke niet uit de zuivere reden, maar volstrekt alleen door middel der Openbaaringe kunnen geweeten worden, en des menschen verstand, wil en begeerlijkheden aan de stellige wetten van het Christendom eenvoudig onderwerpen. De ondervinding van alle tijden heeft geleerd, dat, bij het toeneemen der beschaafdheid onder allerleie volkeren, tevens het verstand zijne behoorlijke paalen is te buiten gegaan, en naar welgevallen herwaards en derwaards uitgespat. Die

praecipuae sint objectiones, quae jam maxime in fraudem Religionis se commendent, & quibus tam secundus successus in hominum animis pateat; paucis totam rem exponam. Impugnantur scilicet dogmata, quae non e pura ratione, sed tantum stricte Revelationis beneficio agnosci possunt, & humanum intellectum, voluntatem atque cupiditates nostras positivis Christianismi legibus simpliciter submittant. Omnium temporum experientia edocuit, semper, crescente cultura cujusque populi, simul intellectum praescriptos suos fines egressum, & pro libidine in omnia alia vagatum esse. Egregia illa multum-

Die voortreflijke en daaglijks meer vorderende opklaaring der geesten, welke buiten twijffel ſedert de laatſte twintig jaaren ons te beurt is gevallen, brengt bijna altoos eene zekere ſtoutheid, en zich al te veel aanmaatigende verwaandheid in de ziel des menſchen, waar door zulken, die meer beſchaafd zijn dan anderen, ligt op de gedachten komen, dat zij genoeg doorzigt van zich zelven hebben, en het Godlijk onderwijs zeer wel kunnen misſen. Men kan zeker niet tegenſpreeken, dat de natuurlijke Godgeleerdheid door de bekwaamheid der ſchranderſte en verſtandigſte mannen bijzonder uitgewerkt, en door de beste ſieraadien, welke der Openbaaringe ontſtoolen zijn, is verſraaid en uitgebreid. Want, wanneer gij alle

---

tumque quotidie proficiens ingeniorum illuſtratio, qualem ſine dubio inde ex his viginti annis adepti ſumus, ſemper fere menti humanae temeritatem quandam, & arrogantiam nimios ſpiritus ſibi ſumentem injicit, ut viri ſolito politiores facile in opinionem adducantur, ſe ſatis jam conſilii ex ſemetipſis depromere divinaque inſtitutione prorſus carere poſſe. Haud quidem abnegari poteſt, Religionem naturalem, induſtria virorum acutiſſimorum & perſpicacium, admodum excultam & opimis ſpoliis Revelationi ſubductis exornatam & amplificatam eſſe. Ante Chriſti enim adventum ex omni-

alle de ſchriften der Wijsgeeren voor de komst van Christus te ſamen neemt, zult gij er zoo veel duidelijke en volzekere waarheid niet in vinden, als tegenwoordig in het geringſte leerboek van den minſten prulſchrijver over den natuurlijken Godsdienst voorkomt. Het is ook uitgemaakt, dat deze veel kan toebrengen tot het onderwijs, de verbetering, de beſchaaving en het geluk van den mensch; echter hij is niet genoegzaam; hij is juist niet valsch, maar al te krachteloos en onvolkomen. Maar, zoo ras wij al ons heil in dien Godsdienst ſtellen, en ons verbeelden, dat wij volſtrekt alle hooger licht en handleiding kunnen misſen, komen de Leerſtukken der Openbaaringe ons overtollig, lastig en minder ge-

omnibus & ſingulis ſcriptis Philoſophorum junctim ſumtis, non tantum liquidae & exploratae veritatis colligere tibi licebit, quantum nunc vel in viliſſimo compendio cujusvis Graeculi de Religione naturali traditum extat. Porro liquet, eandem multum ad erudiendos, emendandos, componendos & fortunandos homines juvare poſſe, verumtamen non omnino ſufficit; falſa quidem non eſt, ſed nimis debilis & imperfecta. Simulac autem omnem noſtram ſalutem in illa collocamus, & omni plane nos altiori lumine & manuductione carere poſſe ſomniamus, tum dogmata Revelationis nobis

gegrond voor. Het is moeilijk voor een mensch, zoo ver te komen, dat hij die naauwe paalen, binnen welke hij beperkt wordt, erkenne, dat hij uit de Heilige Schrift leere, welk een onbedreeven schoolkind hij zij, en hoe zeer ontbloot van de behoorlijke vermogens omtrend die dingen, welke de zaligheid betreffen. Zij houden daarom met beide handen dat gene vast, 't welk hen uit deze banden van het Godlijk welbehaagen kan ontslaan. Van daar, dat zij het met die geenen houden, welken den Bijbel het Godlijk gezag onttrekken, en de voorzeggingen en wonderwerken, of onder allerlei verdenking brengen, of alleen aan de bloote krachten der natuur toeschrijven, en in de heilige bladen niets bewonderen, dan

bis superflua, molesta & minus probata videntur. Aegerrime homo adducitur, ut fines istos, quibus circumscribitur, arctiores agnoscat, ut ex Sacris Literis discat, quam inops consilii sit tirunculus, quantopere justis viribus destitutus in rebus ab salutem pertinentibus. Ambabus igitur amplectuntur, quod hisce Divini arbitrii vinculis ipsos possit eximere. Inde favent iis, qui divinam auctoritatem Bibliis detrahunt, & vaticinia & miracula, vel quavis suspicione verberant, vel solis naturae viribus eadem tribuunt, nilque nisi antiquitatem & venustatem in sacris paginis admirantur. Ad-

hae-

dan de oudheid en de welſpreekendheid. Zij hechten zich aan de bedenkingen, welke tegen de Drieëenheid, den Perſoon van Christus, en Zijnen verzoeningsdood worden ingebragt, om dat zij in kracht gevoelen, dat zij bij deze verborgenheden van den eerſten rang, niettegenſtaande alle inſpanning hunner ziel, de zaak niet begrijpen, noch door eenige wettige redeneeringen dezelve ophelderen kunnen, maar eenvoudig in de Goddelijke ontdekkingen berusten moeten. Alle gebeurenisſen ſchrijven zij toe aan de natuur, het geluk, en eene noodlottige noodzaaklijkheid, op dat zij niet in de noodzaak zouden zijn, om eene bijzondere Goddelijke Voorzienigheid, welke zelfs de geringſte dingen gadeſlaat, en alles op haaren wenk be-

haerent dubiis, quae adverſus Trinitatem, Perſonam Chriſti & mortem ejus expiatoriam jactantur, quia in hiſce primi ordinis myſteriis maxime ſentiunt, ſe vel omni excuſſa intelligentia rem non asſequi, nullisque ratiociniis analogicis ſublevari, ſed in decretis Divinis ſimpliciter acquieſcendum eſſe. Naturae, fortunae, neceſſitatique fatali omnes eventus tribuunt, ne peculiarem Divinam Providentiam, quae vel minutiſſimarum rerum curam agit, & cuncta nutu ſuo moderatur, ſtatuere cogantur. Deus illis tantum artifex eſt, qui ſemel inſtructa mundi machina diſcedens opus ſuum ſibi reli-

bestuurt, te erkennen. God is bij hun alleenlijk een kunstenaar, welke van het gebouw der waereld, eens opgerigt zijnde, afstappend, Zijn werk aan zich zelf heeft overgelaaten. Dus zoeken zij het denkbeeld van het alomtegenwoordig Opperweezen, waar van alleen nochthans alle Godsdienst afhangt, op alle mogelijke wijze uit hunne ziel te verbannen, ten einde het ondraaglijk jok der voorschriften zoo veel te vrijer en geruster van den hals te kunnen schuiven. Men kan ook zeer gemaklijk begrijpen, wat de reden is, dat zulke menschen, welke meenen, dat zij van natuure wijs, goed, en gelukkig genoeg zijn, en welke hunne eigene volmaaktheid alleen in het oog en daaglijks in den mond hebben, grootelijks ge-

---

reliquit. Sic quibuscunque fieri potest modis Numinis praesentissimi ideam ex animis removent, ex qua tamen unice omnis dependet Religio, quo majore cum licentia & securitate praeceptorum intolerabile jugum excutiant. Facillime quoque apparet, qui fiat, ut isti homines, qui se natura sapientes, bonos & jam satis beatos aestimant, suamque perfectionem tantum in oculis habent, & quotidie crepant, graviter offendantur istis Sacrarum Literarum effatis, quae nobis ingenitam naturae pravitatem, mentis humanae inhabilem conditionem ad veritatem & virtutem adsequendam, necessitatem sincerae soli-

geërgerd worden door zulke uitſpraaken van de Heilige Schrift, welke de aangeboorene verdorvenheid van onze natuur, de onbekwaamheid van 's menſchen ziel om tot waarheid en deugd te komen, de noodzaaklijkheid van eene opregte en grondige bekeering, en van het vertrouwen op de verdienſten van Christus, als ook de nietswaardigheid van onze werken voor de Goddelijke vierſchaar (alzoo dat niemand, uit kracht van dezelve, Gods genade of de eeuwige zaligheid met eenig regt kan eisſchen, of verwerven) ten duidelijkſten aanwijzen. Eindelijk weeten de nieuwerwetſche ſchrijvers bijzonder onze harten inteneemen door die toegeevendheid, waar mede zij voor menſchen, die omtrend den Christelijken Godsdienst onkundig zijn, en alleenlijk de lesſen der

ſolidae poenitentiae, fideique in Chriſti merito collocandae, nec non operum noſtorum in foro divino futilitatem (ſiquidem iſtis neque Numinis gratiam neque aeternam ſalutem ſuo jure quisquam poſtulare vel ſibi conciliare poſſit) clariſſime demonſtrant; tandem novatores maxime ſe inſinuant animis noſtris facilitate illa, qua hominibus, Chriſtianae Religionis expertibus, & naturae tantum praeceptis obedientibus, coelum recludunt, fervore iſto, quo dogma de aeternis damnatorum ſuppliciis deteſtantur, & tolerantia illa, quae cuique

der natuur volgen, den Hemel ontſluiten, door diezelfde hevigheid, waar mede zij het Leerſtuk van de eeuwige ſtraffen der verdoemden verfoeijen, en door die verdraagzaamheid, welke aan elk in zaaken van Godsdienst zijne verkiezing, en in de zeden vrijheid tot allerleie wellustigheid gereedelijk vergunt.

Deze zijn meestal de ſtukken, welke in onzen leeftijd voornaamlijk in de ſchriften der beſtrijders van den ſtelligen Christelijken Godsdienst voorkomen; om welke uittedenken de hedendaagſchen nacht en dag zich vermoeijen, waar mede zij daaglijks het gemoed van het gemeen ſlingeren en ontrusten, en met welke zij, helaas! zulk een voorſpoed hebben, dat, terwijl in veele gemoederen het ſtelzel van het Naturalismus op deze wijze

---

que in rebus ſacris ſuum arbitrium, in moribus vero cujusvis libidini ſuam licentiam, aequo animo permittit.

Haec fere ſunt illa momenta, quae potiſſimum noſtra aetate in ſcriptis Religionem Chriſtianorum poſitivam contaminantibus occurrunt; in quibus obtinendis dies noctesque occupati ſunt recentiores, quibus agitant & ſollicitant quotidie vulgi animos, & in quibus inculcandis, proh dolor! tantum proficiunt, ut in multorum mentibus, jam hoc pacto Naturalismi Syſtemate ſta-

wijze reeds gevestigd is, naauwlijks eene ſchaduw van het waare Christendom meer gevonden wordt; zelfs in zoo verre, dat vroome en oprechte vereerders van den Zaligmaaker niet te onregt met POLYCARPUS klaagen mogen: goede God! voor welke tijden hebt gij ons bewaard!

§. XII.

Doch Christus, de Inſteller van onzen allerheiligſten Godsdienst, en de eer en ſteun van Zijne Kerke in deze Landen, heeft de zijnen reeds voorlang gewaarſchouwd, dat zij zich van zulke verleiders zouden wachten, *Matth.* VII: 15—20., en zal welligt ook aan deze ondernemingen der beſtrij-

ſtabilito, vix umbra veri Chriſtianismi relicta videatur; vel adeo ut non inique piis & ingenuis Servatoris cultoribus ſaepenumero cum S. Polycarpo dolendum ſit: Bone Deus! in quae tempora nos reſervaſti!

§. XII.

Chriſtus vero Religionis noſtrae ſanctiſſimae conditor, & eccleſiae ſuae in his terris dulce decus atque praeſidium, qui ſuos jam pridem praemonuit, ut ſibi caverent ab ejusmodi corruptoribus *Matth.* VII: 15—20. forte

ſtrijders paal en perk zetten, en ten dien einde de poogingen van zulken begunſtigen, die, in opregtheid, en met vereenigde krachten, den wankelenden ſtaat der Kerke en den kwijnenden toeſtand van het Euangelie ter harte nemen en te hulpe komen.

E I N D E.

---

forte his quoque adverſariorum conaminibus modum ſtatuet, illumque in finem iſtorum adſpirabit ſtudiis, qui jam rei ſummae periclitanti, laborantique cauſae Evangelii ſincera voluntate junctisque ſuccurrunt conſiliis & viribus.

T A N T U M.

VERHANDELINGEN

VOOR HET JAER

MDCCXCI

VERHANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DEN

CHRISTELIJKEN

GODSDIENST,

OPGERICHT IN 'SHAEGE

VOOR HET JAER MDCCXCI.

TE AMSTERDAM, TE HAERLEM, EN IN 'SHAEGE,

BIJ J. ALLART, C. VAN DER AA EN B. SCHEURLEER.

M D C C X C I I I.

Uitgegeeven na voorgaande visitatie en approbatie der Theologische Faculteit van 's Lands Hoogeschool te Leyden.

LEYDEN
den 26 April 1793.

JONA WILLEM TE WATER.
Fac. Theol. Decanus.

VERHANDELING

OVER DES MENSCHEN OOR-SPRONGELIJKE VERPLICHTING EN DEN AART DER GEHOOR-ZAAMH ID, DIE DE WET GODS VORDERT.

DOOR

H. RITZEMA VAN LIER;

AAN WIEN EEN ZILVEREN EERE-PRIJS IS TOEGEWEZEN.

VOORBERICHT.

De volgende Verhandeling is niet geſchreeven met oogmerk, om onze plichten omtrent God, omtrent ons zelven en omtrent onze Evenmenſchen afzonderlijk voorteſtellen en te ontvouwen, maar ſlechts om kortelijk aftemaalen die gemoedsgeſteldheid, waar mede wij alle onze plichten behoorden uitteoeffenen, waar uit als uit eene zuivere bron alle onze verrichtingen moesten voortvloeijen.

Eene behoorlijke aandacht op dit ſtuk komt mij voor als het meest geſchikt middel, om recht te leeren denken over ons zedelijk bederf, en overtuigd te worden van de noodzaaklijkheid, zo van de gerechtigheid des Middelaars, om voor God te beſtaan, als van zijnen Geest, om volgens onze oorſprongelijke verplichting, in nieuwigheid des levens te wandelen.

Daar nu de liefde tot God de bron is van alle onze plichten omtrent ons zelven en anderen, zo

 heb

heb ik, volgens mijn bepaald oogmerk, vooral melding gemaakt van die aandoeningen en gevoelens, die omtrent God steeds onze harten moesten vervullen, en die uit haaren eigen aart eene geregelde zelvsliefde en eene hartelijke liefde tot alle onze Evenmenschen voortbrengen.

Die bewondering van Gods heerlijkheid, die dankbaare liefde tot Hem, van dewelke ik zo dikwerf gewage, moet niet aangemerkt worden als alleenlijk tot het hart bepaald, maar als zich naar buiten openbaarende in eenen matigen, rechtvaardigen en godzaligen wandel. Zulk eene gesteldheid des gemoeds, als ik door deze en zoortgelijke uitdrukkingen bedoele, bestaat niet in eene bloote bespiegeling, maar is altoos gepaärd met eene ijverige poging, om alle Gods geboden te betrachten, alöm en aan allen weltedoen, getrouw te zijn in alle die betrekkingen, waar in Gods voorzienigheid ons gesteld heeft, en alle onze plichten nauwkeurig te vervullen.

Het zal misschien veelen onvoegzaam voorkomen, dat ik op zulk eene onophoudelijke ondervinding van eene dankbaare liefde tot God, als de bron onzer plichtsbetrachtingen, aandringe, maar ik verzoeke de zodanigen, om te overweegen, dat de wet van God, volgens de uitdrukke-

lijke leer der Heilige Schrift, eene liefde tot God vordert met het gansche verstand, met de gansche ziele, met het gansche hart en met alle onze kracht, en dat daarom, dewijl ons verstand en wille nimmer volstrekt werkeloos kunnen zijn, geen oogenblik kan worden uitgezonderd, waar in geene gelijkvormigheid aan de wet van God van ons zou gevorderd worden. Een iegelijk, denk ik, behoorde, naar zijne vatbaarheid, ieder ogenblik aan Gods wet gelijkvormig te zijn. Het is voorts van zelven klaar, dat de werkzaamheden van het verstand en van het hart, waar van ik melding make, in duidelijkheid en kracht zeer onderscheiden kunnen zijn, naar maate der verschillende vatbaarheid van het onderwerp, en naar maate van de onderscheidene toestanden, waar in een iegelijk zich kan bevinden. Er is een merkelijk onderscheid tusschen een waakenden en een slaapenden, tusschen een kind en een volwassenen enz., *en dit heeft eenen merkelijken invloed op de meerdere of mindere duidelijkheid en kracht, welke in derzelver zedelijke aandoeningen gevorderd wordt. Eveneens zullen zommige noodzakelijke en wettige verrichtingen eene meerdere, andere wederom eene mindere duidelijkheid en levendigheid in deze zede-*

lijke werkzaamheden toelaaten. Maar dit blijft echter zeker, dat wij, volgens onze oorspronkelijke verplichting, niet bij vlaagen en poozen, maar aanhoudend behoorden werkzaam te zijn uit eene hartelijke liefde tot God, gegrond op een bijblijvend inzicht van Zijne Heerlijkheid en Beminnenswaardigheid.

Die aandachtig overweegt de oneindige grootheid en heerlijkheid van dien God, die ons gemaakt heeft, hoe wij ieder ogenblik in Hem leven, ons bewegen en zijn, en alles aan Zijne goedheid te danken hebben, zal, denk ik, met mij erkennen, dat onze levendigste denkbeelden van onze verplichting aan Hem flaauw en onëvenredig zijn, en dat onze woorden veel minder dezelve naar behooren kunnen uitdrukken.

H. Ritzema van Lier,

VERHANDELING

OVER DES MENSCHEN OORSPRONGELIJKE VERPLICHTING EN DEN AART DER GEHOORZAAMHEID, DIE DE WET GODS VORDERT.

Onbegrijpelijk groot is de Goddelijke nederbuiging en ontferming, om voor ons een weg der zaligheid te beraamen en denzelven ons bekend te maaken, waar door om ſtrijd Gods eer en ons geluk wordt bevorderd, die niet alleen, zonder krenking van eenige van Gods deugden, zommigen onzer behoeften wegneemt, maar die veeleer op de luisterrijkſte wijze zamenpaart, de hoogstmogelijke verheerlijking van alle Gods volmaaktheeden en de volmaakte vervulling van onze uitgebreidſte wenſchen.

God heeft door Christus Jeſus *Zijnen Zoon* eene gerechtigheid laaten aanbrengen, die het gezag van zijne wet en de luister zijner Majeſteit onuitſprekelijk meer bevestigt, dan de onafgebrookene gehoorzaamheid van alle menſchen of de eeuwige verdoemenis van het ganſche menschdom immer zou gedaan hebben.

En deze gerechtigheid is tevens ten vollen genoegzaam, om zondaaren, hoedanige wij allen zijn, uit den diepften afgrond van ellende te rukken en te verheffen tot het hoogfte toppunt van eer en zaligheid. Gods eeuwige gunst en gemeenfchap is daar door voor ons verworven, en door haar verkrijgen wij de inwooning van den Heiligen Geest, om een nieuw geestelijk leven in onze zielen voorttebrengen, ons te herfcheppen naar Gods beeld, bekwaam te maaken voor de bezigheeden en vatbaar voor de zaligheeden van het Koningrijk der Hemelen. —— Alle onze nooden worden door deze gerechtigheid weggenomen, alle onze begeerten vervuld, meer dan vervuld. Wij klimmen door dezelve weder op tot onze oorfprongelijke waardigheid, wij worden werkzaam overeenkomftig onze verhevene beftemming: wij genieten eene voldoening, die geene aardfche voorrechten ons kunnen aanbrengen, een troost, die ons in het midden der drukkendfte rampen doet roemen; en eene blijde deur der hoope opent zich voor ons aan de andere zijde van het graf. Wij zien rustende op dezen rotfteen eene Eeuwigheid voor ons, die alle onze bezwaaren doet verdwijnen en alle onze wenfchen vervult. De dag van onzen dood is de dag van ons leeven en van onzen zegepraal. —— In één woord, deze gerech-

rechtigheid of borgtochtelijke wetvervulling van Jesus zal ons, door het geloof aangenoomen, vergenoegd doen leeven, getroost doen sterven, en verzadiging van vreugde schenken voor Gods aangezicht eeuwiglijk —— en door dezelve wordt Gods volmaakte natuur in de behoudenis van zondaaren tot in eeuwigheid oneindig heerlijker ontvouwd en groot gemaakt, dan in alle de deelen en ordeningen van het onmetelijk geheelal, en in alle de overige wegen van Gods Voorzienigheid.

Maar zijn deze dingen alzo, waarom wordt dan de gerechtigheid van Jesus verwaarloosd, veracht, versmaad? Waarom wordt dezelve in onze donkere dagen van veelen openlijk als een uitvindzel van menschen bespot, het geen Gode oneer aandoet en het menschdom tot schande verstrekt? Waarom worden zij, die deze gerechtigheid verdedigen en daar in roemen, door de verlichte geesten onzer Eeuw als Dweepers of onnoozele flegthoofden met medelijden beschouwd? Waarom wordt zij door zo veelen heimelijk verworpen en gering geacht, en niet tot waaren troost en ongeveinsde Godzaligheid aangewend door veelen, die dezelve met den mond belijden?

Op alle deze vraagen kunnen wij gevoeglijk antwoorden: om dat alle deze geen behoorlijke kennis hebben van hun schuld, bederf en gevaar,

van den droevigen ſtaat, waar in zij zich door de zonde bevinden. Die zich zelven recht kent en een betamelijk gevoel heeft van zijne vervreemding van God, zijne opeengeſtapelde zonden en dreigend gevaar, zal even daar door de noodzakelijkheid en gepastheid dezer gerechtigheid inzien en dezelven ten hoogſten waardeeren. Maar, het is niet te verwonderen, dat zij, die deze inzichten en gevoelens misſen, noch den aart, noch de noodwendigheid van deze gerechtigheid kunnen bevatten.

En waarom zijn er dan zo veelen, die zich zelven niet recht kennen, die ongevoelig zijn voor hunne ſchuld, afſcheiding van God en het verſchriklijk lot, dat hun dreigt? —— Om dat zo veelen geen de minſte betaamelijke begrippen hebben van hunne oorſprongelijke verplichting, van den aart en de uitgebreidheid dier gehoorſaamheid, waar in zij ieder ogenblik met hart en daaden moesten leeven. De mensch heeft veelal in zijn hoofd een denkbeeld van plicht, het geen zeer verre verſchilt van den waaren plicht der menſchen. Hij heeft in zijne verbeelding een ontwerp van zijn plicht gemaakt, en daarna beoordeelt hij de geſteldheid van zijn gemoed en daaden. —— Hij meent alleenlijk te zondigen, voor zo verre hij van zijn eigen geſmeedde wet afwijkt. Hij is blind voor de oneindige Maje-

ſteit

ſteit, beminnenswaardigheid en heiligheid van God, en daarom ziet hij den eigenlijken aart van die dankbaarheid en gehoorzaamheid, welke Gode ieder oogenblik toekomt, niet in. Hij is onkundig van zijne oorſprongelijke verplichting, van die onafgebrookene gehoorzaamheid, waar in hij behoorde te leeven, en van die geſteldheid der ziele, waar uit dezelve moest voortkoomen. Hij beoordeelt zijn hart en gedrag op eene gansch verkeerde wijze. Ongevoelig voor zijnen waaren plicht, is hij even daarom ongevoelig voor zijne zonden en ellende, en hoe zou hij. die gezond is, den geneesmeester kunnen waardeeren? Onze oorſprongelijke verplichting, de eigenlijke aart en uitgebreidheid der gehoorzaamheid, die wij met hart en daaden aan de Godswet zijn verſchuldigd, is dan een allergewigtigst ſtuk, waar van wij met volle recht mogen zeggen even het zelfde, het geen Profesſor WITZIUS van de rechtvaardiging getuigt. „ Diffundit ſe per to„ tum Theologiae corpus & prout fundamenta „ hic vel bene vel male jacta ſunt, eo univerſum „ aedificium vel ſolidius augustiusque adſcendit, „ vel male ſtatuminatum foedam minatur rui„ nam: Oec. Foedd. lib. III. cap. 8." Wij mogen dit ſtuk als den grondſlag der Christelijke leer aanmerken, van welker recht begrip het recht be-

grip

grip van onze ellende, van de rechtvaardiging door Jesus gerechtigheid en van de wedergeboorte door zijn Geest af hangt. Hij, die levendig zijne oorsprongelijke verplichting kent, zal voorzeker tot eene hartelijke erkentenis van zijne zonden, en tot eene geloovige aanneming van het bloed en den Geest van Jesus gebragt worden. Maar hij, die dezelve niet kent, is even daar door ongevoelig voor zijnen rampzaligen staat en ongevoelig voor den luisterrijken weg der verlossing, dien God geopenbaard heeft.

Ik heb het daarom de moeite waardig geacht, om opzetlijk over dit gewigtig stuk te handelen, en het zelve zo veel mogelijk in een helder licht te stellen. Het zal tot dat einde nodig zijn om *eerst* den eigenlijken aart en uitgebreidheid van der menschen oorsprongelijke verplichting naartespooren, en *dan* te onderzoeken, welke de gronden dezer verplichting zijn, welke gewigtige drangredenen ieder mensch behoorden te bewegen, om in eene onafgebrookene en volkomene gehoorzaamheid aan God te leeven.

God maake mij door zijnen Geest bekwaam om aan zijne Majesteit en gezag de verschuldigde eer te geeven, en schenke aan een ieder, die dit leest, verlichting der kennis zijner heerlijkheid in het aangezicht van Christus Jesus!

EER-

EERSTE AFDEELING.

Waar in de eigenlijke aart en uitgebreidheid onzer oorſprongelijke verplichting aan God wordt naargeſpoord.

§. I.

God kent zich zelven en al het mogelijke op de volmaaktſte wijze. Geen verkeerde bevatting kan er bij Hem plaats hebben. Van eeuwigheid tot eeuwigheid vertegenswoordigt Hij zich alles door één eenigen daad van zijn verſtand, zo als het waarlijk is. Hij is de God der waarheid, bij wien geen valsch denkbeeld omtrent hemzelven en het geen door hem mogelijk is kan gevonden worden, en die even daarom geen behagen kan ſcheppen in onbetamelijke begrippen, die zijne redelijke ſchepzelen zich van Hem mogten vormen. Gelijk Hij zich zelven kent zo als hij waarlijk is, zo wil Hij ook, dat zijne redelijke ſchepſelen overeenkomſtig de vatbaarheid en vermogens hun geſchonken, Hem recht zullen kennen en zich Hem zodanig voorſtellen, als Hij waarlijk is. Ieder ongeregeld denkbeeld, iedere valſche bevatting van Hem moet Hem noodwendig mi-

mishagen, terwijl Hij integendeel buiten twijfel behagen schept in waare en met zijne natuur over-eenkomstige begrippen van zijne volmaaktheden, in zodanige bevattingen van Hem, die gelijkvormig zijn aan dat begrip, het geen Hij zich steeds maakt van zich zelven. —— God wil dan, dat de mensch, dien Hij daar toe de nodige vermogens heeft geschonken, Hem in het rechte licht zal beschouwen, waare begrippen van Hem maaken, en zich steeds Hem vertegenswoordigen, zo als Hij waarlijk is.

§. II.

En daar God de vermogens der menschelijke ziel op die wijze heeft ingericht, dat de levendige bevattingen van het verstand invloed hebben op den wil, en dat door de heerschende neiging van den wil de wandel bestuurd wordt, zo wil Hij ook voorzeker, dat de waare begrippen van Hem in de menschelijke ziel eene behoorlijke kragt op den wil zullen oeffenen, het hart met levendige aandoeningen en gevoelens van dankbaare bewondering, eerbied, en liefde vervullen, en dat het uiterlijk gedrag van den mensch daar door worde geregeld. —— Gelijk zodanige gevoelens van liefde en eerbied uit de rechte ver-

te-

tegenswoordiging van God van zelve voortvloeien, zo wil ook God, die zodanig een verband tusſchen de zielsvermogens heeft vastgeſteld, voorzeker dat dezelve ſteeds bij den mensch zullen plaats hebben.

§. III.

God bemint zich zelven op de volkomenſte wijze. Hij verlustigt zich in alle zijne deugden en heeft een afkeer van alles, wat daar tegen ſtrijdt. Even daarom wil Hij, dat zijne redelijke ſchepzelen aan Hem gelijkvormig zijn zullen; en dat alle hunne werkzaamheeden overeenſtemmen met zijne deugden. Geen gedagte, begeerte, woord of daad, die daar tegen gekant is, kan hem behaagen. Gelijk Hij alle zijne volmaaktheeden bemint, zo moeten ook de redelijke ſchepſelen dezelve beminnen en overeenkomſtig dezelve werkzaam zijn. De mensch behoorde dan, overeenkomſtig Gods wil, ſteeds God boven alles te beminnen, alle Gods deugden lief te hebben, en alle zijne gedachten, begeerten, woorden en daaden overeenkomſtig dezelve, interichten.

§. IV.

God kent zich zelven in zijne oneindige Majesteit Heerlijkheid en Opperheerschappij, als het Wezen aller wezens, de bron van al het mogelijke en dadelijke, in wien alles leeft, zich beweegt en is, die alles uit niets geschaapen heeft, onderhoudt en naar zijn welbehagen bestuurt. Hij wil dan voorzeker dat alle redelijke schepzelen hem als zodanig zullen kennen, eerbiedigen, gehoorzaamen en zich zonder eenige uitzondering ieder ogenblik onderwerpen aan zijn gezach en bestuur. De mensch moet dan, volgens Gods wil, steeds God als den grooten Opperheer van alles eeren en vreezen, met diepen ootmoed Hem gehoorzaamen, alles goedkeuren wat Hij gebiedt, en alle zijne gedachten, begeerten, woorden en daaden zonder eenige uitzondering inrichten naar Gods geboden.

§. V.

God wil de zaligheid zijner redelijke schepzelen, die in zijne gunst en gemeenschap geleegen is, en voortvloeit uit de verheevene werkzaamheeden van beschouwing, aanbidding, bewondering, genieting van Hem. Hij wil dus even

hierom, dat zijne redelijke ſchepzelen ſteeds Hem zullen beſchouwen, liefhebben, bewonderen. De mensch behoorde, volgens Gods gunſtig oogmerk, zijnen Schepper zich ieder ogenblik te vertegenswoordigen, Hem met dankbaare bewondering te aanbidden en in de gemeenſchap met Hem zijne zaligheid te zoeken.

§. VI.

Het groot oogmerk, tot het welk God alles gemaakt heeft en beſtiert, is zijn Eer of de meest mogelijke luisterrijke ontvouwing van alle zijne volmaaktheeden. Hij wil in alle zijne ſchepzelen, zo veel mogelijk, worden verheerlijkt, en ook daarom wil Hij, dat zijne redelijke ſchepzelen zijne volmaaktheeden zullen erkennen, zijne Heerlijkheid in zijne werken en wegen opmerken, gevoelen, bewonderen en met lofzegging vermelden. De Mensch, moet om aan Gods wil te beantwoorden, ſteeds Gods onbegrijpelijke Grootheid en Majeſteit naarſpooren, een levendig gevoel hebben van zijne oneindige heerlijkheid, met verwondering en aanbidding Gods onuitſprekelijke volmaaktheeden gadeſlaan en prijzen, en met hart, mond en daaden God groot maaken, verheerlijken, duidelijke blijken

geeven van de diepe indrukken en verhevene aandoeningen, die eene levendige vertegenswoordiging en waare erkentenis van Gods ondoorgrondelijke Majesteit en Beminnenswaardigheid in zijn binnenste heeft te weeg gebragt.

§. VII.

Het is voorzeker Gods welbehagen, dat zijne redelijke schepzelen werkzaam zijn, overeenkomstig de inrichting van de natuur en vermogens, die hij hun gegeeven heeft, en dat zij die plichten uitoeffenen, welke hun toestand en onderling verband nuttig en noodzakelijk maaken. — God wil dan, dat de mensch zijne zielsvermogens gebruike, om de waarheid te kennen en te betragten, dat hij de gezondheid van zijn ligchaam bewaare, en alle zijne leeden aanwende tot het einde, waar toe zij geschikt zijn, —— dat hij leeve overeenkomstig de omstandigheeden, waar in hij geplaatst is, in eene ijverige najaaging van Gods eer en zijn waar geluk, dat hij alle zijne evenmenschen liefhebbe, zo veel mogelijk derzelver welzijn naar ziel en ligchaam bevordere, en dat hij zijne betreklijke plichten als Vader, Kind, Man, Heer, Dienstknegt, Burger, getrouw vervulle.

§. VIII.

§. VIII.

Het blijkt dan uit de inrichting der menſchelijke natuur en Gods wil omtrent den mensch, dat de oorſprongelijke verplichting des menſchen hoofdzakelijk in het volgende beſtaa.

De mensch moet ſteeds zich God vertegenswoordigen, zo als Hij waarlijk is, levendige begrippen hebben van zijne diepe afhangelijkheid en van Gods onuitſprekelijke Majeſteit, Beminminnenswaardigheid en Opperheerſchappij, en aan God denken als het Wezen aller wezens, den Schepper en Opperheer van alles, waar in alles leeft zich beweegt en is, waar aan hij het leven, den adem en alles heeft te danken. —— Ingevolge deze levendige denkbeelden en aanhoudende vertegenswoordiging van Gods oneindige grootheid en weldadigheid, moet de mensch ieder ogenblik eene gevoelige dankbaarheid, liefde, eerbied in zijn binnenſte omtrent God ondervinden, gedurig tot aanbidding, bewondering en eene onbepaalde en hartelijke onderwerping aan zulk een groot en beminlijk God worden aangeſpoord, en in de gunſtige gemeenſchap van dezen God met allen ijver zijne zaligheid zoeken. Hij behoort, volgens Gods wil, voor het uiterlijke God te vereeren en te dienen, in den

uitwendigen Godsdienst en in zijn gansch uiterlijk gedrag God verheerlijken en duidelijke blijken geeven van die gevoelens van eerbied, liefde, dankbaarheid, verwondering, die zijn hart vervullen. Hij moet ieder ogenblik tragten om met alle zijne daaden aan Gods oogmerk te beantwoorden en eene volkoomene gehoorzaamheid te bewijzen aan alle Gods geboden. Hij moet de vermogens zijner ziele aankweeken en gebruiken, overeenkomſtig derzelver oorſprongelijke inrichting en Gods oogmerken, en alle de leeden van zijn ligchaam aanwenden tot die einden, waar toe dezelve door God zijn verordend. In alles, wat buiten hem is, behoort hij Gods wijze oogmerken naarteſpooren, en zo veel mogelijk medewerken om dezelve te vervullen. Alle zijne Evenmenſchen moet hij, ingevolge Gods voorbeeld en wil blijkbaar in de inrichting van het menſchelijk geſlagt, hartelijk liefhebben, oprecht, vriendelijk ijverig deel neemen in hunne belangens, hoe zij ook jegens hem moogen gezind zijn, en derzelver waar geluk naar ziel en ligchaam ongeveinsd en belangeloos bevorderen. — In alle de betrekkingen, waar in hij door Gods Voorzienigheid is geſteld, moet hij getrouw aan Gods oogmerk beantwoorden, en in de huisſelijke en burgerlijke Maatſchappij met ijver daar na

trag-

tragten om zijne verbintenisfen te vervullen. Hij moet dan God liefhebben, eerbiedigen, gehoorfaamen, zijn ziel meer gelijkvormig maaken aan God, matig, kuisch en bedagtzaamer zijn omtrent zijn ligchaam, met alle zijne evenmenfchen eerlijk, oprecht, liefderijk omgaan, zijne vijanden liefhebben, en aller geluk, zo veel mogelijk, bevorderen.

§. IX.

Het is mijn oogmerk niet om de plichten, die wij aan God, aan onszelven, en aan anderen verfchuldigd zijn in het bijzonder te befchouwen. Het is mij genoeg kortelijk derzelver oorfprong en aart te hebben aangeweezen, waar bij ik nu nog eenige aanmerkingen zal voegen, om de verbazende uitgeftrektheid der menfchelijke verplichting en de wijze, waar op ieder plicht moest worden uitgeoefend, optehelderen.

§. X.

Niet alleen zommige maar alle die verhevene gevoelens en aandoeningen, welke eene levendige vertegenswoordiging van Gods oneindige Majefteit en Weldadigheid voortbrengt, moeten het

hart van den mensch vervullen en haaren invloed hebben op den wandel. Liefde, dankbaarheid, verwondering, eerbied, vreeze, vertrouwen, ootmoed, onderwerping moet het waar denkbeeld van God gedurig in de ziel uitwerken, en overeenkomſtig deze inwendige werkzaamheeden moeten alle woorden en daaden worden ingericht. Alle Gods geboden geen *een* uitgezonderd moet de mensch gehoorſaamen. Geen een zijner plichten omtrent God, zich zelven, zijne vrienden, zijne vijanden mag hij nalaaten. Alle hebben denzelfden bron en hetzelfde gezag. Hij, die matigheid en zedigheid naar buiten vertoont, terwijl hij tevens ongodsdienſtig is, of geen hartelijk belang ſtelt in het geluk zijner evenmenſchen; hij, die eene uitwendige vertooning van Godsdienst maakt, terwijl hij zich de nooden zijner evenmenſchen niet aantrekt of ontrouw is in zijne verbintenisſen; hij, die een medelijdend hart openbaart en gereed is om allen te helpen en te troosten, terwijl hij leeft in onmatigheid en onkuischheid, of geen eerbied toont voor God en zijn dienst, —— toont even daar door, dat hij, onaangezien den uiterlijken ſchijn, zeer verre beneden zijne oorſprongelijke verplichting leeft.

§. XI.

§. XI.

Voorts alle deugden moeten worden beoeffend en alle ondeugden gemijd uit het rechte beginzel en tot het rechte oogmerk. De levendige vertegenswoordiging van den Grooten, Heiligen, Beminnelijken God, en het gevoel van gehoorzaamheid en liefde daar uit ontſtaande, moet de bron van alle onze plichtsbetragtingen zijn, en Hem te behaagen en te verheerlijken onze hoogſte bedoeling. Alle onze verrichtingen moeten met zulk een hart en met zulk een oogmerk worden ondernoomen. Matigheid, kuischheid, milddadigheid, en andere deugden hebben alleen den ſchijn van deugd, indien zij niet ontſtaan en uitgeoeffend worden uit een gevoel van liefde en gehoorzaamheid aan God onzen Schepper, Opperheer en Weldoener, en bijaldien zij niet daar toe ſtrekken om Gods betamelijken wil te volbrengen en Hem groottemaaken. Ieder dadelijke plichtsbetragting, zal zij waarlijk dien naam verdienen, moet voortſpruiten uit een verlicht verſtand en gevoelig hart omtrent God, en met een oprechte zucht worden ondernoomen om God te behaagen, en aan zijne heerlijke oogmerken te beantwoorden.

§. XII.

Verder leeren wij de uitgebreidheid onzer oorſprongelijke verplichting kennen, bijaldien wij overweegen, dat niet alleen alle onze woorden en daaden, maar ook alle onze begeerten en gedachten overeenkomſtig Gods wil en volmaaktheeden moeten worden ingericht, — dat de wet van God zich uitſtrekt tot de geheimſte en innerlijkſte werkzaamheeden onzer zielen. Wij zagen reeds, dat er geen waare deugd of plichtbetragting door den mensch kan bezeten en uitgeoeffend worden zonder rechte kennis van God en betamelijke aandoeningen daar uit voortvloeiende. Wij zagen, dat het Gods wil is omtrent den mensch, dat hij zich ſteeds God levendig vertegenswoordige, de rechte begrippen vorme van Gods deugden, en de aandoeningen van liefde, dankbaarheid en onderwerping daar uit voortvloeiende, ondervinde. Alle de gedachten dan van den mensch en alle zijne begeerten moeten werkzaam zijn omtrent God, zo als Hij waarlijk is, en allezins beantwoorden aan Gods luisterrijke deugden.

§. XIII.

§. XIII.

Eindelijk de mensch behoorde onophoudelijk, geen enkel ogenblik uitgezonderd, in zodanig eene hartelijke dankbaarheid en gehoorzaamheid omtrent God te leeven. Ieder dag, ieder uur, ieder ogenblik moeten alle zijne gedachten, neigingen, woorden en daaden volkomen met Gods volmaaktheeden overeenſtemmen, en daar toe ſtrekken om God te verheerlijken. De verplichting des menſchen kan geen enkel ogenblik worden opgeſchort, maar blijſt eeuwig onveranderlijk. God kan geen ogenblik ophouden God te zijn, en even daarom moet Hij ieder ogenblik zodanig eene hartelijke liefde en onderwerping van den mensch vorderen, als wij kortelijk hebben voorgeſteld. Geen enkel ogenblik kunnen wij ons God voorſtellen, als niet eiſchende dat s' menſchen verſtand Hem als het Wezen aller wezens beſchouwe, en het hart met daar aan beantwoordende aandoeningen vervuld zij. Even die zelfde gronden, die den mensch verplichten om God te kennen, te bewonderen, te danken, te gehoorzaamen, verplichten hem om dit ieder uur, ieder ogenblik te doen, ſteeds moet dan de rechte vertegenswoordiging van God in het verſtand des menſchen plaats hebben, —— onaf-

gebrookene eerbied, ootmoed, liefde, bewondering, gehoorzaamheid zijn hart doordringen, en deze gevoelens moeten onophoudelijk zonder eenige tusſchenpooſen alle zijne woorden en daaden beſtieren.

§. XIV.

Hoe verbaſend uitgeſtrekt is dan niet der menſchen oorſprongelijke verplichting! Alle Gods geboden moeten volmaakt onderhouden worden. Ieder deugd moet worden betragt, ieder ondeugd vermijd uit een beginzel van liefde en gehoorzaamheid aan God en met eene oprechte zucht om Hem te verheerlijken. Ook de innerlijkſte werkzaamheeden der zielen, ook alle gedachten moeten gelijkvormig zijn aan Gods volmaaktheeden, — en zodanig eene heilige geſteldheid der ziele moet ieder ogenblik plaats hebben, en zich ieder ogenblik in den uitwendigen wandel openbaaren. De mensch moet ieder ogenblik met verwondering en aanbidding aan God denken, met dankbaarheid, liefde, eerbied omtrent God vervuld zijn, en alle zijne woorden en daaden voortbrengen uit zodanige gevoelens.

§. XV.

§. XV.

De Openbaring, die God ons genadig verleend heeft, ſtaaft het verhandelde ten vollen, en ſtelt het in het helderst licht.

Jeſus, die groote Leeraar der gerechtigheid, ſtelt Matth. XXII: 38. Luc. X: 27. den hoofdzakelijken inhoud van Gods wet, die alle menſchen verplicht, aldus voor. „ Gij zult den „ Heere uwen God lief hebben uit geheel uw „ harte, en uit geheel uwe ziele, en uit ge„ heel uwe kragt, en uit geheel uw verſtand, en „ uwen naasten als u zelven;" dat is, gij zult ieder ogenblik God met inſpanning van alle uwe vermogens boven alles lief hebben, —— uit liefde tot God alle uwe Evenmenſchen, vrienden en vijanden beminnen, en deze liefde Gods en der menſchen in al uw gedrag en wandel openbaaren. Volgens Gods Wet in de Heilige Schrift geopenbaard, beſtaat de oorſprongelijke verplichting van ieder mensch daar in, dat hij ieder ogenblik eene volkomene liefde tot God boven alles, en tot zijne evenmenſchen als tot zich zelven in zijn binnenſte bezitte, en uitoeffene in alle zijne woorden en daaden. En dit ſtemt ten vollen overeen met het geen wij bevorens hebben aangetoond.

Gods

Gods Wet word ons in de Heilige Schrift voorgesteld als ten hoogsten uitgebreid, geestelijk en gestreng.

De liefde Gods en der menschen, die de Wet vordert, moet onafgebroken zijn, alle deugden voortbrengen en ons alle Gods geboden doen betragten, Jac. II: 10. „ want die de geheele „ Wet moet houden en in een zal struikelen, „ die is schuldig geworden aan allen: want die „ gezegd heeft, gij zult geen overspel doen, „ heeft ook gezegd gij zult niet dooden." —— En ook daar uit, dat de openbaaring Gods Wet voorstelt, als vorderende eene liefde tot God met het gansche hart en in eene liefde tot alle menschen als ons zelven; is het klaar, dat zij de Wet beschrijft als eischende eene algemeene en volstrekte gehoorzaamheid, de betrachting van alle deugden en de vermijding van alle ondeugden; immers alle mogelijke plichten zijn in de liefde Gods en des menschen opgeslooten, en hij, die God lief heeft met het gansche hart, met alle kragt, zal zekerlijk aan God eene volstrekte en algemeene gehoorzaamheid bewijzen. ——

Gods Wet is ten hoogsten geestelijk, en strekt zich uit tot alle onze gedachten en begeerten. Eene liefde Gods en des menschen word er gevor-

vorderd met geheel het harte, met geheel de ziele en met geheel het verſtand. —— „ Zo „ wie, zegt Jeſus Matth. V: 28., eene vrouwe „ aanziet om dezelve te begeeren, die heeft al- „ reeds overſpel in zijn harte met haar gedaan." En Johannes. 1 Joh. III: 15. „Een iegelijk die „ zijn' broeder haat is een doodſlager."

Gods Wet is ten uiterſten ſtipt en geſtreng. Zij kan geen de minſte zonde verdraagen, geen ogenblik eenige afwijking dulden van deze volmaakte liefde Gods en der menſchen. Zij verplicht den mensch ieder ogenblik om God boven alles, om zijne Evenmenſchen als zich zelven te beminnen, en ſpreekt met onverbiddelijke geſtrengheid den vloek uit over hem, die in het minſte overtreed en te kort ſchiet. „ Want die „ de geheele Wet zal houden en in één zal ſtrui- „ kelen, die is ſchuldig geworden aan alle." Jac. II: 10. „ Vervloekt is een iegelijk, die niet „ blijft in al het geen geſchreeven is in het „ boek der Wet om dat te doen," Gal. III: 10. Deut. XXVII: 26.

De Reden en Openbaring vereenigen dus haar getuigenis om ons de verbaſende uitgebreidheid der menſchelijke verplichting te leeren.

§. XVI.

§. XVI.

En deze oorſprongelijke verplichting der menſchen blijft onveranderlijk dezelfde, hoe zeer ook de mensch zich moedwillig moge bederven en buiten ſtaat ſtellen, om aan dezelve te beantwoorden. De bijgebrachte plaatzen uit Matth. XXII, Luc. X, Gal. III, Jac. II. en veele andere leeren duidelijk, dat de val en zondenſtaat der menſchen geene de minſte verandering in den eisch van Gods Wet en onze verplichting gemaakt hebbe. En de reden ſtelt dit ook buiten allen twijfel. De oorſprongelijke verplichting der menſchen, die wij kortelijk beſchreeven hebben, is gegrond op de natuur van God en op de natuur van den mensch; op de noodzakelijke betrekkingen, die er tusſchen God, als het Wezen aller wezens, onzen grooten Schepper en Weldoener, en tusſchen ons als geheel afhangelijke en beweldadigde redelijke ſchepzelen plaats hebben. — God blijſt onveranderlijk dezelfde, en hoe zou Hij dan immer van zijn billijken eisch kunnen afzien, dat wij Hem ieder ogenblik erkennen, beminnen, gehoorzaamen en met ziel en ligchaam verheerlijken? Wij blijven ſteeds geheel afhangelijke redelijke ſchepzelen, die ieder ogenblik in God leeven, ons beweegen en zijn, en die

even daarom ieder ogenblik eene volkoomene liefde, dankbaarheid, gehoorzaamheid Gode verschuldigd zijn. Welk een inbreuk ook de zonde op onze verstandelijke en zedelijke vermogens gemaakt hebbe, het blijft altoos waarheid, dat God ons gemaakt heeft en onderhoud, dat wij alles van Hem ontvangen, dat Hij oneindig groot en heerlijk is, dat onze zaligheid in zijne gunst en gemeenschap gelegen is, en daarom blijft onze verplichting, om Hem boven alles ieder ogenblik te bewonderen, lief te hebben, te vreezen en alle zijne geboden te betrachten, onveranderlijk dezelfde. God gaf ons oorspronglijk tot deze plichten de nodige bekwaamheeden. Wij hebben moedwillig dezelve verlooren. De verzwakking en ontaarting onzer vermogens is niet aan God maar aan ons zelven te wijten, en zou het dan niet de ongerijmdheid zelve zijn, dat onze verplichting zich schikte en veranderde naar onze zedelijke gesteldheid? Zou niet God zich zelven moeten verloochenen, wanneer Hij niet ieder ogenblik waarheid in der menschen verstand, liefde tot Hem en dankbaarheid in zijn hart, en gehoorzaamheid aan alle Goddelijke voorschriften in zijn wandel vorderde? Of zou Hij een enkel ogen-

ogenblik knnnen begreepen worden, als tot den mensch zeggende „ ik vorder niet van u, „ dat gij mij met geheel uw hart lief hebt, „ en dat gij uwe evenmenſchen lief hebt als „ u zelven ?" Wie zal dit durven verdedigen ?

TWEE-

VERHANDELING,

WAAR IN

DE LEERE DER VOLDOENING AAN DE GODDELIJKE GERECHTIGHEID DOOR EENEN PLAATSVERVANGER IN EEN VOORNAAM GEZIGTSPUNT BESCHOUWD EN VERDEDIGD WORDT.

DOOR

HENDR. HIER. TEN OEVER;

Predikant in 's Bosch;

AAN WIEN EEN ZILVEREN EEREPRIJS IS TOEGEWEZEN.

VERHANDELING,

WAAR IN

DE LEERE DER VOLDOENING AAN DE GODDELIJKE GERECHTIGHEID DOOR EENEN PLAATSVERVANGER IN EEN VOORNAAM GEZIGTSPUNT BESCHOUWD EN VERDEDIGD WORDT.

INLEIDING.

§. I.

Geen leerſtuk der Christen Kerk wierd misſchien in meer onderſcheidene gezigtspunten beſchouwd, en daar uit verdedigd of beſtreden, dan dit.

Een derzelven is mij zodanig voorgekomen, dat ik het waage, om de gedagten, welke zich bij deeze beſchouwing in mij opdeden, der Maatſchappije ter toetze aan te bieden.

Slechts in dit *één*, en zoo het mij toeſcheen *voornaam* gezigtspunt, beſchouwe ik hier dit

aangelegen leerſtuk: andere zijden van het zelve; of andere opzigten, in welke de voldoening kan beſchouwd en bepleit worden, hebbe ik, om de kortheid te betragten, niet verder in overweging genomen, dan mijn onderwerp volſtrekt vereischte.

Ik neeme de woorden *voldoening aan de Goddelijke gerechtigheid* enz. in dezelfde betekenisſe, waar in zij bij de Hervormde Kerk gebezigd worden, en welke genoegzaam in het 21 en 22 Artikel der Nederlandſche Geloofsbelijdenisſe is uitgedrukt.

Voords is de verdediging, welke ik onderneme, voornamelijk ingerigt tegen de bedenkingen der nieuwe Hervormers van onzen tijd, overeenkomſtig het hoofdoogmerk van het Godsdienſtig Genootſchap, aan wiens beproeving ik dit opſtel overgeve.

Gezegde Godgeleerden nu, hoe verſchillende in bijzondere wijzen van ſtrijdvoeren, zijn elkanderen veelal hier in gelijk, dat zij liefst eenig leerſtuk voor af aan de menſchelijke rede toetzen, eer dat zij de bewijzen, die men uit de Openbaring bijbrengt, ter onderzoeking brengen. Ik make ook hier van gewag, om dat men in even dezelfde gedaante deze Verhandeling over de voldoening zal gebragt vinden: want gelijk het toch

al-

altoos de beknoptfte weg van redetwisten geeft, wanneer de verfchilhebbende het onder elkanderen over de manier eens zijn, zoo heeft een beklaagde reeds zeer veel in zijn voordeel, als hij de verdediging, welke hij onderneemt, op de eigene grondftellngen van zijn partij bouwen kan.

Mijn beftek is dus, om het reeds genoemde leerftuk niet uit den Bijbel te betoogen, noch met het gezag van aanzienelijke naamen te ftaaven, maar om enkel te onderzoeken, of het, in mijn bedoeld *voornaam oogpunt befchouwd*, niet Redelijk, Godebetamelijk, nodig, en beandwoordende aan het oogmerk *eener voldoening aan de Goddelijke Gerechtigheid door eenen plaats vervanger*, te heeten zij; deze hoedanigheden wil men toch dat in het zelve ontbreeken, de tegenovergeftelde zouden daar in gevonden worden; en ware dit zo, dan wederfprak het gewisfelijk de beginzels van gezond menfchen verftand; – het konde geene waarheid zijn; — niet in den Bijbel geleerd wezen; – niet aangenomen worden.

§. II.

Voldoening aan de Goddelijke Gerechtigheid door eenen plaatsvervanger zegt, wanneer de-

ze kundigheden ontwikkeld worden, in het geen zij bij de Hervormden betekenen, „ dat de per-
„ soon van Jesus Christus, in de hoedanigheid
„ van plaatsvervanger dier menschen, welken za-
„ lig zullen worden, alle die lijdingen ondergaan,
„ en alle die plichten betracht heeft, waar toe
„ zij zelven, uit hoofde der Goddelijke gerechtig-
„ heid, gehouden waren."

De *Goddelijke* Gerechtigheid betekent in dit stuk Gods standvastigen wil, om recht te doen geschieden.

De persoonen, die zalig worden, zijn zondaaren; Gods gerechtigheid ievert derhalven tegen hen; deels om de straffen, die billijk op hunne overtredingen volgen moeten, ook te laten volgen; deels ievert de Goddelijke gerechtigheid', om van hen te vorderen die dadelijke deugdsbetrachtingen, welke de rechten, aan welken zij verplicht zijn, van hen vereischen. Genoegdoening aan deze vorderingen is de voldoening aan de Goddelijke Gerechtigheid, van welke wij spreken: dezelve moet, in het tegenwoordig geval, zoo nauwkeurig, zoo toereikend zijn, dat het ontslag des zondaars van straffe, en de toewijzing van het eeuwig leven, even zoo noodzaakelijk uit Gods Gerechtigheid volgen, als deze de voldoening noodzaakelijk maakte.

Deze

Deze voldoening nu nam Jesus Christus als plaatsbekleeder op zich, en de uitvoering was zodanig, dat de ontheffing van straf en zaligheid, de onvermijdbaare en zegenrijke vruchten daar van zijn: zoo verre gaat het denkbeeld over de voldoening in deze bladeren; en waar van ik het Redelijke, het Godebetaamelijke, het noodwendige, het voor den mensch, voor het gezond verstand aanbiddelijke, met bescheidenheid, met onderwerping aan beter oordeel, uit liefde voor de waarheid, en in zo oprechte begeerte naar broederlijk onderrigt, als ik broederlijk over hen, die van mij verschillen, bestendig zal spreken, verdedige. ——

§. III.

Of het met de *voldoening* volgens ons leerbegrip dus gesteld zij, zal ik afleiden uit de volgende bepaalingen: *welke* zijn die rechten, of *wiens* zijn dezelve, waar aan de Goddelijke Gerechtigheid voldoeninge vraagt?

Zijn deze rechten zo heilig, zo onverliesbaar, dat de Goddelijke Gerechtigheid onverzettelijk staan moet op voldoening aan dezelve? en is deze billijke voldoening straffe en gehoorzaamheid? Bij het onderzoek *wiens zijn die rechten*,

waar aan de Goddelijke gerechtigheid voldoening vraagt? denkt aanſtonds ieder geoeffend belijder onzer kerk aan den opſtand, de oneere, de verlochening der oneindige deugden, de verbreking der heilzaamſte wetten, met welke de mensch zich onmiddelijk tegen God vergrijpt, wanneer hij zondigt: hier in ligt immers eene kwetzing der eigenlijk gezegde Goddelijke rechten, en het hoogst volmaakt Wezen, 't geen juist, om dat het hoogst volmaakt is, zich zelven op het hoogst beminnen moet, kan niet in gebreke blijven, met het oneindig vermogen zijner Regtvaardigheid voor deze rechten te ieveren; zij vordert ſtraffe voor de gepleegde ſchendingen derzelve, en blijft onverbiddelijk aandringen, dat zij voortaan geëerbiedigd worde.

Ik omhelze dit antwoord met al mijn hart, en gelove, dat de voldoening, als eene beantwoording aan deze eigenlijke rechten der Godheid, op den zondigen mensch ook al den bijval der reden moet wegdragen: men zal echter vinden, dat ik ſlechts in het voorbijgaan hier van ſpreeke, vermits ik de voldoening nog in een ander opzigt beſchouwe dan dit.

Laat mij, om daar toe overtegaan, ſlechts dit voor af nog aanmerken, het geen ieder, bij eenig nadenken, in 't oog valt, te weeten: dat

eene

eene voldoening aan de Goddelijke rechten een nog veel ruimer zin hebbe, dan ik even opgaf; toen ſprak ik van rechten, die God als het hoogste Wezen, en uit hoofde zijner betrekking tot ieder mensch in het afgetrokkene bezit; doch wanneer wij ons God vertegenwoordigen, in de hoedanigheid van eigendommelijk Heer, Regeerder, en Handhaver der geheele waereld, dan wordt dit denkbeeld van Goddelijke Rechten, en voldoening aan dezelve, veel ruimer; nu behelst het immers alles, wat God van den mensch, ten opzichte der ſchepzelen, eisſchen moet — van dien kant hebbe ik de voldoening beſchouwd in dit vertoog; — „ ik ſtelle mij dezelve voor, als „ eene opbrenging van het geen de Goddelijke „ Gerechtigheid van den zondaar eisſchen moet, „ ter voldoening van het geen zijn plicht is om- „ trent de waereld, en dus omtrent God, als „ Heer en Eigenaar in dezelve."

§. IV.

De woorden *rechten* en *plichten*, van welken ik mij reeds bediende, en zoortgelijken, worden, gelijk bekend is, door alle wijsgeeren niet eeven eens bepaald; met dit geſchil heeft mijn onderwerp niets uitſtaande: het zal genoeg zijn in

eene Godgeleerde Verhandeling, deze en andere betwiste kundigheeden te hebben gebezigd, in zodanigen zin, als ieder aan dezelve toelegt; welken ook partijen daar aan geeven; —— en ik meene dit ſteeds te hebben in acht genoomen.

Rechten betekenen ſteeds, in deeze verhandeling, de zedelijke macht, welke iemand op eenen anderen heeft, om die of geene daaden van hem te vorderen; *verplichting*, de zedelijke noodzaaklijkheid, waar in de laatstgenoemde verkeert, om den eerſten te wille te zijn; en *plichten*, de bijzonderheeden, door welke aan die rechten voldaan wordt.

Gods recht derhalven, als Schepper en Heer der waereld, zegt die hoogſte die onwederſprekelijke bevoegdheid, welke Hij bezit, om vast te ſtellen, wat ieder lid dier groote huishouding te betrachten heeft; de plichten, welke daar uit voor zijne ſchepzelen volgen, zijn dubbeld heilig; heilig zijn zij, om dat zij van God komen, en heilig zijn zij, vermits zij tevens de aanwijzing doen van de orde, welke God wil, dat in de waereld zal heerſchen.

Het is nodig dat ik nog een kort woord over den inhoud dezer plichten roere, en de bronnen, waar uit zij gekend worden.

§. V.

§. V.

God, dat allervolmaaktst Weezen, dat enkel oneindige Deugd is, dat de waereld schiep, met die beste bedoelingen, welke in zodanig een Weezen heerschen, op eene voor ons onbeschrijffelijke wijze heerschen moeten, koos uit alle moogelijke soorten en geslachten van schepzelen die uit, welke hij voortbragt, geene andere, niet meer, niet min dan deeze, noch in eene andere orde of betrekking: want dus kwamen zij hem juist voldoende voor tot de oogmerken, die Hij hadt: meerdere, mindere, geheel andere oogmerken, dan God met de waereld, zoo als hijze ontwierp, zoo als zij nu is, zo als zij worden zal, bereikt, zou God bereiken, alleen, door den schakel der schepzelen anders, en al weder anders, te maken.

De naaste bron, om onze plichten te kennen, zou dus zijn de kennis dezer Goddelijke oogmerken; want door deze te dienen, zoude wij juist met den Schepper instemmen.

Elk redelijk weezen daarom, dat God in zijne schepping geplaatst heeft, diende derhalven te vraagen; welke zijn de oogmerken, die God bewoogen, de waereld te doen zijn, zo als zij is; en wat had Hij voor met mij, met dien af-

ge-

gepasten ſtaat van vermogens, omſtandigheden, lotgevallen, welke ik de mijne noeme? Menſchen, die indrukken van hunnen Schepper draagen, mogen in den zin krijgen, om hier uit de kennis hunner plichten te willen afleiden; doch bij een verſtandig onderzoek is dit beginzel ontoereikende; alleen de bepaaldheid, de gebreklijkheid van ons inzien in de Goddelijke bedoelingen, met ons en met de overige ſchepzelen, drijven ons reeds tot een ander hulpmiddel, om te leeren wat ons te doen ſtaat; en dit hulpmiddel vinden wij in zijne zedelijke wetten, deze leggen ons bloot, niet zoo zeer, wat God beoogt, en wat hij gewis bereiken zal, maar wat hij wil aangezien hebben voor de voldoening, die wij aan Zijne rechten, en aan de orde van 't geheel verſchuldigd zijn. —

Onze Hoofdwet is ontegenſpreekelijk *liefde*. God is liefde; en gij, redelijk wezen, moet van liefde ook uwe hoofdtrek, uwe hoofddaad maaken, dus luidt de ſtem van den algemeenen Schepper en Wetgever.

Liefde is weldadigheid, liefde is welgevallen; —— beide heerſchen er in God omtrent zijne ſchepzelen, ſchoon onderſcheiden, naar gelang van omſtandigheden.

Liefde van welgevallen laat onderſcheiden trappen

pen toe, en bij een volmaakt en oneindig verſtand zijn deze trappen in de juiste evenredigheid; —— maar hoe kunnen kortziende ſchepzelen over de innerlijke waarde, over den invloed van ieder ding op het geheel, of wat het dan ook meer weezen moge, waar op een juist afgemeeten welgevallen zich gronden moet, oordeelen? de liefde, die in welgevallen geleegen is, is zoo zeer daarom die zin dezer Goddelijke wet niet, welke wij thans in opmerking neemen.

Maar liefde, die weldoet, die elk voorwerp zoo veel geluks laat wedervaaren, als de daader geven, en de ontvanger aanneemen kan, en als te gelijk beſtaanbaar is, met dezelfde liefdeplicht omtrent de overige wezens, is de hoofdzin van dit gebod.

§. VI.

Deze verplichting om *wel te doen* is in de natuur der dingen gegrond; de rede zelve noemt haar den oorſprong, waar uit alle bijzondere plichten voordvloeijen, de navolging van God, de toets, waar uit de rechtmatigheid aller daaden kan gekend worden; zij is dus in zoo verre onveranderlijk, altijd ſtandgrijpende, altijd een gevolg der Goddelijke rechten; een voorwerp het

geen

geen de hoogſte Rechtvaardigheid ten uiterſten behartigt.

Naar gelang evenwel van de bijzondere ſoorten der ſchepzelen, tusſchen welke wij verkeeren, en de bijkomende omſtandigheeden van dezelve, is deze verplichting tot weldadigheid verſchillende, hier over zal ik ſlechts twee dingen aanmerken.

Eerst, de eene mensch is den anderen deze liefde verſchuldigd, zonder uitzondering; of zijn er gevallen, dat men menſchen haaten mag? het geen naar zulke gevallen zweemen mogt, zal ik, als uitzonderingen op deze regel, zorgvuldig vermijden.

Het tweede is, liefde omtrent de overige ſchepzelen is niet, gelijk die tot den medenmensch, door een uitdrukkelijk rigtſnoer bepaald: tot menſchen omtrent menſchen ſpreekt de wet, *hebt hem lief als u zelven!* maar welke is de regelmaat, naar welke wij de verdere levendige en levenlooze natuur moeten behandelen? ———

Wij kunnen hier beter zeggen, wanneer wij deze wet overtreeden, dan wat het zegt die te houden; wij overtreeden dezelve gewisſelijk, wanneer wij wreedheeden, nodelooze martelingen enz. plegen aan gevoelige wezens; —— wanneer wij, door onzen invloed, den weldaadigen

toe-

toeſtand der natuur ſtooren, en doen ontaarten in het tegengeſtelde; —— als wij door ons toedoen te weeg brengen, dat de zaaken, waar op wij onze werkingen oeffenen, min goed, min regelmatig, min aangenaam voor de beſchouwing of genieting worden; kortom, wanneer wij gebreken, wangeſtalten, of zelfs ellende en vernieling te weeg brengen, of helpen bevorderen, en dat alles zonder een welberedeneerd oogmerk te hebben, tot algemeene, of bijzondere weldadigheid, dan misbruiken wij onze macht, wij ſchenden onze verplichting, en kwetzen in zoo ver de rechten van God, al ware ſlechts een gering wormpje het ſlagtoffer dezer onredelijkheid. Hier bij nu is het niet ſlechts van God te wachten, dat Hij gevoelig zijn, en zich gevoelig toonen moet, over dezen geweldadigen inbreuk op het groot gezin, waar van ieder deel hem toebehoort, ieder deel door hem behartigd wordt; —— maar het verongelijkt ſchepſel mag ook, zoo het kan, zijn ſtem tot den algemeenen Vader, op wiens beſcherming ieder ſchepzel oorſprongelijk eene vrije aanſpraak heeft, verheffen, verdediging of vergoeding inroepen, omtrent het geleeden ongelijk; te meer, daar zelfs ieder geſchapen wezen alles zijn wettig eigendom kan noemen, wat God aan het zelve toe-

legd;

legd; het heeft derhalven, het zij mensch of wat anders, zijn eigen recht op onze weldadigheid, en de schending daar van is dus eene schendinge mede van het recht van zoo een schepzel te noemen.

§. VII.

Eene onbeschrijfelijke hoeveelheid van verplichtingen, en die dubbeld heilig zijn, gelijk ik reeds zeide, brengt ons de gemaakte aanmerking te binnen; want moeten wij over al, waar wij kunnen, weldadigheid oeffenen, aan elk gevoelig weezen zijn bestaan aangenaam maaken, elk ander voordbrengsel der Goddelijke almacht behulpzaamheid bieden, dan strekt zich tot alles, wat ooit en geduurig onder het bereik onzer daaden is, onze verplichting uit: en wie beantwoordt aan dezelve? wie heeft zich daagelijks niet veele verwijten van onagtzaamheid, bedrijveloosheid, of zelfs van werkelijke inbreuken op dezelve te doen? dat het rechtmaatig oordeel, door een goed redelijk gevoel geholpen, hier beslisse! (*a*)

§. VIII.

(*a*) Men zal dit indenkende de gedagten opgeven, als of alle de heiren van het starrenrijk, ook die, welke zich slechts als nevelen aan den Hemel vertoonen, voor den mensch

§. VIII.

Genoeg hebbe ik hier mede voorgedraagen; Het geen ik in deze Inleiding te zeggen hadde, komt hier op neder.

De Rechten, aan welke door de voldoening genoeg gefchiedt, zijn onnoemelijk veele: zij betreffen of onmiddelijk God; of zij bedoelen ons zelven, en onze medefchepzelen.

Wij befchouwen de voldoening hier thans, alleen

mensch op aarde gefchapen zijn; voor den mensch, die uit zijne verdorvene zelfsliefde reeds zoo baatzuchtig, zo vol van eerzucht is, voor hem wilde men wel eens, dat zon, maan en alle ftarren zich nederboogen; thans, nu deeze overgedrevene inbeelding aanmerkelijk is ingekrompen, moet echter alles, wat op aarde gevonden wordt, heten, ten nutte van den mensch te dienen? Mensch, zegt men, volmaak flechts u zelven, om uwen God te kennen en te verheerlijken, uw eigen geluk te beftreeven, uwen naasten te beminnen! maar men zegt niet, behartig daar bij ook den welftand der overigen, zelfs van veel geringere fchepzelen dan gij zijt; intusfchen is de worm, de kever mede een gewrogt, een gevoelhebbend, van lijden gruwend, naar vermaak hijgend, gewrocht van den algemeenen bron, waar uit wij allen voordkomen, het geen wij moeten beminnen, moeten weldoen, zo ver wij kunnen.

alleen in het laatste opzigt, en hebben ons daar bij God voorgesteld als Schepper en Heer der waereld: de verplichting, die wij tot Hem, in deze betrekking hebben, wordt een hoofdbron van plichten tot alle zijne schepzelen.

Nu leert de natuur reeds, of het zedelijk gevoel, 't geen van de menschelijke rede onafscheidbaar is, dat de liefde de hoofdplicht is, waar op wij ons omtrent alles hebben toe te leggen: door deeze volgen wij het voetspoor mede van den Schepper zelven; zijne liefde intusschen is ons vooral gelast daar in na te volgen, dat wij zijne schepzelen zoo veele weldadigheid poogen te bewijzen, als ons doenlijk zij.

Dezen plicht heeft God tot een hoofdwet gemaakt, en, om in de bijzondere gevallen te weten wat liefde zij, hoe dezelve moet uitgeoeffend worden, heet het, *hebt uwen naasten lief als u zelven:* omtrent de overige schepzelen was de bepaaling van het rigtsnoer veel moeielijker, doch evenwel kenbaar genoeg, om ons te bewijzen, dat wij ook in deeze geen einde aan onze openbaare en verborgene afdwalingen zien kunnen.

De voldoening nu onderstelt deze menschelijke vergrijpingen, en hier mede zijn wij dan gevorderd tot de aangelegene vraagstukken: Moet

'er

'er voldoening gefchieden aan de Goddelijke Gerechtigheid, voor dat een fchuldige aan deze vergrijpingen tot de zaligheid kan worden toegelaaten? en vordert deze lijden en gehoorzaamheid? dit zal ik in het naastkomende eerfte hoofdftuk onderzoeken: daar op in het volgende pogen aan te toonen, dat eene voldoening, zoo als wij ftellen, door eenen plaatsvervanger, zich van deze zijde in allen opzichten aanprijst, om ten laatsten daar uit eenige bedenkelijkheden tegen deze manier van verzoening met God, zedig, en, zoo ver ik zal kunnen, volledig, uit den weg te ruimen.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de noodwendigheid der voldoening aan de Goddelijke Gerechtigheid, in het bepaald opzigt.

EERSTE VOORSTEL.

Over deze noodwendigheid in het gemeen.

§. IX.

Ik herhaale hier weder het geene ik reeds voorheen gezegd hebbe, namelijk, dat ik de voldoe-

ning beſchouwe, in een bepaald oogpunt: in dat oogpunt alleen beſchouwen wij dan ook hier de noodzaakelijkheid van dezelve; de vraag is derhalven, vorderen de plichten, aan welke wij ten opzigte der ſchepzelen gebonden zijn, eene voldoening aan de Goddelijke Gerechtigheid? — Om deeze Verhandeling die kortheid te geven, welke dezelve hebben moet, zal ik dit vooral onderzoeken, ten opzichte der plichten, die menſchen tot menſchen hebben.

Menſchen hebben zich omtrent menſchen bezondigd, elkanders rechten gekrenkt; dit is toegeſtaan, en ook, dat dit op de verbazendſte wijze geſchied zij; of nu Gods gerechtigheid voldoening daar aan vorderen moet, dit zullen wij weder ſlechts uit ééne reden betoogen, te weeten, de eigene hoogstredelijke en onuitwisbaare overtuiging van het menſchelijk hart zelven.

Waar is de belediger, die, zo hij eenig betaamelijk gevoel der menschheid heeft, niet wenscht te verbeteren, wat de verongelijkte met billijkheid vorderen kan? maakt hij er zich niet een wezenlijk vermaak van, dit te doen? —— Hebt gij, mijn Leezer, uwen naasten bedroefd, geſcholden enz., enz. hoe ſmert het u, als gij het indenkt, vooral wanneer gij daar toe geheel

geen

geen recht had! gij loopt hem te gemoet, omarmt hem, kust hem de traanen van de wangen, en bij dit edelmoedig herſtel van uwe onbillijkheid hebt gij een gevoel van Hemelvreugde. — Wat is het toch, 't geen u daar toe aandrijft? het is een innerlijke zucht tot recht, het is een afkeer van onrecht, 't geen die edelmoedig bij u gaande maakt; deze bezielen u met dat berouw, met dat ongenoegen op u zelven, met verlangen om het weder goed te maaken, met die verhevene blijdſchap, als gij daar in ſlagen moogt: —— zoo rechtvaardig kunnen wij zijn, en God zou anders, en minder dan wij over onrechtvaardigheden kunnen begaan wezen?

De beledigde denkt mede zo, want, ook dan, wanneer hem alle overige middelen ontbreeken, om zich bij eenen onbillijken belediger ſchavergoeding te bezorgen, is God nog zijn toevlucht; die ziet het, denkt hij, wat ik lijde; die moet het ten hoogſten afkeuren, wat mij gedaan wordt; bij den algemenen Schepper, als den allervolmaakſten, zoekt hij dus zijn heul, de handhaving van zijn recht, en geeft hem niet ieder gelijk?

Eer ik dit bewijs uit ons eigen hart verder ontwikkel, moest ik eene bedenking, die ſchijn heeft, opruimen.

§. X.

Iemand zou namelijk kunnen denken, de benadeelde, laatst genoemd, is, in den tegenwoordigen ſtaat van het menschdom, immers zelve een zondaar, bij gevolg een voorwerp, waar tegen de Goddelijke Rechtvaardigheid over zijne misdrijven reeds zoo veel, en, gelijk moogelijk is, nog grooter affchuw heeft, als over de geene die aan hem gepleegd worden; en bij gevolg vervalt het denkbeeld van belangneming, 't geen God in zijn ongeluk zou ſtellen: —— dit zou een bedenking van gewicht bij iemand kunnen wezen, het is daarom nodig, dezelve gehoor te geven.

Wij erkennen, den mensch komt niets over, dat lijden of onrecht heten kan, dan met Gods naauwkeurige voorkennis, en onder zijne uitdrukkelijke toelating.

Gods toelating van het anders voor hem onlijdelijk onrecht vindt haare reden, behalven in andere wijze bedoelingen, ook daar in, dat lijden van kwaad een billijk gevolg is op het doen van kwaad. (b)

Dus

(b) Een lijder onder de handen van eenen zijner natuurgenooten moet dit indenken, het zal bij hem geduld inſcher

Dus, en uit meer andere gronden, is dan God gerechtvaardigd, wanneer een zondaar lijdt, en dit maakt het volgende daarom tot een zeer moeïlijk vraagſtuk t. w. Wanneer heeft eenig mensch, of volk op aarde, grond van hope, dat God deszelfs verdrukking zal doen eindigen? doch hier uit vloeit in 't geheel dit gevolg niet voord, derhalven heeft een belediger der liefdeplicht niets te vreezen, vermits hij zich tegen een even gelijk belediger, als hij zelf is, misgaat; of ook, de laatste heeft geene vrijheid, zich over zijnen belediger te beklaagen, naardien

ſcherpen, het zal hem doen belijden, gelijk ik deed, alzoo heeft mij God vergolden, zijn doen is Majeſteit en Heerlijkheid! Waarde Leezer! waren wij ſteeds hier aan gedachtig, wij zouden, bij onbillijke behandelingen, meer gedwee zijn, wij zouden bij trouwlooze vrienden, bij liefdeloosheden, bij de nadeelen, die ons de lasterzugt of andere ondeugden berokkenen, denken: juist dit zelfde kwaad pleegde ik, toen, en toen, of, zo niet het zelfde, dan wat anders, 't geen Gode recht geeft, in deezen mij zijnen bijſtand te onttrekken, de boosheid niet in te teugelen enz. —— en viel ons deze gedagte op den juisten tijd en behoorlijk in, zij zou ons een bewijs kunnen leveren voor eenen alwetenden rechtvaardigen Oppergetuige van onze daaden, die, en dikmaal jaaren daar na, even zo doet inoogſten, als men te vooren heeft uitgemeten.

dien hij voor God zich juist zulk eene vergelding heeft waardig gemaakt; want niet de Goddelijke oogmerken, niet de berekeningen van de waardij der dingen, daar uit ontleend, zijn de rigtſnoeren onzer vrijwillige bedrijven, gelijk wij hebben aangemerkt; waare liefde, liefde ook tot vijanden, ook tot zulken, die onze perzoonlijke beledigers zijn, is onze hoofdregel; gaan wij daar tegen aan, wij zondigen, wij ſchenden den plicht, die ons was opgelegd, wij verbreken rechten, aan welke wij gebonden waren.

Offſchoon God derhalven toelaat, dat misdaaden tegen misdadigers gepleegd worden, en hij hier mede zijne wijsheid, rechtvaardigheid en goedheid aan den dag legt, die misdaaden blijven bij hem misdaaden, ſchendingen van het recht, door den moedwilligen bedrijver gedaan, de bedrijver blijft wegens die overtreding bij hem aanſpraakelijk, en de lijder, hoe onwaardig, mag zeggen: mijn God, over uw beſtuur heb ik niets te bedillen, het is heilig en vreemd van alle onrecht, maar hij, die mij dus onder uwe toelating behandelde, had daar evenwel voor zich zelven geen recht toe.

§. XI.

§. XI.

Wij gaan voort, om het bewijs voor de voldoening, ontleend uit het getuigenis van ons eigen hart, nader voor te draagen.

Stellen wij daar toe, het geen de Geref. Kerk leert, en 't geen ſtraks nader ter beproeving zal komen, het een deel van het menschdom in eenen ſtaat van eindeloos geluk, het ander deel in een onherſtelbaar verderf; ieder dezer twee verſchillende toeſtanden is het rechtmatig gevolg van het geen elk, die in dezelve begrepen is, hier op aarde was, en deed.

De ſchaar der ongelukkigen, welke aldaar voor hunne misdrijven boeten, herinneren zich aan de onteering, den opſtand, de onderſcheidene wandaaden die zij tegen God bedreven; — doch niet ſlechts om deeze euvelen, maar ook, om de menigte van wandaaden tegen hunne medemenſchen gepleegd, door welke zij die bedroefd, belemmerd, aan eere, goederen, leven, zedelijken welſtand, of zaligheid te kort gedaan hebben; —— om gierigheid, verkwisting, allerlei ſoorten van misbruik der Goddelijke ſchepzelen in dit leven, om daadelijke wreedheden, waar mede zij menigmaal dezelve folterden; om de wanorde, het zedelijk en natuurlijk

kwaad, het geen zij, door hunnen invloed in de waereld, goedgekeurd, bevorderd, of wel veroorzaakt hebben, —— om de nadeelen aan zich zelven gepleegd, waar toe inzonderheid het verzuim om op zedelijke verbeteringen bedagt te zijn; om zoo veele foorten van zonden lijdt de verworpeling, hij herinnert zich aan die, hij lijdt rechtvaardig, want hij heeft geene voldoening aan de Goddelijke Gerechtigheid opgebragt.

De gelukzaligen daar tegen vonden hunnen gelukftaat, om dat zij eene voldoening vonden; en moet die voldoening daarom niet gaan over allerleie zonden, en allerleie voorwerpen betreffen, waar tegen dezelve bedreven wierden? gewis! zoo er flechts onvoldaan zij wegens eene eenige zonde, waar aan de gelukzalige zo wel als de verworpene fchuldig ftaan, dan gefchied er ongelijk aan de laatste, dat zij wegens dezelve geftraft worden, dan oeffent Gods Rechtvaardigheid eene oogluiking omtrent de eerften: voor alles wat den ftrafgenooten in de eeuwigheid wordt toegerekend, en hun lot rechtvaardig maakt; voor dat alles, wanneer het door de gezaligden mede gepleegd wierd, moet derhalven eene voldoening zijn opgebragt; —— lijden derhalven de evengenoemde om het kwaad aan

fchep-

ſchepzelen gepleegd, de reden, waarom de andere van dit lijden verſchoond blijven, moet liggen, in de uitgebreidheid der voldoening, aan welke zij hun geluk bebben dank te weten.

§. XII.

Laaten wij ons voorſtellen', dat onder de geworpenen in het verderf er zich bevinden, die door hen, welken in heerlijkheid zullen opgenomen zijn, op aarde nadeelen leden, welke gedachten moeten natuurlijk bij hen opkomen? *Zij* zullen den gelukſtaat hunner verdrukkers geheel aan de voldoening moeten toekennen; doch nooit, nooit vergeeten zij in hunnen jammerſtaat de verongelijkingen, de hooggaande mishandelingen, die dezelve hen toebragten. Verbeeldt u, hoe daar weduwen, weezen, andere verdrukten, gewagen kunnen van de traanen, de uitplonderingen, de ſchaaden, hun door verheerlijkten onwettig wreedaartig veroorzaakt; het blijft hier niet bij: —— Een ontijdig ontzielde ziet zijnen moorder, die hem den tijd tot bekeering afſneed, ter zaligheid ingaan: — daar roept een ander, die voormaalige Godsdienstſpotter verleidde mij tot ongeloof, zijne ſchriften enz. zijn de oorzaaken tot mijn verderf, ik ſtierf, voor dat hij

hij tot bekeering kwam, en de gemaakte indrukken bij mij kon uitwisfchen, en deeze treedt ter zaligheid in, terwijl ik het rampzalig gevolg drage der heillooze verleidingen, die hem vergeven zijn! —— fchrikbaarende denkbeelden vervullen onzen geest hier bij – ontuchtige, zedelooze, al komt gij naderhand tot bekeering, gij, gij hebt die en die, door uw voorbeeld, door andere fchandelijke middelen, verleid, op den weg tot goddeloosheid gebragt, waar van zij niet wederkeerden, zij herinneren zich aan die fnoodheden, nu zij er de vreesfelijkfte gevolgen van fmaaken, hun ach en wee! paart zich met de bitterfte vervloekingen tegen u; o afgrijsfelijke, o monfter, hoor ik hen zeggen, verwenscht zij het heilloos uur, waar in ik met u bekend wierd! zijn deze alle geene ftemmen des bloeds, die uit den afgrond roepen, dan kenne ik er geene! moet nu iets, het geen voldoening aan de Goddelijke Gerechtigheid heeten zal, niet zodanig iets zijn, het geen ook aan deze rampzaligen voldoet? —— zo zij toch zeggen kunnen, dat zij van de gezaligden nimmer vergoeding ontvangen hebben, dan zijn deze hunne fchuldenaars gebleven, dit moet de Goddelijke alwetenheid erkennen zo te zijn, de gerechtigheid heeft dan deeze rechten, die uit den Schepper

per zelven herkomſtig waren, bij de voldoening verzuimd, is 't mooglijk dat dit zoude kunnen wezen? zou Gods Gerechtigheid voldoening kunnen heten, waar bij ſchepzelen eindeloos veel te kort kwamen? zou zij gelegenheid kunnen overlaaten, dat er uit den afgrond rechtmaatig eeuwige wraak geroepen wierd over hen, die hij ter zaligheid hadde opgenomen! en dan nog vonnisſen, voor hen is echter genoeg gedaan aan mijne Rechtvaardigheid?

§. XIII.

Laat ons horen, hoe het hart der gezaligden zelve ſpreeken zal, bij het toneel der algemeene vergelding.

Struenſee zeide in de hope op zijne zaligheid, die hij bij Munters onderwijs verklaarde te gevoelen. „ Ik zoude in de andere waereld „ mijne zaligheid niet regt kunnen gewaar worden, indien ik wist, dat iemand, door mij „ verleid, ongelukkig was": de lijst van zulke gezegden bij ſoortgelijken was gemakkelijk grooter te maaken; laat ons ſlechts zien, dat dit geene zwaarmoedige invallen, maar woorden der billijkheid, der waare liefde zijn.

Wij hebben §. IX. ons reeds beroepen op het edel-

aar-

tig gevoel van berouw, hartzeer, drift tot vergelding, blijdſchap, als dit gebeurt, waar van iedere weldenkende ziel doortrokken is, op de bedaarde herinnering van bedreven ongelijk, op de berekening van de grootheid, de onbillijkheid, en het verwekte nadeel door het zelve — deze gezindheid, juist gevormd gelijk zij behoort te wezen, is een der charactertrekken van hen, die ten eeuwigen leven ingaan, en op het eigenlijk tijdſtip, als zij deze glorievolle intrede doen zullen, heerscht deze reine en volmaakte menſchenmin in hunnen boezem.

Juist dan, op dat zelfd tijdſtip, als zij hunne volmaaktheid voor het eerſte gevoelen, als zij in de nieuwe waereld tot een volmaakt leven zullen overgaan, juist dan zullen zij ook de eerſte proef geven hunner volkomene menſchenliefde, bij het uitvoeren van het vonnis des eeuwigen oordeels: wat ſtaat er van hem te wachten, op het zien, dat Echtgenooten, kinderen, vrienden, of wie het zijn zal, voor altoos wegzinken in den afgrond der ellende, waar uit zij zich nooit, nooit, wederkomen beloven zullen? wacht men, dat dit gezigt hun blijdſchap zal geven? wacht men dit, als hunne zelfsbewustheid, gevoegt bij de ontdekkingen, die zij verder verkregen hebben, zeggen zal: deze zijn

ver-

verongelijkt door u, door anderen, of ook wel het is door u toedoen, dat die en die de wegen des verderfs koozen of vasthielden? —— neen! het is onmogelijk dat de gezaligden dit verwijt kunnen verdragen; in Gods oordeel zelfs kunnen zij niet berusten, zo zij zich niet verzekerd houden, dat God alles aan die rampzaligen heeft aangewend, om vrij te zijn van derzelver bloed; hoe is het dan moogelijk, zich wegens hunne eigene wandaaden aan die ongelukkigen vrij te spreeken, bijaldien hun de verzekering ontbreekt, dat ook den verdoemden desweegens ten vollen alle beklag, alle verwijt benomen is? —— De gelukzaligen moeten derhalven weten, dat de verdoemden wegens hen voldaan zijn, of een gruwen zal hen eeuwig volgen over zich zelven; —— de gedagte immers, ik heb dien ongelukkigen kwaad gedaan, of ook ik heb het mijne toegebragt, dat een mensch, al ware hij mij vreemd, al ware hij mijn vijand, hoe veel meer een bekende, een vriend, een weldoener, zo afgrijsselijk, zo onherstelbaar verlooren is, hoe onlijdelijk zoude deze gedagte vallen, alleen bij de kleine gevoelens van waare menschelijkheid, welke wij in dit leeven slechts bezitten kunnen.

§. XIV.

§. XIV.

Het menschelijk hart eischt des eene voldoening wegens ongelijk; die te geeven, is eene wezenlijke behoefte voor dat der weldenkenden, der heiligen, der gezaligden zelven.

En zou de Rechter der gantsche aarde die niet goed keuren, daar zij menschen, in dit opzicht, tot waare menschen maakt? zou God dezelven goedkeuren, zonder te zorgen van die te vervullen? zoude Hij die vervulling hebben kunnen verzuimen, en evenwel zeggen, ik ben voldaan, mijne gerechtigheid is voldaan, offchoon het hart mijner in gunst en zaligheid opgenomen naar waarheid zegt, er is van het geen ik verschuldigd ben gebleven, het geen ik zoo gaarne zag goed gemaakt, onbedenkelijk veel onvoldaan en onvergoed overgelaaten?

God zelf, mijn Leezer, neemt deel in alles, waar over zich zijn schepzel met reden beklaagt; hij ziet, hij schat de traanen des bedrukten, en, offchoon de weenende een strafwaardig zondaar is, hij laat niet vaaren de werken zijner handen, hij aanschouwt de moeite en het verdriet; is het hem mogelijk, hij komt den lijdenden ter hulpe: en als wij dan handelen over zijne Rechtvaardigheid, zoude deze dan de verongelijkingen

gen zijner schepzelen niet wreeken? ieveren moet zij tegen alle onrecht, waar zij het vind, wie het ook doet, en tegen wien het ook begaan wordt.

Wat zouden de kinderen Gods, die bij de grondvesting onzer beneden waereld vrolijk zongen, nu denken? wanneer de uitkomst van het redelijk Godsbestuur op dezelve deze was — eindelooze zaligheid van eene onnoemelijke schaare menschen, op eene aangebragte voldoening — doch eene voldoening, waar aan zeer veelen niet deelden, waar van niemand eenig nut trok, dan alleen de eerst genoemden, waar bij niet gezorgd was, dat het geene deze laatsten, tegen recht en verplichting in, eenig schepzel te kort deden, aan dat schepzel ten vollen weder wierde goedgedaan! waar bij zelf een doemling de oorzaak van zijn onheil ten Hemel ziet opneemen, en echter nooit vergoeding voor dat verschrikkelijk nadeel van dezelve ontvong, nog immer te wachten heeft. Gewis Engelen zouden de voldoening niet vrolijk bezingen, zo het met dezelve dus gesteld ware; een hel van zulke ongelukkigen, en een Hemel van zulke schuldig gebleevenen (als zo eene gebreklijke voldoening onderstelt) zoude alles, behalven de hervatting hunner vroegere juichtaal, ten gevolge hebben.

Ik ſtap hier meede af van het betoog dat eene vergoeding aan de ſchepzelen geſchied moet wezen, bij aldien de voldoening dezen naam bij de Goddelijke Gerechtigheid zal kunnen draagen.

TWEEDE VOORSTEL.

Eene Voldoening, waar bij de rechten der ſchepzelen worden gehandhaafd, vereischt lijden en gehoorzaamheid aan de wet.

§. XV.

Gehoorzaamheid is de voorgemelde liefde, liefde van weldadigheid, waar bij men des zoo veel goeds laat genieten, als moogelijk is, als de wet bedoelde. Het laat zich ligt opmaaken, dat de voldoening eens zondaars aan zijne natuurgenooten deze gehoorzaamheid vordere; niet te gehoorzaamen zou nieuwe verongelijking wezen.

Eene gehoorzaamheid eischt de voldoening, die niet ſlechts eene vervulling is der plichten, of eene ſtipte opbrenging der verſchuldigde weldaaden, voor nu en vervolgends; maar ook eene gehoorzaamheid, die de ſchade te gelijk vergoedt,

goedt, wegens voorige te kortſchietingen; eene dubbele gehoorzaamheid derhalven. Een dieſagtig Rentmeester, bij voorbeeld, voldoet, wanneer hij voortaan het belang zijns Heeren behartigt, en tevens weder goed maakt, wat hij hem eertijds te kort deed. Een Eerrover moet niet alleen zich in 't vervolg wachten van kwaadſpreeken, maar daadelijk den goeden naam herſtellen, dien hij te vooren ſchond. Het Euangelij geeft ons eene proeve dezer dubbele verplichting, hij was voortaan eerlijk in zijn post, en wat hij ontvreemd hadt vergold hij weder.

Gelukkig nú wanneer deze ſchavergoeding moogelijk is, doch in hoe onnoemelijk veele gevallen is dezelve onmoogelijk? aan reeds afgeſtorvene kan zij niet geſchieden: die een ander in het eeuwig verderf bragt, kan dit nog minder doen; ja, laat in dit leven de lasteraar die zijnen naasten bedroefd, onbruikbaar gemaakt, hem vijanden op den hals geſchonnen heeft; laat de verleider der onſchuld, de voorganger in onmatigheid, verkwisting, ongeloof; laat elk zondaar, rijpelijk hier op peinzen; kan ik wel immer, zo mij en mijnen beledigden al het leven vergund wordt, weder goed maken, wat ik misdreef? — en het zal ras blijken, dat dit meestentijds ondoenlijk is, zelfs bij zeer gunſtige omſtandighe-

 den,

den, om dat dikmaal de aangebragte nadeelen volstrekt onherstelbaar zijn: (*c*)

Voldoening kan derhalven niet algemeen door enkele gehoorzaamheid geschieden: in maar enkele gevallen, en wel bezien zijnde, misschien in geen één geval, zou zij eene volle schadeloosstelling aanbrengen; — in onnoemelijk veele is zij langs dezen weg onuitvoerlijk, doch, waar in nu daadelijke gehoorzaamheid te kort schiet, vervangt haar en vergoedt het de lijdelijke: dit gaan wij aantoonen.

§. XVI.

Wanneer een bitter verdrukt en verdrietig mensch zijnen vijand, de oorzaak zijner rampen, ziet lijden, verschaft hem zulks een genoegen, zelfs noemt het menschelijk hart zulks in veele gevallen voldoening voor den verongelijkten: ten voorbeelde zijn de tweegevechten, zij verschaffen een soort van voldoening aan den beledigden

(*c*) Werdt dit ingedagt, zo en wanneer het moeste, het denkbeeld aan eene onlijdelijke wroeging over zo iets, 't geen niet te herstellen is, zou voor de eigenliefde zelf, anders een rijke bron van verongelijkingen, een breidel tegen dezelve wezen!

digden, door dien deszelfs vijand zich daar bij in het gevaar ſtelt, om van zijne hand eenig nadeel te lijden: zulk een ſlag van voldoening door lijden bedoelen wij hier echter geheel niet; wij beriepen ons wel op het menſchelijk hart, maar niet op een wraakgierig verbitterd, maar op een weldenkend welgevoelig hart, en op eiſchen van het zelve, die God goedkeurt, welker beginzels van Goddelijken oorſprong, en niet uit de zonden herkomſtig zijn; — en van dit laatste ſoort is elk voldoend genoegen, 't geen men ſmaakt, op het zien, dat een vijand lijdt, enkel om dat het een vijand is.

Lijden van eenen vijand bezorgt, dit wil ik zelfs eens toegeven, geheel geen ſchaêvergoeding voor den beledigden; doch dat vermogen behoeft ook het lijden geheel niet te hebben, en echter zal het een wezenlijk deel der voldoening uitmaaken.

Wij ſpreeken namelijk van voldoening aan de Goddelijke Gerechtigheid, dat is aan zijnen heiligen iever voor de rechten der menſchen, die door menſchen geſchonden waren.

Deze Goddelijke Gerechtigheid eischt door gehoorzaamheid herſtel van alles, waar in de geheiligde rechten zijn te kort gedaan; doch, blijft deze achter, blijven deze rechten gekrenkt, blyven de

goede gevolgen van dezelve ontbreken, en het kwaad der zonde daar tegen heerſchen: dan moet, dit houde ik voor toegeſtaan, daar uit voortkomen, dat Gods heilige natuur zijnen afkeer over deze dubbele weigering aan den dag zal leggen, te weeten door ſtraffen, dat is, door het lijden, waar van ik ſpreeke, den overtreder op te leggen: en als God nu op deeze tweevouwige wijze voor het rechtmatig belang zijner ſchepzelen zorgt, zal men moeten bekennen, dat de beledigde niets meer verlangen kunne van de Goddelijke Gerechtigheid om te belijden, dat de Rechter der gantſche aarde weldoet. – Lijden vervult dus, in zo verre, het gebrek aan daadelijke gehoorzaamheid.

Dus verre handelden wij over de voldoening, welke de rede eenen beledigden Mensch van de Goddelijke Gerechtigheid belooft; dan of dezelve uit geheel andere gronden, dan die van Goddelijke Gerechtigheid, en dus ook op eene geheel andere wijze, dan door lijden en gehoorzaamheid, zich eene voldoening voorſpellen kan, zullen wij aanſtonds in overweging nemen.

DER-

DERDE VOORSTEL.

Andere middelen ter Voldoening zijn de Rede niet bekend.

§. XVII.

Dit dan is van de Goddelijke Gerechtigheid zeker te verwachten, dat zij voor den beledigden vergoeding en voldoening aan deszelfs Rechter vraagen zal, en, zo de zondaar in gebreke blijft, hem ſtraffen; doch meer ook kan de beledigde van de Goddelijke Gerechtigheid niet te gemoet zien; wanneer het derhalven met het zondig menschdom ginge, enkel naar het beloop, 't geen de Goddelijke Gerechtigheid daar aan geven moet, wat zou daar van worden? al te maal zondaaren omtrent God en jegens elkanderen, was ieder mensch een ſchuldenaar, overkropt met invorderingen, welke hij niet konde betaalen, die dagelijks ja oogenblikkelijk vermeerderden, en wegens zijn onvermogen een verwezene, niets dan ſtraf, dat noodwendig blijk van Goddelijke ongenoegen over zijne voortgaande ongehoorzaamheid, inwachtende.

De hoofdſom van den menſchelijken toeſtand werd dan eindelijk enkele ellende, uiterſte rampzaligheid. Want, wanneer de Goddelijke verdraagzaamheid moede wierd, om langer gehoorzaamheid te vergeefs in te vorderen, en in te wachten, moest het daar toe komen, dat zij eenmaal het gantſche gewigt van haaren afkeer tegen de zonde over de geheele maatſchappij der zondaaren uitgoot: —— ongetwijffeld moest zo de uitkomst wezen; Gods alwetenheid kent den mensch, zijn onwil, zijn onvermogen tot voldoening door gehoorzaamheid; Hij ziet hem dagelijks de gemaakte ſchuld vermeerderen; Hij ziet den zondaar zijne langmoedigheid misbruiken tot nieuwe ongerechtigheden; nooit, nooit, al werd den mensch de geheele Eeuwigheid daar toe gegeeven, zou hij door zich zelven tot verbetering koomen: —— het is dus vruchteloos gehoorzaamheid in te wachten, dit deel der voldoening wordt des onmogelijk: het andere, lijden namelijk, moet daarom in al zijn kracht eens geſchieden; want, gebeurt dit niet, dan geſchied er immers nooit eene voldoening aan de Goddelijke Gerechtigheid.

De uitbreiding hier van gedoogt mijn beſtek niet: nadere aanmerkingen, die nodig zijn, zullen over dit ſtuk in 't vervolg nog voorkoomen.

Het

Het befluit, 't geen ik uit het gezegde reeds gemaakt hebbe, moest ik op deze plaats meiden, het is dit: uit kracht van Gods Gerechtigheid moet ieder zondaar eindelijk ongelukkig, hoogst ongelukkig worden, door Lijden, als het noodwendig gevolg van onverbeterlijk en fteeds aanhoudend plichtverzuim.

Zou dit nu het algemeen lot van het geheel menschdom worden? —— dit ware verfchrikkelijk, rechtvaardig echter! onderfcheidene gronden doen inmiddels hoopen en vermoeden, dat het einde van het geheel menfchelijk geflacht niet enkel verdriet, enkel onheil zijn zal: doch van waar zal men uitkomst wachten?

§. XVIII.

Thans zijn wij dan gevorderd tot het aangelegenst onderzoek, hoe zal een fchuldig, ftrafwaardig zondaar tot zaligheid komen, daar hij zijne plichtbetrachting, welke de Goddelijke Gerechtigheid daar toe gemaakt heeft, en maaken moet, niet volvoeren kan?

Hier verliezen de beftrijders der Voldoening, voor al in onzen tijd, den ftaat des gefchils gewoonelijk uit het oog: wij beweeren namelijk eene voldoening aan de Goddelijke Gerechtig-

heid, aan zijne heilige en blaakende gezindheid, die hem het geen recht en billijk is, zoo voor hem zelven, als voor zijne ſchepzelen, doet voorſtaan, om de voldoening hier aan tot eene voorwaarde ter zaligheid te ſtellen: maar geheel wat anders is, het geen wij noemen, zijne liefdevolle begeerte, om ongelukkige zondige ſchepzelen weder gelukkig te maaken: wij erkennen, wij aanbidden dit laatste mede in onzen God; wij noemen deze zijne gezindheid, den oorſprong van het plan en het aanzijn eener voldoening; maar voor deeze zijne liefdeneiging, om gelukkig te maken de geenen, die ongelukkig zijn, vindt men geheel geen middel voorhanden in het eigenlijk denkbeeld zijner Gerechtigheid: Barmhartigheid en genade moeten hier voor den mensch optreeden, gadelooze mensch- en ſchepzels liefde bij God kunnen hier alleen hoope geven.

§. XIX.

Menſchenliefde in menſchen ſtellen wij al dikmaal ongevoelig ten meetſnoere der menſchenliefde in God; en van daar menige dwaaling, en meenige verzekering, ook in dit ſtuk. Dat of dat eischt de Rede; en eigenlijk is het niet de Re-

Rede, maar flechts zeker begrip in ons, het geen dit gewijsde voortbrengt.

Menfchen van eenige deugdelijkheid vergeven, vergeten, in duizend gevallen, hunnen beledicer, wanneer die met een geroerd hart tot hen komt, fchuld belijdt enz. De beledigde wordt met hem geroerd, fchreit met den boeteling, hij wil zich niet wreeken, verheugt zich onuitfpreekelijk over deeze terug keering, meer dan over trouw geblevene vrienden, even gelijk de Vader over den berouwhebbenden zoon Lucas 15. Dat meer is, de verzoende poogt den boeteling alle zwarigheid van het hart te ftrijken; beangftigt zich deze over het een of ander kwaad gevolg zijner misdaad, o! dat is niets, zegt hij, zo het in zijne macht ftaat, hij zal dat wel beredderen, en hij hoopt hem op met vriendelijkheden, om toch de fmart te vergoeden, in welke hij hem gebragt vindt.

Zo handelt een mensch dikwerf omtrent eenen belediger, en hij verdient lof in veele gevallen met zoo eene handelwijze.

Doch niet bij elke belediging, nog aan ieder belediger is deze wijze van vergeving prijzens waardig; —— want, als de belediger nu eens iemand zij, van wien men weten kon, dat hij deze goedheid misbruiken zoude; als de fchade, die

die hij had toegebragt, eens zeer groot ware; of de perſoon van den beledigden zelven daar in op het gewigtigſte betrokken ware; als de gedagte kwijtſchelding dingen betrof die eenen anderen toebehoorden; in zulke en meer andere gevallen vordert de manier der voorbedingen tot vergiffenis, bij menſchen onder elkanderen, de uiterſte behoedzaamheid.

§. XX.

Stellen wij maar eens, dat eenig menſchelijk Rechter de evengenoemde wijze van ſchuld vergiffenis volgde, omtrent groove rustverſtoorders, hoe zou men hem doch betijtelen? zou men niet zeggen, die man, welke maar vergeeſt en vergeet, als hij gebeden en geſmeekt wordt, die op het zien van traanen, op het hooren van beloften, enz. zich met zijne gedaagden verzoend, hem van ſtraf ontheft, en op een gelijken voet ſtelt met eerlijke lieden, is te laf, te zwak voor zijn post; hij is onrechtvaardig; hij kwetst eed en plicht; hij verbeurt het vertrouwen des volks; hij ſtelt de maatſchappij in het oogſchijnlijkst gevaar. *Zo* zou men ſpreeken, ook zij, die willen, dat menſchen eigenlijk gezegd niet

niet ſtraffen, maar ſlechts voor de wetten van het volksbelang moeten zorgen.

En, wanneer nu God eens zo handelde, wanneer de geheele waereld de maatſchappij ware, welke onder zo een Hoofd ſtond, wat zou het dan zijn? wat zou men dan zeggen? intusſchen men verbeeldt zich den hoogen God zodanig te handelen, wanneer hij, door alle andere wegen, buiten eene alzins naauwkeurige voldoening, eenen zondaar ter zaligheid toelaat.

Ik moet dit nader betoogen, en wanneer het zal gebleeken zijn, dat buiten eene ſtipte voldoening, het zij door eene volle gehoorzaamheid, welke wij beſchreeven hebben, of, bij gebrek van deze, door een uiterst zwaar en evenredig lijden, geen zondaar door de Goddelijke Gerechtigheid ten eeuwigen leven kan worden toegelaaten; zal het tijd zijn, om de beredeneerde gronden op het plan der verzoening, 'tgeen wij omhelzen, toetepasſen; - en uit dezelve haare verhevenheid en aanvalligheid voor de Rede aan te toonen.

§. XXI.

Wij ſtaan toe, het is verſchrikkelijk, het is niet te verwachten, dat het geheel menschdom

ten

vollen aan alle de gevolgen en onheilen van zijn zedelijk verderf zal worden overgegeeven; eene herftelling, ten minften voor een gedeelte, is voor de Rede hoogst vermoedelijk; – doch deze herftelling is niet van de Goddelijke Gerechtigheid, maar van het geen wij meer bepaald zijne menfchenliefde noemen, te verwachten §. 18. Partijen geven intusfchen mede toe, dat dit uitwerkzel der Goddelijke goedheid verbetering bij den zondaar vordert, en met eenen verharden toeftand in zijnen boozen weg niet kan famengaan.

Dus ontftaat de vraag, of berouw en bekeering bij den overtreder niet genoegzaam zijn, om hem van de Goddelijke goedertierenheid vergeving en zaligheid te doen verwerven?

Wij moeten hierop, uit hoofde van Gods Gerechtigheid, gelijk gebleken is, dus fpreeken: bij aldien er eenig kwaad gevolg van het onrecht of plichtverzuim, dat hij begaan heeft, overblijft, 't geen niet verbeterd is, dan kan dit niet zijn. Immers hier door zou er eene ftrijdigheid wezen, tusfchen de vorderingen van Gods goedertierenheid en gerechtigheid: deze laatste wil het onrecht verbeterd hebben, de eersfte intusfchen wil den zondaar, dien de gerechtigheid vervolgt, gelukkig zien; en zou zij

de

de eisſchen der gerechtigheid doen zwijgen? dit ware zo veel, als haar te krenken; het ware goedhartige zwakheid in den Opper-Rechter te noemen.

Maar kunnen die gevolgen, door den berouwhebbenden zelven, misſchien niet verbeterd worden? wij handelden §. 15. reeds over de vergoeding, die men met den besten wil en de gunſtigſte omſtandigheden in dit leven kan toebrengen, doch deze had luttel weinig in, van 't geen dezelve bevatten moest: de hoogſte rechtvaardigheid moet daar over haar ongenoegen toonen, §. 17. de zondaar lijde derhalven, maar wanneer moet dit lijden een einde nemen? wanneer heeft de Goddelijke Gerechtigheid daar meede genoegzaam haaren afkeer tegen de zonden getoond?

De zondaar worde daarom verbeeld in het toekomende leven: hoe zal hij daar den naam verwerven van voldaan te hebben aan zijne verdrukte, meermaalen diep ellendig gemaakte, medeſchepzelen?

Wil men hem aldaar in den ſtaat der zaligheid verbeelden? hem lust en vermogen toekennen, om te verbeteren, wat hij onrechts deed? men dient zich dan eenig denkbeeld te maaken van de moogelijkheid, waarop zulks ge-

ſchie-

fchieden kan: maar geene moogelijkheid liet zich hier fcheppen, dan door wonderen, die nieuwe wonderen zouden vereisfchen, en nog veele ongerijmdheid in de onderftelling overlaten.

De ter zaligheid voorbefchikte zou dan (want er fchiet niet anders over) door berouw en bekeering moeten voldoen, onder het lijden der ftraffen, die hem, om dat hij niet voldaan heeft, volgen; dan dit is te ongerijmd, om daar over iets meer te zeggen, en onderftelt de mooglijkheid van zedelijke verbetering, onder het eigenlijk lijden der ftraffe, het geen wij zien zullen, dat zonder een wonderwerk mede onmoogelijk is.

§. XXII.

Bij den mensch zelven is des geen middel voorhanden, om zijnen naasten zodanige vergoeding te doen, als deeze van hem kan vorderen, bij gevolg blijft hij eindeloos deszelfs fchuldenaar, een fchuldenaar van de verfchrikkelijkfte foort kan hij zijn in onderfcheidene opzigten.

Wat valt er des nog uit te denken? wat, buiten de voldoening, welke wij beweezen door eenen

eenen plaatsvervanger? ik zal kortelijk melden, wat hier op kan geantwoord worden.

Men kan vooreerst zeggen, wanneer Berouw en Bekeering de voorwaarden zijn, op welke ieder zondaar tot zaligheid zal worden toegelaten; dan verkeert ieder ook in zo verre in de moogelijkheid, om al zijn lijden, zijne verongelijkingen, welke hem door eenen anderen werden aangebragt, door dien gelukſtaat vergoed te zien; en zal niet de geen, die het meest geleden heeft, dan nog gaarne belijden, dat God hem hier mede eene groote genade betoont? zal de meest verdrukte het bij zijn zaligwording onrecht noemen, dat ook zijnen verdrukker, op deszelfs berouw en verbetering, barmhartigheid geſchiede? Immers neen! zou hij zich dan niet tevens herinneren, dat ook weder anderen hunne ontevredenheid om dezelfde reden over hem zouden kunnen openbaaren enz? Doch geene klacht, geen ſchijn van klacht over geleden ongelijk, zal 'er bij iemand hunner overſchieten; allen zullen zij Gods goedertierenheid roemen, allen ten hoogſten voldaan zijn, en de grootste vijanden elkanderen broederlijk omhelzen.

Wij erkennen, dit ontwerp tekent groote menſchelijke goedwilligheid; doch wel bezien zijn-

de, ſtrijdt het, in onderſcheidene opzigten, tegen die Rechtvaardigheid, welke men daar mede wil te vrede ſtellen.

§. XXIII.

Laat ons eerst aannemen, dat niet alle verongelijkte zondaaren in dit leven tot berouw en verbetering komen, gelijk de ondervinding dit bewijst ook zoo te wezen; laat ons voor als nog mede ſtellen, dat deze dus voor altoos van de zaligheid verſtoken blijven; hoe bekomen dezen dan de ſchaêvergoeding, welke wij gezien hebben, dat in het tegenwoordig leven veelal onmoogelijk is, bij den verongelijker? maar waarom kwamen zij niet tot Berouw en Bekeering? mag men zeggen; —— doch ſtond zulks in hunne macht? vrage ik weder, op hoe veele wijzen kunnen ouders, goede vrienden, Godsdienst beſtrijders den mensch, die aan hunnen invloed onderworpen is, Berouw en verbetering zedelijk onmoogelijk maaken, zelfs de kennis van dit middel verbergen enz? —— Boven dien, de Rede neemt aan, dat alle omſtandigheden van het leven, onder zekeren invloed van den Schepper aller dingen, gebeuren; de omſtandigheden, die Berouw en verbetering bij den eenen begunſtigen;

gen, bij den anderen verhinderen, ftaan dus mede onder dien invloed; en hoe rechtvaardigt men nu den Schepper zelven, over het geven dier gunftige omftandigheden aan den eenen zondaar, die een der voornaamften kan zijn, en het weigeren van dezelve aan anderen, die veel min fchuldig, die de mishandelde van den eerstgenoemden zoude konnen wezen?

Eindelijk, dit plan der zaligwording maakt wel den weg ten Hemel gemakkelijk, en voor zondaaren, die denzelve gelukkig ten einde brengen, hoogst aanlokkelijk, en eindelijk volkomen bevredigend; dan, dat dezelve niet ftrooke met Gods Rechtvaardigheid en Goedheid, als Heer en Rechter van het geheelal, nog ook met het duurzaamst belang der zondaaren zelven, welke men langs dien weg behouden wil, zal ik ftraks aanwijzen; —— thans vrage ik flechts; hoe lange moet het Berouw en verbetering den fterftijd voorafgaan? dit zal men niet onderneemen te zeggen; edelmoedig behoort het antwoord te wezen: het is genoeg, al gebeurde dit in de laatste oogenblikken! en nu zullen deze laatste feconden eenes zieltoogenden genoegzaam zijn, om eenen zondaar van dat eeuwig verderf te bevrijden, waar in de medeplichtige zijner euveldaaden voor altoos nederzinkt, niet, om dat

hij meer, langer, hardnekkiger zondaar was; maar enkel, naardien hij, op een ſterfbed nedergeworpen, zijne laatste ſnikken niet aan de deugd toewijdde? dit deed zijn medgezel, die ſleet zijn geheel vroeger leven mede in de ondeugd, maar nu hij reeds de vierſchaar des Eeuwigen te gemoet treedt, valt hij in de ſchuld, komt tot inkeer, en verwerft een eeuwig geluk. Is dit rechtvaardigheid, mijn Lezer! een billijk loon naar werken? beſlisſen eenige oogenblikken, die op de ſom van 't geheele leven niets toe of afdoen, bij God, des menſchen eeuwigen toeſtand? zou de onmeetelijke Volmaaktheid, wanneer deze oogenblikken haar ſlechts welbehaaglijk zijn, alle de vorige jaaren, en de euveldaaden, die zij gebaard, die zij door onuitwisbaare ſlegte gevolgen vereeuwigd hebben, voorbij zien, vergeten, en dat, zonder eenige vergoeding aan die ſchepzelen, welke onder die gevolgen zuchten, verteeren, verlooren gaan?

Ik mag immers zeggen, zonder eenige vergoeding, wegens die gevolgen van vroegere euveldaaden· want welke eene vergoeding kan een ſtervende leveren? ten hoogſten kan hij door woorden en gebaarden zijn innerlijke ſmert, zijn beter inzien, zijne oprechte gezindheid tot een deugdzaam gedrag openbaaren, de omſtanders

vermaanen, bidden, vergeving vraagen, enz. maar tot eigenlijke daaden ter verbetering komt hij niet, dit maakt onder anderen soortgelijke sterfbeds bekeeringen zeer twijffelachtig (*d*)

Terwijl ik mij hier voorts nogmaal beroepe op het geen in onze 15 §. over de vergoeding van bewezen ongelijk gezegd is.

§. XXIV.

Zaligheid op enkel Berouw en bekeering van eenen zondaar loopt derhalven in tegen het belang der beledigde menschheid; en zeer tastbaar is dit, zo er eeuwige straffen zijn; doch wanneer men nu deeze laatste ontkende, en wanneer allen, ook die, welke onboetvaardig en in zonden hartnekkig ten grave daalden, eindelijk eens zalig worden, en wanneer God door zijn Alvermogen alles herschept in zijne waare zo natuur-

(*d*) Om mijnen Leezer hier omtrent aanleiding te geéven tot eigen nadenken, wijze ik hem slechts tot *Pontoppidan kragt der waarheid*, die ook zijn werk gemaakt heeft, om proeven te geven hoe het met de bekeering van eenige groote en ten uitersten schadelijke zondaaren, op hunne doodbedden, toeging; bijzonder verzoek ik eene aandachtige overweging bij bl. 207. als mede bij de gevallen bladz. 92 en 296. van diergelijke bekeeringen voorkomende.

tuurlijke als zedelijke volkoomenheid, dan zal toch een toneel van algemeen Hemels genoegen opgerigt zijn, en eene gantſche vergetelheid van onrecht plaats hebben!

Dit ſtelſel ſchijnt derhalven het regte te wezen, dat er buiten onze Voldoening kan plaats grijpen, om ieder mensch en elk overig ſchepzel ten laatsten geheel te vreede te ſtellen wegens het ongeluk, dat hij door de zonden geleden heeft: het doet der Godheid ook, als Heer en Eigenaar der waereld, recht wedervaaren, in zulk eene wederoprigting aller dingen, daar zedelijk kwaad nergens meer eenige ſtoornis zal aanbrengen, maar, elk zich bindende aan de Goddelijke wetten, algemeene en onderlinge liefde heerſchen, en zedelijk goed met natuurlijk geluk altoos verbonden zijn zal.

Heuglijk uitzigt voorwaar! bekoorlijke waereld, wiens inwooneren ſteeds als broeders ſamen woonen, op wien geen nijd, geene verwoestende hartstochten gekend worden, daar menſchen in elkanderen menſchen vinden, daar bij die gelukzaligheden, welke de eene mensch in den anderen kan overſtorten, nog komen de genoegens, waar mede God den boezem der menſchen kan vervullen, nog komen de genoegens, welke de natuur, zo ſchoon, zo mild als haar

naar de Schepper zelve hervormen zal, van alle zijden moet aanbieden; verrukkelijke toeſtand! overal een Tempel der Godheid! overal de Heerlijkheid des Heeren, overal hoogst geſtemde menſchelijke Godsdienst! —— allerwegen geluk, ſchoonheid, orde in de natuur, – volkomenheid en gevoel daar van in de gewaarwordingen, in de bedrijven bij alle menſchen! — gelukzaligheid! – gelukzaligheid, die nog ſteeds aanwasſen zult!

De Rede vleit zich, dat eene ſoortgelijke herleving van waare menſchelijkheid nog eens gebeuren moge; hoe hunkert het hart, dat iets van deugd, braafheid, vriendſchap, algemeene liefde kent, naar zulk een tijd! —— dan, dat dit niet te wachten zij op de voorzegde gronden, gaan wij aantoonen.

§. XXV.

Niemand zou eeuwig lijden, is de ſtelling, maar alle tot geluk koomen, ook die derhalven, welke dit leven, zonder berouw, maar in zonden volhardende, verlaaten hebben.

Worden deze nu aanſtonds na hun dood tot geluk toegelaaten? dit is niet mogelijk, zonder een hartveranderend wonderwerk; want bijal-

dien hunne ingewortelde kwaade hebbelijkheden daar door niet op een ſtel en ſprong veranderd, en goede zedelijke beginzels hier ingeſtort worden; zijn zulke ſlaaven der ongerechtigheid ongeſchikt voor dat geluk. Een wonderwerk derhalven van het grootste ſoort moet hier aangenoomen worden, — vindt iemant welligt daar in geene zwarigheid, dan vraage ik, verongelijkt zodanig een wonderdaad van plotſelijke herſchepping in een diep bedorven hart hen niet, die door een moeielyk berouw een ſtrijdvolle bekeering om dien zelven ſtaat van geluk vooraf geworſteld, gearbeid hebben? dit dunkt mij kan niet geloochend worden: doch hoe veele dingen maken het denkbeeld van zulk een wonder voor de Rede niet al onverduwbaar?

Waarſchijnlijker doet zich daarom dit begrip voor: zij, die in den vollen ſtaat hunner zonden ſterven, zullen na dit leven voor een tijd in een ſtaat van loutering doorbrengen; die loutering zal zeker ſoort van lijden zijn; door middel van dat lijden zullen zij de afſchuwelijke natuur van het zedelijk kwaad leeren kennen, tot berouw en zedelijke verbetering gebragt worden, enz. Maar hoe onmoogelijk wordt dit weder bij rijpere overweging! in een toekomenden ſtaat van lijden zoude een bedorven hart tot

ver-

verbetering komen! daar het hier onder lijden doorgaans juist tot het tegengestelde overslaat! hoe ver is hier de slaaf zijner lusten van onderwerping bij eenig droevig kwaad! hij worstelt tegen zijne rampspoeden aan, zo lange hij kan, en, moet hij het opgeven, dan zijn wrevelige jammerklagten, verbittering op God, ten laatsten vertwijffeling wegens dezelve, natuurlijk de uitwerkingen, die zij bij hem te weeg brengen. Op welken grond toch verwacht men nu wat beters in een toekomend leven, al weder zonder wonderwerk? wat is er al voords van zo een berouw en verbetering te wachten, 't geen alleen door gevoel van lijden wordt uitgewerkt? is straf alleen genoeg, om denkbeelden en gevoel van deugdelijkheid te verwekken, die oprecht standvastig en algemeen werkdadig zijn? kan straf de zondenlust uitrooijen, en den Hemelzin instorten? dat hier de waare menschkunde en de ervaring uitspraak doe!

Dit Berouw is derhalven nooit te wachten in de eeuwigheid, zonder wonderwerk, en, zo het dus ontstaan mogte, was het nog niet genoegzaam tot zijne bedoeling! —— Een woord moet ik hier bijvoegen over het denkbeeld van eene vernietiging dezer rampzaligen; een woord slechts; te weten dit – waar is een voor-

 beeld

beeld dat God eenig ſchepzel vernietigd heeft? — brengt het denkbeeld eener vernietiging niet mede het denkbeeld van onvermogen bij God, om met zo iets eenig nut te doen? en loopt dit niet ten vollen in tegen het denkbeeld zijner almacht, zijner wijsheid? —— Dat vernietigd wordt, wordt der maatſchappije ontnomen, deze verliest hier bij; de mensch die vernietigd wordt, verliest zelfs alles: en het een noch het ander laat zich niet vereffenen met de nodige ſchaêvergoeding: — vernietiging, op een zondig leven ten ſtraffe geſteld, zal den zondaar niet afſchrikken. Ach! leerde de ondervinding almede niet, dat, ook door zich den ſtaat der toekomende vergelding als eene vernietiging te verbeelden, menſchen, wie weet hoe veele? aangemoedigd worden, om onbeſchroomd voort te zondigen!

§. XXVI.

Laat mij op het gevoelen van een eindelijk Berouw nog deze nodige aanmerkingen maken.

Voor eerst, dat het zelve ſteunt op een denkbeeld over de zondenſtraffe, het geen door zeer voornaame mannen zo wel gewraakt als verdedigd is: ſtraffen namelijk moeten ſlechts

ten

ten voornaamen oogmerke hebben de verbetering van den zondaar en de ſtuiting van het zedelijk kwaad; wanneer men ſtellen wil, dat in de toekomende waereld ſtraffen tot loutering dienen zullen, en ophouden, wanneer de Lijder tot inkeer en deugdelijke verbetering zal gekomen zijn; dit denkbeeld, weet men, lijdt groote tegenſpraak, welke men bij alle onze Godgeleerden, die over dit ſtuk wijsgeerig gedagt en geſchreven hebben, kan vinden: doch dit onderzoek ligt buiten mijn plan: alleen mogt ik het niet voorbij, op dat men zien zoude, dat deze grondſlag van het ſtraks gemeld gevoelen een betwist beginzel zij, waar op men dus nog iets beweeren noch loochenen mag.

Ten tweeden onderſtelt dit gevoelen, dat de ſtraffen, die den onboetvaardig geſtorvenen na dit leven overkomen, hem ter verbetering zullen dienen: maar moeten zij alleen den afſchuw tegen het zedelijk kwaad bij den Lijder ſlechts verwekken? gewis neen! immers zijne ſtraf is een exemplaar voorbeeld tot afſchrik van alle zedelijke wezens, die gevaar lopen van tot zedelijk kwaad te komen; en hoe nu zal de ſtraf dien indruk maken, bijaldien Berouw en wederkeering tot deugdzaame gezindheden een einde

de maakt aan deze ellende? zal niet de nog deugdzaame zelf in dit leven, bij gelegenheid van eenige zeer aanlokkelijke bekooring ten kwaade, gevaar lopen, bij de eerste bedwelming, die hem op de betoverende kracht der zonden bevangt, te denken: O door berouw, onthouding, weder uitoeffening mijner toch heerschende goede beginzels, kan ik de straf althans in de toekomende waereld ontduiken: en hoe zal de reeds booze handelen? hij, die ondanks de leer van de eeuwigheid der straffe evenwel rustig voort vaart, om zijnen verkooren zondenweg te blijven vasthouden? Deze aanmerking scheen mij hier van pas te wezen, want bij aldien straffen, die alleen op berouw eindigen, geen genoegzaamen breidel leveren tegen de ondeugd; mag ik dan niet zeggen, dat deze zwakheid, welke God dit hoognodig middel ten onze nutte doet aankleven, in de daad eene onbillijkheid van God zelven tegen het menschdom en andere zedelijke wezens insluite?

Men brenge zich §. 20. te binnen, O! bij aldien dit denkbeeld van goeddadige zwakheid in God, of althans dat van slechts slaauwen afkeer tegen het zedelijk kwaad, aangekweekt met eenigen schijn van reden, kon bepleit worden; wee dan der waereld, van wegen de zonden-

drif-

driften! zo gaarne wilde daarom het hart, dat alleen naar zijne verbodene lusten hoort, ook dit denkbeeld van de Almachtige Godheid maken! en geeft men het den draad niet in de hand tot zulk een hoonend, zo verderffelijk denkbeeld? wanneer het heet; hebt flechts berouw, verbeter u naar vermogen te eeniger tijd, en al het kwaad, dat gij gefticht hebt, neemt God dan over, hij zal dat te regt brengen, hij zal dat vergoeden.

Eindelijk, ftelt men in dit gevoelen eene wederoprechting aller dingen, deze daad van God kan niet, dan door wonderen, althans door niet minder dan ongewone invloeden van Zijne Almacht op onze tegenwoordige wooning van zedelijk en natuurlijk kwaad, gefchieden; even zo min, als de in zonden groot, grijs, en ontaard geworden mensch tot zedelijke verbetering, zonder buitengewoone invloeden van die zelve hartvernieuwende Almacht, komen kan; gelijk wij reeds hebben opgemerkt. Maar welke gronden van hope zijn er, dat God tot zulk eene reeks van bovennatuurlijke daaden befluiten zal? eindelooze barmhartigheid, oneindige Goddelijke aandrang, om wél te doen, om gelukkige menfchen te maaken, zal het hier weder moeten zijn, waar op deze onze verwachting fteunen

kan;

kan; maar wat belooft ons, dat God dezen lust zal involgen, dat hij die zal laten gelden, boven den even oneindig grooten afkeer van het zedelijk kwaad? is het dan bewezen, dat van alle Gods zedelijke deugden zijne eindelooze barmhartigheid eigenlijk de hoofdvertooning in onze zondige waereld moet maaken? —— En waar is het dan nog bewezen met die zekerheid, welke wij hier hebben moeten, dat eene altoos ellendige aarde, ellendig met allen die daar in het zedelijk kwaad gesticht, en tot het einde van hun leven onderhouden en voortgezet hebben, niet zou kunnen dienen ten nutte van andere waerelddeelen in het toekomende leven; en zo dit eens zo ware, dan zou die goedheid aan dat kleine stipjen, 't geen wij bewoonen, eenen inbreuk maken op Gods goedheid omtrent het algemeen: dat is, het zoude geene goedheid zijn; zij, die er bij te kort kwamen, mogten zich daar over beklagen.

BESLUIT VAN DIT HOOFDDEEL.

§. XXVII.

Nog andere dingen, die hier wel voegen zouden, willen wij verzwijgen; ik vleije mij tot hier toe geene onderſtelling gebezigd te hebben, om ſluitredenen te vormen, die mij niet was toegeſtaan: ik wete ten minſten niets van het tegendeel; ik hebbe alleen de rede geraadpleegd, en wat de geloofsleer over deze en die voorkomende dingen zeide, niet in aanmerking genomen: deze herinnering hebbe ik hier nodig, om niet verkeerd beoordeeld te worden; ik geloove de leer mijner Kerk met al mljn hart; doch niet wat deze zegt, maar het geen de Rede denkt, had ik beloofd voor te draagen.

Thans willen wij het geen behandeld is ons in de hoofdtrekken herinneren, om daar mede den overgang te maken tot het volgend Hoofddeel; - zij waren zaakelijk deze: God, die buiten twijffel den mensch onzondig, en met een aanleg tot zedelijke deugd, heeft voortgebragt, ziet hem hier van ontaart, vervreemd; hij ziet zijne Rede aan de zinnelijkheid, zijn edelen Geest aan den invloed van het lighaam,

op

op eene treurige wijze onderworpen; elk hunner keert zich met eene onbeſchrijffelijke drift naar zulke ſtoffelijke genietingen, welke met ieders bijzondere neigingen tot aardſche genoegens meest overeenkomen; hartstochten, die de Rede bedwelmen, verwoesten, gebieden in het hart, dat van weldenken en weldoen zijne hoofdzaak moest maken; – en zo levert de Geſchiedenis der menschheid een verhaal op van daaden, waar aan de Rede dikmaal niet anders toebragt, dan dat zij haar vernuft leende, om het kwaad te verzinnen, de middelen ter volvoering uit te denken, en de beletzels op te ruimen.

Zo wierd hij, die als de Stedehouder der Godheid hier op aarde geſteld was, een misdadige! een misdadige tegen God, tegen zijne medeſchepzelen, en tegen zich zelven; ja de voorbeelden liggen in de ruimte voor de hand, waar in zij, die met de êelſte geestvermogens beſchonken waren, de grootsten van deze misdadigers wierden.

Met de zonde tradt eene vreeſelijke reeks van onheilen de waereld in: beſchouwt men de levendige en levenlooze natuur op aarde, de dieren, de menſchen tot elkanderen: wie overziet de onorde, de verwrikking, de vernieling, de ſchrikbaarende voordbrengzels der zonden? welk

een ontroerend onderſcheid van den ſtaat, waar in alles zou geweest zijn, alles nog zou toegenoomen hebben, bijaldien deugd, in plaats der albedervende zonde, het rigtſnoer der menſchelijke bedrijven gebleeven ware! —— De zondaar zelf is nog van allen het akeligst verſchijnſel; men vindt hem niet zelden gebukt onder krankheden, armoede, verachting, die hem voor de Maatſchappij onbruikbaar maakt, en zulks door zijne eigene misdrijven: zijn Geest vatbaar, om aan Engelen gelijk, ja om een evenbeeld der Godheid te weezen, is zo geheel ontluisterd, afſchuwelijk door lusten, oogmerken, denkbeelden, die hem geheel van God doen verbasteren; voor blijdſchap, vergenoeging, kloekmoedigheid, beroeren hem angst, ongenoegen, woelzieke onrust; kortelijk, in plaats van Gode gelijk te zijn, is hij eene zoon der ellende, een tegenbeeld der Godheid.

Dit alles ziet de Oppereigenaar van alles, hij doorziet het in den diepſten grond, in de verſte gevolgen; wat moet er bij dit Weezen van enkele volmaaktheid gebooren worden, op zo een gezigt van het maakſel zijner handen? zijne aanbiddelijke wijsheid, door onafmatbaare goedheid in werking gebragt, weet wel, door duizend middelen, die wij van agteren tot onze verbazing ont-

dekken, het zedelijk kwaad in te toomen, ja wezenlijke nuttigheeden, althans voor de waereld, zoo als zij thans is, daar uit voordtebrengen; doch altoos kan dit zoo niet gaan; een toekoomend leven ſtaat er op het tegenwoordige te volgen, en dit kan geene algemeene hervatting van zonde en dood zijn.

Men vindt deugdzame menſchen op de waereld; zij zien het kwaad en weenen, zij ontdekken het in zich zelven, worſtelen daar tegen, pogen goed te zijn, en goed te doen, en mislukt hun zulks, het is tegen hun oogmerk aan, zij zoeken het te verbeteren, en maken daarin vorderingen; dezen, dezen hopen, dat het toekoomende leven de volle bevrediging hunner gezindheden leveren zal, hunne hoope heeft alle waarſchijnlijkheid; alleen dit beklemt hen, zij hebben het hunne toegebragt tot de jammeren, die de aarde overſtroomen, zij doen zulks nog door hnnne daagelijkſche ſtruikelingen, en God, die oordeelt zonder aanzien van perſoonen, weet derhalven ook deeze gebreken, noemtze ongehoorzaamheeden tegen het Recht gepleegd, 't geen hy moet handhaven: hoe verbeteren zij het ongelijk? zij zelve kunnen niet, niemand anders dan God, door wonderen van goedheid, is hier toe in ſtaat, hier houdt de rede op: zij weet niet, of God dit zal willen, nog op wat wijze hij dit zal kunnen doen. Dus

Dus ver zijn wij gekoomen. Onderzoeken wij nu de leere onzer Voldoening uit dat oogpunt; of de rede in haar vinden kan de ontdekking der manier, waar op God, volgens zijne Gerechtigheid, zondaaren kan, en zal zalig maken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Onze Leere over de Voldoening bevat de vereischten, welken de zaligheid van zondaaren vordert.

EERSTE VOORSTEL.

Gepastheid eener plaatsvervanging in 't algemeen.

§. XXVIII.

Laat ons eerst het waare denkbeeld, 't geen wij aan dit woord hegten, vastſtellen.

Wij denken onder deze kundigheid eerst aan eene eigenlijk zogenoemde perſoons vervanging, die er weederkeerig tusſchen den Middelaar, en hen, voor welken hij voldoet, plaats grijpt; de Middelaar wordt gereekend met hunne zonden belaaden

te zijn; al wat des ter voldoening van hen gevorderd wierd, is door hem overgenoomen; en heeft hij de voldoening opgebragt, dit wordt geoordeeld door zijne verbeelden gefchied te zijn: er is dus hier eene wederkeerige plaatsbekleeding.

Dan, hier uit ontftaat nog eene andere betrekking, tusfchen God en den Middelaar. Wanneer namelijk die zondaaren, welken hy verbeeld heeft, in eigen perfoon de voldoening hadden opgebragt, dan waaren zij ook in zoo verre bevoegd, om onmiddelijk met de verzoende Godheid over hunne zaligheid en de middelen daar toe dienende te handelen: maar nu voldeeden zy door eenen anderen, deze is derhalven, uit de natuur der zaak zelve, de man, met wien God, over de gevolgen der voldoening, eigenlyk zal handelen, gelijk hij de perfoon was, wien God over de voldoening had aangefprooken; by gevolg zal de Middelaar niet alleen de mond der Godheid tot zyne verlosten zijn; maar, om dat hy plaatsbekleeder, verdiener der zaligheid is, ftelt hem de bevredigde God den gantfchen fchat der zegeningen ter hand, welken hij in die gezegde betrekking, als een billyk loon, bij de Goddelijke Gerechtigheid verworven heeft.

Dus ziet men hem noodzakelyk, zoo wel ten uitdeeler der zaligheid gefteld, als hy de verwerver

ver daar van was; in zekeren zin, zoo wel plaatsbekleeder der Godheid bij menfchen, als hij die der menfchen bij God is; en op deezen grond al meede is alles aan hem onderworpen; en daarom onder het ruimfte uitzigt hier van verkeerende, riep onze Jezus zyne bedeesde volgelingen ter moedgeeving, ter bevordering der vertrouwelijkfte gehoorzaamheid, toe, *mij is gegeeven alle macht in Hemel en op Aarde!*

§. XXIX.

Is nu deeze plaatsbekleeding ftrookende met het geen wij over de vereischten ter zaligheid hebben opgemerkt?

Dus verre al weder zal alleen ons onderzoek over dit ftuk lopen. De ontelbaare vraagen daarom, die er over eene plaatsbekleeding, in het afgetrokkene, mogen gedaan worden, laten wij onaangeraakt liggen, voor het geen zy zyn.

Dit is onloochenbaar: eene perfoons verwisfeling, waar bij fchuld of voordeel van den eenen op den anderen werdt overgedraagen, is in het menfchelijk leven te gewoon, dan dat er voorbeelden van behoeven genoemd te worden: en geene had ooit gewigtiger oogmerken, noch heil-

rijker gevolgen dan deeze; nooit was 'er eene van zoo veele noodzaaklijkheid.

Thans daar over nog dit weinige ſlechts: wij hebben in het voorige Hoofddeel gezien, dat 'er geen uitzigt zij tot herſtelling in het zedelijk en natuurlijk geluk der zondige waereld, dan door Gods bijzonderſte tusſchenkomst: God moet den ſteeds voordbruiſchenden ſtroom van het kwaad ſtuiten, die door geen mensch te temmen is; God moet, op de eene of andere wijze, de veronge- lijkingen, die menſchen pleegden, en niet her- ſtellen kunnen, vergoeden. — Is dit niet zoo veel, als God zelven tot plaatsbekleeder te maaken? in de zaak is het waarlijk niet anders, als men hier op doordenkt, hoeveel gevoegelijker is het nu, eenen plaats bekleeder in den volſten zin aan te neemen, gelijk wij omhelzen, die goed maakt, wat menſchen bedorven? die zulks doet, onder den tijtel, van in plaats der menſchen te komen; die als zodanig, en van God, wiens Rechtvaar- digheid hij voldoet, en van de menſchen, voor welken hij optreedt, onderſcheiden is, en e chte tot beiden de gevalligſte betrekking heeft?

§. XXX.

In hem ziet men derhalven zo veel, als de geheele fchaar dier begunftigden, welken ten eeuwigen leven zijn opgefchreeven : hierin is op zichzelven, niets ongerijmds; maar alles is verbazend: menfchen, die daar van nimmer hoorden, zouden op de eerfte kundfchap van zoo eene Goddelijke fchikking, met de eerbiedigfte benieuwdheid opzien, reikhalzende zouden zij uitzien, hoe toch dit plan liggen mogt: laau v, onnadenkend Christen, hoe zouden zij uwe koelheid, ook omtrend dit wonder der Goddelijke liefde, befchaamen, veroordeelen? en wanneer hun nu aangetoond wierd, dat dit Hoofd dezer gelukkige maatfchappy dezelvén, op de zekerfte wijze, tot waar geluk bragt; dat hij alle bezwaar, bij God of eenig fchepzel, tegen deze hunne ftaatsverbetering, ten vollen opruimde; dat hij deeze rechtvaardig en door alle redenen onvermijdelijk maakte? — blijdfchap zou aller zielen roeren, aller harten vervullen!

Laat mij er dit nog bijvoegen: er is geen leerbegrip over den oorfprong van het zedelijk kwaad in de waereld, dat voor de Rede aannemelijker valt, dan dat der onmiddelyke toerekening

ning. Hier uit worden veele dingen klaar en overredend, die anders hard en onrechtvaardig ſchijnen: bij voorbeeld de dood der jonge kinderen; men kan deze uit den natuurlijken toeſtand der ouderen zekerlijk verklaaren; maar zedelijk laat zich dezelve met Gods Rechtvaardigheid en onmeetelijke menſchenliefde niet over een brengen, dan door de aanneming van een plaatsverbeeldend hoofd, het geen zondigde, en daardoor de ſchuld en ſtraf van zonden overbragt op allen, die hij verbeeld heeft. —— Hier op nu ſtaat het verbond der verlosſing, waar van wij hier handelen; dit wordt wijs, weldadig, hoogst rechtvaardig, uit hoofde dat eene verbonds voorſtelling, 't geen den mensch in het ongeluk gebragt heeft, is voorafgegaan; men kan hier uit ook eene goede rede geven op de vraag, waarom aan gevallene Engelen zo wel geen weg ter verlosſing moge opengezet zijn, als aan den mensch? het is ten minſten duidelijk, dat, bijaldien deeze niet in een Hoofd zondigden, hun geen onrecht geſchiedt, dat menſchen, die op deze wijze al tot de zonde kwamen, een tweede Hoofd ter hunne zaliging gegeeven zy.

TWEEDE VOORSTEL.

Gepastheid van den Perſoon, die de plaatsbekleder is

§. XXXI.

Wij gaan over, o n het geen wegens de verrichtingen van den plaatsvervanger door ons geloofd wordt, te beproeven of zij eene waare voldoening verſchaffen, waarop de Zaligheid van zondaren, volgens gelegde gronden, kan verwacht worden.

Het zal niet ondienſtig zyn, vooraf ons bij den aanzienlijken perſoon te bepaalen, die in deeze zedelijke betrekking de Voldoening opbrengt. Hoe moet hij behoedanigd, welk ſlag van wezen moet hij zijn?

Eene ligte overweging ſlechts zal ons overtuigen, dat hij, die tusſchen God en menſchen ſtaat, God over menschen te vrede ſteldt, ook God, ook mensch moet zijn.

Hij moest God zijn: men bedenke, de plaatsbekleeder moet opbrengen wat Gods Rechtvaardigheid vorderde; van hem ziet men te gemoet die verbetering, welke de ſchaêvergoeding der ſchepzelen zal heeten; en het werk der zaliging zelve is in zijne handen geſteld: alleen dit

brengt ons tot verſcheidene bewijzen. Immers om de billijkheid de uitgeſtrektheid der vorderingen, die het hoogſte Recht maakt, in te zien, moest hij de alwetenſchap der Godheid bezitten: ware zijn iever voor het Recht niet even oneindig groot, als die den Opperrechter aandreef, om op de Voldoening aan te houden; dan was het van hem onmoogelijk te verwachten, dat hij tot het opbrengen van dezelve, tot al het lijden, alle de moeite, welke daar aan vast ware, die volle bereidwilligheid hebben zoude, waar mede hij moest te werk gaan; eene oneindige heiligheid en rechtvaardigheid behoorde daarom in hem gevonden te worden: zou hij voords de vergelding aan al wat klachten over zonden aanheffen konde toebrengen, hij behoorde ook daar toe de macht, de wijsheid, de goedwilligheid Gods te bezitten. De beſtrijders der Voldoening, zagen wij, zijn genoodzaakt tot Gods wonderdoend alvermoogen hunne toevlucht te neemen; dit vermoogen om zulke wonderen ook te kunnen doen, met de wijsheid en verdere volmaaktheeden, om te weeten, waar en hoe zulks behoorde, moet men voorzeker in den plaatsbekleeder aantreffen.

Eindelyk dient het gantſche ſchepſel, 't geen in de Verzoening betrokken is, het volst vertroü-

trouwen in hem te kunnen ſtellen; elk hunner moet overreed zijn, dat de zorg van de ſtiptſte voldoening hem vervulle; elk hunner moet zich op hem verlaaten, elk met hem geheel te vrede weezen; en hoe is dit omtrent hem te verwachten, zo men niet wete, dat in hem alle Gods volheid woont?

Ik merke hier bij nog aan, om dat ik het nergens beter wist te plaatſen, dat deze Goddelijke perſoon, die de eiſchen van het Opperst recht voldoen zal, onderſcheiden moet wezen van God, wiens Rechtvaardigheid hier meede genoeg geſchiedt: de plaatsbekleedende Borg heeft hier bij immers het aanzien van eenen ſchuldenaar, van wien de ſchuldeiſcher verſchillen moet; dit zij gezegd op het geen in 't ſlot der 29 §. ter loops is aangemerkt.

§. XXXII.

Voor de noodzaakelijkheid, dat onze Middelaar, bij de Voldoening, in ons bepaald oogpunt begreepen, mensch ware, pleiten de volgende redenen.

Hij zou optreeden voor eene beleedigde menscheid; deze ſchaëvergoeding, zo veel het nodig ware, bezorgen; aan wien was dit te ver-

trouwen? een Goddelijk perſoon ja wist, wat menſchen te kort kwamen; wist, hoe dit goed te maaken; en eene blaakende zucht der oneindige rechtvaardigheid en liefde gloeit in hem, zo ras hij als plaatsvervanger zich aanmerkt, om dit te doen: —— maar hij. die menſchen vervangt, om menſchelyk lijden goed te maaken, dient ook het hart van een mensch te hebben, in den ſtaat van eenen lydenden mensch te verkeeren: dan gevoelt hij teevens bij eigene ervaaring, hoe die natuur daar bij te moede is: ik kan mij hier over niet anders uitdrukken dan op deeze wijze: de kennis, de liefde, de macht, de wijsheid van God hebben zoo veele noodzaaklijkheid, en brengen zoo oneindig veel toe, tot de voldoening, als §. 30 kortelijk is aangeweezen; doch iemand, die bij eenen anderen de waare deelneeming in zijn belang zal onderſtellen, wil altoos dat zich dezelve verbeelden zal in zijne plaatſe te zijn; wij hebben immers door dien verborgen trek, welke met zoo veel anderen in ons hart begraven ligt, dikwerf bij zulk eene begeerte het woord in den mond: „ ſtelt u eens in mijn geval, verbeeld u, datge „ in mijne plaatſe waart! de Hoofdwet tot den naasten, hebt hem lief als u zelven, ſteunt ook op dezen wijzen grondſlag, in onze natuur ge-

gelegd; kortom, een plaatsvervanger, ook door ondervinding afgericht, voldoet alleen aan de eischen van het menschlijk hart.

Geen mensch ook zou, bij de Voldoening, de nodige vrijmoedigheid vinden tot den Middelaar, zoo deeze enkel de hooge God waare: ieder zondaar, door levendig ontzag voor de Godheid getroffen, zou zich weerhouden vinden van de gulhartigheid en onbedeesdheid, met welke hij zijnen herſteller behoort aan te ſpreeken, hij wenscht hem gewis iets anders, dan een God, en liefst zijn Broeder, zijn natuurgenoot te weezen.

Eindelijk de plaatsvervanger moet, voor menſchen, niet meer noch minder opbrengen, dan het geen menſchelijk is, hij moet derhalven een waar mensch zijn, om voor menſchelijk lijden en menſchelijke gehoorzaamheid bekwaam te weezen.

Het ſpreekt van zelven, dat het geen zijne Godheid en zijne menschheid tot de voldoening bijdraagen, zich daar na vereenigen moeten. Wij behandelen hier echter de vereeniging zijner twee natuuren niet, doch de Redeleer begrijpt, dat zulks in den Middelaar vereischt wordt: en vindt men zulks in den geenen, die daar voor wordt opgegeeven; hij is dan ook van deze zijde behoedanigd, gelijk hij moeste.

§. XXXIII.

§. XXIII.

Laat ons alles toepasfen op den gezegden perfoon, dien wij als den Verlosfer begroeten. Lezer! wanneer wij ons hem regt konden voorftellen, onuitfpreeklijk vol zou ons hart worden, vol edele verrukklng ons denkvermoogen!

Jefus is menfch; een wezenlijk, een volmaakt menfch, gelijk wij nog zien zullen.

Jefus is Godmenfch; God en menfch maken, faam genoomen, den perfoon uit, die de plaatsbekleeder is van menfchen, welken zalig zullen worden, die herftellen zal, wat deze in de waereld en aan menfchen misdreeven; die dat doen zal, gelijkmatig, volgens de regels der hoogfte, der eenigfte Rechtvaardigheid.

Gij aarde, door de zonde ontluisterd, gij gantfche fchepzel, dat daar op der ijdelheid onderworpen wierd; zie hier eenen perfoon optreeden, die de hervorming van het mismaakte, de vergoeding van geleedene nadeelen onderneemt: en gewisfelijk zal hij het zoo vast uitvoeren, als hij het onderneemt. God zijnde, weet hij alles, wat 'er te verbeteren is; God zijnde, kan hij niets dulden, dat verbeterd moet weezen; God zijnde, vlamt hij, alles den luister weder te geven, waarin de Godheid alleen haar behaagen fcheppen kan.

Ver-

Verwacht echter van hem geene geheele vernieuwing van alles, waar bleef dan het betoog der Goddelijke Rechtvaardigheid tegen het zedelijk kwaad? de verandering, welke hij zal fcheppen, zal aan de ftrafvorderende Gerechtigheid Gods geleegenheid overlaaten, om zoo wel haare verfchrikkelijke proeven te geeven, als aan de Goddelijke genade en liefde, om de haare ten toone te fpreiden. De doorlugtige perfoon, van wien wij fpreken, heeft namelijk voorgenoomen, om dat te vergoeden aan fchepfelen, wat een zeker getal van menfchen, die hij wil zalig maaken, daaraan te kort zijn gekoomen, of daadelijk misdreeven hebben; niet verder zal hij gaan met het weldadig herftellingswerk, dat hij voorheeft, maar ook voorzeker zoo verre zal hij het uitzetten; geen ftip zal aan deeze hem nodige voldoening mangelen.

Hij voegt daartoe bij alvermogende Godheid eene waare menfchelijke natuur – uw Middelaar kent dan bij bevinding de behoeften, den geheelen toeftand der menfchheid — zijn inborst, het gevoel van zijn hart, is waare, hoogstvolkomene menfchelijkheid —— hij denkt, gevoelt, lijdt, werkt, verlangt als een menfch — en is daarom bevoegd om als zijn eigen geval het uwe te beoordeelen, de billijke eisfchen van ons hart bij iedere gelegenheid te weten. Ver-

Verongelijkten! de voldoening aan uwe belangen kon daarom aan niemand beter vertrouwd worden; die beste, die eenige volkomene aller menſchen, weet het leed te ſmaaken, dat u is aangedaan door allen die u beledigden; wat oneer, trouwloosheden, wat alle misdrijven tegen u in hebben, wat zij op uwe ziel te weeg bragten, is hem uwen Broeder bekend; en hij weet ook, door welke wegen die wonden, die verliezen, tot de meeste voldoening van uw hart, kunnen geheeld worden; —— hij weet dit te doen, hij kan, hij zal het doen, daar voor zijne Godheid niets onmoogelijk valt.

Verwacht gij, beledigers van hem, daar tegen niets, dan dat de macht der Godheid zich, met alle moogelijke goedwillIgheid, inſchikkelijkheid, en den besten menſchenzin, zal vereenigen.

Menſchen! wie ook, hoe groote eere wedervaart onze natuure, God vervangt hier onzen post! God, die ons ſchiep, die alles ſchiep! — die God is tevens mensch: o wat ontbreekt er nu aan onze gerustheid wegens ons belang? wat zou ons wederhouden? noopt ons niet alles, om vertrouwelijk die goedheid te voet te vallen, daar hij tevens mensch is? geen ſchamper ongevoelig valshartig groote der aarde, maar een volmaakt menſch; zoo een menſch die weet, die doet, alleen naar dat

het

het de menschheid vordert! —— de mensch-heid, in den geringsten, den verachtelijksten, den onwaardigsten, welke tot de menschheid behooren mag.

Ontzachgelijke Majesteit, voor wiens troon, als dien van den Rechter der gantsche aarde, wij met de diepste verlegenheid over onze zonden nederknielen! in dien Middelaar vindt gij den man, die u over een afgevallen menschdom alleen kon te vreede stellen; niets, dat Uwe Rechtvaardigheid hem oplegt, zal bij hem eenigen tegenstand, eenige twijffel zelfs ontmoeten. God! hoe kunt ge aan hem Uwe deugden beoefenen, en tevens uwe schepzel-liefde verzadigen! hoe dierbaar is die man, en het bestek, waar aan hij zich verbonden heeft, in uwe oogen!

Engelen! ontelbaare soorten van verstandelijke wezens, verplet door verbazing, staat gijlieden over dien man, en het ontwerp, dat hij volgt, nu al reede; en wanneer het u eenmaal klaarer blijken zal, dat hij voldeed, rusteloos eeuwen lang bezig was, om over alle zijne beminden, hoe snood zij waren, God en al het schepsel, door onnoemelijke middelen van macht en wijsheid, volkomen te bevreedigen: wanneer uit de hel zelve dit getuigenis aan den Plaatsbekleeder zal gegeeven worden, hij vergoedde ons alles,

wij erkennen ook in het gantsch gevoel onzer ſmarten dat zij, die even ſnood waren als wij, die ons verdrukten, die ons tot dezen ſtaat der pijniging bragten, rechtvaardig ten Hemel intreeden; en zulks om het geen de Borg in hunne plaats heeft aangebragt. – Hoe veel hooger zullen daar bij uwe juichende toonen klinken, hoe veel groorere dingen zullen zij bevatten, dan bij het eerſte ſcheppingswerk?

Men vergeeve mij deeze uitweiding! zij was de vrucht eener getroffenheid, die ik hier met moeite weerhoude, van zich ſterker, en in meer bijzonderheeden uit te laaten.

DERDE VOORSTEL.

De Voldoening van onzen Middelaar zelve.

§. XXXIV.

Dit aangelegen ſtuk, waartoe wij thans gevorderd zijn; moet vooral het weldaadige, het redelijke, het voldingende der plaats vervangende voldoening beſluiten.

Wij zullen eerst meer in het algemeen de voordeelen, welke Jeſus Christus in zijne aangeweſe-

ne

ne hoedanigheid toebrengt, beschouwen, om daarna dezelve te toetsen, of zij de waare en verlangde voldoening inhouden?

De eerste en algemeenste vrucht van 's Heilands middelaars werk, is het geen Petrus noemt, *een nieuwe hemel en nieuwe aarde, waarin geregtigheid wonen zal; ook een wederoprigting aller dingen.* Dit bekoorlijk uitzigt voorspellen zig de bestrijders der voldoening van Gods oneindige schepselliefde, gelijk wij gezien hebben; doch men kan niet loochenen, dat eenige dingen daar op aangemerkt, en buiten deze nog andere, die door mij niet genoemd zijn, deeze hope tegenspreeken. Wij verwachten dit van den plaatsbekleedenden Borg, die, zo als zijn eigen mond gezegd heeft, *naar het huis zijns Vaders is henen gegaan om voor de zijnen eene plaats te bereiden*; van hem verwachten wij zulks, wien eene bevredigde Godheid het herstellingswerk heeft opgedraagen.

Wij behoeven hier inmiddels niet te bepaalen, welke de juiste betekenis dezer gezegden zij: die zin, welken ieder daar aan hegt, is voor mijn oogmerk genoegzaam; en die zin is een staat van geluk, van orde, van zedelijke en natuurlijke regtheid, en wel berekend naar den toestand van lijden en daden in het tegenwoordig

leven; een ſtaat, waarin al het afſchuwelijke, dat wel eer de zonde aanregtede, een einde neemt, waar in men zig overvloedig voor al het geledene vindt te vrede geſteld; naardien men zien zal, dat al het voorige heeft moeten dienen tot het gantſch zeer uitnemend eeuwig gewigt van Heerlijkheid, het geen in dat zalig *nu* zal aanwezig zijn.

Ik ben echter verre met mijne gedagten van het gevoelen, dat *alles* eenmaal aan deze groote herſtelling dienen zal. Ik geloove dat een onnoemelijk aantal zondaaren daarvan altoos zal uitgeſlooten blijven, en even zo denke ik over de redenlooze ſchepſelen.

Dan, hoe groot of klein het getal dier gelukkige lotgenooten ook zijn zal, zij, die daar aan deelen, zullen zig ten uiterſten voldaan houden; zullen zij zig ook niet ſchadeloos geſteld zien? zij zullen zeeker! want voor het lijden, dat hunne medegezaligden hen veroorzaakten, ontfangen zij een eeuwig geluk: de eeuwigheid en het volmaakt heil van dezelve vervangt derhalven de ongelukken des tijds; zaligheid is het, altoosduurende zaligheid, met welke zy worden te vreede geſteld.

Ik beroepe mij hier op het geen wij aan partij hebben ingewilligd §. 20. Want in een bete-

ke-

kenis, zoo groot, zoo rijk, als nimmer in het hart van eenig mensch is opgegekoomen, belooft het Euangelij, dat Jesus dat herstellingswerk van Zedelijk en Natuurlijk geluk zal uitvoeren.

§. XXXV

Ik zeide straks, dat op verre na niet alle zondaaren aan deeze wederoprechting deelen zullen; ik herhaale dit gevoelen mijner kerke hier met opzet; doch twee aanmerkingen diene ik hier op dit stuk te maaken.

Vooreerst, dat dit gevoelen, dat van allen maar eenigen tot zaligheid door dien Middelaar gebragt worden, niets het allerminste zelfs beneemt aan de waardije van Jesus voldoeninge: deze namentlijk verspreidt haare voordeelen juist zoo verre, als het eeuwig ontwerp van voldoening insloot; dat is te zeggen: door de Voldoening wordt slegts een gedeelte van het zondig menschdom tot de zaligheid geregtigd; dog wegens deze is aan alle menschen door den Middelaar genoeg gedaan, en hierom blijft zo wel het ontwerp als de uitvoering der Voldoening groot en wijd uitgestrekt. De tweede Adam geeft dus in zo verre den eersten niets toe, maar doet zijne Voldoening werken bij allen, zoo wel als de eerste ook allen in zijne rampvolle

ongehoorzaamheid betrokken hadt. Ik verzoeke inmiddels noch, dat hier bij de 34 §. vergeleken worde.

Ten tweede, dient men niet te vergeten, dat, zoo zeker als de Voldoening de oorzaak zij van zaligheid, de oorzaak der verdoemenis met de voldoening niets gemeens heeft: het onverzoend uiteinde der geenen, die verlooren gaan, is te zoeken in hen zelven: zij bij voorbeeld, die onder het Evangelie leven, gaan ten verderve door hun ongeloof en den aankleve van dien; *dit ongeloof nu wordt* door de Voldoening *nog gewerkt nog gestijfd:* in tegendeel, het wordt daar door gewraakt, en op allerlije wijze aangetast. Dat ongeloof nu vindt zijn oorsprong en hardnekkig vermogen van tegenstand in den menscn zelven; het wierd door Gods eeuwig raadsbesluit slegts toegelaaten, om te mogen blijven woeden; en op dit onberispelijk goedvinden van God bepaalde hij ook, dat zij, door dat ongeloof voor de Verzoening onbewoogen en onvatbaar blijvende, volgens hun eigen goedvinden, de vrugten daarvan derven zouden.

§. XXXVI.

Zoo intusschen de Voldoening geene eindelijke za-

zaligheid aller menſchen inſluite, hoe worden dan zij, die van dezelve beroofd blijven, voldaan, zoo als gezien is dat geſchieden moet?

Wij kunnen hier op veel dat toereikende is ten antwoord geeven; vooraf worde dit echter opgemerkt: het is onmooglijk in de bijzonderheeden aan te toonen, op wat wijze elk ſchepſel, door de zonden beledigd, ſchadeloos geſteld worde: dit is onmoogelijk zegge ik, naardien het tevens onmoogelijk is, te bereekenen, welke ſchadeloosſtelling ieder benadeelde vorderen kunne, daar het al verder onmoogelijk is, die ſom der nadeelen, en de waarde van elk deezer op zichzelven te bepaalen.

Onmoogelijk, zegge ik, is dit, voor menſchen namelijk; ons bepaald verſtand, vooringenomenheid, en wat niet al meer, beletten ons hier het vonnis uittewijzen, wat iemand aan eenen der verkoorenen tot zaligheid juist te kort koome, en welke vergelding hij met reden daar voor vragen moge.

Wij moeten ons derhalven hier te vreede houden met ſlechts algemeene proeven, met eene ſlechts hoopsgewijze beſchouwing van het geen de Middelaar, in de plaats zijner verlosten werkende, aan de menſchen, die zij benadeeld hebben, toebrengt.

De eerfte proef is deeze: Jefus, het bewind van Hemel en Aarde in handen hebbende, is de groote oorzaak der voortduring van ons tegenwoordig waereldgeftel; hij deed den dag van het algemeen oordeel verfchooven blijven tot hier aan toe; hem heeft het zondig menschdom, en ieder verworpeling dank te weten, dat ondanks deszelfs diepe onwaarde, deszelfs hoogfte ftrafwaardigheid, alles zijnen loop behoude, dat de Goddelijke langmoedigheid en goedertierenheid, eeuwen lang, het onrecht lijde, het geen zijne ftraffende Rechtvaardigheid, zoo deze zich niet, op eene dus verbazende wijze, hadt gelieven in te binden, van het eerfte oogenblik, bij ieder zondaar gewrooken zoude hebben.

Men zegge op dit laatfte niet, waar was dan de betooning der Goddelijke goedheid gebleeven, bijaldien zijne Rechtvaardigheid aanftonds ware toegetreeden, om het kwaad te ftraffen? want wij antwoorden hierop, die goedheid had zich reeds bewerkftelligd aan den mensch, op de aanbiddelijkfte wijze, ten tijde, eer hij tot het zedelijk kwaad verviel; het betoog dezer deugd was dus gegeeven: naar billijkheid zou haar des de Rechtvaardigheid hebben moeten vervangen; om welke reden toch zou men van de eene deugd eene dubbele proeve vorderen, en de andere geheel

heel werkeloos laaten? waarom zou de goedheid voor en na de zonde behooren bedrijvig te zijn, en de Rechtvaardigheid moeten ſtil zitten?

Er is des eene opſchorting der ſtraffende gerechtigheid zigtbaar, op eene verbazende wijze zigtbaar, over het menſchelijk geſlacht, en ten zijnen gevalle over het aardrijk, waarop het zelve huisvest; deze danke men aan den Middelaar! Hij immers beheerscht alles en zal het beheerſchen, tot dat Hij het Koningrijk den Vader zal overgeven, op dat God zij alles in allen. —— Maar is deeze opſchorting der ſtraffen, dit vertraagen van de beloften van 's Heeren laatſte toekomſte, niet eene onberekenbaare weldaad voor de aarde, en allen die daarop zijn? ik moet dit, om weder niet te breed uit te weiden, aan de overdenking van mijnen Leezer overlaten. Denk dan, Lezer, aan alles goeds, dat hier zoo veele eeuwen op de aarde gezien, geſmaakt wierd, door zoo veele duizenden; houdt alles voor geſchenken van den Plaatsvervanger, voor eene betaling, die hij der waereld doet, wegens het volk, welks plaats hij goedgevonden had te vervullen. —— Wat ontbreekt 'er aan deeze vergoeding? of is er overſchot? Jaaren, levensjaaren, vol van goed, van eere, dikmaal, jaaren bij den minst bedeelden begeerlijk genoeg, om niet dan met ſchrik aan

het eindigen van dezelven te denken: dit vergeldt de Middelaar voor de enkele daaden van benadeeling, welke zijne vrienden gepleegd hadden!

§. XXXVII.

Men moet bekennen, dunkt mij, dat, gelijk Jesus alles, wat hij in de aanstaande Eeuwigheid vernieuwen zal, rijkelijk te vrede stelt over de zonden zijner verbeelden § 34; hij in de tegenwoordige waereld alles verplicht tot eene dankbaare belijdenis van voldaan te weezen: dit schiet er nog overig, ik gevoele het te duidelijk, om het te verzwijgen, hoe worden zij voldaan, die door de schuld der zijnen in eene rampzalige verdoemenis storten, waar uit zij nimmer verlost zullen worden, nimmer eenig voordeel van Jesus voldoeninge smaaken?

Deze bedenking heeft mij, ik bekenne het gaarne, eerst verleegen gemaakt, doch bij rijpere overweging vond ik het andwoord, dat mij geheel te vrede stelde. Vooreerst, Jesus verlosten staan wel dikmaals schuldig aan het eeuwig ongeluk van anderen, doch alles hangt hier af van de wijze, waarop zij daaraan schuldig staan; hebben zij hen dadelijk ten verderve gebragt? dan zou men redeneeren konnen, derhalven hij, die hunne misdrijven boeten zal, moet die rampzalige ook daa-

delijk uit dat verderf weder optrekken: doch zoo is het met de zaak niet gelegen. Jesus verlosten zijn met al, wat zij gepleegd kunnen hebben, slechts de zedelijke oorzaaken van dit onheil hunner natuurgenooten: bij gevolg mag men van hunnen plaatsbekleeder ook alleen vorderen, dat hij de zedelijke oorzaaken, die ter hunne gelukzaligheid leidden, zal hebben aangewend: en dit heeft hij gedaan, door de toediening van die ontelbaar veele middelen, welke, of als eigenlijk zoo genoemde zedelijke middelen ter verbetering, of onder andere benamingen bekend zijn: het is onnodig, dat ik dit voor een nadenkenden Lezer bewijze, daar het zich even als §. 35 hier ligtelijk laat opmaaken, dat en zij, die onder het Euangelij, en zij, die buiten het zelve, door medewerking van Jesus gekogten, verloren gaan, overvloedige vergoeding ontfangen uit 's Heilands onvermoeide zorge ter hunne verbetering, geduurende hun geheele leeven aangewend, voor die meer of mindere daaden, redenen, of wat het zijn moge, over welke zij zich als aanleidingen tot hun ongeluk beklaagen kunnen.

Men kan nog schuldig staan aan eens anders verdoemenis, door hem het leeven te verkorten: want men snijdt hem daar door den weg tot verbetering met geweld in eens af; maar is zelfs ieder dag levens eene gift, die men Jesus te danken

ken heeft, ik vertrouwe gerustelijk, dat de levenstijd, welke deze onrechtvaardige ontzieling is voorafgegaan, met alles goeds, dat dezelven opleverde, ook eene rijke betaaling, even als in de voorige gevallen, behelzen zal, voor die veele of weinige dagen, van welke zij beroofd wierden: en dit is hier weder de geheele voldoening, welke zij begeeren kunnen; vermids niet hunne ontijdige dood, maar hunne onverbeterde leefwijze voor dezelve, de reden is van den jammerſtaat, waarin zij plotſling nederſtorten.

§. XXXVIII.

En dit zij genoeg over de Voldoening in 't algemeen, welke Jeſus hun bezorgt, die door zijne verbondelingen verongelijkt, benadeeld waren. Deze Voldoening, door de benadeelden zoo wel als de bedrijvers verlangd, vorderde de Goddelijke Gerechtigheid; God kon intusſchen uit zijne onmetelijke goedheid die ſchadeloosſtelling zelf niet veroorzaaken, om redenen onder anderen §. 20, 26 opgegeven; maar Godebetamelijk kon zulks geſchieden door eenen Plaatsvervanger §. 29, en die komt derhalven in ſtede der zondaaren, die ter zaligheid zijn voorbeſtemd, onder de Wet, die de manier der Voldoening bepaale;

paalt; en deze manier is, gelijk wij §. 16, 17 gezien hebben, gehoorzaamheid aan de wet der liefde, of, bij gebreke van die, lijden dier ſtraffen, door welke God zijn hoogst ongenoegen, over het niet opvolgen der liefdewet, te kennen geeft. Wij komen des tot de meer bijzondere wijze, op welke dit zedelijk Verbondshoofd de gedagte voldoening te weege brengt.

Dit zal echter nog niet ten vollen duidelijk zijn, zonder deze nadere aanmerking.

Lijden, zagen wij, vooronderſtelt ongehoorzaamheid, gebrek aan liefde en aan voldoening: de Middelaar nu komt niets in zijne gehoorzaamheid te kort, zo als gezien is; het ſchijnt des vreemd, dat hij zou lijden moeten: dit is zoo; doch 'er waren bijzondere redenen, waarom een Middelaar lijden moest, al bragt hij alle de opengelaten ſchulden aan de wet ten vollen op, al betaalde hij derzelver eiſchen voor het vervolg volkomen.

Want voor eerst, verwacht de geheele zedelijke waereld, van den algemeenen Schepper en handhaver der orde, des geluks en der liefde onder zijnen Schepzelen, onloochenbaare bewijzen, die niet min ons hart door vreeze roeren voor zijn ongenoegen, als de blijken zijner liefde op onze genegenheden werken moeten.

ten: hier van is, zoo veel de ruimte toeliet, iets gezegd §. 26.; maar wanneer nu de Middelaar enkel aan gehoorzaamheid van daadelijke plichten ware verbonden geweest, wie had dan de vreefelijke proeve van Gods heiligen tegenzin in de zonden bij hem waargenoomen? men had dezelve dan nergens in dit leven naar behooren gezien: want de Middelaar bindt den toorn van God in over eene zondige waereld, §. 35. hier en daar ziet men wel eens iemand lijden; maar hoe gemakkelijk valt het ons zondigend hart, om zulks uit geheel andere oorzaaken, dan uit Gods afkeer tegen het zedelijk kwaad, afteleiden; ten beste der waereld daarom al weder, wierd de plaatsbekleedende Middelaar aan lijden onderworpen, ten beste der waereld kwam hij daarom op aarde: hij kwam er op znlken tijd, om zulk een lijden te verdraagen, in zulk eene menfchelijke gehoorzaamheid uit te blinken, als wij in hem waarneemen.

Ten tweeden, de Voldoening aan menfchen, die de Middelaar door zijne gehoorzaamheid moest opbrengen, was liefde aan allen, hoe dezen dan ook mogten zijn, vijanden en vrienden, deugdzaamen en boozen, want omtrent allen waren zijne gunftelingen fchuldenaars: vij-

an-

anden en boozen moesten hem derhalven mede omringen, hem op de proef zetten, en aan allen, aan de allerſnoodſten, moest hij de daaden van geduld, toegeeflijkheid, goeddadigheid, in vergelding van geleden kwaad, en ſoortgelijken, die de wet vorderde, betaalen: derhalven onder het lijden koomen dan alle die onaangenaamheden, onder welke zij, die hij verbeeldde, hunne plichten geſchonden hadden.

Eindelijk nog dit, het geen maar door enkelen over Jeſus lijden te recht is opgemerkt. Wanneer de Middelaar immer op aarde kwam, en zich vertoonde alleen in die deugd, welke hij moest doen uitblinken, dan was het, vooral in die zondige eeuw, waar in hij te voorſchijn trad, buiten wonderwerk onvermijdelijk, dat men hem niet deed lijden: men overzie ſlechts het kwaad onthaal, 't geen onzen Jeſus van menſchen op aarde bejegend is, men moet het afgrijzelijk noemen: maar was het anders, dan eene natuurlijke involging der zondige driften, welke zijne tijdgenooten tegen hem opvatteden? zijn er voorts werkingen der booze geesten, haaten die het Koningrijk van licht, 't geen Jeſus ten ſtigter heeft, poogen zij dat te verſtooren, hoe zullen zij dan op dit doorluchtig hoofd zijn gebeten geweest! hoe hebben

zij

zij gevlamd hem te doen wankelen in dezen zijnen proeftijd? een onoverzienlijk toneel van lijden was des den Middelaar beschooren, zoo rasch hij zijnen voet op de aarde zette: en dit wilden nog God nog Jesus zelve door wonderwerken beletten, maar bevorderden dat veeleer, om dat de bitterheden van dit lijden al mede verstrekten, ten betooge van dien vreesselijken afkeer Gods tegen de zonde, welke volgens de eerste aanmerking, op dit stuk zo even gemaakt, door het algemeene belang vereischt wierd.

§. XXXIX.

Ik moet nu nog den inhoud der naast vorige § in onzen Jesus aanwijzen, en dit zal ik met weinige hoofdtrekken zoeken af te doen. Jesus gehoorzaamde, hij leed; beide zoo als zijne meergenoemde betrekking medebragt, alleen in hoofdtrekken, zegge ik, die mij invallen, zal ik dit aanwijzen.

Zijn levensloop op aarde is niet dan eene vertooning van deugdvolle onderwerping aan allerleie soorten der grievendste wederwaardigheden. God niet alleen, maar ook menschen van allerlei slag, afgevallene Engelen, de leven-

loo-

looze natuur, alles wat tot de grouwelijke uitwerkzelen der zonden eenige betrekking had, heeft Hem doen lijden: is niet ieder ſoort van wezen, dat zijne verbittering wegens het zondenkwaad toonen moest, op Hem losgetrokken, om die verbittering aan den dag te leggen? Zijne deugd zelve werd Hem eene oorzaak van de wreedſte mishandelingen: Gods haat tegen de zonde is in Jeſus lijden volkomen gebleeken: die dit loochenen wilde, zou door geen zigtbaar voorbeeld hier van te overreden zijn. In Zijne deugd, in de glorievolle gevolgen op dezelve, ligt daar tegen weder een zoo tastelijk bewijs, ter aanprijzing van het zedelijk goed, als 'er ten nutte der waereld immer kan verlangd worden; Zijne deugd, Zijne deugdelijke daaden, leveren ook de ſprekendſte vervulling aan den inhoud der liefde wet. —— Men zag Hem geſtaag de moeielijkſte plichten waarnemen; Zijn leven is een ſchakel van loutere plichtbetrachtingen; aan geen weezen, dat Hem voorkwam, is Hij immer, hoe het met alle de omſtandigheeden daar van ware, iets ſchuldig gebleven.

Genoegzaam was dit alles ter voldoening aan het geen van Hem op aarde zijnde verlangd wierd. Hij trad ten Hemel in, en daar, daar

is Hij reeds zo veele eeuwen bezig geweest, om door een weldadig bestuur, het geen Zijne gerepresenteerden aan liefde van weldadigheid te kort deden, goed te maaken. Den snoodsten zondaar doet Hij dikmaal met goedheden meest overlaaden zijn; en men ziet daar in wel eens hoe Hij de zoodanigen, die hun deel in dit leven zoeken, met dit slag van genoegens, volgens hunne keuze, ophoopt; als of Hij deze, het geen zij in de Eeuwigheid derven zullen, hier op aarde door verdubbeling hunner voorrechten zogt te verzoeten: —— en wanneer Hij dit werk zal afgedaan hebben, dan zal ook Zijne openlijke verschijning zijn doen rechtvaardigen: alle geslachten der aarde zullen Hem waardig keuren de Heer en Christus te heeten: God zal plechtig zijn bestuur bekrachtingen, Engelen dit toejuichen, gezaligden het zelve aanbidden; terwijl verloren gaande, hoe verzekerd van voordaan niets te kunnen hopen, belijden zullen, aan mij heeft Hij onnoemelijk meer vergolden, dan mij Zijne gekogten onttrokken hebben!

Laat ons, die onder het Euangelij leeven, alleen op dit laatste nog bedenken, hoe ons met de bekendmaking, met de uitbieding van zaligheid, meer voordeels bewezen worde, dan alle

de

de ſchaden bedragen kunnen, die alle ſchepzelen in ſtaat zijn ons toetebrengen! —— Lieten wij ons dien verordenden heilweg welgevallen, door zaligheid, dan zouden wij de proefondervindelijke bewijzen ſmaaken dat Jeſus voldaan heeft aan de Goddelijke Gerechtigheid.

DERDE HOOFDSTUK.

Over eenige Bedenkingen tegen de Leere der Voldoening.

§. XL.

Het oogpunt, waar uit wij de Voldoening beredeneerd hebben, doet veele zwarigheden, die anders dezelve drukken, in een ander licht voorkomen; zij houden daar bij op zwarigheden te blijven, en, zommige althans, zullen meer dienen, om den luister dezer gebeurenis te vergrooten, dan om haare waarheid twijffelachtig te maken.

Wij kunnen de bedenkingen, die men onze leere in den weg werpt, gevoegelijk onder twee benden rangſchikken — de eerſte beſtaat uit zekere ſtellingen, welke onze Beſtrijders als onwraak-

baare grondregels aanvoeren — en hierbij komen ten tweeden aanmerkingen, die op de Voldoening zelve gemaakt worden: De eerſte ſoort bezigt men, om te bewijzen, dat de Verzoening met God, op eenen geheel anderen voet, dan door eene Voldoening te wachten zij; met de tweede poogt men onbeſtaanbaarheden, die in de Voldoeninge zouden leggen, aantewijzen.

Wij zullen ons, uit de eerſte ſoort, alleen bepalen tot de ſtellingen, welke men maakt — over de Goddelijke wetten, —— de ſtraffen, —— en de oogmerken van dezelve: —— deze bevatten toch de Hoofdgronden, waarmede de beſtrijders der Voldoening, in onze dagen, het meest te voorſchijn treden.

Hetmeest aanmerkelijk, dat men bovendien op de Voldoening zelve te zeggen heeft, bepaalt zich —— of tot ongerijmdheden, welke wij Gode daarbij zouden toeſchrijven; —— of het raakt den Middelaar, -- of ook de Voldoening alleen.

§. XLI.

Men wil voor eerst: dat Goddelijke wettten, ten minſten onder het nieuw verbond, niet anders zijn zullen dan Vaderlijke onderrichtingen, welke de wegen zijn tot ons geluk; hij derhalven, die de-

deze verlaat, mist de voordeelen, waartoe zij opleiden, en berokkent zich de nadeelen, welke daartegen overſtaan: dit nu heet men de ſtraffen der zonden; deze beſtaan dus eigenlijk in de onaangenaame gevolgen, die de zonde natuurlijk met zich ſleepen; of, zij zijn de ondervindelijke proefblijken van den verderflijken aart der zonden: — gelijk zij derhalven allergeſchiktst zijn, om den mensch door de ervaaring dezer droevige uitkomſten van het zonden kwaad afteſchrikken, zo hebben zij dit ook ſlechts alleen ten oogmerke; niets anders bedoelt de Goddelijke Rechtvaardigheid met dezelve; Gods Rechtvaardlgheid is toch enkele hoogstwijze goedheid, welke alleen verlangt wel te doen, en haare ſtraffen dienen maar, om het zedelljk kwaad in den lijder of anderen te ſtuiten, en hun tot deugd en geluk te brengen; heeft zij dit met dezelve bereikt, dan is zij voldaan, zij kent noch begeert eenige andere genoegdoening met de ſtraffen, door haar op de zonden vastgeſteld.

Hier uit volgt derhalven, dat, wanneer een zondaar tot berouw en bekeering komt, Gods Gerechtlgheid niet meer te vorderen vindt, en de ſtraffen hun doel bereikt hebben; en dat daarom eene Genoegdoening, gelijk de onze, door eene plaatsvervanging, op het minst eene overbodig-

heid te heeten zij, aan welke een God, die enkele liefde is, en niets beoogt, dan maar zegen uitteſtorten, geheel niet denken kan.

Dus liggen de voornaame Hoofdtrekken van het denkbeeld over de bevrediginge met God, het geen men als alleen redelijk en Godebetamelijk boven dat eener Voldoening, die wij beweeren, in onze dagen zo algemeen, en met zo veel aandrang, poogt te verheffen. Wij zullen hier omtrent kortelijk alleen weder raadplegen met het oogpunt, waar in wij ons de Voldoening hebben voorgeſteld.

§. XLII.

Dan is de Hoofdvraage deze: wanneer de zondaar, door zijne afwijkingen van de wegen ter gelukzaligheid, niet alleen zichzelven, maar ook het geen rondom hem ligt, en daar onder zijne Natuurgenooten, verongelijkt, benadeelt, wat vordert dan de Goddelijke Rechtvaardigheid?

De hoogstwijze Vaderlijke goedheid Gods, zegt onze beſtrijder, gevoelt zo veel tegenzin in de zonden, dat zij het van zich verkrijgen kan, om, hoe gaarne zij den mensch alleen wil verblijden en zegenen, den daader door ſtraffen te bedroeven, opdat hij van het kwade wijke. Liefde tot het ge-

luk

ſtuk van den zondaar noodzaaken God derhalven tot ſtrafoefeningen: —— nu vrage ik, lieft God dan mede alle die ſchepſelen niet? verlangt Hij hun geluk niet, welken lijden, door de eigene zonden, die den bedrijver beſchadigen? en is deze Zijne laatstgenoemde genegenheid niet zo veel grooter, zo veel ſterker, dan welke Hij tot dien zondaar alleen heeft, als het getal dezer voorwerpen grooter, en hunne innerlijke waarde voortreffelijker is? bij gevolge, de liefde tot het ſchepſel, die het beweegmiddel tot ſtrafoefeningen bij God uitmaakt, is zo wel een vuurige liefde tot weldadigheid aan de overige ſchepzelen, als tot den zondaar zelven. Door Berouw en Bekeeringe nu zoude, volgens onderſtelling, het verderf van den zondaar voorgekomen, en zijn geluk herſteld worden, dus de liefde Gods in zo verre voldaan zijn; maar welke voldoening ontvangt nu Gods gunstrijke zucht omtrent die ſchepzelen, welke de thans herſtelde zondaar niet min dan zichzelven te korte deed?

Als wij dus volgens de beginzels, die onze partij zelf ſtelt, of ten minſten dient toetegeven, ſpreeken zullen; dan moet onze redeneering op dit ſtuk in dezer voegen afloopen:

Gods wetten bedoelen het geluk van ieder perſoon, en van alle ſaamgenomen.

God ſtraft door zijne Rechtvaardigheid elken zondaar, om dat die, en zijn eigen geluk, en dat van anderen te korte doet: derhalven is deze Rechtvaardigheid dan eerst te vrede, wanneer dat geluk, door de zonde geſtremd, door de opvolging der zedelijke wetten weder kan plaats grijpen. Berouw en Bekeering, wil men, dat den bedrijver der zonden tot zijn waar geluk herſtellen zullen; doch er moet ook gezorgd worden voor het belang der geenen, die even zo wel als de bedrijver door zijne zonde leden.

Zijne verbetering nu behelst, gelijk wij te vooren zagen, deze ſchaêvergoeding niet, en dezelve was ook niet van God te wachten; al kwam dan de zondaar tot bekeering, zoude Gods Rechtvaardigheid, door liefde tot zijn ſchepſel aangedreeven, tegen den Bekeerden blijven ieveren, tot dat zij zage, dat ook buiten hem het geſtoord geluk herleefde: dit laâtſte nu bezorgt onze Voldoening, en men ziet daar uit, hoe dezelve een voorſpraak vinde in de eigene grondſtellingen, door welke men haar veroordelen wil.

Wij ſchikken ons hier mede tot het tweede ſoort van bedenkingen, zij raken meer onmiddelijk onze begrippen over de Voldoening in 't afgetrokkene beſchouwd.

§. XXXXIII.

§. XLIII.

Voor eerst zoude, zo men wil, deze Leere inlopen tegen verscheiden deugden van God.

God immers moet door die Verzoening de grootste verandering ondergaan: eerst is hij schrikkelijk vertoornd, daar na hoogst te vrede, omtrent dezelfde voorwerpen: het zou ook strijden tegen Zijne billijkheid, eene en de eigene Voldoening voor zondaaren, elkanderen in misdaaden zo ongelijk, te laten gelden; en dan nog onderstelt de Voldoening eene Godheid, die geene Voldoening nodig heeft, want het vaststellen eener Voldoening toont toch reeds, dat God zijne haat tegen de menschen hebbe afgelegd, en dus reeds verzoend is.

Laat ons onze leere nogmaal inzien. Wij denken dat God ook toen, wanneer Hij de Verzoening door eenen Middelaar vaststelde, zich ten vollen den staat der zondaaren, met de jammerlijke gesteldheid der waereld, en de onoverzienelijke reeks der misdaaden in dezelve, vertegenwoordigd hebbe; wij onderstellen bij Hem den heiligsten afkeer, op het aanschouwen dier algemeene verwoesting; wij zeggen, eindige wézens kunnen zelf geen denkbeeld maken van den trap der verontwaardiging, welke dit Oneindig Wezen,

Schepper, Eigenaar van alles, de Heiligheid, de Liefde zelve, gevoelt, op het overzien van dit toneel, het geen zo schoon, zo gelukkig had kunnen zijn, en nu zo ontluisterd, zo akelig is geworden; dus dacht de Goddelijke Liefde zelve omtrent de zonden, en te gelijk vormde zij een zucht tot herstel van haar schepzel: Zie daar de geboorte van het plan eener Verzoening! behelst dit nu eene tegenzeggelijkheid? was God al reede verzoend, toen Hij bedagt wierd op dat plan, of ook toen Hij hetzelve ging werkstellig maken? Neen! elk oog, dat die zaaken ziet gelijk ze zijn, ziet hier duidelijk, dat God, bij het beraamen van den weg ter Verzoening, dit juist dede, om dat Hij nog niet verzoend was, maar op eene wijze hem betaamelijk verzoenen wilde.

Stellen wij voords door de Voldoening verandering in God, overgang van de eene gezindheid tot de andere? neen al weder! niet meer stellen wij in Hem verandering, dan onze bestrijders het verandering in God noemen zullen, dat Hij den zondaar, die nog onverbeterd in zijne misdrijven daar henen leeft, met een geheel ander oog beschouwt, dan waar mede hij denzelven, door bekeering verbeterd, aanziet: het is namelijk hier mede dus gelegen, als God den Zondaar in die zedelijke betrekking alleen als zondaar aanmerkt,

is

is Hij ten hoogſten op hem misnoegd; doch, denzelven zich als zijn ſchepzel voorſtellende, begeert Hij zijn geluk, dit bewijst geene verandering in God, veel minder eene tegenſtrijdigheid: het is niet anders dan eene verſchillende wijze van denken en gevoelen bij het Opperwezen, omtrent verſchillende voorwerpen; uit de eigene oorzaak blijft God ook eenen onverzoenlijken haat dragen tegen alle zijne zonden, offchoon deszelfs Rechtvaardigheid, wegens de zondaaren zelve voldaan, hen bemint, en de voordeelen, tot welke zij door den Middelaar gerechtigd worden, zeker geworden laat. God is dus altoos, ook in dit geval, onveranderlijk dezelfde, hoe onderſcheiden wij Hem daar bij aangedaan en werkzaam houden. Laaten wij hier nog diepten der Godheid over; voor deze moeten ook de wijsgeeren, die ons tegenſpreken, zo wel als wij, aan den rand ſtaan blijven, en aanbidden!

Wat nu nog de onvoegzaamheid aangaat, welke daar in gevonden wordt; dat zondaaren, zo ongelijk in misdrijven, deelen zouden in dezelfde Voldoening: men moet daarbij vooreerst bewijzen, dat 'er meer ongerijmdheid liggen zoude in zo eene Voldoeninge voor ongelijke zedelijke ſchuldenaars, dan in het geval, dat iemand voor ongelijke ſchuldenaars in geld, of wat het wezen mo-

moge, optreedt, de onderſcheidene ſommen laat ſamen tellen, en die in eens afdoet; hier deelt ieder ſchuldenaar in de algemeene betaling, doch ieder ook maar in zo verre, als zijne achterſtallen beliepen: dit nu worde op Jezus Voldoeninge toegepast, waarlijk wij zien geene ongerijmdheid in deze overneming en betaling van ongelijke zedelijke ſchulden boven die der andere: of vindt men de zwarigheid in de toepasſing van de vruchten der Voldoeninge op die ongelijk ſchuldigen? hier omtrent weten wij niet, hoe deze in de bijzonderheden zal afloopen, doch dit weten wij in 't gemeen, 'er zal onderſcheid wezen van trappen in de toekomende Heerlijkheid: want die toekomende waereld, daar de menſchelijke natuur zich regt in alle haare grootheid zal ontwikkelen, moet daarom ook eene oneindige verſcheidenheid van menſchelijke ſtanden en beſtemmingen inhouden; en daarop doelen alrede de verſchillende wegen en bedoelingen, welke de Heiland, in dit leven, omtrent ieder burger dier aanſtaande Godsſtad inſlaat: hier uit volgt, dat de Voldoening aan ieder verlosten niet juist hetzelfde, met een ander in de bijzonderheden geworden, doet, maar dat zij een onoverzienlijk onderſcheid in acht neemt; – van ons kan het hier niet gevorderd worden, de regelen, naar welke dit onderſcheid zal plaats grij-

pen, uit te vorſchen; maar 't is voorzeker de taak onzer beſtrijderen, aan te toonen, dat dit onderſcheid ſtrijde met het onderſcheid van misdaaden, bij hen die de Verzoening deelachtig worden, en ik bedriege mij zeer, zo niet elk oplettend Leezer uit het gezegde de onmogelijkheid hiervan gevoelen zal.

§. XLIV.

Tegen het denkbeeld onzer plaatsvervangende Voldoening worden mede onderſcheidene zwarigheden te berde gebragt. Dan zegt men eens: uit dezelve volgt, dat de allergoddelooſte maar welgemoed in hunne zonden mogen voordvaaren, naardien God wegens dezelve toch voldaan is. Ook brengt men dit in: indien God niet vergeeft zonder Voldoening, hoe kunnen wij, die vergeven moeten gelijk God, dan immer nalaten ook Voldoening te eiſchen? Maar vooral wordt hier op aangedrongen: de Voldoening door eenen plaatsvervanger is zonder nut, dus zonder betamelijk oogmerk, en dus ongerijmd.

Wij zullen ieder dezer bedenkingen weder alleen kortelijk afhandelen, uit vergelijking met het oogpunt, waarin wij ons de Voldoening voorſtelden.

Wat

Wat de eerste belangt: wij erkennen, de allergodlooste zelf moet het daar voor houden, dat God door den Plaatsvervanger is te vrede gesteld; doch, wanneer iemand voor zijn persoon de vruchten dier voldoening zal genieten, moet hij in den Plaatsvervanger geloven, zich in de deugdelijke maatschappije, die hij opregt, doen inlijven; men geraakt dus onder zijn bestuur, en werkt door zijnen invloed mede, naar de wetten dier maatschappije, welke alle op zedelijke deugd, orde, en nut nederkomen; een verloste daarom vergoedt, verbetert wat hij zelf kan, hij beveelt ieder voords aan de ontfermingen zelf van zijnen Heiland, het Opperhoofd aller dingen, *hebt uwe Vijanden lief, doet wel de geenen die u haten, zegent hen, bidt voor dezelve*; dus luidt de plicht, dus spreekt ook het hart, dus ligt de streek van doen, althans aanvangelijk, bij hen, die de kracht der Verzoening ondervindelijk kennen: hij derhalven, die om de Voldoening wil overslaan tot losbandigheid, betoont in zo verre, dat hij nog de waare plaats onder de Verzoenden niet bekleedt; en hij, die ons zulke gevolgen opstrijdt, laakt alleen onze Leere, doch bewijst daar niets tegen.

Bij de tweede bedenking, houde men weder onder de aandacht, hoe God zich Voldoening laat geven. God doet zulks mede, als Eigenaar, als

Be-

Beſchermheer van het geheele Al: niets van deze hoedanigheid wordt bij den menſch onderſteld, als hem de ſchuldvergeving van zijnen naasten zonder Voldoening wordt aanbevolen. De betrekkingen, die hem enigzins naar de ſchuldinvorderende Godheid zweemen doen, gelijk § 19, 20., maken eene uitzondering, welke onze verzoenbaarheid omtrent den naasten in 't gemeen niet aangaat: het is dus regelregt tegen onze Leer ingeſproken, als men zegt: om dat God voldoening eischt over gepleegde zonden, moet ieder mensch die ook vragen, al eer hij even als God zal vergeven kunnen: onze gelijkheid van ſchuldvergeving moet in geheel andere dingen gezogt worden: men vindt dezelve bij verſcheidene uitleggeren van ons Christendom; ik kan ook hier van zwijgen, alleen geeft mij de beredeneerde Verzoeningsleer nog dit aan de hand: God heeft de Voldoening, die Hij genoodzaakt was in te vorderen, zodanig doen zijn, dat daar in Zijne gadelooze liefde tot den overtreder, met het meeste nut van al wat 'er buiten hem beſtond, op het hoogst bevoorderd wierd; dit worde doorgedacht, en men neme daar aan een voorbeeld in alle die gevallen, daar wij door Goddelijke en menſchelijke wetten vrijheid hebben, om ook Voldoening van anderen te vragen.

§. XLV.

§. XLV.

Meer bedenkelyk is de vraag: word de voldoening door eenen Plaatsvervanger niet nutteloos, bereikt zij ten minſten wel de vereischte oogmerken? enz.

De voornaame onderſtelling hier bij, is deze: ſtraffen bedoelen de verbetering van den zondaar, doch dit voordeel kunnen zij niet uitwerken, bij eene plaatsvervanging; hier bij is men immers ſlechts een aanſchouwer der ſtraffen? en dit is onmoogelijk in ſtaat, om den zondaar door ſtraffen van het kwaad aftebrengen, naardien hiertoe eene eigene pijnelijke ondervinding van het lijden, dat de ſtraffen inhebben, toereikend ſchijnt

Wij laten deze bepaling, rakende het oogmerk der ſtraffen, weder eens geheel onbetwist: want geſteld zijnde, zij was ten vollen goed, dan nog verliest de beſtredene Leer hier niets bij

Men lette ſlechts op onzen Lijder, en zijn Lijden zelve: de Lijder was de Groote Zoon van God, en zijn Lijden van eene verſchrikkelijke gedaante: alle verbeeldingskracht moet bedrijveloos, alle gevoeligheid verdoofd zijn, zo men op het aanſchouwen daar van, en onder de ge-

dachte

dachte, *dit gefchiedt aan het groen hout, wat zal 'er aan het dorre gebeuren!* niet rilt van vreeze; nooit voorwaar kan men meer aan het zien van ftrafgerichten eenig nut toekennen, zo men dit hier loochenen wilde; de indruk van dit ftraftoneel wordt nog onbedenkelijk hierdoor verzwaard, dat de Lijder de dierbaare halsvriend is van hen, voor welken hij leed; dit vergroot den affchuw, welke door het lijden zelve reeds tegen de zonden is gaande geworden; liefde tot den perfoon werkt hier te gelijk met de fchrik over zijn lotgeval, want, wat hier liefde tot eenen Lijder vermag, weten zij, die wel eens begeerden, de fmerten hunner geliefden te kunnen overnemen.

Hoe veel vuur daar te boven de liefde tot Christus in het hart zijner gunftelingen vatte, op het belangnemend indenken der rampen, die Hij in hunne plaats is doorgeworfteld, getuigt de ervaaring; en hier in vinden wij een nieuw middel om onze tegenftrevers omtrent de gedaante vraag gerust te ftellen; liefde, deelnemende liefde toch tot den Middelaar, maakt hen lieden aan zijne heiligende invloeden, (waarvan § 44 met een woord gefproken is,) meer onderworpen; langs dien weg wordt door zijn dood allerzekerst de zonde in hen gedood, het geestelijk leven in

hen bevorderd; langs dien weg worden zij ook zelven tot lijden toegerust: te weten, wel niet, om aan de Goddelijke Gerechtigheid te voldoen; maar tot het lijden der vaderlijke tuchtingen, op hunne overgeblevene zonden volgende, tot het lijden der moeielijke zelfverloochening, tot het lijden des arbeids der ongemakken op zo veele andere plichten lopende.

Christus lijden maakt derhalven den gezegendſten indruk ter verbetering, en deze verbetering werkt ten nutte der waereld; en, in zo verre eigen lijden voor den mensch een goed zedelijk middel blijft, is het door dat van Jezus niet afgeſchaft, het behoudt zijn plaats in 't Christendom, alleen, dat van Jezus is het voldoende aan de Goddelijke Gerechtigheid, en het is de zekere oorzaak der voordeelige uitwerkingen, welke men wilde, dat in een plaatsvervangend lijden ontbreken zouden.

Dit zij ten proeve, hoe, bij onze Voldoening, ook de beweerde oogmerken der ſtraffen niet ontbreken kunnen.

Ik voege hier dit nog bij: het bekend charakter van den gezegenden Verloſser bezorgt ons, tegen het ingebragt bezwaar, in eens alle wenſchelijke zekerheid. — Want zijne ondervindelijke kennis der zondenſtraffen, het innerlijke mededoogen

gen tot lijders van dezelve, daar door bij Hem bevoorderd, Zijne onkreukbaare en beproefde deugdsgezindheid, deze alleen beloven van zijn macht oneindig betere gevolgen op het hart der geenen, die Hij bewerkt, en oneindig meer nuts voor de waereld, dan of alle zondaaren door eigen lijden de haatelijkheid hunner zonden geleerd hadden.

§. XLVI.

Ik ga over tot de laatste soort van tegenwerpingen, die den plaatsbekleeder zelven aantasten.

Zeer natuurlijk kwam menig een hier deze gedagte in den zin; hoe zou *een enkel* persoon tot voldoening in plaatse van veele duizenden dienen kunnen?

Het geeft mij een onuitdrukkelijk genoegen, dat onze Leer ook deeze schijnbaare ongerijmdheid tot de beste orde hervormen kan. *Zij* doet het op deze wijze: het gevolg der voldoening is eene te vredestelling van God, van alle schepzelen, wegens de meergenoemde zonden; eene zaliging van ja ontelbaar veele zondaaren, en een hernieuwing van alles uit het verval, waar in de zonden het gestort hadden, tot zekere hoogte of uit

gebreidheid toe; dat nu kan geschieden, en geschiedt daadelijk door *een enkel* persoon, vermids Hij, om voor zo veele duizenden te kunnen instaan, de vereischte hoedanigheden bezit, van welke wij bevoorens gehandeld hebben; deze hoedanigheden ontbreken in alle die duizenden, zij kunnen er nooit gevonden worden, en door deze hoedanigheden brengt Hij het groot werk tot stand; een Godmensch vat het werk van machtelooze menschen op; wie verlaat zich niet op de beste uitvoering?

Wat de voldoening zelve aanga; deze betekent in 't gemeen, dat de Middelaar zo veel lijde, en zo veele gehoorzaamheid aanbrenge, als genoegzaam is, om God en al het schepzel te doen oordeelen, dat 'er in stede van hen, die zalig zullen worden, genoeg geleden, genoeg gehoorzaamd zij; doch waar is nu het meetsnoer, naar het welk beide dienen afgepast te wezen? geen mensch, geen schepzel zag het immer, God alleen kent haare maate! wie zal daarom beweeren durven, wanneer in alle andere opzigten het Middelaarswerk proef houdt, wanneer God het zelve over het geheel met Zijne goedkeuring bekroont, wie zal dan beweeren durven, ja de Voldoening kan evenwel niet geldig genoeg zijn, om dat hier slechts *een* voor *zeer veelen* komt?

Men

Men verlieze toch hier ook niet uit het oog, wie Hij zij, over wiens Voldoening wij handelen: Hij is zo wel de Oneindige God, als een Waarachtig mensch; zulk een is het, die voor veele eindige schepselen zich aansprakelijk stelt; twee proefblijken alleen kunnen genoegzaam toonen, hoe door deze verhevene natuur die *eene* genoegzaam voor allen worde.

Vooreerst: Jezus gaat in Zijne tegenwoordige Heerlijkheid te werk, als de Almachtige, Alwetende, de onveranderlijke, de onafmatbaar Getrouwe; met een woord als God, oneindig God: dit nu verschaft zijnen volke, der waereld, en allen beledigden de zegeningen, van welken wij gehandeld hebben; en dit, zo men het al tot de eigenlijk gezegde Voldoening niet mogt willen brengen, dient evenwel, om de vergoeding te bezorgen, voor het geen zijne gunstelingen schuldig waren. §. 34. en volg. Deze volle vergoeding ontvangt men dus uit de vermogens zijner algenoegzaame Godheid.

De onzen redeneeren nog uit de oneindige waardigheid dezer zijner natuur tot eene oneindige waardije; welke daarom op al zijn doen en lijden komen moet. Wij zullen deze sluitreden hier nu niet overnemen, maar nog één proefblijk geven van den invloed zijner Godheid op de Vol-

doening. *Zij* is deze: Jezns lijden en gehoorzaamheid op aarde waren van een oneindig gewicht; men werpe het oog flechts even op zijn lijden alleen! menfchen van allerleij foort, vrienden en vijanden enz. hebben niets aan zijn perfoon, aan zijne edele ziele, aan zijn gevoelig lichaam onbeproefd gelaten, om daar in zakelijk alle lijden te verwekken, het geen menfchen verwekken kunnen; de macht der duisternis vierde op hem haar vast geweld; en *God had hem verlaten* — Wat lijden van naam was 'er in zijn foort meer mogelijk? was de man van geduurige fmerten niet daar bij het doel van het algemeen, hoogstverbitterd teugelloos woedend, ongenoegen? —— althans wij houden het daar voor, tot men ons het tegendeel aanwijze, dat alle de oorzaaken van zijn lijden zo veel kwaad op hem deden nederkomen, als zij konden, en de fom bedroeg der rampen, die ieder, wien hij verbeelde, tot zijn aandeel te verwachten hadde; wil iemand derhalven loochenen, dat zijne Godheid eene oneindige waardije aan dit lijden gegeven hebbe, wij hervatten daar op, dat het zelve evenwel eene onmeetelijke fom van bijzonderheden uitmaakte, alleen daardoor van eene oneindige zwaarte kan heeten, en waar bij dus de Goddelijke natuur aan de menfchelijke ten minften haaren oneindigen bijftand bood.

Hier

Hier uit blijkt het, hoe onbepaald en onbillijk het zij, te zeggen: lijden van éénen kan niet voor veelen verſtrekken, zo lang men zelf alleen het denkbeeld nog niet onwaar gemaakt heeft, dat het lijden van *die veelen* op dien *eenen* gelegd, en van dien eenen doorgeſtaan of gedragen zij.

§. XLVII.

Nog wordt het in onze verzoeningsweg afgekeurd, dat men daar bij een geheel onſchuldig perſoon voor ſchuldigen lijden doet: men zegt, dit is geheel onvoegzaam, en tegen alle regelen van recht inloopende; of het heet gantsch onbetamelijk voor de waardigheid van Gods Zoon; of men wil ook, dat, zo God toch ſtraffen moest, het dan beter gedaan ware geweest met eenigen der boosten uit den grooten hoop van zondaaren tot ſchrikbeelden zijner gramſchap te maken.

Die op de laatſte dezer bedenkingen aandringen, verliezen geheel uit het oog, wat wij wegens het oogmerk der ſtraffen gelóven; zij zien mede over het hoofd, dat ſtraffen alleen nimmer de Voldoening, die wij hier verdedigen, kunnen

nen inhouden; meer andere dingen doen deze tegenwerping geheel ontoepasſelijk zijn op ons Leerſtelzel — ik ga derhalven tot de twee andere over.

Zou het voor Gods Zoon onwaardig zijn, te lijden, gelijk men beweert? bezien wij dit in die gedaante, zo als wij dit lijden beoordelen! onwaardig, ja onmoogelijk, zeggen wij mede, was dit voor deze onveranderlijke natuur zelve, in 't afgetrokkene beſchouwd; maar was het voor Gods Zoon onbetamelijk, zich met eene menschlijke natuur te vereenigen, zich dan in plaats der uitverkorene menſchen te ſtellen; voords in ſtede dezer menſchen te boeten wegens hunne zonden aan God en het geheel Al; daar na zijne eigene menſchelijke natuur tot den hoogſten luister, die eenig ſchepzel beklommen kan, te doen oprijzen, en hier door de diep vernederde menschheid, als Repræſentant van dezelve, ten uiterſten te verheerlijken? verder, om als Godmensch alles, dat door der menſchen zonden ontaard of verwoest was, weder voor een gedeelte, naer de ſtiptſte wetten van Rechtvaardigheid Wijsheid en Goedheid, te herſtellen, te bewaaren, te doen toenemen in nog grooter aanzien, dan waar uit het door menſchen zonden geſtooten was, en

waar in het geheel menschdom ſaam genomen het nooit weder had kunnen hervormen? —— Was zulk en uitmuntend werk Gods eenig gebooren Zoon onwaardig? in dat licht beſchouwen zij zeker de voldoening niet, die met deze zwarigheid dezelve aanvallen.

Maar Hij die onſchuldig was leed voor ſchuldigen! het is zo, en 'er is veel uit dezen hoek tegengeſproken, ook veel geandwoord, mijn taak geeft mij alleen dit aan de hand: —— onſchuldig moest de Middelaar zijn, opdat Hij niet voor zich zelven te verwerven, noch te betaalen zoude vinden, want zulks hâdt Hem, onder anderen, het aanzien van partijdigheid gegeven: ook de minſte vlek in zijn Character, de kleinſte misſlag in zijne daaden, ontzettede Hem van het vertrouwen, 't geen God en menſchen op Hem vestigen moesten: —— onſchuldig moest Hij zijn, opdat het groot werk hem aanbevolen, volgens alle regelen der hoogſte Wijsheid, Heiligheid, en Goedheid, door zijne hand gelukkelijk voordging; —— en als een onſchuldige voor, onder, en na zijne harde uitvoeringen, is Hij alleen gerechtigd tot het gezag, benevens die uiterſte eerwaardigheid, welke hem, als plaatsbekleeder der menſchen, zijn toegewezen. —— Een van beiden dan moest volgen:

of dat het groot ſtuk der Verzoening eeuwig achter wege bleve; of de vervanger der menſchen moest een onſchuldige zijn.

Of zou het tegen Gods Deugden wezen, kan het inſpraak bij menſchen vinden, dat een ſchuldelooze zoo vernederd wordt? Ja zegt men, het duidt zelfs een wezenlijk gebrek aan in Gods oneindig alvermogen, zo hij, om ſlechts een eenigen mensch te konnen zaligen, het lijden van eenen anderen nodig hadt: —— Maar wat doet Gods Alvermogen, afgezonderd van zijne zedelijke deugden, en wat kan het doen? —— Doch dit zijn afgetrokkene beſpiegelingen, die plaats moeten maken voor het geval zelve, dat wij in overweginge nemen.

Dus ligt het: de onſchuldige Middelaar wordt vernederd, —— langs dien weg worden alle vernederde menſchen, die ter zaligheid zijn opgeſchreven, en millioenen bedragen, van eenen verſchrikkelijken onherſtelbaaren ondergang behoed: daar tegen voor eenen ſtaat van enkel zedelijk goed en geluk ingewonnen, bereid, verzekerd; —— aan hun boven dien, welke door eigen ſchuld de volle vergelding hunner zonden dragen zullen; en nog aan al het overig ſchepſel, geworden daar door onbedenkelijk veele weldaaden, waarvan ook deze, anders gewis waren beroofd gebleven,

ven: kan dit hard en onwettig heeten? zeker niet bij God, den alles liefhebbenden Schepper der waereld. Kan het onrechtvaardig heten, zo Zijne Rechtvaardigheid niet dan Liefde is, dat er slechts een lijdt om duizenden te behouden, of op andere wijzen zegen toe te brengen?

Al wat hier nog hard kan schijnen, ligt eigenlijk alleen in het smertelijke, het-geen den Middelaar getroffen heeft: doch de Middelaar zelf dacht er dus niet over: Hij heeft dit hard dit moeilijk lijden voor Zijn lust gerekend; Hij gewint voor zich daardoor eene vreugde, waarvoor Hij het kruis veracht, en de schande voor niets geteld heeft.

Oude en laatere Eeuwen gewagen van mannen, die zichzelven opofferden voor het gemeen belang: men roemt hen ten hoogsten, men dankt de Voorzienigheid, als deze, in verwarde omstandigheden, eenen of meer zodanige Helden verwekte, die, door hun goed en bloed ten besten te geven, Vaderland en Volk behoudenisse schonken: —— en in de groote verlossing, welke wij hier verdedigen, zou het lijden van eenen, en met een zo goed en dubbeld gevolg, te hard ja onrechtvaardig heten? Laat ons billijk handelen, aanbidden wij in Jezus zijne gadelooze liefde en grootmoedigheid, aanbidden wij in God de gadelooze liefde, die

Hem

Hem bewoog Zijnen Zoon tot een Behouder aan te voeren; bewonderen wij het als een hoogstweldaadige geschikking, als eene schikking, die Gode de grootste eere aandoet, dat die onschuldige leed, om het lijdende te genezen; dat Hij leed, om in den volsten zin en voor altoos, overal, daar dit zo zijn konde, de Hersteller van vloek in hemelzegen te worden.

BESLUIT DER VERHANDELING.

Te ruim liep alreeds dit opstel uit, en egter doet het mij leed, dat ik bij verscheidene plaatsen niet breeder weesen durfde: het zij mij geoorloofd ten besluite de Hoofddenkbeelden, bij weege eener overdenking, zaamen te vatten; dit zal mij misschien het voordeel geeven, dat althans sommige dingen, die ik niet zoo gezet, als ik wel wenschte, voordraagen konde, duidelijker in het oog zullen vallen.

Christen! wanneer wij ons de Voldoening vertegenwoordigen in het gestelde oogpunt, zullen zig de volgende gedagten onder andere bij ons opdoen:

De woorden *Goddelijke Geregtigheid*, *Voldoening aan dezelve*, maaken mij oplettend, oplettend op mij zelven: ben ik dier Goddelijke Geregtigheid dan iets ſchuldig? kan die deugd mij tot voldoening daar van oproepen?

Schuldig ja ben ik voorzeeker: eene oneindige ſom ben ik ſchuldig gebleeven aan mij zelven, en aan de waereld, waartoe ik behoore.

Aan mij zelven; —— immers hebbe ik mijn tijdelijk geluk, mijne verſtandelijke en zeedelijke verbeetering niet behartigd, gelijk het behoorde; ontelbaare keeren, deed ik door het opvolgen van die en die ſtrafwaardige drift het tegendeel, dan wederhield mij traagheid, dan ſloot mij onoplettenheid de oogen, of onbedagtzaamheid deed mij nu eens verkeerde middelen, ook wel goede middelen op eene verkeerde wijze aanwenden. —— Het hart klopt mij op die gedagte, welk een veel beeter mensch ik had kunnen zijn; opvoeding, natuurlijke aanleg, andere hulpmiddelen, die mij de Voorzienigheid met de daad verleend, andere welke ik bovendien door behoorlijk overleg had kunnen magtig worden, zouden mij tot een

trap

trap van welvaart onder den Goddelijken Zeegen verhoogd hebben, dien ik tans in anderen bewondere, dikmaal benijde; maar helaas! door eigen pligtsverzuim nu den mijnen niet heeten kan — Bemint God mij nu als zijn fchepzel, eifcht Hij dat ik mij zelven regt deede, dat ik een regtmaatig genot trok van de omftandigheden, die voor mijn zelfsbelang zoo gunftig waren? dan ben ik weegens pligtfchending aan mij zelven bij Hem veragtelijk, ik ben altans hoogstmisnoegd op mij zelven, en hoe zal God dan over mij denken? veragtelijk niet alleen, maar aanfpraakelijk ben ik voor Hem, wegens al dat misdreevene — de lijst daarvan is niet op te trekken; geen dag, geen uur, die mij niet met luider ftemme befchuldigt, en hoe herftel ik mij? de geleegenheid daartoe is veel al voorbij; en hoe verbeetere ik het voor het toekomende? immers de eigene traagheid, beuzelgeest, wanhebbelijke driften, de oorzaaken mijner begaane dwaasheden, kleeven mij nog aan, ik ervaare dit maar al te duidelijk: met ontroering moet ik mij des noemen een ftrafwaardig verderver van mijn eigen geluk, grooter dan mijn flimfte vijand, die flegts alleen nu en dan mijn geluk verftoorde, maar ik zelf ben mij oogenblikkelijk in den weg: dus befta ik; ik grouwe des over mijne onbillijkheid

je

jegens mij zelven, en Gij, o God, zult Gij nog daarover met mij in het gerigte treeden?

Met mijne eigene volmaaking te verhinderen, beroofde ik de Maatſchappij, den Burgerſtaat, de Kerk, mijn Huisgezin, mijn Maagſchap en vrienden van meenig weezenlijk voordeel. O hoe veel nuts had ik allerweegen kunnen veroorzaaken, dat ik nu niet deed, waarvan ik het tegendeel veel eer te weeg bragt, enkel doordien ik mij zelven verwaarloosd, vergeeten, weggeworpen hebbe! in hen allen, die op mijnen verſtandelijken aanleg, op dat hart 't geen God mij gegeeven heeft, voorts op de bekwaamheid, welke ik hadde of krijgen konde, om mijne natuurgenooten van weezentlijken dienst te zijn, aanſpraak hebben; in hen allen vinde ik eene onoverzienelijke bende van ſchuldeiſchers! zij zeggen mij in het aangezigt: gij hebt u zelven verzuimd, niet bekwaam gemaakt voor het geen gij zijn moest, de geleegenheid, die u open ſtond om tot veelvoudig nut te dienen, naamt gij niet te baate, en zie nu, hoe veel goeds, 't geen anders in uwe magt ware geweest uittewerken, hebt gij ongedaan gelaaten. — Hier roept armoede, daar onkunde, zonden, traanen,

nen, verdrukten enz., dat zij door mij hadden kunnen afgewend zijn, dat al het tegengestelde daarvan hier en daar gezien ware, bijaldien ik mijne volmaaking had in agt genoomen, of ook den invloed, dien ik bezat, werkstellig gemaakt.

¶ Maar ik ziddere op het denkbeeld, hoe veel weezenlijk kwaad ik hebbe aangebragt! ik, door God den Opperheer aller dingen zoo gezeegend, door de heiligste verpligtingen aan Hem verbonden, door zagte koorden der natuur aan de geheele waereld, aan mijne medemenschen vereenigd, ik was, ondanks dat alles, een schender van recht en pligt! —— mijn God! het oog verdwaalt en scheemert mij, op 't gezigt 't geen ik hebbe van mijne daadelijke pligtschendingen tegen mijne Broederen en Zusteren bedreeven! aan niemand hunner kan ik denken, ik kan mij geen oogenblik bijna verbeelden, dat tot hen betrekkelijk is, of het verwijt mij, dat ik dan bedrijvig, dan weder werkeloos was, teegen het regt, dat zij op mij hadden.

Wie zal de afdwaalingen verstaan? ik kan alle die ik weet niet besommen, veel al geen naam geeven; Gij mijn God, kentze, mijn medeschep-

fel

fel gevoeltze, het lijdt daar door, en daar zijn 'er nog zoo veele voor mij verborgen: andere, welke mijne zelfsliefde bepleit, of die ook door den ſchijn van goed te zijn mij en andere bedroogen, dog voor Uw oog in haare waare gedaante openliggen.

Aanbiddelijk God! Gij zijt Heilig en Regtvaardig, ik moet nogmaal zeggen, het is onmoogelijk, dat Ge mij, zoo ſchuldig en ontaard ik ben, in Uwe gunst laat deelen; Uw ongenoegen moet teegen mij blaaken, ik kan het mij zelven niet vergeeven, wat ik mij al herinnere van grovere en mindere overtredingen: ſchaamte, verfoeijend afgrijſen bevangen mijn hart en daaden, en zoudt Gij, bij wien de liefde tot alles den hoogſten top bereikt, zoudt Gij dan niet ontvlammen in toorn, op het zien van die lijdende ſchepſelen, welke het meededoogen van mij, die zoo weinig van de waare liefde kenne, omtrent hen, en verontwaardiging, ondanks mijne eigenliefde, tot mij zelven gaande maaken? O gewis, ik kan op geen gunst bij U hoopen, ik moet uwe vriendſchap derven, tot dat ik middel gevonden hebbe, U te verzoenen, door weder aan het werk uwer han-

den goed te maaken, het geen ik daaraan zoo onregtvaardig als onbarmhartig bedorven hebbe.

Doch waar vinde ik dit middel? kom, ik wil aan mijnen natuurgenoot gaan verbeteren, wat ik gefchonden hebbe! maar dit is onmogelijk, ik ontdekke dit even fpoedig, als ik het befluit daar toe neeme; want hoe kan ik hen troosten, wel doen, die reeds geftorven zijn, verre van mij verwijderd leven, of aan welken de toegebragte flagen volftrekt in haaren aart onherftelbaar zijn? — op eenigen ja zou kans zijn ter verbetering, maar wil ik wel nog wat ik kan? o God! Gij, gij moet vooraf mijn hart hervormen, eer ik bereid zal zijn duizenden van verbeteringen, welke in mijn magt gefteld zijn, aan dien en dien werkftellig te maaken; Gij moet mij geftadig leiden, daar aanfpooren, hier weder te rug houden, zoo ik mij wagten zal, nieuwe fchulden teegen mijn waar belang en dat van mijnen naasten te maaken; wonderen van dien aart moeten aan mij gefchieden; wonderen, die onafgebrooken bij mij dienen voort te duuren.

Ge-

Genoomen eens, God deed die wonderen, hij ontfermde zig mijner, hij gaf mij kragt en lust om voortaan mijne zonden door Geregtigheid en weldaadigheid af te breeken, hij lijfde mij weder in tot zijne vriendschap, hij nam mij op in den hemel, om daar altijd goed te zijn en goed te doen? —— is dit nu voor u genoeg, mijn hart? mijne zelfliefde vindt zig gestreeld door dat genoeglijk denkbeeld: maar, innerlijk gevoel van algemeene menschenliefde! gij blijft staroogen op dien schakel van gepleegde wanbedrijven, op die menigte uwer natuurgenooten, die gij bedroefd, verneederd hebt! In den Hemel, zegt gij, zal mij deeze ondraagelijke herinnering volgen, die ellendigen zullen zig aan mijnen geest vertoonen, ten geenen dage zullen zij zelfs hunne om wraak roepende stemmen in mijne ooren doen gillen, hoe zal dan berouw en wroeging mij verscheuren, deeze billijke verwijtingen mij teisteren, mijne zaligheid stremmen! ik kan niet zalig zijn, zoo ik niet zeeker ben, dat er niemand door mij ongelukkig wierd, — en hoe moet God oordeelen? Zijne liefde is eene liefde tot allen, zijne schepselliefde moet den weerklank behelzen op de mijne, wat? mijne liefde is naar de zijne gevormd, ook is Hij hoogst regtvaardig! mijne mishandelden zouden lijden, weenen, zonder troost, zonder

vergoeding, en ik hun bedroever zoude zalig wezen? neen, dit kan bij God niet opkomen, mij kan Hij dan niet herſtellen uit mijnen ſtrafwaardigen toeſtand, zonder te zorgen, dat 'er niemand zij, die mijn heil betwistte, of zeggen zoude, ik roepe om wraak over den zondaar.

Maar God kan als de algemeene Schepper, immers zelf mijne nalatigheden herſtellen? — zo hij bij voorbeeld alle menſchen, die alle zondaaren, alle ſchuldenaaren tot elkanderen zijn, eenmaal zaligt, eenmaal door die zelve wonderen, welke aan mij moeten geſchieden, vernieuwt, en tot deugdelijke menſchen hervormt, dan is alles gevonden, alles herſteld, ieder wel te vreden? — Dit zou God kunnen doen, maar wil Hij, zal Hij zulks doen? dit moet ik weeten, om gerust te zijn omtrent mijne ſchuldvergeeving en zaligheid; dog hoe ik hier meer op denke, hoe het mij te onwaarſchijnelijker wordt: —— een verbazende ſom van wonderen wordt hiertoe gevorderd, en wat grond hebbe ik om op dezelve te hoopen? enkel op het denkbeeld Zijner onmeetelijke liefde en barmhartigheid kan deeze vleijende hoope ſteunen; dog God is niet enkel bezield met

liel-

liefde tot het geluk zijner schepselen. Hij gevoelt ook eene oneindige lust tot orde en regt, Hij haat met eenen oneindigen afkeer al wat ondeugd en onbillijkheid kan heeten. — Zie daar een tweestrijd, die mij doet beeven: mijn geluk wil Hij, maar even zeer haat Hij mijne misdrijven. Welke neiging zal de Godheid involgen? verkiest Hij aan de eerste gehoor te geeven, dan ben ik behouden; maar besluit Hij zijnen afkeer tegen het kwaad aan den dag te leggen, zoo als zij is, dan ben ik en al wat zondaar heet verlooren; dan kan ik mij geene wonderen, die ter onze redding noodig ziin, van deszelfs goedheid voorspellen: — — en dit laatste wordt mij vermoedelijk, als ik indenke de menigte, de grootte, de snoodheid mijner misdaaden; als ik indenke hoe afschuwelijk ik in mijne eigen oogen ben; als ik indenke, dat God in andere deelen van 't Heel-Al de rijkste toneelen van gelukaanbrengende weldaadigheid kan opgerigt hebben; dat daarom misschien deeze zondige aarde weder het toneel zal moeten weezen van de proeven zijner zondenhaatende Gerechtigheid. — Dit en nog meer maakt het voor mijne Reede moeielijk mij met Gods wonderdoende goedheid te vleien; dit denkbeeld begint mij te ontvallen, het tegendeel begint mij waarschijnlijk te worden. — Dog beschouwe ik

bovendien, dat zulk eene hoope juist den ſterkſten teugel van het zedelijk kwaad zou verbreeken, dat God daar mede het beste middel ter bevoordering van deugd zou vernietigen; en des, tegen Zijne gewoone handelwijze in, door aanhoudende wonderwerken in plaats van door middelen, het zedelijk deugdenrijk zou moeten bevorderen — dan wordt het mij zeeker, dat God zijne liefde tot geluk van zondaaren, ten koste van zijnen afkeer van de zonden, niet zal involgen: ik kan dus van zijne zondaars liefde, hoe oneindig groot ik dezelve kenne, mij geene zaliging belooven, zoo niet een tusſenkoomend middel mijne ſchuld betaale, en dit middel moet van dien God, die deeeze ſchuld invordert, onderſcheiden zijn.

Hier omtrent nu ſtelt mij het Evangelie in eens te vreede, het ſpreekt tot mij van eenen Godmenſch — die alles weet, wat ik ſchuldig ben, die dat wil betaald hebben, die de betaaling op zig neemt! — en zie daar, al wat tegen mij om mijne misdrijven verbitterd was, wordt op hem losgelaaten, alles koelt zijnen moed aan hem: de Goddelijke gramſchap zelfs ſtelt aan hem het

ui-

terst teeken haarer weerzin tegen de zonden; hij lijdt mijne ſtraffe, hij oeffent mijne gehoorzaamheid, in beiden is hij volſtandig en van een oneindig gewigt — ontſpan U, mijn beneepen hart, zie in hem Uwe Geregtigheid, in hem Uwe Voldoening.

Als uw Plaatsbekleeder trad Hij dit leeven in, meer dan dertig jaaren fleet Hij om te lijden wat ſchuldige menſchen lijden moesten; om te doen, wat menſchen, ten voorwaarde van leeven, door een Heilig God regtmatig gegeeven was. Zulk een tijd van lijden en gehoorzaamheid was zeker lang genoeg tot het oogmerk, nu wordt Hij tot het gerechtigd Hoofd van alles verklaard, met Hem handelt God nu onmiddelijk over de zaligheid der menſchen, welker perſoonen die tweede Adam vervangen had; en Hij, gemagtigd om het rijk der zaligheid te voltrekken, volgens alle de eisſchen van het ſtiptſte recht, Hij hervormt, leidt, beſtiert de geenen, die Hij voorgenoomen had te verbeelden, niet ſlegts, maar reekent voor hen af met allen, aan welke zij iets ſchuldig waren: Gode niet alleen voldoet Hij nu in de heerſchappij over alle dingen, als de tweede Adam; maar al het ſchepſel geeft Hij reden, om zijn beſtuur, uit hoofde van deszelfs wijsheid, weldadigheid, als anderzints, toe te juichen: aan allen

geeft hij meer, dan zijne verbondsleden hadden kunnen geeven; Hij vergoedt hun rijkelijk, wat *deezen schuldig* bleeven.

Immers zoo alles aan Hem onderworpen is, — dan heeft de zondige waereld haare voortduuring, de booze hun leeven, ja de Godvergeetendsten die onafmeetbaare proeven van Goddelijke verdraagzaamheid, met alle de ruime zeegeningen van het tegenwoordig leeven; en wij, die met de roeping tot zaligheid begunstigd zijn, die onwaardeerbaare opleidingen tot ons geluk aan Hem te danken; tot dat ten laatsten een nieuwe hemel en nieuwe aarde nog het uitneemendst proefstuk worden van Zijn heerlijk Middelaarswerk. — Jesus is dan een weldoener aan de geheele waereld, Hij betaalt daar aan de agterstallen van zijn volk, niemand blijft klagten van te kortkooming aan iemand der zijnen overbehouden, —— en God! God is door Hem voldaan, die oeffent zijne liefde tot zijne schepselen uit, door de zegeningen van den Middelaar, hij legt tevens zijn afkeer tot de zonde in de juiste maate open, door deszelfs Voldoening. Ware er geene Voldoening aangebragt, ware de zonde niet de waereld ingetree,

treeden en de voldoening daar door noodig geworden, men had die proef van Gods Heiligheid niet gezien, die wij in 's Middelaars genoegdoening aantreffen; men had niet gezien, dat Zijne liefde tot de waereld, ook tot het recht van de snoodste menschen op dezelve, zoo verre ging, gelijk ons nu blijkt; nooit waren ons alle die wonderen van wijsheid, magt en allerleij Goddelijkheid gebleeken, welke nu in het Verlossingswerk door eenen Middelaar, zoo veelvuldig, zoo aanbiddelijk ons in het oog straalen: nu ziet men, dat uit het kwaad het goed gebooren wordt, nu telt de waereld ontelbaar meer zeegeningen, de menschelijke natuur oneindig meer gedaante-wisselingen, ter bevoordering van geluk voor onnoemelijk veelen, dan 'er zouden plaats hebben kunnen grijpen, zoo 'er geene zonde, geen voldoening, geen Godmensch ten Middelaar op onze aarde verscheenen ware. God dus is geheiligd: hoe is Hij hier boven alle onze verbeelding verheerlijkt, door deeze zijne verwonderlijke tusschenkomst bij het zondenbederf! Dat 'er dan diepten overblijven in de Leere der toelaating van het Zedelijk kwaad; dit is ontegenzeggelijk, de Voldoening doedt daar uit de heerlijkste dingen voordkoomen. Dit heeft de Goddelijke

heid uitgedagt, de zonde wordt dus een weg tot de uitgebreidſte Godsverheerlijking.

——— ———

Het is wel waar, niet voor allen wordt de zaligheid beſtemd, niet allen worden uitverkooren; —— maar dit had immers een beledigd God, en een hoogstvrij Middelaar in hunne keuze, of het geheel, dan ſlechts een deel van 't menschdom, de volle vrugten der Voldoening ſmaaken zou 'en? nu wordt de genade te dierbaarer, om dat zij niet aan allen geſchiedt, en om dat ook de ſtraffende Rechtvaardigheid haaren ijver teegen de zonde aan den dag legt; de proeven, die deeze laatſte geeft, zullen buiten twyffel dienen om de heilige rechten in het toekoomend leeven ongeſchonden te houden; zy zullen het nut der toekoomende waareld op nog andere wijzen zeker bevoorderen, en gewis ook daar zoo wel als hier nog andere oogmerken van noodzaakelykheid hebben. ——— De treurige herinnering aan rampzaligen moet intusſchen onze verbaazing over de grootheid van 't Verlosſings werk niet verkleinen, en nog minder de belangneeming wegens ons eigen aandeel in het

zel;

zelve doen verflaauwen: dit moet ons genoeg zijn: zij, die buiten de zegeningen daar van blijven, hebben het zig zelven te verwijten; dit zal gewis die dag bewijzen, op welken Jezus bestuur, in alle deszelfs volkomenheeden van regtvaardigheid, goedheid, wijsheid, zal opengelegd worden. Gij daarom mijne Ziele! benaarstig U flegts, om uw voordeel te doen met Jezus uitgebreide zondaarsliefde, benaarstig U, om voor te koomen, dat ge door eigen schuld zelf maar van eene dier Zegeningen, welke U dienen konde, zoudt verstooken blijven!

De groote God en de groote Middelaar beiden zijn het omtrent de wijze, waar op wij het aandeel aan Zijne Genade ontvangen en behouden kunnen, ten vollen eens; die wijze is de geschiktste, en aan Gods zijde beschouwd de gemakkelijkste, die er kan worden uitgedagt. *Geloof* heet dezelve, het is niet werken, maar Geloof, het is alleen kiezen, aanneemen, vasthouden aan Hem, dit is het alleen, en zoo is het een zalig worden uit genade door Hem, door het geen wij uit de volheid van hem ontvangen.

Is

Is dit niet genade, genade, die eene voldoening buiten ons ſtelt, genade, die ons aan dezelve deelen doet, alleen door den weg van een gewillig ontvangen? het is waar, dit geloof is van eenen verbaazenden omvang, het is geen bloot verſtandswerk, ook geen enkel vertrouwen des harten alleen, het ſtelt gevoelens der ziele voor uit, het is zelfs zulk eene verhoogde gezindheid, en moet zoodaanige gezindheden baaren, die den menſch tot een geheel-vernieuwd mensch doen worden: het geloof is daarom zoo verre buiten het vermoogen onzer werkkragten geleegen, als het ſcheppen buiten ons vermoogen is; Geloof is eene geſchonkene, en door Jeſus ingeſchaapene form of hebbelijkheid van onzen geest; dog ook bij deeze waarheid verliest de Voldoening niets van haaren weldaadigen inhoud; immers, is het geloof eene gaave, hooger rijst daar door weder de waardij der Voldoening, vermits om dezelve deeze gaave al meede geſchonken wordt. — Begunſtigden met dit dierbaar voorregt! hoe juicht, hoe dankt uw hart bij deeze gedagte, dat en het genieten en het willen, het goed en de voorwaarde U beide gegeeven zijn! zoo ligt de ganſche oorzaak uwer zaligheid, de verdienende en uitwerkende oorzaak van dezelve, geheel buiten

U,

U; alleen ligt zij in uwen Plaatsvervanger, Hem worde des ook, als de oorzaak van uw geloof, de volfte Eere gegeeven. — Toereikende was dezelfde voorraad van 's Middelaars verdienften, om die overige menigte, welke van het geloof beroofd blijft, deeze noodige hartsvernieuwing bij te zetten; hun ongeloof en onzaligheid bewijst derhalven de bekrompenheid der Voldoening niet, maar redenen, die de eeuwigheid eerst regt ontdekken zal, ontzeiden hun het genot van dezelve. —— Genoeg is het; wij zagen reeds, de genade, van den Regter en Middelaar beiden, was vrij van alle Eeuwigheid af, om te bepaalen, aan wien zij haare gunften toeleggen, en aan wie zij die weigeren wilde.

Hoe gelukkig is uw ftaat geworden, Deelgenooten aan de Voldoening! — daar gij beangst en verbijsterd ftondt op het indenken, hoe uwe edele vermoogens door u misbruikt, de fchoone waereld door u verwoest, en uwe broederen zoo zeer verongelijkt waren; rijst nu de vreugde, de weltevreedenheid in u op, door de ontdekking van den dierbaaren Jezus. Hij is uw Plaatsbekleeder,

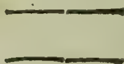
der, hij betaalt voor U aan God wat Gode is, aan allen wat het hunne is, in uwe ſteede. Gij kunt nu, daar anders wroegingen over uwe wandaaden u verteerd hadden, volkoomen in Hem gerust zijn, dat er niemand bij u te kort koomen, dat allen over u geheel te vreden wezen zullen; zelfs in den vreeſelijken dag der algemeene te regtſtelling zult gij deeze bewustheid niet verliezen · zij zal bij u vergroot tot de uiterſte hoogte klimmen, door de eigene poogingen der geenen, die u beſchuldigen, verdoemen willen; want dan zal Jezus zelf uwe zaak opvatten, ieder op zijn plaatsver · vangend werk wijzen, en uwe grootſte wederpartijen zullen hunne aanklagt ſtaaken, u regtvaardigen; u zullen zij, al hadge duizendwerf de Hel aan hun verdiend, geregtigd tot den Hemel noemen, ter oorzaake van het geen de Middelaar bij uwe plaatsbekleeding verrigt heeft.

Al had ge dan zelf, om zoo te ſpreeken nooit eene goede daad aan God of menſchen kunnen verrigten, gelyk het by voorbeeld ten opzigte der laatſte zijn zoude, byaldien ge in het moment van ſterven, alsge bedrijveloos op uw krankbed zoudt hebben needergeleegen, voor het eerst aandeel in Jezus Geest gekreegen had, dan zoudt ge nog in uw Hoofd, die uwe ſchuldbetaaling uit voerde, regtvaardig zijn.

Thans

Thans egter, nu ge nog onder de leevenden verkeert, om bedrijvig te zijn, gelijk het den verlosten voegt, thans beziele u de leevendigſte zorg, om den invloed, dien de beweezene genade op uwen geest en op uwe daaden hebben moet, aan den dag te leggen. Zij, die de plaatsbekleeding loochenen, beroepen zig ook daar op, dat dit Leerſtuk U onbekommerd zou maaken, of ge uwe pligten al dan niet vervulde; is het zoo? zegtge bij u zelven, nu kunnen wij gerust voort zondigen, terwijl Jezus tog voldaan heeft? —— Zij kennen U niet, die er dus overſpreken; gij hebt niet alleen de Voldoening van Jezus tot uwe geregtigheid, maar even daar door is ook de geest neiging, het beeld van Jezus, uw eigen geworden, gij evenaart Hem aanvangelijk in zondenhaat, in algemeene uitgebreide liefde tot het goede. Dus legt het Character, dat na de ontvangene Verlosſing bij U heerſchende is geworden; het denkbeeld zelf aan zonden ſtrijdt daarom even zeer tegen den aart van uwen nieuwen mensch, als uw lighaam overlast lijdt door gewaarwordingen, die uwe zintuigen op het geweldigst verveelen; —— Bij dien verhoogden ſmaak voegt zig uwe verlichte rede, en deeze ziet de verſtandigſte, de vermoogendſte drangredenen tot allerleij deugd, in de aangebragte Verzoening.

Zoo

Zoo verre ging het oogpunt, waaruit ik de Voldoening hier beschouwd hebbe. Aan den eenen kant moet ik dus verzoeken, dat men, zoo immer deeze verhandeling het licht mogt zien, mij ook alleen in zoo verre beoordeele; men zal dan gelooven kunnen, dat ik ook alle de overige bijzonderheden, welke mijne Kerk omtrent dit Leerstuk belijdt, met al mijn hart omhelze, ofschoon ik van dezelve geheel geen of weinig gewag maakte, om dat zij niet tot die zijde der Voldoening behoorden, welke ik in dit opstel gade sloeg.

Men zal mij om dezelve reden het gebrek van aanhaalingen ten besten duiden: het geen er, behalven uit de pen van Naturalisten, door Eberhard, Priestleij, Bahrdt, Steinbart en anderen, tegen deeze aangelegene Leere is ingebragt; en wat, behalven de bekroonde verhandelingen tegen Priestleij, van Alphen, Mebius en Tisfel uit de Vaderlandsche Geleerden ter verdediging van dezelve inhouden, hebbe ik wel ten grooten deele gelezen, maar hunne beschouwingen liepen een geheel anderen weg heenen dan de mijne: ik konde

de mij daarom op hunne verdienſtelijke ſchriften weinig beroepen; in de geestvolle Verhandeling van den grooten Michaëlis over de Genoegdoening zal men hier en daar wenken vinden, die meer met mijn plan inſtemmen.

Hij, die door den Vader ten hoofde over alle dingen geſteld is, de overdierbaare Heiland Jezus, aan wien mijn hart, met deze geringe bladeren, een klein Offer van erkentenis zogt op te draagen, breide meer en meer de zegenvolle invloeden van Zijn volkoomen beſtuur over de geheele waereld uit! dat Zijne waare vrienden Zijne Heerlijkheid verkondigen, dat Zijne teegenſtreevers nog koomen en aanbidden, en allen, zoo veel moogelijk zal zijn, door de beste Zijner zegeningen de waarheid zijner Voldoening bevestigd vinden!

Hij bewaare en begunſtige in alle opzigten het Genootſchap, aan wiens beoordeeling dit opſtel wordt overgelaaten! deszelfs poogingen doe Hij zigtbaar dienen tot bevoordering van den Christlijken en waaren Gereformeerden Godsdienst, door de ſchoonheid, redelijkheid en zekerheid van denzelven, met een geze-

gend voordeel aan Vriend en Vijand te bewaaren.

ZINSPREUK.

Zie het Lam Gods, dat de zonden der Waereld wegneemt.

